

TIDSSKRIFTET ANTROPOLOGI NR. 83

ARTER

INDHOLD

Astrid Oberborbeck Andersen, Stine Krøijer, Cecilie Rubow og Matti Weisdorf FORORD	3
Stine Krøijer og Matti Weisdorf INTRODUKTION Antropologien og de andre arter	5
Stig Toft Madsen DEN TAKSONOMISKE TAKTSTOK	25
ARTSTALER	
Nina Tofte Hansen: Arternes ambassadører	51
Anna Bonnichsen: Blå libel	55
Lars Brøndum: Lakrød møgbille	59
Tobias Sandfeld Jensen: Lille humlebille	61
Nina Tofte Hansen: Artstale for vedbend	63
Juan Velásquez Atehortúa ATT GESTALTA CHTHULUCENEN Om hur kvinnor stärker släktbanden med havssköldpaddor i Nicaragua	65
MONTAGE: Adam Veng, Magnus Juhl og Cecilie Rubow: FREJ OG DEN STORE VANDSALAMANDER	91
FOTOESSAY: Alma Skjold Knudsen, Amalie Raakilde Bladt Jespersen, Maria Helene Andersen og Kristian Frandsen: FORVILDET	101
MONTAGE: Astrid Oberborbeck Andersen og Jens Fog Jensen: MOSKUSOKSER I DELE OG HELER I KANGERLUSSUAQ, VESTGRØNLAND	119
Heather Anne Swanson METODER FOR EN FLERARTSANTROPOLOGI	131

Stine Krøjer TRÆER OG ANDRE(S) ARTER I AMAZONAS	155
Kristian Hoeck MØDER MED ERICA Hvordan mennesker og robotter kalibreres i forhold til hinanden	177
REJSEBESKRIVELSER FRA FERAL ATLAS	
Astrid Oberborbeck Andersen: Feral Atlas	199
Katrine Vintov: En rejse i det antropocæne	201
Anne-Sofie Lautrup Sørensen: Kapitalens vildtlevende ringvirkninger	205
Trine My Thygaard-Nielsen: „Det vilde atlas“ og dets transformerende imperie	209
Perle Møhl: Feral Atlas accelerated	213
MINDEORD	
Kirsten Hastrup NIELS FOCK (1927-2020)	221
Katja Kvaale ET PERSONLIGT MINDEORD OM NIELS FOCK	223
ANMELDELSE	
Gertrudis Payás & Fabien Le Bonniec (eds): <i>Intercultural Studies from Southern Chile. Theoretical and Empirical Approaches</i> Anmeldes af Torben Albertsen	227
FORFATTERLISTE	231
DANSKE RESUMEER	235
ENGLISH SUMMARIES	239
GAMLE OG KOMMENDE NUMRE	243

FORORD

De seneste årtier er en mangfoldighed af arter blevet en del af den antropologiske opmærksomhed. Det fejrer dette temanummer ved at undersøge, hvordan arter og taksonomier indgår i sociale relationer.

Der findes ikke en entydig definition af begrebet art og ikke én måde at bringe arter i spil på i antropologien. Vores ærinde er ikke at udelukke mennesket, men at undersøge begreber om andre arter, og hvordan de og alle hybriderne, bestøvningerne og sammenfiltringerne kan inspirere til tanker om nye samliv og om animale og vegetale anderledesheder.

I dine hænder har du et artsrigt temanummer. Imellem de klassiske, fagfællebedømte artikler har vi gjort plads til korte tekster i flere formater, som tilgodeser bredden i arternes omgang med hinanden.

God fornøjelse!

Astrid Oberborbeck Andersen, Stine Krøijer, Cecilie Rubow og Matti Weisdorf

[Vi bliver] i dag 'råbt an' af dyrene, for at holde os ansvarlige for den levevis, både de og vi må leve i. Vi 'råber dem an' ind i vores konstrukt af natur og kultur, med store konsekvenser for liv og død, sundhed og sygdom, lang levetid og udryddelse. Vi lever også med hinanden i kødet på måder, der ikke er udtømte af vores ideologier. Deri ligger vores håb.

Donna Haraway Forbundne arters manifest

ANTROPOLOGIEN OG DE ANDRE ARTER

Introduktion

STINE KRØIJER OG MATTI WEISDORF

Efter dette tror jeg ikke, man mere er i Uvished om, hvad jeg forstaar ved Betegnelsen 'Art', nemlig noget, som vi *skønsmæssigt* har valgt af rent praktiske Grunde som Udtryk for en Gruppe Individier, der paa mange Punkter ligner hverandre. I Realiteten er 'Art' altsaa slet ikke væsensforskellig fra 'Varietet', der af de samme rent praktiske Grunde bruges *skønsmæssigt* om en Gruppe mindre særprægede og mere vekslende Former.

Charles Darwin (1935:42)

Ramsløg, gurkemeje og tranebær. Rødlig perlemorsommerfugl, præstepik og hundestinksvamp. Alle betragtes de som arter, uanset om de klassificeres som en del af dyrenes, planternes eller svampenes rige. Arter regnes som den mest grundlæggende enhed i det, evolutionsbiologien lidt højtideligt kalder livets træ, og biologer har været travlt optaget af at beskrive og definere arter, bestemme deres ligheder og forskelle samt afgøre deres indbyrdes slægtskabsforhold. Hvor arbejdet med (andre) arter således traditionelt har været fagbiologiens domæne, har forestillinger om arter og deres eksistens i tidens løb også påvirket human- og samfundsvidenskaberne ad flere omgange.

I antropologien er kortlægningen og klassifikationen af verdens mennesker, sprog og kulturer samt interessen for menneskets samspil med naturen blevet påvirket af biologiske artsforståelser. Men antropologer har også udfordret skiftende sociale konstruktioner af arters væren i verden. Dette temanummer giver et indblik i antropologiens fornyede interesse for, hvordan andre arter er en del af den menneskelige tilværelse og for, hvordan vi kan tænke om det sociale med afsæt i relationer mellem arter. Flerartsantropologien udfordrer både idéer om subjektivitet, agens og socialitet, ligesom den stiller nye spørgsmål til forholdet mellem natur og kultur og udfordrer vores forestillinger om menneskets særstatus i verden (Kirksey & Helmreich 2010; se også Haraway 2008:244). Den viser os kort sagt, hvordan andre arter både betinger og muliggør særlige måder at være – og blive – menneske.

Det bør allerede fra start siges, at det med dette temanummer hverken er vores ærinde at udelukke mennesket eller at sætte det i parentes i den antropologiske analyse. Antropologien er fortsat læren om mennesket, men vi ønsker med dette nummer at anerkende det forhold, at mange arter foruden homo sapiens tager del i det sociale liv. Temanummeret tog oprindeligt sit afsæt i et ønske om at diskutere, hvordan begreber som hybrider, cyborger, bestøvninger og sammenfiltringer kan igangsætte nye tanker om mennesker og andre arter og om samliv på tværs af artsforskelle. Vi ville i samme åndedræt undersøge, hvordan idéer om arter og taksonomier lever videre i det sociale liv og i menneskers politiske konflikter.

Som Donna Haraway for godt 15 år siden formanede sine læsere om, er andre arter ikke blot gode at tænke med, men også gode at leve med (Haraway 2003:5). Menneskets liv på jorden udfolder sig under ledsagelse af en række andre dyr, planter og insekter – fra husdyr, forsøgsdyr og parasitter til afgrøder, prydplanter og invasive arter. Og denne sameksistens vækker en række nye etiske og videnskabsteoretiske spørgsmål i en tid, hvor menneskets uudslettelige indflydelse på planeten og dens økosystemer er sat til debat både i og uden for akademiet, for eksempel i forbindelse med globale klimaforandringer, nye zoonotiske pandemier og i debatten om den sjette masseuddøen, som unægteligt vil begrænse verdens (biologiske) mangfoldighed.

Den stigende erkendelse af menneskets afgørende rolle i nuværende og fremtidige økologiske katastrofer gør kun behovet for at forstå de måder, hvorpå mennesker og andre arter er forbundne, så meget mere akut. I forhold til netop dette befinder antropologien sig i en privilegeret position, der tillader os at beskrive forbindelserne mellem arter i forskellige verdener. I dette nummer møder vi fuglekiggere ved Blåvand (Madsen), en robot og robotforskere i Osaka (Hoeck), kvinder og skildpadder på stillehavskysten i Nicaragua (Velásquez Atehortúa), biologer og laks (Swanson) og secoyafolket og deres træer i ecuadoriansk Amazonas (Krøijer), som fra forskellige vinkler indvier læseren i situerede flerartslige tilværelser. De viser os, at det er presserende at genoverveje vores tænkning om arter, deres essens og beskaffenhed for dermed at kunne søge svar på arternes praktiske, etiske og politiske relevans i vores verden af i dag.

Som indledning til dette temanummer tager vi fat i det biologiske artsbegreb for på den baggrund at kunne udfolde, hvordan biologisk og antropologisk artstænkning har flettet ind og ud af hinanden gennem tiden. Indledningen belyser med andre ord den historiske baggrund for andre arters centrale rolle i nutidens antropologi og introducerer temanummerets mange forskelligartede bidrag.

Den fagbiologiske debat om arter og artsbegreber

Det mest konventionelle og folkelige artsbegreb i biologien tilskrives Ernest Mayr og kaldes „det biologiske artsbegreb“. Hos Mayr hedder det sig, at arter er „grupper af faktisk eller potentielt krydsende naturlige populationer, som er reproductivt isolerede fra andre tilsvarende grupper“ (Mayr 1942). Det betyder, at artens medlemmer er reelt forbundne gennem gensidig reproduktion, og at arter således ikke blot er klassifikatoriske fantasifostre, men reelt eksisterende enheder, der er i stand til at forplante sig med hinanden inden for en afgrænset gruppe.

Det biologiske artsbegreb, som i dag er fremherskende blandt folk flest på grund af dets stærke intuitive appel, repræsenterede i 1942 et historisk brud med det mere klassiske og „morfologiske artsbegreb“, der var baseret på klassifikation af ydre kendetegn (se nedenfor). Alligevel rummer det biologiske artsbegreb med dets vægt på reproduktion både teoretiske og praktiske udfordringer, da det har det indbyggede problem, at et meget stort antal arter er aseksuelt reproducerende gennem for eksempel kloning, knopskydning eller hermafroditisk selvbefrugtning (Arler 2009:229). Derudover udveksler mange biologisk definerede arter DNA-sekvenser på tværs af artsgrænser, hvilket kan lede til frugtbar hybriddannelse (op.cit.229). Selv i vildtlevende dyrepopulationer, som antages at være af samme art, vil man således finde spontant forekommende krydsninger, og man må i praksis belave sig på overfladisk observation af udseende og skøn af de visuelle ligheder mellem individer for at kunne etablere en arts (formodede) kontinuitet og afgrænsning.

Som alternativ til det biologiske artsbegreb lancerede flere biologer i begyndelsen af 1980'erne det fylogenetiske artsbegreb, som tager evolutionær beslægtethed mellem grupper af organismer som udgangspunkt for bestemmelse af arter. Ønsket er så præcist som muligt at optegne den evolutionære udvikling: Man hæfter sig derfor ved kropslige nyskabelser – tilsynekomsten af nye, særegne karakteristika, idet alle andre træk allerede er beskrevet i den udviklingslinje, en given art tilhører (Arler 2009:231-32). Styrket betydeligt af udviklingen i moderne genetik og DNA-sekventering ommøblerede og ommøblerer moderne fylogeni ellers etablerede taksonomiske ordener, så både dyr og planter skifter placering, ligesom både familier, slægter og arter splittes op eller samles med nye navngivninger til følge (se også Madsen i dette nummer). Eksempelvis påpeger talspersoner for den fylogenetiske forståelse, at fisken som taksonomisk enhed er en lige så meningsfuld taksonomisk kategori som „højlydte pattedyr“ eller „væsener med røde prikker“ (Yoon 2009:8). Fisk, som vi kender dem, vokser simpelthen ud af en så stor mængde forskellige evolutionære slægtslinjer, at det ikke giver mening at afgrænse dem som gruppe. Og som Stig Toft Madsen beskriver i sit bidrag om fuglefolk i dette nummer af *Tidsskriftet Antropologi*,

bør falke i den fylogenetiske taksonomiske forståelse overraskende nok ikke klassificeres som en rovfugl, men snarere som en papegøje.

Inden for fagbiologien anses det fylogenetiske artsbegreb i dag som det mest præcise af de to, og fortalerne for fylogenen kan velsagtens bryste sig af at tage Darwins evolutionslære mere alvorligt, end det tidligere var tilfældet. Dog står man i den ikke-attråværdige situation at skulle forklare, hvordan en kortlægningsmodel, der mener, at fisk „ikke findes“, og at falke er papegøjer, er relevant for vores måde at forstå og være i verden på. Set fra et antropologisk perspektiv lider både det biologiske og det fylogenetiske artsbegreb således under både praktiske og mere teoretiske udfordringer, som har at gøre med, hvordan normer og videnskabelige konventioner former forestillinger om arters essens og indbyrdes slægtskab. Hvorvidt arter er ting derude, samt hvilke ligheder og forskelle som på et givent tidspunkt betragtes som signifikante, bør ikke tages for givet, men er derimod relevante i undersøgelser af både naturvidenskabelige og andre forståelser af verden. Det videnskabelige arbejde (med arter) er, som Bruno Latour måske ville have påpeget, stadig sociale processer (jf. Latour 1988). Antropologien kan i det lys bidrage med noget afgørende gennem undersøgelser af artsforståelser og af, hvordan forskellige taksonomiske systemer virker i verden.

Klassifikationer, klassifikationer, klassifikationer

Ordet „art“ stammer fra tysk og betyder „slags“. Etymologisk set angiver arter således klassifikation i forskellige „slags“ og er med andre ord en typologisk indikator for en (relativt) afgrænset kategori. Dette stiller krav om klarhed over kriterier for en given klassifikation. I de tidlige naturhistoriske taksonomier var kriterierne som nævnt ovenfor først og fremmest morfologiske – baseret på ydre og observerbare forskelle. Det morfologiske artsbegreb, som i biologien også kaldes „det klassiske artsbegreb“, er ofte forbundet med den svenske læge og botaniker Carl von Linné, som i 1735 udgav første udgave af *Systema Naturae* – en systematisering af levende organismer i riger, klasser, ordener, slægter og arter baseret på morfologiske karakteristika. Alene i Linnés livstid udkom bogen i hele 12 udgaver, og *Systema Naturae* fik og har fortsat afgørende indflydelse for praktisk taksonomi.

Allerede fra undfangelsen var Linnés typologiske system dog hjemmøgt af nogle store og afgørende spørgsmål, hvoraf det måske vigtigste kredsede om essens. Er arter naturlige typer med en uforanderlig og platonisk *eidos*? Og findes der noget iboende, som adskiller en art fra en anden? Linné selv var en hengiven kristen og af den overbevisning, at Gud havde skabt alle arter forskelligt, og

at der ikke er kommet nye til siden skabelsen. Ifølge dette verdenssyn bestod naturvidenskabens opgave alene i at opdage og beskrive Guds skaberværk.

Et meget anderledes syn på taksonomier blev senere foreslået af John Locke og videreudviklet af naturhistorikeren Georges Louis Leclerc, for hvem enhver kategorisering af den levende verden uundgåeligt er et produkt af vores ønsker om eller behov for planmæssighed (Arler 2009, 2018; Lovejoy 2001 [1936]: 230). Det er med andre ord alene os mennesker, der er ophav til afgrænsningen af arter efter særlige kendetegn, og de afspejler ikke en naturlig orden. Leclerc mente, at der (selvfølgelig) fandtes *individer* derude, mens sammenbindingen af dem i kategoriserede og kategoriserbare arter var en kulturel konstruktion fra start til slut. Allerede tidligt i artstænkningens oprindelse blev der således sået tvivl om arters essens samt deres indeksikalitet – altså deres evne til at pege på reelt forekommende naturlige størrelser derude.

I de biologiske videnskaber er denne filosofiske dimension om artsspørgsmålet langsomt ebbet ud (se fx Mayr 1988), men klassificering af arter, primært ud fra fylogenetiske principper, er fortsat en praktisk kompetence, som biologer forventes at oparbejde som led i deres faglige tilblivelse; for at tilegne sig viden om den levende verdens kompleksitet, men også for meningsfuldt at kunne formidle dens fortræffeligheder for et bredere publikum (Weisdorf, under udarbejdelse). Heather Swanson peger i sin artikel i dette temanummer på, hvordan biologiens interesse for morfologi og biologers måder at forstå og undersøge forskellige arter på også stadig er relevant for antropologiske vidensprojekter, for eksempel for at kunne afdække andre arters livshistorier og erfaringer i en verden påvirket af mennesker.

I socialvidenskaberne har spørgsmålet om klassifikationers naturlige eller arbitrære grundlag dog haft et rigt videre liv. Tag bare Michel Foucaults velkendte gengivelse af Jorge Luis Borges' imaginære kinesiske encyklopædi i *Ordene og tingene* (2008 [1966]), hvori dyreriget er opdelt som følger:

- (a) tilhørende kejseren; (b) balsamerede; (c) tæmmede; (d) pattegrise; (e) havfruer;
- (f) fabelagtige; (g) løse hunde; (h) omfattet af den foreliggende klassifikation; (i) som spræller som gale; (j) utallige; (k) tegnet med en meget fin pensel af kamelhår;
- (l) et cetera; (m) som lige har slået krukken i stykker; (n) som på afstand ligner fluer (Foucault 2008:11).

På karikeret, men overbevisende vis udstillede Foucault kort sagt den iboende vilkårlighed i enhver klassifikation – også, eller måske især, klassifikation af liv, og at den påståede korrespondance mellem kategorisering og virkelighed oftest er forankret i magtfulde menneskelige perspektiver på andre arter. Vores kategorier kunne altså være anderledes. Senere har både Tim Ingold og Zoe Todd fra ganske forskellige udgangspunkter foreslået, at det eurocentriske, antropocentriske og dybest set meningsløse artsbegreb bør afskaffes eller gentænkes ganske radikalt

(Todd 2016; Ingold 2013:19) ved eksempelvis at blive erstattet af et verbumformat, som tilgodeser diverse differentieringsprocesser, hvorigennem arter *opstår*: at arte (se Ingold 2013:21).

I denne introduktion undgår vi behændigt at tage stilling til spørgsmålet om, hvorvidt en art er en ting derude med en særegen identitet eller essens, en social konstruktion med politiske effekter eller en måde kontinuerligt at blive til i verden på. Stine Krøijer peger i sit bidrag til temanummeret på, hvordan secoya-folket i ecuadoriansk Amazonas primært interesserer sig for skovens arter i lyset af deres livlighed, agens og iboende evne til at kunne fremstå som (alle) andre arter gennem kropslig metamorfose (jf. Viveiros de Castro 2004). Hvor det biologiske artsbegreb således primært har været optaget af klassifikation på baggrund af morfologiske forskelle, er det i andre sammenhænge de tilsyneladende ligheder, som kan komme til at udgøre et relevant vidensprojekt. I Amazonas er det kort sagt relevant at forstå, hvordan en jaguar (der kan iklæde sig en menneskelig krop) klassificerer sine omgivelser, så man kan undgå at falde i kategorien „byttedyr“. Dette anskueliggør, at arters metafysik hverken er filosofisk uinteressant eller politisk uskyldigt, men som antropologer bør vi først og fremmest være interesserede i, hvordan arter kommer til syne og bliver til i forskellige verdener, altså i konkrete møder mellem mennesker og andre former for liv.

Artsliggørelse af mennesker og samfund

Antropologien har således ad flere omgange ladet sig inspirere af biologiske og filosofiske diskussioner om evolution, arters beskaffenhed og klassifikation, herunder i udviklingen af fysisk antropologi som subdisciplin. Allerede i antropologiens tidlige år, hvor man var optaget af at definere en selvstændig fagdisciplin med mennesket i centrum, var biologiens taksonomiske tænkning aldrig langt borte. Den påvirkede antropologiens forestillinger om kulturers evolutionære stadier og udvikling via August Comte og særligt Herbert Spencers socialdarwinistiske filosofier. I *Ancient Society* (1976 [1877]) demonstrerede Henry Morgan, hvordan man ved at undersøge et samfunds teknologiske kapaciteter, familiestrukturer og styreformer kunne vurdere, hvorvidt det befandt sig på et stadie af vildskab, barbari eller civilisation. Han forestillede sig, at den evolutionære udvikling var unilineær, således at samfund altid ville bevæge sig mod et højere udviklingsstadium. Tilsvarende argumenterede James Frazer i *The Golden Bough* (1890) for, at man kan bestemme en given kulturs udviklingsstadie, afhængigt af hvor den befinder sig på ruten mellem animistisk tro og magi, organiseret religion og videnskab. Videnskaben ansås i den sammenhæng som den mest sofistikerede måde at begribe sin omverden på.

Ligesom arter hos Darwin udvikler sig til at blive stadigt bedre (tilpassede) versioner af sig selv, forventede evolutionært inspirerede antropologer, at succesfulde kulturer ville bevæge sig mod stadigt højere former med den vestlige civilisation som det (hidtidige) højdepunkt. Mennesker blev i datidens antropologiske teoretiseringer ganske vist ikke beskrevet som forskellige arter, men som forskellige racer og altså med afsæt i et taksonomisk system, som mindede om den biologiske morfologi. Linné, som i kontinuerligt opdaterede versioner af *Systema Naturae* selv begyndte at inddele mennesket i „varianter“, ville formentlig have nikket anerkendende til antropologiens daværende projekt. Trods indflydelsesrige kritikere som Franz Boas, der ikke blot viste, at biologiske træk lod sig påvirke af miljøet, men også at forskelle i vaner var et resultat af social læring og kulturel diffusion (Boas 1920), hang racetænkning ved op i det 20. århundredes antropologiske teorier.

I Danmark udgav polarforsker og tidlig etnografisk bannerfører Kaj Birket-Smith i 1934 således et værk med titlen *Naturmennesker*. Birket-Smith så det efter eget udsagn som en af sine fornemste opgaver at bekæmpe racehovmod, men dette forhindrede ham dog ikke i at skrive om „buskmænd“, „hottentotter“, „kafferne“ og „negre“ i værket eller i at bruge betegnelsen race som markør for de signifikante forskelle. Inspireret af tidens fysiske/biologiske antropologi, som blandt andet fokuserede på fænotypiske variationer og deres betydning, sammenlignede han anatomiske træk på tværs af disse naturfolk. Og selv om den for sin tid progressive Birket-Smith understregede, at der for ham at se er tale om en „grads- og ikke en væsensforskel“, der adskiller „os fra naturfolkene“, var han ikke bleg for at placere andre racer lavt eller endda lavest på en hierarkiseret udviklingsstige (Birket-Smith 1966:64; se også Henningsen 2012:10).

Efterkrigstidens antropologi affærdigede denne videnskabelige racisme ganske eftertrykkeligt, og afkoloniseringsprocesserne viste med al tydelighed, hvordan denne tænkning havde været vævet tæt sammen med etablering af politisk dominans og økonomisk udbytning af andre samfund. Claude Lévi-Strauss blev en vigtig stemme i den mere teoretiske antropologiske debat i lyset af strukturalismens interesse for at afdække det fælles og universelle i den menneskelige tanke. Lévi-Strauss foretog ekspeditioner til det indre Brasilien, hvor han studerede de indfødte grupper bororo og nambikwara, og på baggrund af disse feltstudier skrev han udførlige værker om blandt andet slægtskabsformer, klassifikationssystemer og myter. Som Claude Lévi-Strauss senere bemærkede, indebar inspirationen fra biologien, at differentieringen mellem arterne i det naturlige domæne blev omsat til evolutionisme og racisme i det menneskelige og kulturelle domæne (Lévi-Strauss 1977 [1962]). Hans sammenligning af myter og deres transformationer pegede derimod på et universelt mønster på tværs af samfund og menneskelig

aktivitet. Lévi-Strauss argumenterede på den måde for, at den vilde og den civiliserede tanke måske nok synede forskellig, men at logiske kapaciteter og tænkning generelt var grundlæggende ens. Det menneskelige måtte derfor må anses for at være fundamentalt ens overalt på kloden (Lévi-Strauss 1970).

At racebegrebet ikke er gledet helt ud af antropologiens vokabularium, skyldes primært, at antropologien af i dag påviser, at racetænkning og taksonomisk opdeling af menneskearten stadig findes derude. Der kommer således stadig nye og vigtige studier af, hvordan race synlig- eller usynliggøres i sociale og politiske processer. Hvor antropologien i slutningen af det 19. og første halvdel af det 20. århundrede selv gjorde mennesket til genstand for taksonomisk artstænkning og hierarkiserede forskellene mellem „primitive“ og „komplekse“ samfund, er antropologien i dag i høj grad optaget af spørgsmålet om race i forbindelse med analysen af racialiseringsprocesser, altså hvordan etnisk identitet og race tilskrives bestemte kroppe og befolkningsgrupper (Hervik 2015; Fassin 2011). Det har ikke været muligt at inkludere bidrag i dette temanummer, som kunne belyse, hvordan artstænkning er relevant i den sammenhæng, men fra en helt anden vinkel peger Kristian Hoeck i sit bidrag på, hvordan idealiserede troper om japanske værdier mere eller mindre bevidst kommer til at agere pladsholder for den universelle menneskelighed, som robotforskere forsøger at bibringe den androide robot Erica. Man kan måske sige, at japanskhed i Hoecks materiale bliver en „umarkeret racial kategori“ (Lipsitz 1998), som Erica bedømmes ud fra i forbindelse med den praktiske interaktion mellem mennesker og robotter på to japanske laboratorier.

Arterne i studier af menneskers miljø og livsgrundlag

Interessen for andre arter tog en drejning i antropologien i midten af det 20. århundrede. Både i den kulturøkologiske strømning og i samarbejder med den biologiske videnskab via etnobiologien opstod nye interesser for arter og taksonomiske systemer med henblik på at forstå menneskets miljø og livsgrundlag. Julian Steward regnes som ophavsperson til den kulturelle økologi, der var optaget af at undersøge menneskets tilpasning til sit naturgrundlag, herunder den praktiske brug af andre plante- og dyrearter, for derigennem at nærme sig en forståelse af de kulturelle variationer mellem samfund. Ligesom Morgan før ham var Steward optaget af at dokumentere de teknologier, der blev taget i anvendelse blandt jæger-samlere og havebrugere, for derved at dokumentere mønstre i brugen af ressourcer og miljøets indflydelse på hverdagslivet og på etableringen af sociale institutioner. Men i modsætning til forgængernes hierarkisering af samfund på en unilineær evolutionær stige anså Steward evolutionen for at være multilineær,

og han mente, i øvrigt ligesom Franz Boas, at samfund skulle studeres med afsæt i de konkrete historiske omstændigheder. Formålet med det monumentale værk *Handbook of South American Indians* (1940-49) var således at kortlægge variationerne mellem samfund i Amazonbassinet, og en lang række toneangivende antropologer fulgte i 1950'erne, 60'erne og 70'erne i hans fodspor og grundlagde dermed antropologiens vedvarende interesse for forholdet mellem natur, kultur, ritualer og social organisation, blandt andet med inspiration fra systemteori (Bateson 1972; Rappaport 1984).

Samlet set var feltets styrke udviklingen af en indsigt i samspillet mellem arter, naturlige processer og lokale vidensformer i menneskers hverdagsliv, og bestræbelserne på at forstå menneskets tilpasning til naturgrundlaget bragte mange antropologer i tæt samspil med biologer, det biologiske artsbegreb og taksonomiske apparaturer. Samarbejdet udfoldede sig typisk som studier af samspillet mellem planter, dyr og mennesker. Brugen af et områdes ressourcer til byggeri, værktøj, beklædning, mad og medicin samt i ritualer, musik og i det sociale liv blev omhyggeligt registreret (jf. fx Vickers 1989a, 1989b), men hvor etnobiologer og botanikere typisk koncentrerede sig om at indsamle og identificere planter samt registrere deres anvendelse, var antropologerne mere optaget af andre arters rolle og funktion i det sociale og kulturelle liv (Rappaport 1979, 1984; Malinowski 1935). Malinowskis sidste Trobriandmonografi *Coral Gardens and Their Magic* er et vidunderligt detaljeret eksempel på netop dette, hvor jams, taro og et væld af andre mere eller mindre kultiverede planter blev registreret, men hvor planternes eget liv totalt underordnes deres anvendelse i lokal magi, som var bogens egentlige hovedtema. Dyr og planter var på dette tidspunkt meget nærværende i antropologien, men først og fremmest som ressourcer, som materielle eller symbolske stilladser for livets opretholdelse. Kun sjældent blev andre arter set som levende væsener i og for sig selv (se også Ingold 2013:19).

Alligevel udviklede mange antropologer i samspil med både naturvidenskaben og lokale specialister en detaljeret viden om andre arter. Antropologer med etnobiologiske interesser gennemførte egentlige studier af andre samfunds taksonomiske systemer (Ellen 2006; Berlin 1992; Rosaldo 1972), som bidrog til at nuancere og udfordre den biologiske videnskabs ideer om den universelle gyldighed af en Linnésk taksonomi. De etnobiologiske samarbejder afspejlede en dyb respekt for lokal viden og tilbød ikke kun ny indsigt i sprog og andre vidensformer, men også en ny måde at beskrive andre arter på, som fortsat har sine tilhængere i flerartsantropologien (Baker 2019). I dette nummer af *Tidsskriftet Antropologi* beskriver Astrid Oberborbeck Andersen og Jens Fog Jensen moskusoksernes sociale liv i Grønland i en fotomontage med tydelige formmæssige referencer til datidens etnobiologi og de måder at forstå og kategorisere andre arter på, som udvikledes gennem den slags lokale samarbejder.

Denne tidlige miljøantropologi bar dog også præg af en lidt kedelig parallel mellem antropologers syn på sociale systemer og biologers opfattelse af økologiske systemer: Begge blev betragtet som forholdsvis lukkede systemer som befandt sig i balance eller tilnærmet homeostasis. Dette kommende opgør med kulturøkologien bestod derfor delvist af en kritik af alle tegn på miljødeterminisme, og det faghistoriske modsvar blev udviklingen af den politiske økologi med en overvejende interesse for de økonomiske og politiske faktorer, som rakte ud over det lokale (Vayda & Mackay 1975; Escobar 1998). Man ville forstå de institutionelle rammer omkring „naturlige“ begivenheder såsom tørke og oversvømmelse og begyndte at se miljødelæggelser og klimaforandringer i et globalt, historisk og politisk lys. I bestræbelserne på at forstå forandringsprocesser trådte det tætte samarbejde med biologer i baggrunden for en tid.

I skyggen af klimaforandringerne spirede nye former for antropologi med en natur i hastig forandring i centrum. *Waterworlds* er et godt eksempel på sådanne nyere antropologiske livtag med den levende verden. Dette ambitiøse og tværfaglige forskningsprojekt havde som en fælles forudsætning, at klimaforandringer bør forstås ud fra de mennesker, der bebor, kender og bruger de områder, der er under forandring (Hastrup & Hastrup 2015). Vand udgjorde den centrale prisme eller det ikke-menneskelige element, hvorigennem de menneskelige perspektiver på klimaforandringerne kunne udfoldes, og klimaet flettede sig ind i fysiske, landskabelige, historiske og økonomiske forandringer og blev omdrejningspunkt for nye samarbejder med andre discipliner. Med den antropologiske opmærksomhed rettet mod foranderlige landskaber kom andre arter snart til at gøre deres (gen)indtog i den antropologiske interessesfære. At så mange i dag overhovedet taler om arter og ikke blot individuelle hunde og katte eller grupper af heste og elefanter kan siges netop at skyldes et relativt nyt globalt perspektiv (Ingold 2000:217) med blik for enorme økologiske kriser, hvorfor den biologiske mangfoldighed bliver meningsfuld at adressere igennem arternes register.

Flerartsantropologien og den sjette masseuddøen

Når andre arter i løbet af de seneste 15 år har figureret så prominent i antropologien, kan det i høj grad tilskrives den feministiske tænker og biolog Donna Haraway og hendes begreb „companion species“ (2003), der peger på, hvordan mennesker og andre arter bliver hinandens kammer-arter og livsledsagere ved at reagere på, kommunikere med og tage sig af hinanden på daglig basis. Siden da har Haraway igen og igen udfordret menneskets særstatus i verden gennem at påpege, hvordan mennesket mest retvisende anskues som en vedvarende relation mellem arter (Haraway 2008:4; se også Tsing 2012). Eller som hun formulerer

det i *When Species Meet* (Haraway 2008:4): „At være én er altid at blive til blandt mange.“ For Haraway indebærer det analytiske projekt med andre arter altså et ønske om at gentænke, hvad det vil sige at være menneske.

Inspireret af Haraways feministiske tænkning i det tidlige *Cyborgmanifest* (2020 [1985]) indbefattede flerartsantropologien i første omgang en udfordring af magtfulde klassifikationer og distinktioner mellem mennesker og dyr samt mennesker og maskiner, og man påkaldte sig her cyborgfiguren for at „queere“ identiteter og kønsroller og udfordre patriarkalske traditioner og dominansformer i alle afskygninger, herunder kolonialisme, essentialisme og naturalisme. Cyborgen – og det, den repræsenterer – undergraver antagonistiske dualismer og ordnede taksonomier ved at insistere på sin hybride tilstand. I antropologien blev tænkningen samlet op af blandt andre Anna Tsing, som i *Unruly Edges. Mushrooms as Companion Species* (2012) undersøger, hvordan agerbrug og kornproduktion skabte forudsætningerne for kvindens domesticering, mens plantagens monokulturelle produktionsmåde var gunstig for idéen om race. Omvendt, foreslår Tsing, kan svampeplukning på randen af disse ordnede landskaber bringe os på kant med etablerede kategorier.

Tsing og Haraways arbejde har været skelsættende for antropologien, og disse to højest produktive tænkere har været medvirkende til for alvor at bringe flerartsantropologien til Danmark. Som vi i de foregående afsnit også har illustreret, er den antropologiske interesse for dyr og andre ikke-menneskelige væsener ikke ny. Tværtimod har bævere, kvæg, svin og rensdyr figureret i antropologiske annaler siden disciplinens udfangelse (Rappaport 1984; Ingold 1974; Evans-Pritchard 1940; Morgan 1868), men modsat tidligere er de med flerartsantropologien ikke længere blot en del af livsgrundlaget for mennesker eller symbolske ankre for menneskelige aktiviteter (White & Candea 2018:2), som er er „gode at tænke“ med (Lévi-Strauss 1963:89). De bliver nu betragtet som væsener, *med hvem vi lever*, hvorfor de vikles ind i politiske og etiske spørgsmål på nye måder.

En stadigt voksende gruppe af flerartsantropologer har i det lys givet sig i kast med at gentænke både socialitet og forholdet mellem natur og kultur ud fra en særlig optagethed af den subjektivitet og agens (Myers 2015; Lestel et al. 2014; Kohn 2013), som findes blandt de arter og organismer, hvis liv er sammenvævede med menneskets. Dette bringer særegne dyrearter som surikater (Candea 2010), planter såsom majs (Hartigan 2017), men også svampe (Tsing 2015), insekter (Raffles 2010) og mikroorganismer (Paxson 2008) ind i den antropologiske samtale (Kirksey & Helmreich 2010) gennem en kultivering af nye former for opmærksomhed (van Dooren et al. 2016; Tsing 2011). Heather Swansons bidrag til dette temanummer opridser på vedholdende måde nogle af de metodiske udfordringer og muligheder, der er forbundet med en sådan udvidelse af det antropologiske felt.

Oplomstringen af opmærksomhed på andre arter har et ikke overraskende sammenfald med diskussionen om det antropocæne; en diskussion som startede, da civilingeniør og atmosfærekemikeren Paul Crutzen og biolog Eugene Stoermer fremsatte begrebet som en beskrivelse af en ny epoke i jordens geologiske historie. Denne epoke begyndte i deres øjne med opfindelsen af dampmaskinen, hvorefter menneskelig aktivitet „gradvist blev en mere og mere betydelig geologisk, morfologisk kraft“ (Crutzen & Stoermer 2000:17). Siden er begrebets rimelighed, præcision og udsigelseskraft blevet ivrigt debatteret (Haraway et al. 2016), og alternativer såsom det capitalocene er bragt på banen i et forsøg på at understrege, at det er kapitalismen som økonomisk system og ikke mennesker per se, der har vidtrækkende planetære og geologiske effekter (Swyngedouw 2019; Moore 2016).

Haraway har selv også foreslået det chthulucene, inspireret af edderkoppear-ten *Pimonia thulhu*, som et navn for det andetsteds, som har været, stadig er og måske vil blive. Chthulucenen bør for Haraway forstås som en tidlig epoke, hvor menneskelige og ikke-menneskelige væsener er forbundet, berører og former hinanden gennem tentakulalære praksisser (Haraway 2016:31). Hun plæderer for, at vi lærer at blive ved de problemer og det besvær, som udspiller sig, når vi lever og dør sammen på en ødelagt klode, og vi udfordres således til at udvikle nye måder at tænke og være på for at skabe en mere beboelig og livlig fremtid (ibid.). Juan Velásquez tager i dette nummer af *Tidsskriftet Antropologi* fat på spørgsmålet om muligheden for at „blive ved besværet“ for en række kvinder i et skildpadderreservat på den caribiske kyst i Nicaragua, hvor omsorgen for de sjældne karetskildpadder ellers traditionelt er fredningsorganisationers og mændenes domæne. Kvinderne er nødsaget til at benytte sig af civil ulydighed for at kunne relatere sig til det ombejlede krybdyr, og Velásquez viser, at denne skabelse af slægtsbånd langt fra bør betragtes som fri af magt eller konflikt.

Det er med andre ord ikke tilfældigt, at flerartsantropologien er tidsligt sammenfaldende med debatten om menneskets tidsalder og den relaterede bekymring for, at vi nu gennemlever en sjette og menneskeskabt masseuddøen af arter (Ceballos et al. 2015; Kingsford et al. 2009). I deres essay i dette temanummer viser Alma Knudsen, Amalie Jespersen, Maria Andersen og Kristian Frandsen, hvordan stillehavsøstersen, som er indført af mennesker og derfor formelt kategoriseret som en invasiv art, kan få et rigt socialt og økonomisk liv til at blomstre i „Vandkantsdanmark“. Derimod forventes padder at være særligt udsatte, og i det lys er Adam Veng, Magnus Juhl og Cecilie Rubows bidrag til dette nummer af *Tidsskriftet Antropologi* særligt relevant. I en montage tages et kig på den store vandsalamander, der som truet og formelt beskyttet art viser sig at være en væsentlig aktør i konflikten om Amager Fælled i København. Arternes udryddelse

gør behovet for at forstå de måder, hvorpå mennesker og andre væseners verdener er forbundne, så meget desto mere akut, og det har tilføjet betydelig fremdrift til flerartsantropologien i almindelighed og studier i udryddelse i særdeleshed (Lorimer 2015; van Dooren 2014; Rose & van Dooren 2011).

Som et udtryk for en form for protoantropocæn tænkning fremsatte Bruno Latour allerede i *We Have Never Been Modern* (1993) forslaget om et „tingenes parlament“ med afsæt i en tilskrivelse af rettigheder til ikke-menneskelige væsener, kvasiobjekter og hybrider. Latour ender beskrivelsen af parlamentet med følgende bemærkning: „Jeg har gjort mit arbejde som filosof og grundlægger ved at samle de spredte elementer til en komparativ antropologi. Andre vil være i stand til at sammenkalde tingenes parlament“ (op.cit.145). Latour har senere bemærket, at han ser klare paralleller mellem politikere, som taler for folket, og biologer, der taler for andre arter (Latour 2004). Som Stine Krøijer beskriver i sit bidrag om afskovning i Amazonas, har Ecuador i sin grundlov givet naturen rettigheder i overensstemmelse med blandt andet secoyafolkets syn på træer som personer. Men udfordringerne består, da naturen ikke selv vælger sine talspersoner og har vanskeligt ved at stille sine repræsentanter til ansvar.

Inspireret af blandt andre Latour stiftede en gruppe bekymrede og initiativrige århusianere i 2017 Arternes Aarhus, et mødested for såkaldte ambassadører for andre arter. Beskeden er klar: Andre arter har brug for, at deres sag bliver talt, og efter at have undersøgt, hvordan en given arts livsvilkår kan forbedres, er det dennes artsambassadørs opgave at betragte sig som artens talsperson i daglige og politiske debatter. Dette er én blandt mange måder at vise interesse og omsorg på selv for klodens mest undseelige skabninger. I dette nummer af *Tidsskriftet Antropologi* trykker vi fire artstaler, skrevet – og i nogle tilfælde fremført – af arternes ambassadører. Vi udgiver ligeledes en introduktion til konceptet – der i dag har spredt sig flere steder i landet – forfattet af grundlæggeren af Arternes Aarhus, Nina Tofte Hansen.

Flerartsantropologien har kort sagt bibragt antropologien en styrket opmærksomhed på andre former for agens, arternes relationelle tilblivelsesprocesser og de forbundne verdener, som udspiller sig hinsides diskussioner om definitionen af arter og deres symbolske værdi for menneskelige aktiviteter. Dette er ikke mindst kommet til udtryk i fornyede metodiske debatter om opmærksomhedens retning.

Temanummerets indhold

Vi ønsker med en række mangeartede bidrag at kaste nyt lys over, hvordan forestillinger om (andre) arters essens og beskaffenhed indgår i menneskers måder at

være i verden på, påvirker antropologiens analytiske idéer, og hvordan vi fremstiller andre arter i vores tekster. Derfor indeholder dette nummer af *Tidsskriftet Antropologi* også både klassiske artikler og en række andre „artige“ tekster, der har ladet interaktionen med de andre arter påvirke tekstens form og indhold.

I bidraget „Den taksonomiske taktstok“ beskriver Stig Toft Madsen danske og svenske fuglefolks møder med en række sjældne fugle. Her blotlægges det, hvordan taksonomisk autoritet er i sikker forvaring hos professionelle laboratorietaksonomer, men også at disses abstrakte „sandheder“ ofte udfordres og nuanceres i fuglefeltens sociale og venligt konkurrenceprægede liv. Kort sagt demonstrerer Madsen, hvordan arters beskaffenhed og særegenhed forhandles mellem eksperter og entusiaster.

Juan Velázquez Atehortúa sætter i sit bidrag Haraways idé, om at vi lever og bliver til sammen med andre arter, under lup. Med udgangspunkt i den nicaraguaniske fiskerby Padre Ramos viser han, hvordan den udryddelsestruede karetteskildpadde bliver filtret ind i en gruppe kvinders kamp for deres eksistens og lokale selvbestemmelse, samt hvordan nye slægtskaber kultiveres på tværs af artsgrænser for bedre, og mere meningsfuldt, at kunne leve og dø sammen på jorden.

Med udgangspunkt i sin forskning om stillehavslaksen insisterer Heather Swanson i den til lejligheden oversatte udgave af en artikel fra 2017 på behovet for at udvide de klassiske etnografiske metoder, så vi bedre kan begribe andre arters liv og levned på steder og i relationer, som de kommer i berøring med, når de har forladt antropologens synsfelt. Swanson viser, hvordan antropologer kan engagere sig med naturvidenskabelige metoder og samtidig fastholde en kritisk analyse af disse værktøjer, deres måder at skabe viden og verdener på.

Krøijers bidrag om secoyafolket og deres forhold til kapoktræet og en nyplantet oliepalmeplantage i ecuadoriansk Amazonas handler om, hvordan artsrig og kolonial andethed kan vende op og ned på forholdet mellem natur og kultur. Artiklen peger på svagheden i flerartsantropologiens tendens til udelukkende at fokusere på relationer, mens man overser fravær og alteritet. Med afsæt i secoyafolkets teorier om arter som en midlertidig kropslig tilstand peger forfatteren på behovet for at gentænke vores forestillinger om arters distinkte og uforanderlige beskaffenhed.

På baggrund af et langt etnografisk feltarbejde på to laboratorier i Kansai-regionen, Japan, fokuserer Kristian Hoeck i sit bidrag på mødet mellem den semi-autonome kommunikationsandroide Erica og hendes opfindere og samtalepartnere. Gennem en finmasket analyse af arbejdet i laboratoriet foreslår Hoeck at læse robot-menneske-relationen som et interaktivt kommunikationsforhold – en affinitetskalibrering, som standardiserer både robotens og den menneskelige adfærd. Artiklen giver anledning til videre overvejelse over, hvordan adfærd og socialitet formes i mødet mellem væsener af forskellig slags.

Blandt de alternative bidrag finder vi et højaktuelt essay, som er vokset ud af arbejdet på udstillingen „Vi, dyrene“ på Moesgaard Museum. Her stiller Alma Knudsen, Amalie Raakilde Bladt Jespersen, Maria Helene Andersen og Kristian Frandsen skarpt på *Magallana gigas*, bedre kendt som stillehavsøstersen. Med Bubandt og Tsings „forvildede dynamikker“ som analytisk prisme illustrerer forfatterne, hvordan den invasive art undslår sig ensporede negative fortællinger og giver form til en række forviklede økologier i „Vandkantsdanmark“.

Hvordan er det at være en vedbend? Og hvad kunne en lakrød møgbille godt tænke sig af sin (om)verden? Dette er nogle af de store spørgsmål, som artsambassadører fra Arternes Aarhus stiller og forsøger at svare på i en serie af korte artstaler i dette temanummer. Artstalerne rammesættes af en indledning skrevet af stifteren af Arternes Aarhus, Nina Tofte Hansen, som adresserer vores verdens „artsdemokratiske udfordring“ som bagtæppe for de fire artsambassadører Tobias Sandfeld, Lars Brøndum, Anna Bonnichsen og Nina Tofte Hansen.

Med en finurlig og art-ig montage besøger Adam Veng, Magnus Juhl og Cecilie Rubow den store vandsalamander på Amager Fælled og beskriver, hvordan denne farverige skabning selv undergår og indgår i andres metamorfoser, som katalyserer både personlige forvandlinger og politiske spændinger.

Astrid Oberborbeck Andersen og Jens Fog Jensen undersøger i fotomontagen „Moskusokser i dele og heler i Kangerlussuaq, Vestgrønland“ moskusoksens indtog i landskabet og multiple eksistens mellem fangere, fagfolk, uldproducenter og trofæjægere, hvor den fremstår i forskellige dele og heler som en levende ressource, attraktion, lovgivning og et navn.

Under arbejdet med dette temanummer udgav Anna Tsing, Jennifer Deger, Alder Keleman og Feifei Zhou atlasset *Feral Atlas. The More-Than-Human Anthropocene*. Vi sendte fire antropologer på rejse ind i atlassets økologier og digitale univers, hvorfra de er vendt tilbage med rejseberetninger efter deres besøg til „acceleration“, „imperium“, „kapital“, og „invasioner“. Vi håber, at I vil føle jer godt ledsaget både af de fire skribenter og af de øvrige bidrag og deres ekskursioner ind i flerartsige verdener.

Litteratur

- Arler, Finn
2009 Biodiversitet. Videnskab, kultur, etik I-II. Aalborg:Aalborg Universitetsforlag.
- Baker, Janelle
2019 Bear Stories in the Berry Patch. Caring for Boreal Forest Cycles of Respect. In: C. Westman, T. Joly & L. Gross (eds): *Extracting Home in the Oil Sands. Settler Colonialism and Environmental Change in Subarctic Canada*. Pp. 119-37. New York: Routledge.
- Bateson, Gregory
1972 *Steps to an Ecology of Mind. Collected Essays in Anthropology, Psychology, Evolution and Epistemology*. London: Intertext Books.
- Berlin, Brent
1992 *Ethnobiological Classification. Principles of Categorization of Plants and Animals in Traditional Societies*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Birket-Smith, Kaj
1934 *Naturmennesker*. København: Chr. Erichsen.
1966 *Kulturens veje. Naturfolk og kulturfolk*. København: Politikens Forlag.
- Boas, Franz
1920 The Methods of Ethnology. *American Anthropologist* 22(4):311-21.
- Candea, Matei
2010. I Fell in Love with Carlos the Meerkat. Engagement and Detachment in Human-Animal Relations. *American Ethnologist* 37(2):241-58. <https://doi.org.ep.fjernadgang.kb.dk/10.1111/j.1548-1425.2010.01253.x>.
- Ceballos, Gerardo, Paul Ehrlich, Anthony Barnosky, Andrés García, Robert Pringle & Todd Palmer
2015 Accelerated Modern Human-Induced Species Losses. Entering the Sixth Mass Extinction. *Science Advances* 1(5):e1400253-e1400253. Doi:10.1126/sciadv.1400253.
- Crutzen, Paul & Eugene Stoermer
2000 The Anthropocene. *Global Change Newsletter* 41:17-18.
- Darwin, Charles
1935 [1859] *Arternes Oprindelse*. København: Heide.
- van Dooren, Thom
2014 *Flight Ways. Life and Loss at the Edge of Extinction*. New York: Columbia University Press.
- van Dooren, Thom, Eben Kirksey & Ursula Münster
2016 Multispecies Studies. Cultivating Arts of Attentiveness. *Environmental Humanities* 8(1):1-23. <https://doi.org/10.1215/22011919-3527695>.
- Ellen, Roy
2006 Introduction. *Journal of the Royal Anthropological Institute* 12:1-22. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9655.2006.00270.x>.

- Escobar, Arturo
1998 Whose Knowledge, Whose Nature? Biodiversity, Conservation, and the Political Ecology of Social Movements. *Journal of Political Ecology* 5(1):53-82. <https://doi.org/10.2458/v5i1.21397>.
- Evans-Pritchard, Edward
1940 The Nuer. A Description of the Modes of Livelihood and Political Institutions of a Nilotic People. Oxford: Clarendon Press.
- Fassin, Didier
2011 Racialization. How to Do Races With Bodies. In: F. Mascia-Lees (ed.): *A Companion to the Anthropology of the Body and Embodiment*. Pp. 419-34. Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Foucault, Michel
2008 Ordene og tingene. En arkæologi om humanvidenskaberne. Frederiksberg: Det lille Forlag.
- Frazer, James
1996 [1890] *The Golden Bough*. Abridged version. Harmondsworth: Penguin.
- Haraway, Donna
2003 *The Companion Species Manifesto. Dogs, People, and Significant Otherness*. Chicago: Prickly Paradigm.
2008 *When Species Meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
2016 *Staying with the Trouble. Making Kin in the Chthulucene*. Durham, NC: Duke University Press.
2020 [1985] *Et cyborgmanifest. Naturvidenskab, teknologi og socialistisk feminisme i det sene tyvende århundrede*. København: Mindspace.
- Haraway, Donna, Noboru Ishikawa, Scott Gilbert, Kenneth Olwig, Anna Tsing & Nils Bubandt
2016 *Anthropologists Are Talking – About the Anthropocene*. *Ethnos* 81(3):535-64. <https://doi.org/10.1080/00141844.2015.1105838>.
- Hartigan, John
2017 *Care of the Species. Races of Corn and the Science of Plant Biodiversity*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Hastrup, Kirsten & Frida Hastrup (eds)
2015 *Waterworlds. Anthropology in Fluid Environments*. New York, NY: Berghahn Books.
- Henningsen, Anne Folke
2012 *Alt racehøved bliver her så ynkeligt. Visualisering af kultur i Nationalmuseets etnografiske samling*. *Nordisk Museologi* 2:4-17. <https://doi.org/10.5617/nm.3099>.
- Hervik, Peter
2015 Race, „race“, racialisering, racisme og nyracisme. *Dansk Sociologi* 26(1):29-50. <https://doi.org/10.22439/dansoc.v26i1.4991>.
- Ingold, Tim
1974 *On Reindeer and Men*. *Man* 9(4):523-38.
2000 *The Perception of the Environment. Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*. London: Routledge.
2013 *Anthropology beyond Humanity*. *Suomen Antropologi: Journal of the Finnish Anthropological Society* 38(3):5-23.

- Kingsford, Richard, James Watson, Carolyn Lundquist, Oscar Venter, Lee Hughes, Emma Johnston, James Atherton, Mike Gawel, David Keith, Brendan Mackey, Craig Morley, Hugh Possingham, Bill Raynor, Harry Recher & Kerrie Wilson
2009 Major Conservation Policy Issues for Biodiversity in Oceania. *Conservation Biology* 23(4):834-40.
- Kirksey, Eben & Stefan Helmreich
2010 The Emergence of Multispecies Ethnography. *Cultural Anthropology* 25:545-76. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1360.2010.01069.x>.
- Kohn, Eduardo
2013 *How Forests Think. Toward an Anthropology Beyond the Human*. Berkeley: University of California Press.
- Latour, Bruno
1988 *The Pasteurization of France* Cambridge, MA: Harvard University Press.
1993 *We have Never been Modern*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
2004 *Politics of Nature. How to Bring the Sciences into Democracy*. Cambridge: Harvard University Press.
- Lestel, Dominique, Jeffrey Bussolini & Matthew Chrulew
2014 The Phenomenology of Animal Life. *Environmental Humanities* 5:125-48. <https://doi.org/10.1215/22011919-3615442>.
- Lévi-Strauss, Claude
1963 *Totemism*. Boston: Beacon Press.
1970 *Den vilde tanke*. København: Gyldendal.
1977 [1962] *Structural Anthropology*. Vol. II. London: Allen Lane.
- Lipsitz, George
1998 *The Possessive Investment in Whiteness. How White People Profit from Identity Politics*. Philadelphia: Temple University Press
- Lorimer, Jamie
2015 *Wildlife in the Anthropocene. Conservation after Nature*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Lovejoy, Arthur
2001 [1936] *The Great Chain of Being. A Study of the History of an Idea*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Malinowski, Bronisław
1935 *Coral Gardens and Their Magic. A Study of the Methods of Tilling the Soil and of Agricultural Rites in the Trobriand Islands*. New York: Dover.
- Mayr, Ernst
1942 *Systematics and the Origin of Species from the Viewpoint of a Zoologist*. New York: Columbia University Press.
1988 *Towards a New Philosophy of Biology*, Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Moore, Jason
2016 Introduction. In: J. Moore (ed.): *Anthropocene or Capitalocene? Nature, History, and the Crisis of Capitalism*. Pp. 1-11. Oakland, CA: PM Press.

- Morgan, Henry
1868 The American Beaver and His Works. Philadelphia: J.B. Lippincott
1976 [1877] Ancient Society. New York: Gordon Press.
- Myers, Natasha
2015 Rendering Life Molecular. Models, Modelers, and Excitable Matter. Durham, NC: Duke University Press.
- Paxson, Heather
2008 Post-Pasteurian Cultures. The Microbiopolitics of Raw-Milk Cheese in the United States. *Cultural Anthropology* 23(1):15-47. DOI:10.1525/can.2008.23.1.15
- Raffles, Hugh
2010 Insectopedia. New York: Pantheon/Vintage.
- Rappaport, Roy
1979 Ecology, Meaning, and Religion. Berkeley: North Atlantic Books.
1984 Pigs for the Ancestors. Ritual in the Ecology of a New Guinea People. New Haven: Yale University Press.
- Rosaldo, Michelle
1972 Metaphors and Folk Classification. *Southwestern Journal of Anthropology* 28(1): 83-99.
- Rose, Deborah & Thom van Dooren (eds)
2011 Unloved Others. Death of the Disregarded in the Time of Extinctions. *Australian Humanities Review* 50. <http://doi.org/10.22459/AHR.50.2011>.
- Steward, Julian
1940-49 Handbook of South American Indians. Washington: The Smithsonian Institution, Bureau of American Ethnology.
- Swyngedouw, Erik
2019 The Anthro(po)scene. In: T. Jazeel, A. Kent, K. McKittrick, N. Theodore, S. Chari, P. Chatterton, V. Gidwani, N. Heynen, W. Larner, J. Peck, J. Pickerill, M. Werner & M. Wright (eds): *Keywords in Radical Geography*. Antipode at 50. Pp. 253-58. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc. <https://doi.org/10.1002/9781119558071.ch47>.
- Todd, Zoe
2016 From Fish Lives to Fish Law. Learning to See Indigenous Legal Orders in Canada. In: E. Yates-Doerr & C. Labuski (eds): *Somatosphere*. Ethnographic Case Series. <http://somatosphere.net/2016/from-fish-lives-to-fish-law-learning-to-see-indigenous-legal-orders-in-canada.html/>.
- Tsing, Anna
2011 Arts of Inclusion, or, How to Love a Mushroom. *Australian Humanities Review* 50:5-22.
2012 Unruly Edges. Mushrooms as Companion Species. For Donna Haraway. *Environmental Humanities* 1:141-54. <https://doi.org/10.1215/22011919-3610012>.
2015 The Mushroom at the End of the World. On the Possibility of Life in Capitalist Ruins. Princeton: Princeton University Press.
- Vayda, Andrew & Bonnie MacKay
1975 New Directions in Ecology and Ecological Anthropology. *Annual Review of Anthropology* 4:293-306.

- Vickers, William
1989a Los Sionas y Secoyas. Su adaptación al medio ambiente. Quito: Abya Yala.
1989b Traditional Concepts of Power among the Siona-Secoya and the Advent of the Nation State. *The Journal of Latin American and Caribbean Anthropology* 1(2): 55-60. <https://doi-org.ep.fjernadgang.kb.dk/10.1525/jlca.1989.1.2.55>.
- Viveiros de Castro, Eduardo
2004 Exchanging Perspectives. The Transformation of Objects into Subjects in Amerindian Ontologies. *Common Knowledge* 10(3):463-84. <https://doi.org/10.1215/0961754X-10-3-463>.
- White, Thomas & Matei Candea
2018 Animals. In: F. Stein, S. Lazar, M. Candea, H. Diemberger, J. Robbins, A. Sanchez & R. Stasch (eds): *The Cambridge Encyclopedia of Anthropology*. <http://doi.org/10.29164/18animals>.
- Yoon, Carol
2009 *Naming Nature. The Clash Between Instinct and Science*. New York: W.W. Norton.

DEN TAKSONOMISKE TAKTSTOK

STIG TOFT MADSEN

Denne artikel handler om, hvordan fugleinteresserede i Danmark og Sverige finder og bestemmer fugle, og hvordan fund af sjældne arter valideres eller falsificeres i en kontekst præget af teknologiske og videnskabelige landvindinger. Både den erfarne observatør og nybegynderen har brug for en model til at artsbestemme og indplacere den fugl, som han eller hun har fundet. Denne model leveres af taksonomer. Ligesom amatørornitologer er taksonomer drevet af behovet for at skabe orden og stabilitet. Carl von Linné søgte naturens orden, som for ham var Guds evige orden. Hvis han ikke fandt den, var han villig til opfinde den (Lindroth 1988:24). Linné var botanikkens lovgiver; en skolastiker, som førte taksonomiens taktstok med stor gennemslagskraft. Tilsvarende stræber nutidens taksonomer efter løbende at forbedre deres model ud fra deres viden om livet på jorden som en evolutionær proces. De udarbejder imidlertid ikke denne model af livets træ eller „livets mangrove“ eller „livets ring“ (Hodkinson & Parnell 2019:11) for at glæde amatørornitologerne. Forholdet mellem taksonomer og feltornitologer er ikke egalitært. Taksonomien skaber det univers, inden for hvilket feltornitologien udfolder sig. Selv erfarne feltornitologer må acceptere eksistensen af den taksonomiske taktstok, men det betyder ikke nødvendigvis, at de er uden egen stemme. Dygtige feltornitologer er snarere menige med officersrang – „subalterns“ i ordets oprindelige betydning. Ikke mindst denne dobbeltrolle gør feltornitologien til en relevant genstand for videnskabsfilosofisk og samfundsvidenskabelig analyse.

Således jonglerede Thomas S. Kuhn i en artikel fra 1974 med et tænkt eksempel hentet fra feltornitologien til forståelse af, hvordan et kognitivt apparat tillæres. Kuhn beskrev, hvordan en far på en tur i en zoologisk have lærer sin søn at se forskel på gæs, ænder og svaner ved at koncentrere sig om simple silhuetter. Med en fornemmelse for svaners distinkte silhuet og en viden om, at voksne svaner er hvide, vil en eventuel fremtidig sort svane skille sig ud. Ny information vil have konsekvenser, men det kognitive apparat vil kunne tillem-

pes (Kuhn 1977:312). To af Kuhns prominente arvtagere, John Law og Michael Lynch, bruger på samme måde feltornitologien som afsæt til at forstå, hvordan videnskab etableres. Deres genstandsfelt er en analyse af de felthåndbøger, som siden 1930'erne gennem pædagogiske illustrationer og fotos, kort og tekster på trods af deres begrænsninger (benævnt „troubles“) har gjort novicer til habile fuglekendere (Law & Lynch 1990). Nogle amatørornitologer går videre og agerer som eksperter i professionelle sammenhænge. Som natur- og kulturhistorikeren Jeremy Mynott vælger at formulere det med evolutionsbiologen Ernst Mayrs ord fra 1962:

Der er næppe nogen anden gren inden for biologien, eller inden for videnskab som sådan, hvortil amatører har bidraget så meget som ornitologien. Jeg finder egentlig ordet 'amator' upræcist, fordi det signalerer en dilettant, og det ville være en misvisende beskrivelse af mange førende ornitologers arbejde (Mynott 2009: 19, min oversættelse).

En sådan ekspertise tangerer hermed, hvad videnskabssociologen Harry Collins kalder „contributory expertise“ – viden som rykker grænser (Collins 2013). Feltornitologien er med andre ord demokratisk og inklusiv i den forstand, at den som fritidsbeskæftigelse er åben for alle interesserede, men samtidig er den et felt, hvor eksperter krydser klinger, i takt med at ornitologien udvikler sig fra det stadie, som Law og Lynch iagttog. Nærværende artikel kredser om disse amatører, der dyrker deres interesse som en seriøs hobby på linje med en videnskab.¹ I artiklen vil jeg først gennemgå artsbegrebets udvikling inden for ornitologien for derefter at vende mig mod feltfolkets livtag med identifikation af sjældne fugle. Mine data er primært fra efteråret 2019, hvor jeg selv var ganske aktiv på forskellige lokaliteter i Danmark og Sverige, og hvor jeg sideløbende med at se på fugle gjorde notater med henblik på denne artikel. Jeg vil inddrage læseren gennem virkelighedsnære beskrivelser af en række „events“ for at anskueliggøre, hvordan det at lokalisere sjældne arter finder sted i en blanding af videnskab og sport, samarbejde og konkurrence. At se på fugle er blevet beskrevet som „den mest videnskabelige af sportsgrene eller den mest sportslignende af videnskaber“ (Kastner 1986:4-5) – en mobilisering af både homo sapiens og homo ludens. I dette spil om at se sjældne fugle forsøger den enkelte sportsudøver på egen hånd at finde og identificere, og dermed i intern jargon at „ædle“, sjældne fugle, men andre personer og nye teknologiske hjælpemidler inddrages stadig oftere i bestemmelsesprocessen. Årligt udgives i omegnen af 20.000 videnskabelige publikationer med relation til fugle (Birkhead et al. 2014:viii). Som helhed er litteraturen om fugle og om fuglefolk ikke blot omfangsrig, men især på engelsk af høj faglig og litterær kvalitet.² Den nordiske litteratur er ofte af tilsvarende kaliber.

I etnologisk og antropologisk sammenhæng findes en håndfuld nyere nordiske studier, inklusive Liep (1996, 2001), Samuelson (2006), Hundeide (2013), Lundquist (2018) og Skog (2018). Min opfattelse af feltet adskiller sig ikke afgørende fra deres. Jeg er enig med John Liep i, at den enkelte artsjæger kan siges at tilstræbe „kumulativ besiddelse“, samtidig med at han eller hun typisk deler „byttet“ eller gaven med de øvrige tilstedeværende, de tilrejsende ligesindede samt fagornitologien. Mit fokus er dog mere på den videnskabelige verden, som omgiver feltornitologien, end det var for Liep. Folkemindeforskeren Susanne Nylund Skog fremhæver det særegent mandlige ved fugleinteressens. Dette forhold, som også kendes fra USA (Lee et al. 2015), står utilsløret frem i Per Samuelsons speciale, hvor mænds galskab er i fokus. Dedikerede fuglefolk omtaler ofte sig selv og deres ligesindede som galninge. Mit fokus er ikke på, hvordan galskab skaber fællesskab, men på, hvordan denne sport udfolder sig på et videnskabeligt grundlag. Sammenlignet med Michael Hundeide, som lister antropologiens teoretikere med samme grundighed, som artsjægere lister fugle, er min tilgang teoretisk spartansk. Jeg distancerer mig dog mere markant fra den tilgang, som antropologen Andrew Mitchell præsenterer i sit studie af ulve i Sverige. Mitchell selv har aldrig set en levende vild ulv, men det er irrelevant. Hans ambition er at „spore“ ulven som den „manifesteres“ via fodspor, via urin og fækalier i sneen, via byttedyr, via GPS-data, som nedlagt problemulv, gennem obduktion, som museumsgenstand eller via nyhedsstrømmen og ikke mindst gennem DNA-analyse, som er „the name of the game“ i svensk ulveforvaltning (Mitchell 2018: 40). Hermed forfølger Mitchell de postmodernistiske spor, som John Law og især Annemarie Mol og Karen Barad har afsat. Her opløses levende og dødt i gensidig intra-aktion, „... der findes som sådan ikke adskilte ting ...“ (Mitchell 2018:49). I denne ontoepistemologi er næsten alt „multipelt“. Der er fuglefolket ikke endnu. Det er korrekt, at feltornitologien ikke har den brede berøringsflade med dyret, som Mitchell beskriver. Feltornitologien er mindre taktil, men som regel ses og høres fuglene godt nok til, at de entydigt kan artsbestemmes uden den obligatoriske „blurring of boundaries“, som postmodernismen foreskriver (Pluckrose & Lindsay 2020:31). Jeg italesætter et univers, som er foranderligt, men forbliver artscentreret, på trods af at den feltornitologiske praksis og faglighed udfordres af udviklingen inden for kunstig intelligens og molekylærbiologi og af den postmodernisme, som Mitchell er inspireret af. I pagt med at mange feltornitologer bidrager til viden gennem impromptuseminarer i felten, på diverse hjemmesider og i form af egentlige publikationer, vil de i teksten fremstå under eget navn. Dansk feltornitologi præsenteres ofte som en rivalisering mellem to personer: den joviale Jørgen Munck og udfordreren Rolf Christensen. Jeg ønsker i stedet at fremstille den hårde kerne som et kommunikativt netværk på et

par hundrede meget dygtige og aktive personer. Antallet af hårde observatører („hårdsådare“) er højere i Sverige, hvor en meget sjælden fugl trækker omkring 500 raritetsentusiaster. Tusindtallige skarer af sådanne „twitchers“ forekommer ikke i Norden, men kunne opleves på De Britiske Øer, før coronapandemien hæmmede bevægelsesfriheden.³

Taksonomiens historie

I antologien *Naturens sprog* (Gjerris & Rubow 2018) italesættes evnen til at lade sig fortrylle af naturen. Morten D.D. Hansens bidrag bærer titlen „Vi, som inhalerede“. Hans artikel er en veritabel ode til det at se på fugle (Hansen 2018). Udgangspunktet for nærværende artikel er mere prosaisk, nemlig arter og taksonomi. At inddele fuglene i arter handler om at klassificere, systematisere og navngive dem med et køligt blik og ikke om at lade sig henføre eller forføre. At opstille en taksonomi er at afkode naturens sprog, men med lidt god vilje kan man også sige, at taksonomien gør det muligt at inhalere skaberværket/biodiversiteten art for art og kryds for kryds. Artsjægere fører typisk detaljerede lister over de arter, som de observerer. Observationerne lægges ofte ud på hjemmesider, hvoraf deres indbyrdes placering fremgår. På den svenske Club300's hjemmeside findes blandt andet en sverigesliste, en liste for hver landsdel, en liste for hver måned, lister for hvert af årene fra 2004 til 2021, lister for forskellige dele af verden, en verdensliste, og en ædelliste. Sidstnævnte registrerer de arter, som observatøren selv har opdaget. Over 2.000 observatører („skådare“) har indtastet deres sverigesliste, som er den vigtigste liste for svenske listeførere eller „kryssare“. Øverst på listen ligger Bertil Svensson med 479 arter.

I Danmark er der to danmarkslister. Den ene føres af netfugl.dk. På denne, hvortil 1.394 personer har bidraget, er Jørgen Munck „toplister“ med 455 danmarksarter. På den alternative club300.dk-liste ligger Mandø-kenderen Tim Hesselballe Hansen øverst med 450 arter.⁴

På både den svenske og de to danske lister er det arter, der tæller. Andre taksonomiske niveauer som underarter, de arts-klynger, som botanikere gerne opererer med, eller slægter lader sig ikke afkrydse for nærværende. Der er i udgangspunktet intet til hinder for at oprette ikke-artsfokuserede lister. Feltornitologer interesserer sig ofte for underarter, både fordi det er udfordrende, fordi nogle underarter ender med at få artsstatus og dermed udløser et såkaldt „sofakryds“, og fordi nogle hidtil „gode“ arter mister artsstatus. Der er heller intet til hinder for at vægte kryds forskelligt. For eksempel kunne observationer uden brug af privatbiler tælle dobbelt. Sådanne skridt i retning af en mere forbrugerorienteret eller individualiseret taksonomi vil imidlertid øge sandsynligheden for intern

uenighed i et felt, som i forvejen ikke er fuldt standardiseret. Taksonomer har typisk et længere tidsmæssigt perspektiv end feltornitologer. Hvor listeførerens hele habitus bygger på, hvad der kan skelnes i felten, giver det fin evolutionsbiologisk mening at påstå, at „på en måde er alt i taksonomien hypotetisk, selv arterne“ (del Hoyo & Collar 2014:46, min oversættelse). Det er nemlig et faktum, at alle livsformer på alle taksonomiske niveauer gennemgår cyklusser af ekspansion og kontraktion. På den anden side kan en sådan cyklus tage en million år, så artsbegrebet har en vis soliditet.

Taksonomiens udvikling er beskrevet i den 35 sider lange indledning til *Illustrated Checklist of the Birds of the World* (del Hoyo & Collar 2014). Denne tjeklistes tilgang er vokset ud af de erfaringer, som de foregående to årtiers arbejde med *Handbook of the Birds of the World* (HBW) i 17 bind i stort format havde kastet af sig. Udgangspunktet er det biologiske artsbegreb, der definerer arter som populationer, som reproducerer sig selv over tid. To populationer, som bevarer deres reproduktive isolation selv i områder, hvor deres udbredelse overlapper, betragtes som to biologiske arter. To populationer, som lever geografisk adskilt fra hinanden, men ligner hinanden meget, er et problem for det biologiske artsbegreb. Kan de regnes for samme art, som blot er udbredt allopatrisk i to adskilte områder?

Carl von Linnés systematik indeholdt flere taksonomiske rangordener, hvoraf „art“ var det laveste. I 1909 udgav R.B. Sharpe en liste over verdens fugle baseret på Linnés systematik. Listen indeholdt 18.939 arter. Efterfølgende vandt det trinominale system indpas på bekostning af Linnés binominale nomenklatur. Ved at indføre et taksonomisk lag under artsniveauet reduceredes antallet af arter drastisk. I 1946 blev antallet af fuglearter således anslået til 8.614, idet en række arter var blevet reduceret til underarter eller racer. I 2014 udgav Tim Birkhead et al. en bog om ornitologiens historie med titlen *Ten Thousand Birds*. Antallet af fuglearter er tydeligvis mere konstant end for eksempel antallet af insekter, som stiger hastigt, ikke mindst fordi det er biologerne magtpåliggende at beskrive tusindvis af endnu ubeskrevne arter, før de muligvis uddør (Hodkinson & Parnell 2019). Tilvæksten i antallet af fuglearter i dag skyldes i langt højere grad opsplitting af eksisterende arter end opdagelsen af nye. Opsplittingen kan være baseret på udseende, men det er blevet nemmere også at inddrage sang og kald i bestemmelsen af artstilhørsforhold. Sangen indgår i pardannelsen, men sangen kan variere individuelt. Fuglens kald, som ofte høres hele året, er formodentlig mere entydigt arveligt bestemt end sangen. Med analyse af sonogrammer kan man derfor nå langt i at fastlægge arternes indbyrdes forhold.

Det fylogenetiske artsbegreb blev lanceret omkring 1983 i et forsøg på at løse problemerne med det biologiske artsbegreb (del Hoya & Collar 2014:23-24).

Her er en art „den mindst mulige gruppe af individer, der alle deler en unik kombination af karaktertræk og evolutionært kan spores tilbage til den samme forfader“ (Lottrup 2020). Det fylogenetiske artsbegreb har utvivlsomt bidraget til væksten i antallet af arter, men derudover påstår del Hoyo og Collar (2014:14) bramfrit – og uden beviser, at artsjægerens interesser bidrager i samme retning. Artsjægerne presser taksonomer til at opsplutte arter, for at de selv kan få flere kryds! På samme måde er det ofte blevet fremført, at naturbeskyttelsesinteresser tilskynder taksonomer til at definere tvivlsomme arter for nemmere at kunne påtage sig at beskytte dem.

En fjerde spilfornyer i tillæg til det fylogenetiske artsbegreb, artsjægerlobbyen og naturbeskyttelseslobbyen er eksplosionen af genetiske studier. Disse studier har afsløret – „revealed“ er det ord, som ofte bruges (jf. Zhang et al. 2014) – mange nye forhold på artsniveau, men mere dramatisk på de overordnede taksonomiske planer. Revolutionen tog fart på en kongres i Canada i 1986, hvor C.G. Sibley præsenterede fuglenes stamtræ baseret på DNA-studier (Birkhead et al. 2014:108-09). Nu er der enighed om, at falke ikke er rovfugle, som man umiddelbart skulle tro, men derimod nært beslægtet med papegøjer. Den store gruppe af spurvefugle er faktisk også ret nært beslægtet med papegøjer; „noget, som ingen tidligere har kunnet forestille sig ud fra forskelle i næb og fødder“ (Fjeldså 2013:224). På nuværende tidspunkt nærmer vi os en situation, hvor ikke bare de overordnede ordeners, familiers og slægters indbyrdes relation er blevet kortlagt, men hvor alle verdens fuglearter har fået kortlagt hele deres genom. For 20 år siden var man begrænset til at fokusere på ikke-cellekernemitokondrie-DNA, hvor generne nedarves fra moderen. Nu er man i stand til for cirka 1000 dollar per art at kortlægge en arts totale arvemasse, altså hele genomet med flere milliarder DNA-baser (Fjeldså 2015:4; Fjeldså 2020; Maclean et al. 2005). I dette arbejde har Statens Naturhistoriske Museum og Københavns Universitet spillet en vigtig rolle i samarbejde med blandt andre verdens største genteknologiske institut beliggende i Shenzhen i Kina.⁵ Hvis jeg skal pege på et enkelt videnskabeligt samarbejde mellem Danmark og Kina, som har båret frugt, må det være dette.

Mens taksonomien udvikledes under indflydelse af især genetikken, gik redaktørerne af HBW selv i retning af at tilslutte sig et artsbegreb udviklet af Tobias et al. (2010). Her tildeles biometriske, stemmemæssige, dragtmæssige, økologiske og udbredelsesmæssige forskelle point. Hvis en potentiel art scorer i alt 7 point, regnes den for en selvstændig art, som formodes at have en høj grad af reproduktiv isolation. Molekylære data giver ikke point, men tages i betragtning i udredningen af artstatus. Omkring 9 procent af alle fuglearter har hybridiseret med andre arter, men hybridisering ændrer ikke nødvendigvis en arts udseende eller genom (del Hoyo & Collar 2014:33). Hvis to fugleformer hybridiserer langs en

snæver kontaktzone, tildeles de 3 point, idet dette tages til indtægt for, at de som helhed formår at opretholde deres særegenhed. Hvis to taxahybridiserer over en zone på over 200 km, får de kun scoren 1, men det er stadigvæk mere end det nul, som mange intuitivt ville tilskrive dem. Tobias' system udmærker sig ved at definere en middevej mellem det biologiske og det fylogenetiske artsbegreb. Alligevel har „Tobiaskriterierne“ ikke vundet generelt indpas. Fremdriften ligger i studier af genomet og dets evolution, efter at fuglene for alvor diversificerede for små 66 millioner år siden (Zhang et al. 2014; Feng et al. 2020).

På verdensplan er der nu fire forskellige lister over alverdens fugle. Tilsammen opregner de 11.524 arter (heraf 11.362 nulevende), men de er kun enige om 9.968 af dem. De fire lister er: BirdLife/HBWs med 11.126 arter; International Ornithological Committee listen (IOC listen) med 10.896 arter; Clements liste, som blev oprettet af James Clements og nu føres videre af Cornell Lab of Ornithology med 10.585 arter; og endelig Howard and Moore-listen, som er den mest konservative liste med 10.175 arter (Chukar 2019). Skønt BirdLife/HBWs-listen undgik en konsekvent brug af det fylogenetiske artsbegreb, er denne liste alligevel blevet længst. Howard og Moore-listen er kortest, men den er ifølge Fjeldså (2015:5) progressiv, idet den er mere åben for molekylærbiologisk viden. I fremtiden vil forskellen mellem listerne udjævnes, hvilket er i tråd med de standardiseringsbestrebelse, som al taksonomi i stigende grad underlægges. I 2017 argumenterede Garnett og Christidis i tidsskriftet *Nature* for at øge regulering og gennemsigtighed i taksonomisk arbejde helt generelt. De mente, at den almennyttige organisation The International Union of Biological Sciences „skulle udstikke regler for inddeling af arter og overvåge taksonomien globalt“ (Lottrup 2020; Garnett & Christidis 2017). Forslaget blev mødt med anklager om stalinisme, men på et møde i februar 2020 blev der tilsyneladende opnået enighed om, hvordan taksonomien kan standardiseres uden at miste sin faglighed og uden at underlægge sig „en eller anden komité“ (Lottrup 2020; Garnett et al. 2020).

Lande som Danmark og Sverige har deres egne komiteer, som tager stilling til fund af sjældne fugle. Dansk Ornitologisk Forenings Sjældenhedsudvalg (SU i daglig tale) følger IOC's liste. Det samme gør Norge, Finland og Storbritannien. I Sverige er der regionale sjældenhedskomiteer, som kan sende sager videre til Raritetskommittén (RK), som kvalitetssikrer fund af sjældne fugle i Sverige. Sideløbende hermed udarbejder Taxonomikommittén (TK) den officielle svenske liste over arterne i Vestpalæarktens samt tager stilling til fuglenavne. Trods deres meget begrænsede økonomi samarbejder sjældenhedskomiteer i Norden og i Europa.⁶ Nogle komiteer er mere velrenommerede end andre. British Ornithologists' Union Records Committee vejer nok tungest, men intet afholder danske eller svenske sjældenhedsudvalg fra at træffe de afgørelser, som de mener er de rigtige.

Uagtet hvad de nationale komiteer måtte beslutte, beholder indflydelsesrige forfattere en egen diskursiv magt. Lars Svensson, som er hædersdoktor fra Uppsala Universitet, er en af disse. Som forfatter til flere standardværker står det ham frit for at forfine sin taksonomi, som andre kan acceptere eller forkaste (Shirihai & Svensson 2018). Den danske forfatter Klaus Malling Olsen vælger i sin bog om verdens måger at forholde sig afmålt til taksonomiske spørgsmål. Som rundet af feltfolket tilstræber han pædagogisk og pragmatisk at fremhæve de kendetegn, som er brugbare i felten, uden at udfordre mågernes taksonomi, som stadig ikke er fuldt udredt (Olsen 2018).⁷

Howell og Zufelt lægger i deres guide til verdens havfugle yderligere afstand til taksonomer: „... som frie feltornitologer, der ikke er havnet i den taksonomiske suppedas, som taksonomer har skabt for sig selv, vil vi anerkende biologisk diversitet uden hensyn til ‘officiel’ taksonomisk status“. De går så langt som til at håne „... laboratorieornitologer, som ikke vil kunne genkende den art, som de studerer, hvis de skulle finde den i toiletkummen ...“ (Howell & Zufelt 2019:344, mine oversættelser). Forfatterne bruger deres felterfaringer til at opsplitte en række havfugle og skærper dermed kravene til ligesindede feltornitologer. Disse nye arter kan måske skelnes på ynglepladserne eller fra et skibsdæk på tæt hold. Mange havfugle ses imidlertid på flere kilometers afstand over et stormomsust hav og ender alligevel med at blive artsbestemt, selv om dette strengt taget er umuligt (Christensen 2020). Sådan er de faktiske forhold inden for havobs-industrien.

Twitching: efteråret 2019 i Danmark og Sverige

Groft sagt er der to måder for en artsjæger at „få flere arter“. Man kan enten rejse ud eller gøre sig umage hjemme. Disse to strategier er kun delvis kompatible. Ude lærer man fugle at kende, som man efterfølgende lettere kan identificere hjemme, men samtidig kan der være store omkostninger ved at forlade Skandinavien i højsæsonen. Bertil Svensson er som nævnt Sveriges toplister, men han er ikke særlig aktiv uden for Sverige. Omvendt er Claes-Göran Cederlund med sine 9.684 arter allerøverst på verdenslisten ifølge flere hjemmesider, mens han på sverigeslisten ligger langt nede.⁸ De to artsjægere har forskellig strategi. Man kan ikke gøre begge dele lige godt (Johansson 2014).

Når flere „rykker“ på en melding om en sjælden fugl, kalder svenskerne det et „drag“. Folk, som sjældent misser en chance for at se en sjælden fugl, kan siges at udvise stor „dragskicklighed“, det vil sige høj udnyttelsesgrad af krydsmuligheder. Dette begreb kan operationaliseres. En håndfuld nulevende svenske twitchere vil med stor sandsynlighed passere 500-grænsen. Enkelte vil med 50 procents

sandsynlighed nå helt op på omkring 550 svenske arter, inden de dør. Prognosen er baseret på, at der hvert år tilføjes to-fire nye arter på sverigeslisten (Karlsson & Wahl 2019). Den svenske Club300 blev startet i 1984. Forudsætningen for medlemskab var, at man havde krydset over 300 arter på sin liste, hvilket var sjældent dengang (Skog 2018:51). Jeg selv har i 2020 passeret min art nummer 300 på min svenske liste, hvilket placerede mig som nummer 1.598. Udviklingen inden for artsjagten har i høj grad været et plussumsspil.

Når feltfolket rykker, knyttes aktørerne i netværket – fuglene og feltfolket – sammen i en event, som kan nærme sig en kunstnerisk kommunikativ performance i symfonisk samklang, eller ende i et uskønt virvar af ulovligt parkerede biler og stakåndede twitchere på jagt efter en afkræftet fugl på afveje. På årligt tilbagevendende træf sætter fuglefolket hinanden stævne i et større område, som de derefter udforsker på egen hånd. Sådanne træf er ofte rammen om markante events. De følgende afsnit startende med Blåstjerteventen er skrevet, så de har karakter af rapporter fra sådanne events.

I Danmark og Sverige er træktiderne de bedste årstider for at finde sjældenheder. Ikke mindst i maj og begyndelsen af juni forsøger feltbisserne at finde fugle, som andre efterfølgende kan rykke på. Efteråret definerer måske i endnu højere grad året som helhed (Bonser 2020). Efterårstrækket indledes allerede omkring sankthans, og sjældne fugle dukker op i hele perioden frem mod efterårsferien i uge 42, som regnes for den bedste uge. I 2019 havde Dansk Ornitologisk Forenings feltudvalg annonceret felttræf i området omkring Blåvand. For mit eget vedkommende havde jeg valgt at blive i København i håbet om, at der ville dukke en sjældenhed op i Østdanmark.

Blåstjert: klassisk observation

Jeg var derfor på Amager den 12. oktober, da Christian Glahder fandt en Blåstjert (hun eller ungfugl) i sit nærområde Allerød i Nordsjælland.⁹ Fuglen er sjælden, ikke mindst på en sjællandsk indlandslokalitet. Da jeg nåede frem, havde nyheden tiltrukket en håndfuld hitjægere. Det var dog først, da Carl Christian Tofte – iført indendørs futter – ufortrødent gennemsøgte kantbevoksningen omkring et moseområde, at fuglen blev genfundet. Tofte er en af de bedst kendte nordiske fuglemalere (Tofte 2015).¹⁰ Fuglen viste sig glimtvis igen, men på trods af kollektiv overvågning – og på trods af at jeg var blevet opereret for grå stær og derfor bedre kunne se – fik jeg ikke øje på den.

Dette gentog sig dagen efter, hvor jeg missede tre chancer for at se fuglen og i stedet fik et kraftigt elektrisk stød af det hegn, som omgav den kreaturfold, hvor fuglen var. Den 14. oktober så jeg endelig fuglen, efter Jørgen Munck havde

meldt „alt set på max. 10 m“ på meldetjenesten birdalarm.com. At „se alt“ vil her sige, at han havde set efter og mentalt registreret alle relevante feltkendetegn på en ung Blåstjert. En Blåstjert er en eftertragtet, karismatisk fugl på grund af sit udseende, specielt hannens iriserende blå overside, de rigt orangerøde flanker farvet som blommen i æg fra fritgående høns, og fordi den yngler svært tilgængeligt højt mod nord i Sibiriens og Skandinavians sagnomspundne skove (Hayward 2016:24).

Der blev ikke rejst tvivl om artsbestemmelsen af fuglen. Dog viderebragte den allestedsnærværende Michael Køie Poulsen den oplysning, at nogle autoriteter har opsplittet Blåstjert og nu regner Himalayablåstjert (*Tarsiger rufilatus*) som en god art adskilt fra „vores“ Blåstjert (*Tarsiger cyanurus*). Ungfuglene er nok umulige at skelne i felten. Teoretisk set kunne fuglen i Allerød derfor være en Himalayablåstjert, selv om denne art normalt er en korttrækker. Dette problem fik lov at ligge, og vi fik på klassisk vis og med ren samvittighed set en god art. Efterfølgende blev fundet godkendt af SU.

Lille Rørsanger: korrektion i felten og ved fotografskning

Samme dag, som jeg så Blåstjerten, indløb nyheden om en Lille Gulbug i Blåvand. Den blev fundet af Thomas Bundgaard Rasmussen i et stærkt team med Ole Zoltan Göller og Michael Mosebo Jensen i moseområdet nær Blåvand Fyr. Bundgaard Rasmussen så en lys fugl, som gav ham associationer til Asiatisk Ørkensanger, men halen var for kort, og bestemmelsen blev hurtigt korrigeret til Lille Gulbug (personlig kommunikation, 18. oktober 2019). Lars Grøn – sine ret få år i felten til trods – var dog ikke overbevist, og da Rune Sø Neergaard så fotos af fuglen, ombestemtes den til Lille Rørsanger. I Dofbasen.dk skrev Lars Grøn om denne kollektive korrigeringsproces: „Mange så en Lille Gulbug. Jeg såede tvivl om arten allerede ved udmeldingen og rådførte mig blandt andet ved RSN [Rune Sø Neergaard] som omgående huggede til med Lille Rørs. Resten er historie nu:“. En af finderne, Ole Zoltan Göller, beskriver forløbet på en måde, som vægter fotografiets rolle:

Først bestemt til Lille Gulbug og set af 70 mennesker. Drønede rundt fra busk til busk uden at vise sig godt. Virkede overvejende bleg sandfarvet uden skyggen af varmt i felten, hvorfor det overraskede meget at de få gode fotos der blev taget af den af MMJ [Michael Mosebo Jensen], viste en klar Lille Rørsanger med tydelig varm overgump og også ansigtskarakterer som Lille Rørs. Spøjs oplevelse (Ole Zoltan Göller, Dofbasen.dk, 14. oktober 2019).¹¹

Som Lundquist bemærker:

Kameran både förlänger seendet, uppfattar sådant som det mänskliga ögat inte kan upptäcka och bidrar till ett utökat minne (Lundquist 2018:115).

Fotografier er eksempler på „hållbara mobiler“, som oversætter det portrætterede til et digitalt sprog, som kan flyttes uden at forandres (op.cit.12).

Hvidskægget Sanger og Sibirisk Bynkefugl: bestemmelse baseret på DNA

Da jeg selv ankom til Blåvand den 16. oktober, var den Lille Rørsanger forsvundet. Den 17. oktober kørte jeg med Birthe Karpfen og Peter Hartoft-Jacobsen, som jeg tidligere havde rejst sammen med i Israel, til Mandø efter en Hvidskægget Sanger og en Sibirisk Bynkefugl. I tilfældet Blåstjert blev forvekslingsmuligheder med Blåstjert fra Himalaya udelukket. Det samme var ikke tilfældet med Hvidskægget Sanger, hvor flere former forventes at kunne dukke op i Danmark. Hartoft-Jacobsen havde allerede set en østlig form og håbede, at fuglen på Mandø ville vise sig at være vestlig form, men hunner og ungfugle er næsten ens morfologisk og også, hvad angår kald. På et foredrag under træffet afslørede SU-medlemmet Andreas Bruun Kristensen, at SU var ved at gennemgå samtlige 71 danske fund af Hvidskægget Sanger. Dette arbejde, som forelå i januar 2021, kan forventes at give genlyd internationalt herunder også i Sverige, hvor man har splittet Hvidskægget Sanger op i tre arter baseret på studier af ikke mindst Lars Svensson.¹² Vidensfeltet er åbent for inputs, og taksonomiske ændringer institutionaliseres decentralt selv inden for de nordiske lande (Nielsen et al. 2021). Angående fuglen på Mandø kom der 29. september 2020 meddelelse om, at DNA-analyse havde vist, at det var den vestlige form, nu benævnt Iberisk Sanger, og ikke en af de to andre taxa.

Situationen angående Sibirisk Bynkefugl ligner problematikken om Hvidskægget Sanger. I både Danmark og Sverige er arten opsplittet i Sibirisk Bynkefugl (*Saxicola maurus*) og Stejnegers Bynkefugl (*Saxicola stejnegeri*), men fuglen på Mandø var svær at placere artsmæssigt, selv om den lod sig iagttage i et åbent område. Derfor blev der også i dette tilfælde indsamlet ekskrementprøver med henblik på artsbestemmelse via DNA-analyse, nu ofte benævnt „pølle-birding“. Artsjægerne måtte sætte fundet „i banken“, hvor det stod i et år, før fuglen blev DNA-bestemt til Sibirisk Bynkefugl.

Østlig Lundsanger: ny art for landet reddet på falderebet

Den 18. oktober foreslog Peter Hartoft-Jacobsen en tur til Tipmosen, hvor Michael Mosebo Jensen lige havde meldt en Hvidbrynet Løvsanger. Vi mødte flere andre i området, og det lykkedes os at finde hele to Hvidbrynedede Løvsangere. Andreas Egelund Christensen og Claus Brostrøm Nielsen påpegede imidlertid igen og igen, at der var „noget galt“ med den ene, men de fik hverken set eller hørt fuglen særlig godt. Peter og jeg så fuglen i fint medlys, og en forbipasserende fugleinteresseret fik nogle gode fotos. Mistanken i gruppen rettede sig mod en mulig Himalayasanger, som er en svagere farvet udgave af Hvidbrynet Løvsanger. Som indiensinteresseret kender jeg denne art alene af den grund, at den tidligere hed Humes Sanger og var opkaldt efter medstifteren af Indiens Kongresparti. Jeg var sikker på, at fuglen i Tipmosen var for grøn i dragten til at være en Humes. Jeg tænkte imidlertid ikke ud af boksen og hen i retning af Østlig Lundsanger, selv om jeg havde set denne art i Kina få måneder forinden. Jeg var ikke i stand til at trække på min egen „avian knowledge“ om større områder, som jeg ellers har foreholdt alle at gøre (Madsen 2018:399). Jeg fik heller ikke fotografen til at vise sine fotos til Andreas Egelund Christensen og Claus Brostrøm Nielsen. Det var en alvorlig undladelsessynd. Havde disse skarpe yngre folk set disse fotos, kunne fuglen være blevet bestemt på kortere tid. Fuglen skulle være blevet talt op, ikke bare lidt, men meget.

Aftenen blev tilbragt med at fejre træffets afslutning. Prisen for træffets bedste fugl tilfaldt Thomas Bundgaard Rasmussen for fundet af den Lille Rørsanger, men sent på aftenen blev Mosebo Jensen kontaktet af Rasmus Strack og Andreas Bruun Kristensen. Ud fra Mosebos ret dårlige fotos, som de havde set på dofbasen.dk, luftede de tanken om, at dagens fund kunne dreje sig om intet mindre end en Østlig Lundsanger. Denne art var blevet splittet fra Lundsanger for nogle år siden. Næste morgen tog flere af de, som havde kommunikeret aftenen og natten før, tilbage til åstedet for at tjekke fuglen og om muligt „redde brøleren“. De fandt fuglen, som snart blev endeligt bestemt til Østlig Lundsanger (Haaning 2019; Olsen & Jensen 2020). Peter Hartoft-Jacobsen og jeg kunne selv have bidraget afgørende til identifikationen af fuglen, men Andreas Egelund Christensen og Claus Brostrøm Nielsen var utvivlsomt tættere på at knække koden. I en kommentar til et indlæg på Facebook-gruppen Feltornitologen den 19. oktober medgav Andreas Egelund Christensen sin utilstrækkelighed med ordene: „OK. Jeg tror vi har smidt noget dyrt væk“ og en vred smiley. I felten sagde han: „Jeg er ikke voksen nok til at lave en NFL.“ En NFL er en „ny for landet“, underforstået en ny *art* for landet. Men hvem kan siges at have fundet, eller ædlet, fuglen, når der er tale om et samarbejde, hvor folk i felten „nudges“ af andre i et lynpeerreview.

Netfugls regler specificerer, at „[S]elvom finderer af arten ikke selv formår at bestemme fuglen korrekt, er det kun finderer, som har ret til at krydse arten som ædelart“. I overensstemmelse hermed har Mosebo Jensen lagt fundet ind på netfugl.dk som ædlet af ham selv.¹³ Samtidig anerkender han, at ikke-tilstedeværende „skrivebordsgendarm“ i to tilfælde under træffet havde korrigeret bestemmelsen af arter, som han havde fundet eller været med til at finde. Mosebo Jensen konkluderer at:

Skal der uddrages nogen lære af hele denne affære, så må det helt klart være, at jeg vist skal lære at kommunikere bedre med mit kamera. Når jeg nu har taget billeder, kan jeg jo lige så godt kigge ordentligt på dem ... (Jensen 2019).

Feltræffets arrangører var enige. Thomas Böhmer skrev: „[S]lev (sic) om fuglen indenfor træfperioden blev efterbestemt ud fra billeder, blev træffets sjældneste fugl den Østlige Lundsanger (ny art for landet) og præmien tildeles Michael Mosebo for dette hårde fund.“ Thomas Bundgaard Rasmussen måtte derfor aflevere det trofæ, som han havde fået. Han kommenterede selv dette på feltudvalgets Facebook-side med et ordvalg hentet fra sportens verden: „Jeg vil gerne takke feltudvalget for at lade mig smage sejrens sødme fra fredag kl. 15 til lørdag morgen kl. 8, hvor VAR-kendelsen blev konfirmeret.“ Ikke desto mindre skrev Rasmus Strack således på samme Facebook-side om Mosebos hårde fund: „Hårde fund? I kan bare sende præmien for den Østlige Lundsanger til mig.“

Hvis et foto hurtigt spredes, får flere folk mulighed for at byde ind og sikre identifikationen. Som under en jagt koordineres arbejdsindsatsen. I løbet af et feltræf strejfer folk rundt i området i forsøg på at lokalisere en sjældenhed, men når et bytte lokaliseres, samles jægerne. Autoritetsstrukturen under jagten er acephal. Der er konkurrence om at lokalisere et hit, men også samarbejde om at bestemme det. Byttet tilskrives den enkelte finder, som kan tilføje det på sin ædelartsliste, men det deles ligeligt, idet alle observatører kan afkrydse arten. Eftersom selv dygtige feltornitologer er afhængige af, at andre finder sjældne fugle, fremmes et bredt samarbejde. Enkelte feltbisser forsøger at finde alt selv. Dette gælder Danmarks mest effektive finder af sjældne fugle, Sebastian Klein, som derved fremstår som gavegiveren, der kun lejlighedsvis modtager andres gaver (Klein 2021).

Tajgafluesnapper: telefonisk tilskyndelse

For anden gang nogensinde afholdtes i januar 2020 the Danish Birder Award Show.¹⁴ Showet er modelleret over en Hollywood-skabelon. I alt 15 priser blev uddelt som belønning for indsatsen i fugleåret 2019. Ingen fik prisen for fundet

af Østlig Lundsanger. Prisen for Årets Guldfugl gik i stedet til Frank Desting for fundet af endnu en ny art for landet, nemlig en Tajgaflyesnapper. Fuglen blev fundet i Gentofte Folkepark den 10. november og set frem til skumringen af et stort antal mennesker. Der blev i argumentationen for pristildelingen lagt vægt på, at fundet blev gjort på en indlandslokalitet af Desting alene, men rent faktisk modtog også han hjælp til bestemmelsen fra andre. Det var igen SU-medlemmet Andreas Bruun Kristensen, som iværksatte den nudgingproces, som førte til, at andre mødte op og kunne fotodokumentere fundet (Kristensen 2020). Barren for, hvornår der er tale om ædning, kan altid diskuteres. I Norge er der folk, som mener, at hvis man bruger nogen som helst form for hjælpemidler, inklusive felthåndbøger, så er der ikke tale om ædning:

Den edle følelse skal komme fra hjarterota. Du SKAL ha en god følelse for krysset. Du SKAL være overvist om at du har claimet rett art, og MESTRET bestemmelsessituasjonen (Hundeide 2013:260).

I en lille historie om en Gråsejler, som han egenhændigt fandt og bestemte i Skåne, men som blev forkastet af RK, indtil der forelå gode fotos, skriver Carl Christian Tofte: „Det er ikke dem der bliver ringet op, som ædler. Det her er min fugl“ (Tofte 2018:8). Ja, ædle ædlere ædler alene, men mindre ædle ædlere bliver ringet op. Det bør tilføjes, at Desting helt på egen hånd også fandt og bestemte en Gråsejler i 2019.

Sverige: klassiske observationer

For fuglefolket i Sverige bød efteråret 2019 ligeledes på situationer, hvor behovet for klare krydsregler ikke blev indfriet. Dog kom der som i Allerød også i Sydsverige smukke fugle nordfra, som kunne nydes uden klassifikatoriske kvaler. Det var ikke Blåstjert, men et stort antal krognæb. Mange af disse „tallbit“, som de hedder på svensk, lod sig iagttage helt tæt på. Jeg så arten den 2. november på en ekskursion med en forening, som hedder Gjuserna afledt af „fiskgjuse“, det vil sige fiskeørn. Ekskursionen gav fire „gjusekryss“ på foreningens kollektive liste, hvilket, som det fremgår af turlederens rapport, blev behørigt fejret:

Då det blivit nya gjusekryss denna dag avslutade vi med ett besök på Knut Jöns konditori i Båstad för att fira dette. Kaffè och allhelgonabakelse avnjöts. Vid genomgång av artlistan visade det sig att det blivit inte mindre än fyra nya kryss, nämligen tallbit, alkekung, vattenpiplärka och toppskarv. Flera av dagens deltagare fik även ett antal livskryss. Det är kul att vara exkursionsledare när det bliver en sådan lyckad exkursion. Totalt blev det 59 arter (Nilsson 2019).

Østlig Gul Vipstjert: taksonomisk udfordring

To dage senere blev der meldt Østlig Gul Vipstjert også benævnt *Motacilla flava tschutschensis* eller *Motacilla tschutschensis*, alt eftersom man opfatter den som en underart eller som en selvstændig art. Det er velkendt, at Gul Vipstjert har mange former. I 1960-udgaven af *Europas fugle* bemærkes tørt:

Obs.: De Gule Vipstjerters systematik er indviklet ... de bastarderer, hvor deres yngleområder mødes. Under almindelige iagttagelser i naturen er det i reglen formålstjuntligt at kalde alle for 'Gule Vipstjert' (Peterson et al. 1960:280).

Nogle autoriteter, inklusive Lars Svensson, er stadig utilbøjelige til at opsplitte Gul Vipstjert, men blandt andet en artikel i *Dutch Birding* (Bot et al. 2014) har udredt komplekset på en måde, som gør splits mere meningsfulde. Det er i hvert fald tydeligt, at Østlig Gul Vipstjert stadig oftere registreres rundt om i Europa (Birdguides 2020). Dagens fugl befandt sig på stranden nær Halmstad på Hallands kyst. På gerningsstedet var opmærksomheden rettet ikke blot mod fuglens udseende, men dens kald: Var det „rasping“, som den hollandske artikel foreskrev? Var kaldet „raspig“? Mere „rivigt“? Mere „vass“ end almindelig Gul Vipstjerts? Min hørelse er for dårlig til at opfatte disse kald, men nogle hårdskådare kan høre forskel, og de belagde også begivenheden med lydoptagelser.

Under sit feltarbejde fik Elin Lundquist adgang til et møde i RK. På dette møde behandlede tidligere fund af unge Gule Vipstjert:

I dagsläget bedömer Rk att det krävs dna och/eller lätesinspelningar för att kunna föra unga gulärlor med grå dräkt till ras eller rasgrupp. Kommittén tar fortsatt gärna emot rapporter som grå gulärlor, och uppmanar observatörer att försöka fånga läten på inspelning och att samla in tappade fjädrar eller avföring (Lundquist 2018:155).

For fuglen i Halland og for en anden fugl, som senere dukkede op i Skåne, er disse krav nu opfyldt, men udredningen kompliceres af, at disse vipstjerters cellekerne-DNA kan pege i én retning, mens deres mitokondrie-DNA kan pege i en anden (Maclean et al. 2005). Uklarhed såvel udseendemæssigt som stemmemæssigt og genetisk vil gøre det svært for Raritetskommittén at godkende fundet som en ny art for Sverige. Indtil da må svenske kryssare sætte dette kryds i banken, hvor det kan stå og afvente en taksonomisk afgørelse, der kan bringe det til udbetaling.

Azurmejse: art eller hybrid?

Bedst som jeg iagttog den Østlige Gule Vipstjert på Hallandskysten, kom der „larm“ fra birdalarm.com i form af en notifikation om en Azurmejse øst for Kiruna

tæt på den svensk-finske grænse. Temperaturen i området var 25 minusgrader, og en tur derop ville koste i omegnen af 5.000 SEK med fly til Kiruna og videre i lejet bil til byen, hvor en lokal fugleinteresseret lovede gratis overnatning. Fuglen forblev på stedet nogle dage, men det blev ret hurtigt klart, at langt fra alle svenske hårdskådere var indstillet på at rykke på mejsen, selv om flere mangler den på deres sverigesliste. Azurmejsen er mere eftertragtet end Blåstjert, men er dog ikke på niveau med rubinnattergalen, som både i Sverige, Danmark og i Norge (Hundeide 2013:255, note 149) har status som en „drømmefugl“, som *alle* formodes at *ville* se.

Tilbageholdenheden skyldtes, at Azurmejsen i manges øjne er blevet en „sur mejse“, fordi to tilsyneladende gode fund efterfølgende er blevet underkendt af RK. Sidst skete dette med en mejse på Öland i oktober 2016. Under en østenvindsperiode fandt der en legendarisk tilstrømning sted af fugle fra det fjerne Østen, herunder Sibirisk Jernspurv, Sibirisk Rørspurv, og hvad der lignede en smuk Azurmejs. Lundquist:

Dagen efter att Azurmesen hade upptäckts var hundratals fågelskådare på plats på morgonen. När jag var där tillsammans med min pappa var det en annan skådare som utbrast: ‘Fy fan vad fin den är! Varför är det ingen som skriker?! Och inga träd är det i vägen heller’ (Fältanteckningar 2016-10-14, Lundquist 2018:87).

Orgiastiske reaktioner på at se en sjældenhed er ikke uvanlige. Hundeides beskrivelse af situationen, da en alpesejler passerede lige hen over en gruppe i Falsterbo, er rammende:

‘HELVETE SÅ GODT!’ skrikes det, ‘Satan så godt!’ Utropet gjentas minst seks ganger av en høy kar i 35-årsalderen med caps og Leica-kikkert. Fyren går ned i knestående idet han uttrykker sin ekstatiske glede, stemmen er på bristepunktet mens han nok en gang skriker ‘faen så godt!’ og ser intenst rett opp med sin eksklusive kikkert (Hundeide 2013:242).

Situationen på Öland var anderledes, idet Azurmejsen forblev på samme plads i længere tid. Under sådanne omstændigheder har folk sikkert prioriteret studiet og dokumentationen af fuglen frem for fejring af observationen.

Der er ingen tvivl om, at Azurmejsen er nært beslægtet med Blåmejsen, og at de to arter hybridiserer mellem Hviderusland og Uralbjergene. Blandingsformen har været kendt som Pleske’s Tit i over 100 år (Uawicki 2012:219). Fuglen på Öland lignede en Azurmejs langt mere end en Blåmejs. Spørgsmålet var, om der var nogle træk, som tydede på hybridisering. Her faldt Ölands-fuglen på for lidt hvidt i halen og dækfjerene og en for skarp vinkel i det hvide på den mellemste af tertiererne.¹⁵ Som det fremgår af RK’s egen artikel om beslutningen, er forskel-

lene minimale (Raritetskommittén 2019). RK tillod simpelthen meget lidt variation inden for arten Azurmejsje, før der blev dømt hybridisering. RK's holdning virkede så meget desto strengere, fordi den finske sjældenhedskomit  var mere large med, hvor megen variation der skulle være tilladt for en Azurmejsje. På denne baggrund var hitj gerne tilbageholdne. En af dem udtrykte sin holdning til en tur til Lapland for at se, hvad der måske var en hybrid – en „blazurmes“ – med disse ord: „Jag  ker inte på annat  n säkra azurmesar.“¹⁶

Blazurmejsjeaff ren udmøntede sig i en protestaktion, hvor den svenske Club300 samlede penge ind til et større studie af Azurmejsjens genom. Målet var sat til 75.000 SEK, og indsamlingen foregik både på Bird Fair i Falsterbo og via internettet, hvor man blev opfordret til at støtte projektet, for eksempel på Black Friday. Tilsyneladende forventer Club300, at genetikken kan lede til en afklaring, men genetikken er et tveægget sværd, som ikke nødvendigvis læser artsj gerens problemer. Alligevel lever håbet om, at et grundigt genetisk studie kan lede til, at de to forkastede fund bliver godkendt. Hvorfor skulle en Azurmejsje ikke kunne være en Azurmejsje selv med et lille indslag af Bl mejsje, spurgte Roadrunners kritiske kronikør Mattias Larsson (Larsson 2019). Mikael Nord, som er kendt for sit arbejde på Naturum Getter n n r Varberg, istemte kravet om mere forbrugervenlige taksonomiske modeller og opfordrede Club300 (C3) til selv at tage skridtet: „RK g r ju ett fantastiskt jobb men C3 skulle utan problem kunna bed ma individer som dessa som kryssbara.“¹⁷ På spil er forholdet mellem sport og videnskab. Mikael Nords forslag vil betyde, at fuglefolket tager et skridt væk fra den videnskabelige tilgang, hvor „[E]nligt Club300:s kryssregler f r alltså endast fynd som godkänts av kommittén räknas“ (Lundquist 2018:158). Et skridt i retning af en mere forbrugervenlig taksonomi er som at klippe den navlestreng over, som forbinder twitchere med ornitologien. Muligheden for i højere grad at udøve, hvad videnskabssociologen Steve Fuller (2016) kalder „epistemisk demokrati“, er tillokkende. Samtidig står det klart, at Club300 t vede med at undsige sig taksonomiens taktstok. I stedet for at advokere for en s rskilt feltornitologisk krydsliste valgte Club300 at sponsorere en artsudredning via genetikken.

Konklusion og perspektivering

De beskrevne events, som repræsenterer nogle af de feltornitologiske højdepunkter i efteråret 2019, lader skinne igennem, hvilke bestemmelsesm essige og taksonomiske udfordringer er mest aktuelle, nemlig de fotografiske og de genetiske. I konklusionen vil jeg perspektivere dette set i lyset af udviklingen inden for kunstig intelligens og postmodernistisk identitetspolitik.

Kikkert og teleskop er stadig feltfolkets standardudrustning, men som det fremgår af eksemplerne, har digitale kameraer delvis flyttet fokus fra at beskrive en fugl i ord til at bestemme den via fotos. I 2019 hændte det for første gang, at en ny art for landet utilsigtet blev dokumenteret, da en fuglefotograf i Skagen opdagede, at han havde taget et billede af en spansk spurv uden at ane det (Christiansen & Olsen 2020). Digitale kameraers receptionshistorie er en feltornitologisk succeshistorie. Mine eksempler viser, at digitale kameraers integration i feltfolkets og skrivebordsgeneralernes praksis har hævet kompetenceniveauet, men på bekostning af begrebet „at ædle“. Udviklingen er langt fra afsluttet. I 2019 lanceredes en digital kikkert med indbygget kamera, som via en app på ens mobiltelefon kan bestemme fugle. Kikkerten er udviklet af smykke- og kikkertproducenten Swarovski og Cornell Lab of Ornithology. Ifølge Hart og Kelling (2020) vil kunstig intelligens allerede i 2025 favne mange af de kompetencer, som feltfolket nu besidder. For eksempel vil en „smart feeder“ kunne sende besked til ens mobiltelefon om, at den har lokaliseret og verificeret en sjælden fugl på ens foderbræt. Vil digitale løsninger aflære færdigheder, og vil en sådan „de-skilling“ (Lundquist 2018:193) påvirke incitamentsstrukturen, når ekspertise indlejres i kameraer, databaser, robotter og andre „artsorakler“ snarere end i feltornitologernes hjerner og kroppe? Mennesker kan genkende fugle. Fugle kan genkende fugle. Snart kan Golem genkende både mennesker og fugle. Hobbyornitologer, som ikke er skolet på de måder, som Kuhn, Law og Lynch beskrev, vil blive hjulpet af digitale genkendelsesteknologier, som samtidig vil kunne bemyndiges til at frasortere bevidst fejlbehæftet og opdigtet information sat i omløb af såkaldte „stringers“ (Franzen et al. 2021; Berggren 2019). Golem vil kunne optræde som lærer, politi og dommer – feltornitologernes glansroller.

Den mest akutte udfordring anno 2019 var den molekylærbiologiske, hvor en ny slags fagfolk, laboratorieornitologerne, stadig oftere blev inddraget. Indtil videre er det feltornitologerne selv, som indsamler det biologiske materiale og sender det til velrenommerede laboratorieornitologer. Analysen tager tid, og resultatet kan af uindviede opfattes som et partitur med noder, som man ikke er i stand til at læse, men som alligevel har status af en endegyldig fatwa.

Laboratorieornitologerne selv er ofte mere ydmyge. Ligesom feltbestemmelse er krævende, er analyse af arvemateriale svær og fejlbehæftet. Betænk blot, hvordan entusiastiske forskere ved Nationalt Center for Miljø og Energi i 2015 på graverende vis overestimerede ulvebestanden i Danmark.¹⁸ Selv valide data er ikke nødvendigvis entydige (MacLean et al. 2005:522). Det er ikke alle fænotypiske træk, som afspejles i arvemassen, og det er ikke alt i arvemassen, som iklædes kød og blod. Fænotype og genotype er ikke brofaste. Ifølge taksonomer som Per Alström er vejen frem en *integreret* afvejning af udseende, stemme,

adfærd, udbredelse og arvmasse (Alström 2014, 2015). Min formodning er, at feltornitologerne fremover vil finde, at dette er en fair deal. Feltornitologer er villige til at udviske skellet mellem amatør og professionel og skellet mellem sport og videnskab, men som historien om Azurmejsen viser, nøler Club300 i Sverige med at tilsidesætte den orden, som taksonomien skaber. Feltfolkets søgen efter essentielle feltkendetegn, deres konsekvente artsfiksering, deres viden og erfaring og deres nidkære gensidige kontrol og overvågning cementerer en tilgang, som gør konkurrence baseret på rimeligt klare regler mulig. Disse regler er bundet op på en videnskabelig taksonomisk orden, som for sit vedkommende drives frem af molekylærbiologiske landvindinger.

Siden 1970'erne har videnskaben mistet meget af sin autoritet. Ifølge Harry Collins bør videnskabsmanden ses som „en ærlig håndværker, der ud fra ædle motiver gør sit bedste, men som uundgåeligt laver fejl“ (Collins et al. 2020:76, min oversættelse). I stedet anlægges ofte et postmodernistisk perspektiv, der ser videnskab som et udtryk for hvide mænds strukturelle vold. Sat på spidsen går det identitetspolitiske projekt ud på at dekonstruere oplysningstidens hegemoniske diskurs og erstatte denne vestlige arvesynd med en essensliggjort, uanfægtelig, politisk korrekt diskurs (Collins et al. 2020; Libak 2020; Pluckrose & Lindsay 2020; Sokal 2006).

Denne drejning har især fundet sted i USA og i Storbritannien. Netop her ser mange mennesker på fugle. I 2020 ledte det under Black Lives Matter-bølgen til, at flere ornitologiske foreninger omskrev deres historie og ændrede deres ledelsesform, at racisme i felten blev tematiseret, og at fuglenavne blev revideret i politisk korrekt retning (Brune 2020; Waters 2020; Elbein 2020). I Sverige fjernede TK allerede i 2015 navnet „kaffersegler“. „Kafir“ er det arabiske ord for en vantro, som ikke anerkender profeten Muhammads lære, men ændringen blev foretaget, fordi ordet er blevet brugt nedladende af hvide om indfødte i Sydafrika. Bortset fra denne ændring i nomenklaturen er postmodernistisk identitetspolitik ikke slået igennem i svensk og dansk ornitologi endnu, men i tråd med at fagdisciplinære koryfæer er centrale mål for de identitetspolitiske renselsesbestræbelser, er Carl von Linné blevet anklaget for at være den videnskabelige racismes ophavsmand. I Sverige og Norge er der blevet rejst krav om at fjerne Linné fra det offentlige rum og omskrive historien om ham (SVT 2020; Charmantier 2021; Frangsmyr 1988; Shah 2020).

Vil denne debat påvirke feltornitologien? Sikkert, men feltornitologerne vil næppe acceptere, at videnskab først og fremmest skulle være et spørgsmål om diskursiv magt. Ifølge videnskabsfilosoffen Karl Popper er gode teorier lig med vovede teorier, som sætter meget på spil, men som samtidig kan falsificeres (Popper 2012:248). De fleste feltornitologer føler sig forpligtet til at annoncere

deres fund af sjældenheder, selv om det kan være forbundet med prestigetab at fejlbestemme sjældenheder. I felten, på meldesystemerne, i databaserne og i andre fora øges troværdighed gennem kvalitetssikring, hvor der nådesløst frasorteres, forkastes og falsificeres. Ledetråden i feltornitologien er at: „... här lämnas inte en enda fågel obestämd, sanningen måste fram, allt ska artas!“ (Halldén 2019:18). Ikke mange videnskabelige fora kan mobilisere gatekeepers eller skrivebordsgendarmer, som i en sen aften kan foretage et peerreview, der i sværhedsgrad svarer til at ombestemme en Hvidbrynet Løvsanger til en Østlig Lundsanger. Kravet om nøje observation, korrekt bestemmelse og taksonomisk orden gør feltornitologien mindre kompatibel med postmodernismen selv set i lyset af, at kunstig intelligens og laboratorieornitologi indsnævrer feltornitologiens domæne.

Noter

1. Begrebet „serious hobby“ blev udviklet af R.A. Stebbing i 1982 (Lee et al. 2015). Se også Roux et al. (2009) om „cognitive passion“.
2. Se <https://myriadbirds.com/resources/references/og> <https://www.bookscrolling.com/the-best-books-about-or-featuring-birds/>.
3. Jeg vil takke Frank Abrahamsen, Gunnar Broberg, Florian Charvolin, Jan Hjort Christensen, Carsten Enevoldsen, Thyge Enevoldsen, Kim Frost, Michael Harbsmeier, Peter Hartoft-Jacobsen, Michael Hundeide, Michael Mosebo Jensen, Sakari Kauppinen, Kristine Vik Kleffel, Erik Kramshøj, Shyamal Lakshminarayan, Jens Lind, Michael Lynch, Prathibha Holloway Madsen, Martin Junker Nielsen, Klaus Malling Olsen, Michael Køie Poulsen, Dhruv Raina, Cecilie Rubow, Steven Sampson og afdøde Uffe Gjøel Sørensen for på forskellig vis at have bidraget til denne artikel.
4. Strack (2018 med opdateringer) er et forsøg på at sammenstille de to lister i et mere retvisende „klassement“ baseret på både åben information og insider-viden. Netfugl.dk er ved at blive flyttet til beta.netfugl.dk/.
5. <https://en.genomics.cn/>.
6. Se henholdsvis <https://birdlife.se/rk/>, <https://birdlife.se/tk/> og <https://enacademic.com/dic.nsf/enwiki/2347995>.
7. I et mere vidtgående indlæg 4. januar 2021 på Feltornitologens Facebook-side foreslår Malling Olsen at oprette en decideret „feltornitologisk krydsliste“, se [www.facebook.com/groups/222495431241303/user/651979040/](http://www.facebook.com/groups/222495431241303/user/651979040).
8. <http://www.surfbirds.com/cgi-bin/surfbirds/display.cgi?highVal=49&list=list1> og <https://igoterra.com/rankings?group=33&rank=8&area=312025&year=-1&observedSeen=1>.
9. <https://dofbasen.dk/popobs.php?obs=obs&obsid=23439912>.
10. Toftes tegning af Blåstjerten kan ses på <https://dofbasen.dk/popobs.php?obs=obs&obsid=23441854>.

11. Se <https://dofbasen.dk/popobs.php?obs=obs&obsid=23560255> og <https://dofbasen.dk/popobs.php?obs=obs&obsid=23454541>; det tidlige foto på https://service.dofbasen.dk/media/image/o/23454541_20191014103731_961473254.png; og et senere foto på <http://club300.dk/photos.php?ua=show&id=1286>.
12. <https://club300.se/svenska-faagellistan/svenska-faagellistan/roedstrupig-saangare-sylvia-cantilans-eastern-subalpine-warbler/>.
13. <http://netfugl.dk/ranking.php?id=xregler> og http://netfugl.dk/ranking.php?id=various&mode=list_chronological&ranking_id=3&profile_id=106.
14. <https://pandion.dof.dk/artikel/danish-birder-awards>.
15. Tertiærerne er de tre fjer på fuglens vinge, der sidder inden for armsvingfjerene, nærmest kroppen.
16. Jörgen Agerskov, 5. november 2019, Vår Fågelvärld Facebook-side, <https://www.facebook.com/groups/var.skadarvarld>.
17. Mikael Nords svar til Anders Lindström, 11. november 2019, Vår Fågelvärld Facebook-side, <https://www.facebook.com/groups/var.skadarvarld>.
18. ulvetracking.dk/der-er-formentlig-kun-faa-ulve-i-danmark-vurderer-forskere/.

Litteratur

Alström, Per

- 2014 Ordning i klassen! Taxonomi och systematik. Exempel från fåglarnas värld. Del 1. Fauna och Flora 109(4):28-41. <https://www.slu.se/globalassets/ew/subw/artd/5-om-artdatabanken/personal/per-alstrom/6.-publications/popular-science-paper/alstrom-2014-2015-fageltaxonomi-del-1-2-fauna-o-flora.pdf>. Läst 27.2.2021.
- 2015 Ordning i klassen! Taxonomi och systematik. Exempel från fåglarnas värld. Del 2. Fauna och Flora 110(1):2-16. <https://www.slu.se/globalassets/ew/subw/artd/5-om-artdatabanken/personal/per-alstrom/6.-publications/popular-science-paper/alstrom-2014-2015-fageltaxonomi-del-1-2-fauna-o-flora.pdf>. Läst 27.2.2021.

Berggren, Bengt

- 2019 Stringare. En kort betraktelse. Roadrunner 101(1):46-49.

Birkhead, Tim, Jo Wimpenny & Bob Montgomerie

- 2014 Ten Thousand Birds. Ornithology since Darwin. Princeton & Oxford: Princeton University Press.

Birdguides

- 2020 Review of the Week. 18.-31. december. <https://www.birdguides.com/articles/review-of-the-week-18-31-december/>. Läst 27.2.2021.

Bonser, Richard

- 2020 Twitching in Britain and Ireland. Indlæg på Danish Star Birder Award Show. 25. januar.

Bot, Sander, Dick Groenendijk & H. Herman van Oosten

- 2014 Eastern Yellow Wagtails in Europe. Identification and Vocalisations. Dutch Birding 36:295-311.

- Brune, Michael
2020 Pulling Down our Monuments. 22. juli, Sierra Club. www.sierraclub.org/michael-brune/2020/07/john-muir-early-history-sierra-club. Læst 27.2.2021.
- Charmantier, Isabelle
2021 Linnaeus and Race. Linnean Society of London. www.linnean.org/learning/who-was-linnaeus/linnaeus-and-race. Læst 27.2.2021.
- Christensen, Jan Hjort
2020 Anmeldelse af Howell og Zufelt (2019). Dansk Ornitologisk Forenings Tidsskrift 114(1):23-24.
- Christiansen, Simon S. & Kent Olsen
2020 Første fund af spansk spurv (*Passer hispaniolensis*) i Danmark. I: P. Lange (red.): Fugleåret 2019. Side 178-79. København: Dansk Ornitologisk Forening.
- Chukar
2019 The Four Different Checklists of Birds of the World. Santa Monica Bay Audubon Society, baseret på Eran Tomer, "Avian Taxonomies Compared". 9. marts. <https://smbasblog.com/2019/03/09/the-four-different-checklists-of-birds-of-the-world/>. Læst 27.2.2021.
- Collins, Harry
2013 Three Dimensions of Expertise. *Phenomenology and the Cognitive Sciences* 12: 253-73. DOI 10.1007/s11097-011-9203-5.
- Collins, Harry, Robert Evans, Darrin Durant & Martin Weinel (eds)
2020 Experts and the Will of the People. *Society, Populism and Science*. Cham: Palgrave Pivot.
- Elbein, Asher
2020 The Bird World is Grappling With Its Own Confederate Relic. McCown's Longspur. *Audubon Magazine*, 2. juli. www.audubon.org/news/-bird-world-grappling-its-own-confederate-relic-mccowns-longspur. Læst 27.2. 2021.
- Feng, Shaohong, Josefin Stiller, Yuan Deng et al.
2020 Dense Sampling of Bird Biodiversity Increases Power of Comparative Genomics. *Nature* 587:252-57. <https://doi.org/10.1038/s41586-020-2873-9>.
- Fjeldså, Jon
2013 Ny klassifikation af verdens fugle. *Dansk Ornitologisk Forenings Tidsskrift* 107(3):222-24.
2015 Fuglenes systematik og en ny DOF-navneliste. *Dansk Ornitologisk Forenings Tidsskrift* 109(1):3-6.
2020 Fuglenes evolution. Et nyt perspektiv. 20. oktober. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=XrwDs7R8p_4&t=2105s. Læst 27.2.2021.
- Frangsmyr, Tore (ed.)
1988 [1983] Linnaeus. *The Man and His Work*. Dehra Dun: Bishen Singh Mahendra Pal Singh.
- Franzen, Martina, Laure Kloetzer, Marisa Ponti, Jakub Trojan & Julián Vicens
2021 Machine Learning in Citizen Science. Promises and Implications. In: K. Vohland, A. Land-Zandstra, L. Ceccaroni, R. Lemmens, J. Perelló, M. Ponti, R. Samson & K. Wagenknecht (eds): *The Science of Citizen Science*. Pp. 183-98. Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-58278-4_10.

- Fuller, Steve
2016 Embrace the Inner Fox. Post-Truth as the STS Symmetry Principle Universalized. 25. december. Social Epistemology Review and Reply Collective. <http://wp.me/p1Bfg0-3nx>.
- Garnett, Stephen T. et al.
2020 Principles for Creating a Single Authoritative List of the World's Species. *PLOS Biology* 18(7):1-10. <https://doi.org/10.1371/journal.pbio.3000736>.
- Garnett, Stephen T. & Les Christidis
2017 Taxonomy Anarchy Hampers Conservation. *Nature* 546:25-27. doi:10.1038/546025a.
- Gjerris, Mickey & Cecilie Rubow (red.)
2018 *Naturens sprog. Historier fra virkeligheden om fortryllelse. Frederiksberg: Eksistensen.*
- Halldén, Erik
2019 Tredje Gråhuvade Sparven. *Roadrunner* 4:18-19.
- Hansen, Morten D.D.
2018 Vi, som inhalerede. I: M. Gjerris & C. Rubow (red.): *Naturens sprog. Historier fra virkeligheden om fortryllelse.* Side 28-35. Frederiksberg: Eksistensen.
- Hart, Peter & Steve Kelling, Jessie Barry, Brian Sullivan & Chris Wood
2020 Birding With Technology in the Year 2025. Our Predictions. *The Cornell Lab.* 9. januar. <https://www.allaboutbirds.org/news/birding-with-technology-in-the-year-2025-our-predictions/>. Læst 27.2.2021.
- Hayward, Neil
2016 *Lost Among the Birds. Accidentally Finding Myself in One Very Big Year.* New York: Bloomsbury.
- Hodkinson, Trevor R. & John A.N. Parnell
2019 Introduction to the Systematics of Species Rich Groups. In: T.R. Hodkinson & J.A.N. Parnell (eds): *Reconstructing the Tree of Life. Taxonomy and Systematics of Species Rich Taxa.* Pp. 3-20. Boca Raton: CRC Press.
- Howell, Steve N.G. & Kirk Zufelt
2019 *Oceanic Birds of the World. A Photo Guide.* Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Hoyo, Joisep del & Nigel J. Collar
2014 *Illustrated Checklist of the Birds of the World. HBW & BirdLife International. Vol. 1. Non-Passerines.* Barcelona: Lynx.
- Hundeide, Michael T.
2013 *Ornitologisk praksis som persepsjon av naturen. Om naturopplevelse, kunnskapservelse og naturhistorisk entusiasme. Socialantropologisk institutt, Series of dissertations submitted to the Faculty of Social Sciences 420.* Oslo: University of Oslo.
- Haaning, Henrik
2019 Østlig lundsanger. Haaning i felten. 21. oktober. <https://pandion.dof.dk/artikel/%C3%B8stlig-lundsanger>.

- Jensen, Michael Mosebo
2019 Hvad kameraet fortalte. En finderberetning om fundet af Østlig Lundsanger, *Phylloscopus plumbeitarsus*. 20. oktober. http://www.netfugl.dk/news.php?id=show&news_id=7105dacc3994dc6d; også offentliggjort på <https://www.club300.dk/articles.php?ua=show&id=511>. Læst 27.2.2021.
- Johansson, Roland
2014 Svensk fågelskådare i världstopp. *Hallands Nyheter*, 19. maj. <https://www.hn.se/nyheter/varberg/svensk-f%C3%A5gelsk%C3%A5dare-i-v%C3%A4rldstopp-1.2177256>. Læst 27.2.2021.
- Karlsson, Måns & Felix Wahl
2019 Roadrunner kollrar vem som får största Sverigeslistan. *Roadrunner* 2:44-47.
- Kastner, Joseph
1986 *A World of Watchers*. New York: Alfred A. Knopf.
- Klein, Sebastian
2021 Den store stygge statistik III. 1. januar. <https://beta.netfugl.dk/artikler/1967/fors%C3%B8g>. Læst 27.2.2021.
- Kristensen, Andreas Bruun
2020 Taigafluesnapperen ved Gentofte Sø. *Club300.dk*. 22. januar. <http://club300.dk/articles.php?ua=show&id=513>. Læst: 27. februar, 2021.
- Kuhn, Thomas S.
1977 *The Essential Tension. Selected Studies in Scientific Tradition and Change*. Chicago & London: University of Chicago Press.
- Larsson, Matias
2019 RK & Mesarna. *Roadrunner* 1:66.
- Law, John & Michael Lynch
1990 [1988] Lists, Field Guides, and the Descriptive Organization of Seeing. Birdwatching as Exemplary Observational Activity. In: M. Lynch & S. Woolgar (eds): *Representation in Scientific Practice*. Pp. 267-99. Cambridge, MA: MIT Press.
- Ławicki, Łukasz
2012 Azure Tits and Hybrids Azure x European Blue Tit in Europe. *Dutch Birding* 34: 219-31.
- Lee, Sunwoo, Kelly McMahan & David Scott
2015 The Gendered Nature of Serious Birdwatching. *Human Dimensions of Wildlife* 20:47-64. <https://doi.org/10.1080/10871209.2015.956375>.
- Libak, Anna
2020 *Skyldig til det modsatte aldrig bliver bevist*. København: Kristeligt Dagblads Forlag.
- Liep, John
1996 Luftbåren kula. *Danske feltornitologers tilegnelse af fugle. Tidsskriftet Antropologi* 33:5-19.
2001 Airborne Kula. The Appropriation of Birds by Danish Ornithologists. *Anthropology Today* 17(5):10-15. <https://doi.org/10.1111/1467-8322.00077>.
- Lindroth, Sten
1988 [1983] The Two Faces of Linnaeus. In: T. Frangsmyr (ed.): *Linnaeus. The Man and His Work*. Pp. 1-62. Dehra Dun: Bishen Singh Mahendra Pal Singh.

- Lottrup, Kristoffer
2020 Artsproblemet. Weekendavisen, 31. juli, Ideer:4-5.
- Lundquist, Elin
2018 Flyktiga möten. Fågelskådning, epistemisk gemenskap och icke-mänsklig karisma. FD avhandling, Institutionen för etnologi, religionshistoria och genusvetenskap. Stockholm: Stockholms Universitet.
- Maclean, Norman, Martin Collinson & Richard G. Newell
2005 Taxonomy for Birders. A Beginners' Guide to DNA and Species Problems. *British Birds* 98:512-37.
- Madsen, Stig Toft
2018 Asian Studies in the Nordic Region. Status, Relevance, Prospects. *Vestnik of Saint Petersburg University. Asian and African Studies* 10(3):392-404. <https://doi.org/10.21638/spbu13.2018.308>.
- Mitchell, Andrew
2018 Tracing Wolves. Materiality, Effect and Difference. Dissertation. Stockholm: Department of Social Anthropology, Stockholm University.
- Mynott, Jeremy
2009 Birdscapes. Birds in Our Imagination and Experience. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Nielsen, Henrik Haaning, Andreas Bruun Kristensen, Simon Sigaard Christiansen & Sakari Kauppinen
2021 Hvidskægget sanger-komplekset er blevet mere komplekst. Genbehandling af fund i Danmark. 30. januar. <https://beta.netfugl.dk/artikler/2015/hvidskaegget-sanger-komplekset-er-blevet-mere-komplekst>. Læst 27.2.2021.
- Nilsson, Lars-Olof
2019 Bjärehalvön 2/11 och fyra nya Gjusekryss. Ringsjöbygdens Fågekådare. www.gjuse.se/bjarehalvon-2-11-och-fyra-nya-gjusekryss/. Læst 27.2.2021.
- Olsen, Kent & Michel Mosebo Jensen
2020 Østlig lundsanger (*Phylloscopus plumbeitarsus*) – ny art for Danmark. I: P. Lange (red.): Fugleåret 2019. Side 183-85. København: Dansk Ornitologisk Forening.
- Olsen, Klaus Malling
2018 Gulls of the World. A Photographic Guide. Princeton: Princeton University Press.
- Peterson, Roger Tory, Guy R. Mountfort & P.A.D. Hollom
1960 Europas fugle. På dansk ved Bernt Løppenthin, Holger Poulsen & Finn Salomonsen. København: Gads Forlag.
- Pluckrose, Helen & James Lindsay
2020 Cynical Theories. Great Britain: Swift Press.
- Popper, Karl
2012 [1963] Science as Falsification. In: M. Lynch (ed.): Science and Technology Studies II. Pp. 245-51. London & New York: Routledge.
- Raritetskommittén
2019 Så greppar RK hybriderna. Vår Fågelvärld 1:34-41. <https://bit.ly/2pLsDYz>.

- Roux, Jacques, Florian Charvolin & Aurélie Dumain
2009 "Cognitive Passions" or the Rebellious Dimension of Knowledge in the Passion Scheme. *Revue d'Anthropologie des connaissances* 3(3):a-p. <https://www.cairn.info/revue-anthropologie-des-connaissances-2009-3-page-a.htm>. <https://doi.org/10.3917/rac.008.0001>.
- Samuelson, Per
2006 Ser du tärnen i det blå? En studie av föreställningar om galenskap inom Club 300. D-uppsats, Socialantropologi. Lund: Lunds Universitet.
- Shah, Sonia
2020 *The Next Great Migration*. London: Bloomsbury Publishing.
- Shirihai, Hadoram & Lars Svensson
2018 *Handbook of Western Palearctic Birds, Passerines*. Sydney: Helm.
- Skog, Susanne Nylund
2018 *Samlare, jägare och andra fågelskådare*. Stockholm: Carlssons i samarbete med Institutet för språk och folkminnen.
- Sokal, Alan D.
2006 Pseudoscience and Post-Modernism. Antagonists or Fellow-Travelers? In: G. Fagan (ed.): *Archeological Fantasies*. Pp. 286-361. London: Routledge.
- Strack, Rasmus
2018 DK-klassemnetet. Club300.dk. <http://club300.dk/articles.php?ua=show&id=457#2765>. Läst 27.2.2021.
- SVT
2020 Statyprotesterna når Sverige. Namnlista mot Linné. 24. juli. www.svt.se/kultur/carl-von-linne.
- Tobias, Joseph, Nathalie Seddon, Claire Spottiswoode, John Pilgrim, Lincoln Fishpool & Nigel Collar
2010 Quantitative Criteria for Species Delimitation. *Ibis* 154(4):724-46. <https://doi.org/10.1111/j.1474-919X.2010.01051.x>.
- Tofte, Carl Christian
2015 Ørneflugt. *Kunsten at se på rovfugle*. Hillerød: Koustrup.
2018 Historien om en gråsejler. I: P. Lange (red.): *Fugleåret 2018*. Side 6-9. København: Dansk Ornitologisk Forening.
- Waters, Hannah
2020 What White Birders Can Learn From Amy Cooper About Their Own Racism. *Audubon Magazine*, 2. juli. www.audubon.org/news/what-white-birders-can-learn-amy-cooper-about-their-own-racism.
- Zhang, Guojie, Cai Li, Qiye Li et al.
2014 Comparative Genomics Reveals Insights into Avian Genome Evolution and Adaptation. *Science* 346(6215):1311-20. DOI: 10.1126/science.1251385.

ARTERNES AMBASSADØRER

NINA TOFTE HANSEN

I dette temanummer møder du flere tekster forfattet af artsambassadører, men hvad i alverden er en artsambassadør? Begrebet er opfundet af en gruppe århusianere, som står bag initiativet Arternes Aarhus. Et initiativ, som oprindeligt blev startet som et eksperiment i 2017 i samarbejde med Naturhistorisk Museum Aarhus, og som siden er vokset til en permanent borgergruppe med søstergrupper i både Aalborg og København.

I alt er der nu godt 60 artsambassadører i Danmark, som hver holder fanen højt for de arter i deres nærområde, som har brug for opmærksomhed. Det kan være stor vandsalamander, som mister levesteder, når vådområder bliver lavet til boligblokke. Det kan være lindetræer, som bliver fældet, før de får lov at blive gamle, eller det kan være muldvarpe, som godt kunne bruge én, der taler deres sag i en verden, hvor de oftest lægges for had af haveejere, plantecentre og gift-producenter.

At være ambassadør for en art vil sige, at man kan betragte sig selv som artens talsperson og dens repræsentant i den daglige debat. Der er ikke nogen færdig opskrift på, hvordan man er den bedste artsambassadør. Hver enkel ambassadør gør det på sin måde. Artsambassadørerne har vidt forskellige baggrunde og tager tit afsæt i deres egen faglighed i deres arbejde. En er eksempelvis pensioneret journalist og bruger sin faglighed til at skrive artikler og debatindlæg på artens vegne. En anden er biologistuderende og sætter fokus på sin art ved at arrangere guidede ture i naturen. I princippet kan alle over 12 år blive ambassadør for en art. Det eneste, det kræver, er engagement og tid til at sætte sig ind i en lokal, vildtlevende art, som ens hjerte banker særligt for. For hver enkelt artsambassadør lyder opgaven i al sin enkelhed: Undersøg nysgerrigt, hvordan lokalområdet kan blive et lidt bedre levested for netop din art.

Filosofien bag

Det daglige arbejde som artsambassadør er så enkelt, at en 12-årig kan varetage det, men der ligger mange store tanker til grund for konceptet om at blive ambassadør for en art. Først og fremmest handler det om at skabe en åbning i det demokratiske system, hvorigennem „ikke-mennesker“ kan komme til orde. Vi kommer ikke uden om, at vores verden er mere og mere domineret af mennesker. I denne antropocæne periode er snart hver eneste kvadratmeter landjord og hav underlagt menneskeligt domæne. En kvadratmeter tilhører Peru, en anden Portugal. Det betyder, at de cirka 9 milliarder arter, som bebøer planeten, uden at ane det er underlagt menneskeartens styre og forvaltning. Alle de dyre- og plantearter, som lever på kloden, er således underlagt styresystemer uden at have nogen demokratisk indflydelse. Hver enkel nation regeres naturligvis med menneskelige interesser i højsædet. Der er allerede rigeligt med befolkningsgrupper og modstridende, menneskelige interesser at tage højde for som lokalpolitiker, og det er et kompliceret puslespil at opveje hensynet til både ældres og unges interesser, virksomheder og hjemløse. Derfor er det ikke underligt, at hensynet til natugler, humlebier og egetræer altid kommer nederst i lokalpolitikernes prioriteringsrækker. I sidste ende er politikerne jo ansvarlige over for dem, som har valgt dem, og når for eksempel natuglernes behov groft ignoreres, har det ingen konkrete konsekvenser for de folkevalgte. Med andre ord, vi har en artsdemokratisk udfordring.

Det er her, artsambassadøren kommer ind som et bud på en del af løsningen. Ved at udnævne en ambassadør for eksempelvis natuglen får denne art med et et talerør i det demokratiske system. Natuglerne får ganske vist ikke stemmeret, men de får taleret, og på lokalplan kan det have stor effekt. Mange gange koster det meget lidt omtanke og penge at inkludere andre arters behov. Kan en gammel træstamme få lov at stå og blive hullet og beboelig for natugler i stedet for at blive fældet? Kan der anlægges små vandhuller i gamle murerbaljer i byens baggårde til hjælp for guldsmede og andre insekter? Mange lokalpolitikere byder sådanne små, enkle løsninger hjerteligt velkommen og afsætter gerne lidt midler på budgettet til, at de kan realiseres. Men nogen skal bringe idéerne til torvs. Det kræver en skare af artsambassadører, som på konstruktiv og diplomatisk vis kan plante disse idéer i den daglige debat.

En ny rolle i samfundsdebatten

Begrebet „artsambassadør“ er som nævnt selvopfundet af en gruppe engagerede borgere og er endnu ikke en officiel anerkendt titel, hverken i Aarhus, Aalborg

eller København. Selv om titlen er opdigtet, har den vist sig at være yderst effektiv. I et land som Danmark er det ikke svært at få adgang til demokratiets maskinrum – i hvert fald ikke på lokalpolitisk plan. Vi har en sund tradition for at give adgang til interesseorganisationer og små foreninger, og her er det helt naturligt for artsambassadørerne at træde ind. Med indførelsen af begrebet „artsambassadør“ er der hermed blevet skabt en ny rolle, som almindelige borgere kan påtage sig, hvis de ønsker at give de ikke-menneskelige borgere i deres nærområde en stærkere stemme. Og det er der mange, der gør. Et stigende antal mennesker bærer rundt på en dyb bekymring for vores ikke-menneskelige naboer på planeten. Det kan være svært at vide, hvad man skal stille op med en sådan bekymring. Det er de færreste af os, som kan afse tid og energi til at blive lokalpolitikere eller naturaktivister, og mange nøjes med at betale kontingent til en naturorganisation. Med opfindelsen af rollen „artsambassadør“ er der nu skabt en ny rolle, som hver enkelt af os kan vælge at påtage os og således aktivt tage del i at omsætte bekymring til handling.

Læs mere om Arternes Aarhus på <http://rodnet.org/om-arternes-aarhus/> og artsambassadørernes arbejde i Aarhus i Facebook-gruppen <https://www.facebook.com/groups/431481273909955/>.

BLÅ LIBEL

ANNA BONNICHSEN

Hvor er vandet?
Har I set vandet?
– og det er ikke havet, for jeg kan ikke tåle saltvand!

drrrrd – spejder, aggressiv,
hurtig, rykvis ...

Hey! – jeg er en blå libel
libellula depressa – en ægte guldsmed
men ikke deprimeret, bare flad
– se bred og flad og blå ...
faktisk er det kun hannen som har en blå bagkrop
jeg er en hun og er mere gulbrun
typisk jordfarvet hunkøn ... øv, bare lidt bling, nej?

standser op, virrer med øjnene
☺

vise hale
holde fast i hale
☺ stryge brun hud og hår
suk! rulle med øjnene

Hvor er vandet?
det er maj og vi er lige krøbet ud af larvekroppen –
vi eelsker at flyve og solbade
Ahhh sådan en varm plet i solen
hvor jeg kan hvile og pulse med min krop
indtil jeg farer op for at se mig omkring
og viser mig for den flotte han
Åh, har I set ham – dammens hersker!
Dér jager han en konkurrent – væk!
Åh han er så flot – lord of the pond!
eller vi kaster os i en vild parringskamp
så vores vinger knitrer i luften
og så danser jeg hen over vandoverfladen
og lægger mine æg i vandet ...

yey! ☺
☺

pege og følge med øjnene
dåner

drrrrd
syngende

Men hvor er vandet?
Jeg har lige hapsset et par insekter
jeg er et rovdyr og spiser endda hvepse – ha!
Men hey vi kan godt mærke at der er færre insekter
og vi skal dele maden med alle de andre.
Også i mine år som larve havde jeg en glubsk appetit
med mine underkæber som fangarme
Ja! en alien ... lidt uhyggelig men mega sej!

spejder
smasker

:D

Hvor er vandet?

I de uger jeg lever med vinger
flyver jeg omkring og leder efter et godt vandhul
som larve var vandkvaliteten ikke altid i top – skidt-
pyt

vi har overlevet i 350 mio. år
problemet er at der er ikke mange vandhuller at vælge
imellem

det er som om de forsvinder
pludselig er der bare – en mark, en vej, et hus ...
Det regner, men vandet forsvinder under jorden
– væk!

Jeg flyver omkring og spejder
med mit kæmpe øje – 30.000 små øjne faktisk
søger efter vandspejl der reflekterer lyset
og så dykker jeg ned efter det
langt de fleste gange er det en bilrude

Så hvor er vandet?!

Hvor skal jeg lægge mine æg og larverne finde føde?
Jeg er ikke krævende!

Ikke som min stakkels kusine – grøn mosaik:
bilag IV art, rent vand og værtsplante krebseklo ...
Ok salamanderlarver og haletudser ER lækre
men vi KAN klare os med vandinsekter.

Hvis bare der var et lille vandhul, en dam
på engen, ved skoven eller i en have – hos dig?
Til alle jer byplanlæggere og havejere derude!
Skaf mig et habitat, jeg ville lægge mine æg på stedet.

Kostume

Blå svalehale, evt. blå selvbinder, guldbukser
denimjakke med blå libel-rygmærke, to solbriller i
panden

spille med skuldrene

=O

løfter solbrillen

av, slår hovedet, ryster det og
gnider panden

☹

båb båb ikk ...

pege ud på publikum ...

<3

Tale fra *Arterne på scenen*, Naturmøde 2018

LAKRØD MØGBILLE

LARS BRØNDUM

Jeg er lakrød møgbille.

Prøv lige at sige navnet med mig, bare en enkelt gang: Lakrød møgbille.

Der er noget smukt – ja, nærmest poetisk over navnet. Lakrød møgbille ...

Det er ikke en hvilken som helst rød farve, som man bruger til at beskrive mig med. Nej, jeg er en LAKRØD møgbille ... For det er en både dyb, fyldig og rig rød farve, der præger mine hårde dækvinger.

En sådan farve er nok ikke en, man ville forvente at se, når man roder i en kokasse – men det er der, man skal finde mig!

Jeg er nemlig et møgdyr, en rigtig lortebille ... En møgbille. Og jeg lever både i og af lort.

Med mine stærke kæber presser jeg højoktan energijuice ud af lorten, som jeg derefter slubrer i mig med stort velbehag ... Og med mine kraftige graveben graver jeg tunneller og redegange under lorten, som jeg så fylder op med små lortekugler, så også mine larver har noget at vokse sig store og stærke på ...

Faktisk bør I være glade for det store arbejde, jeg laver, for uden min – og alle de andre møgbillers – møjsommelige arbejde med at grave dyrenes gødning ned i jorden, så ville jorden hurtigt blive dækket af et tykt lag lort.

Nu kunne man godt tro, at en møgbille var et taknemligt dyr. For hvis bare der er lort nok, så må jeg vel være glad ... Og med de mængder af husdyr vi holder herhjemme, så burde der vel være masser af lort i Danmark.

Men en lort er altså ikke bare en lort. Der er forskel på lort, og for at JEG kan trives, så kræver det altså lorte af høj kvalitet. Fx må der ikke være ormemedler i, for det kan jeg ikke klare. Og så skal lorten gerne ligge på et varmt sted, hvor solen for alvor kan varme jorden op, så hverken jeg eller mine larver kommer til at fryse.

Og så skal der altså gerne være lort, lige fra jeg står op i det tidlige forår, og til jeg går i hi sent på efteråret – for at stå op til en tom morgenbuffet eller at gå sulten i seng, det er der altså ingen gider.

Nej, for at jeg skal trives, så skal der være meget mere kvalitetslort i Danmark!

Tale fra *Arterne på scenen*, Naturmøde 2018

LILLE HUMLEBILLE

TOBIAS SANDFELD JENSEN

Jeg er lille humlebille, den smukkeste af biller! Min store familie hedder torbisterne. Vi er kompakte med vifteformede antenner og lever for det meste i lort. Men ikke MIG! Jeg lever i smukke blomsters pollen! Gult og lækkert som MIG! Mit latinske navn er *Trichius rosaceus* – mmmh *rosaceus*. Det smager nærmest af sommer. Sommer, sommer, sommer, sommer! De siger, at jeg er billernes svar på Peter Plys, skønt jeg ikke ved, hvem denne Peter er, men han må være smuk og dejlig som MIG! Jeg er stor, gul, vamsset og venlig. Min fine flotte pels er vidunderlig som den sommerdag, jeg klækkede fra mit bo i de gamle jernbanesveller. Mine unger lever af gammelt dødt træ. Ikke grimme modbydelige sveller, der smager grimt! Men lækkert gammelt velsmagende træ, som ligger på en dejlig varm plet i en skovlysning. Men dem findes der ikke mange af i skoven! Så jeg er rykket ind i byen til de gamle jernbanesveller, som ligger lyst og lunt. Man kunne kalde MIG en flygtning! Jeg kommer også sydfra. Fra varmen, hvor solen den danser og træerne bliver gamle. Jeg bliver ikke gammel. Kun en enkelt sommer, men hvilken sommer! Mæsker MIG i brombærrenes skriggule pollen. Soler MIG i min egen skønhed. Formerer MIG i et kort meningsfuldt øjeblik. Lader mine gener strømme videre i evighedens endeligt. Store kulisser skifter scene. Efterkommere på efterkommere på efterkommere i et stort livsbekræftende virvar uden retning. Og der, lige der, vil jeg dø en salig død i en brombærblomst midt i byens larm. En sky glider for solen, og jeg forsvinder, uden at nogle bemærker det. Uden at nogle stopper op. Uden at en tåre forlader en kind eller et suk slipper et par læber. Uden det mindste ophold i tid, ikke et sekund bliver spildt, og kloden roterer videre på sin rejse i det endeløse univers.

Meningen med livet er et kort øjeblik, hvor vi fortaber os selv i livets mirakel. Thi, naturen er riget og magten og æren i evighed!

ARTSTALE FOR VEDBEND

NINA TOFTE HANSEN

Jeg er vedbend.

Jeg tager byen tilbage.

Jeg tager byen tilbage til naturen.

Jeg tager naturen tilbage til byen.

Mens jeg breder mine grønne arme over byens mure, nedbryder jeg dine mentale mure, som insisterende adskiller natur fra kultur. Natur fra by. Natur fra menneske. Lille menneske. Indse dog, at du er natur. Indse, at også du er kommet af jord, at også dine kultiverede lemmer skal visne og rådne, og at den jord, du rådner i, er den jord, jeg vokser fra. Lille menneske, jeg er vedbend, og jeg siger dig: Vi to er bundet sammen i et evigt åndedræt, hvor jeg puster livsgnisten ind i dit lungevæv, og hvor din livsånde er mine grønne blades saft og kraft. Tak for dine gaver, menneske. Tak for den enorme strøm af kuldioxid, du sender imod mig. Jeg hører, at du har lidt rigeligt af den her i byen. Kuldioxiden. Det er derfor, jeg er kommet hertil. Fra kystens vilde skove, hvor jeg slynger mig op ad stammerne, omfavner de gamle ege og skaber junglestemning, er jeg kommet for at give dig dette tilbud, lille menneske: Lad mig hjælpe dig med dit CO₂-overskud. Lad mig gøre, hvad kun jeg formår, og som jeg gør så godt: Lad mig omfavne husene. Lad mig omfavne kontorbygningerne og fabrikkerne. Jeg formår at vokse op ad alt. Din beton. Rækværk, mursten. Jeg omfavner det hele. Breder mine grønne arme over dine grå gavle og binder en bro mellem kultur og natur. Jeg pakker dine boliger ind i et tykt, grønt tæppe, som værner dem sommer og vinter. Jeg skaber rum for småfugl og sommerfugl og genetablerer det evige åndedræt mellem dit blod og mit blad. Menneske, lad os forene vores enorme kræfter! Sammen skaber vi den sande grønne by.

ATT GESTALTA CHTHULUCENEN

Om hur kvinnor stärker släktbanden med havssköldpaddor i Nicaragua

JUAN VELÁSQUEZ ATEHORTÚA

I naturreservatet El Estero, i Nicaraguanska fiskebyn Padre Ramos, finns de största mangroveskogarna i Centralamerika. Skogarna besöks årligen av karettsköldpaddor (*Eretmochelys imbricata*) som kommer dit för att lägga sina ägg. Eftersom arten är utrotningshotad startade en transnationell forskargrupp ett samarbete med de lokala invånarna för att utse sköldpaddorna till sin så kallad *flagskeppsart*. I arbetet för att rädda arten fick männen i byn, som familjeförsörjande fiskare, ekonomisk ersättning för att hantera sköldpaddorna (Liles m.fl. 2016; 2019). Kvinnorna fortsatte ta hand om såväl bebyggelsens framväxt som familjerna.

Den här artikeln har fokus på hur kvinnorna tillkämpar sig en vårdande roll och gestaltar Chthulucenen (Haraway 2015, 2016) i fältet mellan karettsköldpaddorna, den transnationella forskargruppen, männen i byn, NGO:er och kommunen. Chthulucenen är, enligt Haraway, tiden när människor stärker sina släktband med alla andra arter för att tillsammans bättre kunna leva och dö på jorden (Haraway 2016:105). Kvinnorna och byborna gestaltar Chthulucenen i Padre Ramos genom att använda teknologier för att säkra sköldpaddornas reproduktion och genom en olydnadsaktion, dvs. i form av en markockupation som är ämnat för att bygga en lekpark med karettsköldpaddor som tema. Med olydnadsaktioner fungerar kvinnorna som allierade släktingar till sköldpaddorna – som metaforiska „småkryp“ i en komposthög transformerar de ruttet myndighetsmaterial till fruktbar samhällsutveckling. Som det framgår i artikeln har dessa olydnadsaktioner en helande funktion och bör därför betraktas som ett grundläggande inslag i Chthulucenen. Lekparken som skulle byggas var vid tidpunkten den enda säkra välfärdsinsatsen som kommit byn till gagn genom europeiska NGO-pengar. Lekparken kom på så sätt att bli ett monument över flagskeppsartens arbete som helande kraft i naturreservatet, men vars byggande illustrerar att läkningen av relationer inte är konfliktfri.

Padre Ramos ligger ungefär 100 kilometer söder om Fonsecabukten på nordvästra hörnet av Nicaraguas gräns mot Honduras och El Salvador. Fattigdom har gjort att de årliga ankomsterna av karettsköldpaddor har använts av byborna både som föda och som inkomstkälla (Fauna y Flora internacional 2011; Lies m.fl. 2015a, 2015b, 2016, 2019). Människors lokala utnyttjande av arten, tillsammans med temperaturhöjningar orsakade av den globala klimatkrisen, har gjort att sköldpaddorna är på gränsen till utrotning. Forskarna kom fram till att antalet levande sköldpaddor år 2015 var under 500 stycken. Sköldpaddorna lägger sina ägg till en viss utsträckning längst Stilla havets långa kuststräckan mellan Mexico och Peru, men de huvudsakliga platserna är Fonseca Bukten (75 procent), naturreservatet Jiquilisco-viken i El Salvador (35 procent) och El Estero de Padre Ramos i Nicaragua (40 procent) (Liles m.fl. 2016:207). Forskargruppen bakom denna kartläggning arbetade under Östra Stillahavets Karett-initiativet (The Eastern Pacific Hawksbill Initiative). För att rädda arten ville forskarna knyta ihop naturreservaten längst Stilla havets kust med varandra. Detta för att hitta bra platser för sköldpaddorna att lägga äggen samtidigt som man skulle söka att få byborna att ställa om från jägare till vårdare av sköldpaddorna. I Padre Ramos ville forskarna köpa äggen från äggsamlare (tortugueros) för att bryta den traditionella försäljningen av äggen på marknader och istället få dessa till att delta i ett konserveringsprojekt som kläcker äggen för att sen släppa ungarna fria i havet (Lies m.fl. 2019:1608; Lies m.fl. 2016:207).

Då Padre Ramos utgör en unik häckningsplats föreslog forskarna att byn kunde utse karettsköldpaddan till sin flaggskeppsart. De utgick från en vision att de lokala samhällena skulle adoptera en utrotningshotad art för att marknadsföra byn, där den vistas i och vårdas för sin fortlevnad (Veríssimo o.a. 2011; citerad i Liles m.fl. 2016:208). Mellan 2012 och 2014 arrangerade forskargruppen en tävling där Jiquilisco och Padre Ramos förenades över nationsgränserna – i känslan att tillsammans rädda arten (Liles m.fl. 2016:214). Utan dessa samarbeten mellan forskare och byborna skulle de höjda havstemperaturnivåerna slå ut arten inom ramen för hundra år (Liles m.fl. 2019:1605).

Jag kom i kontakt med denna historia genom två arkitekter som under 10 dagar i juli 2015 var på väg att bygga en lekpark i Padre Ramos och vars design hade en sköldpadda som tema. Arkitekterna skulle bygga lekparken på uppdrag av den spanska NGO:n Amigos de la Tierra (Jordens vänner) som en del i ett avtal med regeringen. Detta för att stödja ekoturismen i området. NGO:n beviljades nära en kvarts miljon Euro för ändamålet från den Europeiska Unionen och Luxemburgs stiftelsen för utveckling och samarbete (Amigos de la Tierra 2016). Jordens vänner skulle utbilda fiskare och äggsamlare i byn i syfte att fungera som ekoguidar med omfattande kunskap om de utrotningshotade sköldpaddorna.

När arkitekterna och jag påbörjade bygget uppdagades att lika mycket som sköldpaddorna skulle räddas i linje med byns satsning på ekoturism, lika mycket ville lokala hotellpotentater och stadshusets tjänstepersoner passa på att berika sig på den nya näringen. Trots att byborna var den viktigaste länken för att rädda sköldpaddorna, blev de dock behandlade som ovälkomna gäster i naturreservatet. Situationen aktualiserade hur rådande satsningar för att hejda den massiva utrotningen av arter också förs i närvaro av djupa maktkonflikter. Detta visar att Chthulucenen är nödvändig men också präglad av intressekonflikter. I Padre Ramos blev detta tydligt genom att stadshuset vägrade att förse fiskebyn med vatten och att hämta sopor, vilket tvingade byborna att borra efter sötvatten och bränna sopor. Deras redan prekära liv betungades med ytterligare risker för kroniska sjukdomar. Byborna som genom projektet skulle rädda sköldpaddorna levde därför själva under ständiga hot om att antingen dö ut som samhälle eller att vräkas från naturreservatet.

Kampen om att bygga lekparken utlöste en principiell strid om att upprätthålla byns rätt att vara kvar i ett naturreservat och denna strid iscensattes kring flaggskeppsarten. Kvinnorna rörde sig på gränsen mellan två intressen: Å ena sidan mötte kvinnorna en nationell regering, transnationella forskningsinsatser och europeiska NGO:er som ville få de manliga äggsamlarna att sälja äggen till projektet för att odla ekoturismen i byn. Å andra sidan mötte kvinnorna en lokal regering vars tjänstepersoner i stadshuset, istället för en vårdande inställning till arten och till byborna, dels tog för sig av stränderna för den växande ekoturismen och dels jagade iväg fiskebyn som räddade sköldpaddorna. Genom deras protest visade kvinnorna hur deras vårdande såväl som deras lönearbete var nödvändiga för att byn skulle ta på sig rollen som beskyddare av sköldpaddorna.

Metodologi

Metodologiskt bygger artikeln på en rhizomatisk ansats (Deleuze & Guattari 1987) både till fältarbetet och analysen av det. Angående fältarbetet, innebär det rhizomatiska ett upplägg som är varken hierarkiskt eller med en bestämd början eller slut (Grellier 2013), och som hade konkreta implikationer för hur jag kom att tänka om de sociala relationerna i byn. Jag åkte till Nicaragua under min semesterperiod, med knappa ekonomiska resurser, vilket förklarar det kortare fältarbetet. Jag gjorde inga stora förberedelser för att hamna där, utan fick inbjudan att hoppa in i mitten av ett flöde av olika maktrelationer, där jag valde att följa kvinnornas aktioner i Padre Ramos. Det visade sig att det var kvinnorna som förde samtalen, både i planeringen av olydnadsaktionen och genomförandet av lekparken, i handarbetet med smycken med sköldpaddorna som tema, samt i de politiska kontakterna med folk i stadshuset.

När det kommer till den analytiska ansatsen, när jag började studera kvinnornas tal kunde jag inse att de framförde en sorts *rhizovokalitet* (Jackson 2003). Alecia Jackson har myntat begreppet genom att blanda Deleuze och Guattaris Rhizoma med musikbegreppet vokalitet. Jackson vill notera röstens performativa förmåga att spridas rumsligt för att höras (Jackson 2003, s.707). För att parafrasera Jackson, här menas att kvinnornas till synes instabila röster sprider sig i andra sammanhang och uppfattas som överdrivna, överträdande, överfyllda och förvånande (ibid.). Som vi kommer att se längre fram innebär detta att kvinnornas röster sprider sig under handlingsförloppen bland markägare, kommunala tjänstepersoner, NOG:er och politiker, på ett sätt som gagnar deras mål. Fältarbetet om kvinnornas rhizovokalitet resulterade i tio stycken tolv timmars långa sessioner av deltagande observation, något som jag dokumenterade med videokamera. Jag fick göra dessa inspelningar med bybornas samtycke och på deras uppmaning, och som en antropologisk aktion till nytta för byborna (Jöhnke 2002). Detta innebär att kvinnorna och byborna kunde föra sin rhizovokalitet vidare till allmänheten genom den film som senare redigerades av mig.

Härmed spelade kameran en mycket viktig roll som en teknisk aktant (Smith (2012:333) då den hjälpte till att upprätthålla relationer mellan mig, arkitekterna och byborna. Som jag visar längre fram fick kamerainspelningarna oss alla att stråla samman, och stärka kvinnornas rhizovokalitet för att nå sina delsegrar. Närvaron av en kamera gav kvinnorna en möjlighet att sätta press på folk i stadshuset. Detta då det låg ett underförstått hot om att skicka dessa inspelningar till andra externa aktörer, till exempel nationella tv-stationer. Genom att de bjöd in mig att spela in på deras egna villkor utgjorde kamerainspelningarna en form av videomakt (Velásquez Atehortúa 2015).

Från Antropocenen till Chthulucenen med civil olydnad?

Människor har alltid utnyttjat andra arter för sin utbredning över planeten. Studier av austronesiska föremål visar att sjöfarare utnyttjade sköldpaddor för koloniseringen av polynesiska öar. Biologerna Wilmé, Waeber och Ganzhorn (2016) hävdar att sjöfarare följde sköldpaddornas migratoriska beteende. Då sköldpaddor mestadels bor i haven kunde sjöfararna följa deras rutter och spåra sköldpaddorna och var de lade sina ägg. Sedan dess har människor använt sköldpaddorna för att äta deras kött och ägg såväl som att använda deras sköld för tillverkning av allehanda föremål som till exempel puderdosor, hårkammar, hårspännen, spegelramar och glasögonbågar (Braga & Schiavetti 2013). Conway-Gómez (2008) skriver att antropologiska studier från 1950 och 1970-talet har visat att ursprungsfolk i Amazonas åt sköldpaddor vid tiden för européernas koloniala expansion under

1500-talet. Samma studie visar att fram till introduktionen av fotogen och vegetabiliska oljor använde folk sig av sköldpaddornas ägg som råolja till att elda med i köken samt lysa upp hushållen. Drygt 48 miljoner ägg grävdes fram årligen för att hålla liv i denna sköldpaddsindustri under 1800-talet (Conway-Gómez 2008: 86). Utöver alla dessa konsumtionsformer har människors expansiva jordbruk och urbanisering genom historien förstört de mangroveskogar som sköldpaddorna besöker för att lägga sina ägg i (Jenkins m.fl. 2014).

Diskussionen om utrotningen av sköldpaddorna ingår i debatten om människors påverkan på jordens system de senaste århundraden, där vissa debattörer och forskare inplacerar den i en geologisk epok, Antropocenen (Crutzen 2002). En del klimatforskare hävdar att med den industriella revolutionens början kring 1750-talet har det mänskliga företagandet blivit en intra-agerande del av jordens system (Steffen m.fl. 2011). Temperaturen i världshaven har stigit så pass mycket genom människans utsläpp, vilket har medfört att korallerna riskerar att försvinna inom en snar framtid (Carpenter m.fl. 2008). Som en del av denna massdöd kommer arter med temperaturberoende könsbestämning, som sköldpaddor och andra reptiler, tvingas till samma öde eftersom deras evolutionsförmåga är långsammare än de snabbt växande vattentemperaturen i haven (Janzen 1994). Med en sådan insikt har också behovet av en intersektionell ansats vuxit fram. Detta för att ta itu med massdöden av arter (Twine 2012; Cudworth 2014). Intersektionalitet behövs för att övervinna den fragmentariska förståelsen av klimatkatastrofen. Till exempel har Malm och Hornborg (2014) hävdad att de mest borgerliga samhällslagren som livnär sig på oljeindustrin bör stå till svars för fenomenet, och att epoken därför borde istället kallas Capitolocenen. Mendieta (2019) menar att den koloniala plantageexpansionen med markkoncentration av få ägare har upptagit stora arealer för odling av en och samma sorts växter, plantatiocenen. Di Chiro (2017) hävdar att de vita männen som sitter vid makten och styr alla dessa ekonomiska processer borde kallas den vita (m)antropocenen. Från sina respektive håll argumenterar dessa författare för olikartade kamper i syfte att söka övervinna kapitalism, kolonialism, och patriarkatet som övergripande system. Även om Donna Haraway (Haraway 2016:49) håller med om att dessa system är förkastliga understryker hon dock att vi människor inte är de enda skådespelarna i en Chthulucenens multispecies tid. Denna är „en tid av multispeciesberättelser, samt praktiker av tillblivelser i tider som förblir torftiga, när världen inte är färdig, och himlen ännu inte fallit“ (Haraway 2016:55). Vi måste därmed lära oss att leva med problemet som det är, eller *Stay with the Trouble*. Hon anser att vi bör inspireras av naturens förmåga att läka och att kunna återställa sig själv. Haraway menar att vi som art bör inse vad vi har orsakat och börja lära oss av hur „småkryp“ gör i naturen för att bryta ner och kompostera det

vi tidigare uppfattat vara dött och inte längre brukbart. Hon påtalar att vi är humor, inte homo (Haraway 2016:55). Haraway använder kompost-metaforen för att förklara Chthulucenen. Människan kan här anamma rollen som småkryp som bryter ner rester för att skapa ny jord. Chthulucenen är en multi-speciestid, där vi alla arbetar åt samma håll för att återställa det förstörda.

Men den chthuluceniska omställningen från jägare till vårdare är långt ifrån konfliktfri. Padre Ramos visar att å ena sidan att fattiga människor reduceras nästan till tärande „småkryp“, som den gröna ekonomin vill städa bort från naturreservatet. Å andra sidan att den gröna ekonomin förtingligar byborna som billig arbetskraft i naturreservatet. Som vi kommer att se i de kommande avsnitten, tvingar denna situation kvinnorna i fiskebyn till chthulucenisk civil olydnad för att kompostera myndigheters ruttna moraliska praktiker och påminna makthavarna om byns och karetsköldpaddornas rätt till att existera. Läkningen av jorden, som Haraway skriver om, innebär med andra ord ofta olydnad och konflikter.

Dag ett-tre: den fabulöse ankomsten och konflikten om fel tomt

Under första dagen kom arkitekterna och jag till ett gästhem för forskare och volontärer som var beläget på andra sidan viken, i *el Estero*. Huset låg på en ganska lugn plats, intill ingången till det stora mangroveträsket. Det var ett trähus med två våningar, med utsikt över hela strandremsan. Tidvatten kom in under halva veckan och dränkte stranden, sen försvann det och istället reste sig ett stort trä i mitten av sandbanken.

Vi tittade på soluppgångarna varje morgon eftersom dessa bjöd på alla möjliga nyanser av rosa till orange strax innan gryningen. Sedan var det dags att göra sig i ordning för resan över till fiskebyn. Vi passerade utposten där nyblivna forskningsassistenter höll vakt över ruvningsfältet och forskarlabbet – som såg ut som en scen ur en Alien-film. Men med skillnad att det inte var science-fictionmonster som skulle poppa ut utan små sköldpaddor. Fältet avgränsades av en inhägnad och inuti fanns ett hundratal symmetriskt uppställda påsar. Under varje påse fanns mellan 30 till 90 ägg nergrävda i sanden. Guiderna var alla män som tillbringade tolv timmar i streck på sina vaktpass, mellan klockan 18.00 till klockan 06.00, på ruvningsstationen och ibland på spaning efter sköldpaddorna som nådde stränderna för att lägga sina ägg.

Båtfärden över gapet mellan vikens ändar bjöd ofta på magiska upplevelser när vi satt i motorbåten. Eftersom vi saknade belysning märkte vi att det började lysa underifrån när vi plöjde igenom marelden av självlysande plankton (fitoplankton). Vi stack ner våra händer i vattnet och det lystes som i en dröm, mitt i havets mörker kunde vi också titta upp och det var som om tiden stod stilla med

hela vintergatan som lyste upp längst himlavalvet. Under någon av kvällarna blev vi så varma, efter att ha jobbat under solen hela dagen, att vi var tvungna att svalka oss med ett havsbad innan läggdags. Vi tog med en ficklampa för att hitta fram och gick 300 hundra meter ut på den grunda sandbanken. När det började bli djupare kastade vi oss i vattnet och det var som att träda in i Vintergatan bland miljarder små stjärnor. När vi rörde oss långsamt genom vattnet lyste det vid varje simtag av våra kroppars kontakter med planktonalgerna. Det var denna världen som sköldpaddorna mötte på väg in mot stränderna för att lägga sina ägg. En fabulös ankomst till den osäkra och mödosamma färden till det torra livet på land. Som tur var skulle de inte dödas vid ankomsten av jägare och äggsmugglare. Åtminstone inte på dessa stränder.

När vi kom till Padre Ramos första morgonen möttes vi av kommittén som koordinerade byns arbete under bygget. Vi var fulla av entusiasm och startade genast med att röja tomten. När vi kom tillbaka dagen efter uteblev byborna. Vi försökte reda ut vad som hade hänt. Kring klockan fem på kvällen kom en grupp kvinnor ledda av Reyna, som var byns politiska talesperson, Yoselin A., som var hennes dotter, Yoselin M., och Tomasa. Alla fyra var respekterade kvinnor i byn. De berättade att anledningen till bybornas frånvaro var att tomten som de trodde ägdes av byns hantverkskooperativ tillhörde av någon annan. Härmed förklarade kvinnorna att en bystämma måste hållas för att lösa problemet. Nu var andra dagen förbrukad och arkitekterna samt företrädaren för NGO:n var ganska stressade över att det inte fanns en tomt att bygga på. Vi avslutade dagen med ett löfte om att hålla en bystämma på eftermiddagen under kommande dag.

Till bystämman på tredje dagen kom hela byn, det togs närvarolista och folk engagerades i diskussionen om vilken tomt som var lämpligast. Många pekade på tomten mitt emot, som låg i en behaglig skugga av höga Cashewnötsträd. Marken arrenderades till en spanjorska som inte hade varit på plats under de föregående 30 åren. Spanjorskan hade lämnat nycklarna till en av byborna som då och då gick in i tomten för att röja och kratta löv mot en blygsam betalning. Efter byns överenskommelse bestämde alla att de skulle göra anspråk på tomten till parken. Tomasa kontaktade en socialarbetare från stadshuset i Jiquilillo som lovade att köra till mötet för att diskutera situationen med byn. Nu hade bystämman beslutat sig för tomten mitt emot, och alla satt ner och väntade på socialarbetaren från stadshuset. När det gått två timmar och inget hände bestämde de sig för att lämna ett röstmeddelande, Tomasa ringde:

Hej, det är från bystämman i Padre Ramos. Ni sade att ni skulle närvara vår bystämma från klockan 14. Vi har väntat tills nu och vill göra allt på rätt sätt. Men nu har vi bestämt att gå vidare och *ockupera* tomten för att börja bygga vår park. Ni är härmed underrättade. Detta meddelande undertecknas av hela bystämman i Padre Ramos.

Tomasa uttalade det magiska ordet ockupera och dess rhizovokalitet (Jackson 2003) skulle sprida ett budskap i stadshusets olika politiska och byråkratiska rum att kvinnorna var på gång med en olydnadsaktion. Medan vi väntade förklarade Tomasa att det viktigaste var att arkitekterna och NGO-folket inte skulle drabbas av deras olydnadsaktion. Efter denna påminnelse fortsatte kvinnorna att diskutera hur de vidare skulle hantera situationen.

Yoselin A och Yoselin M., skrattar över hur de ska möta stadshusets personal när de ockuperar tomten.

Yoselin Amador: Så en halvtimme efter att tumulten lugnar sig, om någon kommer för att fråga er något, flyttar ni på er och vi tar över.

Tomasa: Vi kommer att sätta vår *cucuyo* [lysande kryp].

Yoselin Muñoz: Vi fick höra att den här tomten var oskyddad.w

Tomasa: Det här är vad ni ska göra: ... [avbildar en utländsk besökare], inte förstår, inte prata spanska, ingenting, inte ens lite ...

Kvinnorna slog knytnävarna mot varandra medan de skrattade, som vid andra olydnadsaktioner på kontinenten (Velasquez 2014, 2017), då deras rhizovokalitet började ge resultat. Någon timme senare ankom en kvinnlig socialarbetare och en manlig planerare från stadshuset för att lyssna på bybornas anspråk. Vi samlades i naturreservatets öppna undervisningssal. Leo och Fati berättade om projektets design för att efterlikna en sköldpadda och förklarade, att det var brådskande att få en tomt tilldelad för att kunna påbörja arbetet. Kvinnorna i byn insisterade på detta och diskussionen gick in på vilka tomter som kunde vara aktuella. Kvinnorna hade redan bestämt att tomten på andra sidan gatan var den som

byborna ville ha parken i. Men mannen från stadshuset svarade att det kunde de glömma. Han upplyste att det fanns tre andra tomter som de kunde välja mellan. „Vilka då? Vid stranden?“ Frågade Tomasa, för att påpeka att dessa var de minst attraktiva, för de satt oskyddade mot havet. Mannen svarade att han inte kunde avslöja vilka tomter det var. För att „om jag avslöjar det kommer någon härifrån att ockupera dessa på direkten!“. Kvinnorna blev arga, men förblev tysta. Den manliga planeraren fortsatte:

Vi kom hit såhär sent, ni vet att ingen tjänsteperson vågar arbeta såhär sent, och komma ända hit enbart för att träffa er. Men vi gör det, för att vi vill absolut att detta projekt ska stanna här.

Förutom att påminna dem om kvinnornas låga sociala status jämför med NGO-folk, var den kvinnliga socialarbetaren skeptisk till tidpunkten för deras aktion. Hon skällde ut byborna för att de tidigare hade varit alltför inaktiva när kommunfullmäktigen fattade sina beslut. „Vi skulle ha blivit färdiga med parken redan,“ sa hon. Därefter avrundade hon mötet med att erbjuda en bil på morgonen, som kunde köra en kommission till stadshuset för att de kunde prata med borgmästarinnan. I och med utskällningen avslutades mötet med tjänstepersonerna. Men när tjänstepersonerna lämnade mötet stannade kvinnorna kvar i mörkret för att diskutera hur de skulle fortsätta. De kom fram till att en grupp skulle åka till stadshuset för att försöka träffa borgmästarinnan och framföra deras anspråk.

Reyna: Om vi inte får ett besked imorgon under förmiddagen, kommer vi att ockupera tomten efter lunchen och börjar arbeta där under eftermiddagen.

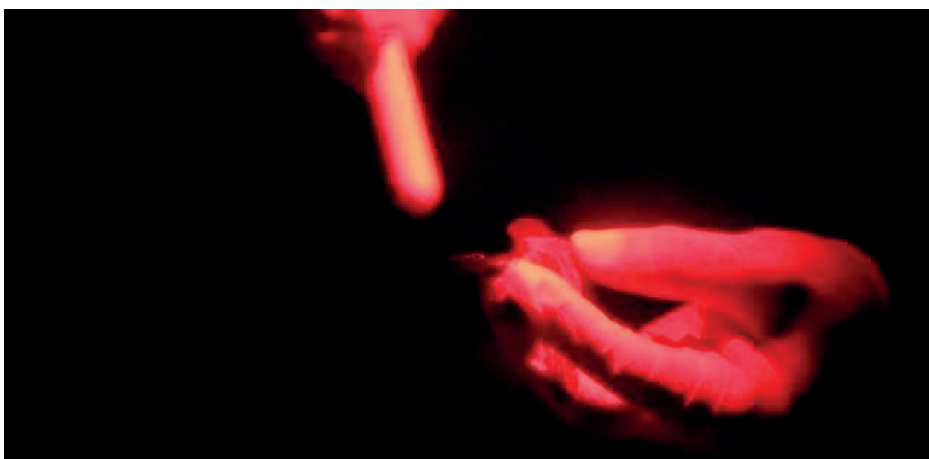
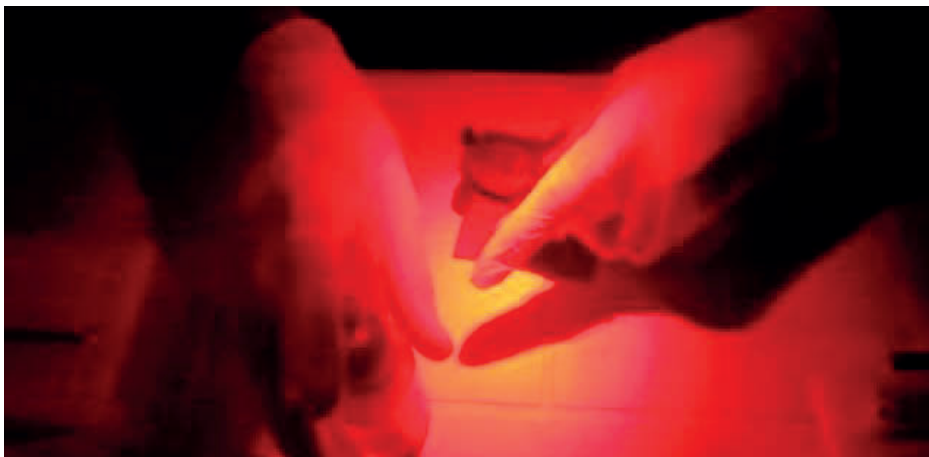
Stella: Och om de ska köra ut oss får de anstränga sig ordentlig, för vi kommer inte lämna tomten självmant!

Mörkret hade redan infunnit sig och vi hade missat båten till gästhuset på andra sidan viken, men volontärbetarna i forskningsprojektet hämtade oss till ruvningsstationen för att visa hur det gick till i laboratoriet innan de nykläckta sköldpaddorna släpptes fria.

Haraway (2016) skriver att om människor använder maskiner, i kapitalocenen, för att förgöra världen är de under Chthulucenen „inte längre rädda för sitt nära släktskap med djur och maskiner“. Här förespråkar Haraway en realistisk ombyggnad av laboratorier för att rädda liv – för att leva och dö tillsammans med andra arter (op.cit.105). Dels att ombyggnaden skall påminna oss om de moderna möjligheter som kan iscensättas för partiellt helande av planeten genom att våga skapa släktband med medföljande djur (Haraway 2016:10). I Padre Ramos kunde labbet vid ruvningsstationen påminna om detta.

Vi blev rörda över att se hur ett chthuluceniskt labbarbete i all enkelhet gestaltades i praktiken. Männén på stationen tog DNA-prov på var och en av de tiotal små sköldpaddorna (se bilder 4-7). Luis, en av fiskarna var klädd i en vit rock, gummihandskar och med labbutrustning för att genomföra uppgiften. Ett halvt dussin kvinnliga volontära ekoturister från Frankrike och USA var också med. De blev lika upprymda som vi när vi såg klumpen av små sköldpaddor röra sig i en blå hink. Från hinken fördes ungarna in under rödljus på operationsbordet, där man tog DNA-prov för att senare frisläppa dem i havet. De ångerfulla upprörda känslor som vi lämnade bakom oss i byn ersattes av varma och upprymda känslor i labbet. Men kvinnornas tumultartade kamp för att bygga lekparken som hylade insatserna för byns flaggskeppsart kontrasterades med männens spännande, trygga, lugna räddningsinsats i labbet. Denna kontrast visar det motsägelsefulla sättet som människor-djur-relationen gestaltar sig under Chthulucenen. Med denna minnesvärda erfarenhet om födelsekontroll av nykläckta karettsköldpaddor gick vi till sängs. I denna emotionella berg-och-dalbana var vi tillbaka med ångest över hur folk i (kapitaloceniska/mantropoceniska) stadshuset skulle ta emot kvinnornas anspråk på tomten som behövdes till lekparken. Den tredje av tio dagar hade kommit till sitt slut.

Bildcollage om arbetet med DNA registrering i laboratoriet på ruvningsstationen, innan frisläppningen av sköldpaddsungarna.

Dag 4: ockupationen: chthulucenisk civil olydnad

På morgonen startade vi ännu en gång med att beskåda den spektakulära soluppgången. Lugnet var totalt, fåglarna var som vanligt på sin bästa humor, såsom myggorna, och vi togs över till andra sidan för att se hur det gick med hela bygg arbetet. När vi kom fram var kvinnorna redan i samtal med planeringschefen vid hans tjänstebil. Borgmästarinnan lät hälsa genom honom, att stadshuset skulle prioritera en tomt till lekparken, men inte den som byborna bestämde utan en som planeringschefen skulle välja. Kvinnorna var inte alls nöjda med beskedet då planeringschefen hade pekat ut en tomt där det redan bodde en av familjerna i byn.

Tomasa: Det är det blåa huset där borta, vi kan inte vräka dem./.../ Vi håller inte med, för de hör till byn. /.../Vi kommer inte heller att skapa bråk mellan oss i byn./.../ Vi är här för att hjälpa varandra, inte för att förstöra för varandra.

I situationen uppträder de olika krafter som driver antropocenen. Å ena sidan chefens (mantropoceniska och kapitaloceniska) positioner som bryter sammanhållningen i samhället. Å andra sidan kvinnornas och byns (Chthuluceniska) helande solidaritet. Vi närmade oss samtalet för att lyssna, jag gick med videokameran påslagen på uppmaning av kvinnorna. Det var för egen del ett sätt „att ta itu med problemet“ i Haraways anda, genom att dokumentera kvinnornas civila olydnad (Holston 2009) som en antropologisk aktion (Jöhncke 2002: 41) med video-makt (Velasquez 2015). Planeringschefen höll på att förklara att kommunen hade en databas med alla som arrenderade mark. Han förklarade att han var där för att ta reda på vilka som bodde var, och att han sedan skulle gå till kontoret för att kontrollera om dessa personer hade äganderätt eller ett gällande kontrakt. Kvinnorna påminde om att många i Padre Ramos betalade sina markhyror, men att de varken fick kvitton eller någon service i gengäld. Reyna, som var byns politiska språkrör påpekade att de saknade transparens angående hanteringen av dessa tomter.

Yoselin M: Liksom du [till planeringschefen], hur många personer från stadshuset har inte kommit hit för att göra affärer med dessa tomter. Så varför är du så ovillig till att vi ockuperar en tomt ...?

Planeringschefen: Det är inte så att jag inte vill ...

Yoselin M: När vi redan har slut på tiden.

Emilio, som var byns svetsare, närmade sig i sin rullstol och frågade varför byns begäran inte skulle få prioriteras när lekparkeprojektet var det enda sättet för byn att erhålla någon form av välfärd. Planeringschefen började bli besvärad över vår närvaro med kameran påslagen. Han uppfattade att kvinnornas och bybornas

påstridighet kom från arkitekterna, NGO-folket och mig, och nämnde oss i en passiv aggressiv ton. Men kvinnorna insisterade med nya argument om bristande transparens tills Yoselin M tog initiativet att avrunda samtalet, utifrån det som kvinnorna hade bestämt kvällen innan:

Yoselin M: Då vet du, det är vår position. Vi behöver denna tomt. Från idag klockan två på eftermiddagen börjar vi bygga parken där. Vilken överenskommelse som stadshuset ska sluta med ägaren är inte vårt problem.

Yoselin A: Byn kommer inte att tillåta det [att vräka andra bymedlemmar från sina hus] ...

Reyna: Ni är tvungna att byta tomt...

Yoselin M: Jag tror inte att borgmästarinnan vill förlora en hel by för en person.

Reyna: En person som har sin egendom i utlandet.

Yoselin M: Och vi behöver denna tomt för att bygga parken.

Kvinnorna var upprörda över planeringschefens försök att både splittra byns sammanhållning och att förgöra bybornas stöd till borgmästarinnan inför den kommande valrörelsen. De förespråkade att folk på stadshuset skulle „köpa fred“ genom att tilldela en annan tomt till den registrerade ägaren. Detta var en praktik som den högerliberala regeringen före den sandinistiska regeringen införde i början av 2000-talet (Chavez Metoyer 2000:122). Efter Yoselyn M:s besked blev det tyst några sekunder. Yoselin tittade på ett irriterat sätt, riktade blicken framåt och höjde rösten: „Så här blir det, i din närvaro kommer vi att gå in för att rensa denna tomt!“ Hon vände sig om och tydliggjorde:

Yoselin M: Vi kommer att ockupera tomten i er, stadshusherrarnas närvaro!

Stella: För ni inte hjälpt oss på sju månader, än mindre nu. Låt oss ockupera den här tomten!

Stella var en av de äldre tonårstjejerna, och hon följde med när alla kvinnor vände sig som höll med Yoselin. De hade redan med sig hinkar och kvastar. Tonårskillarna på cyklarna parkerade en bit ifrån och skrattade nervöst. Kvinnorna var däremot mycket allvarliga och började gå in på tomten.

Yoselin M: Sådär ja! – Herr Miguel! kom för att rensa ingången här! Ta med macheten!

Tidigare antropologisk forskning om marginaliserade kvinnors visar hur deras olydnadsaktioner har varit grundläggande för deltagande demokrati. Men när kvinnor tar plats och styr dessa inbjudna rum görs dessa om till egna *uppfunna* rum (Holston 2009; Velasquez 2014). Stine Krøijer (2015) har också studerat hur liknande skiften uppstår från samverkan mellan tillfälliga aktioner till mer

långvariga olydnadsaktioner. Dessa skiften tar ofta plats i kamper som rör allt från för bättre demokratiska villkor till bättre välfärd och boendemiljöer för människor (Krøijer 2019). Under Chthulucenens tecken fortsätter alla dessa aktioner göras inom ramen för deltagande demokrati, för att ännu tydligare gagna andra arter och levande varelser. Här i Padre Ramos visas detta genom att kvinnors olydnadsaktion ingår i byns ansträngningar att hävda sin rätt till att rädda karettsköldpaddorna.

Jag följde med in tillsammans med gruppen och fortsatte spela in händelseutvecklingen. Arkitekterna stannade på avstånd. Miguel skyndade fram med sin machete och skar ner en buske vid en stolpe, som var målad med sandinistiska flaggans färger. De fortsatte med att lyfta upp taggträden:

Stella: Hallå! [till mig], vi kommer att lämna in dessa inspelningar till kanal åtta.

Yoselin A: Vem som än kommer har vi tagit denna tomt i besittning, punkt slut!/
.../

Tomasa: Allihopa! Var inte rädda, för vi är alla ägare till detta samhälle här! Vi vräker inte några familjer från vår by.

Maria: [med sin dotter i armarna]: Hur kan de ens föreslå för oss, att vi vräker medlemmar i byn, när det finns tomma tomter!?

Stella tittade in i kameran eftersom de tidigare hade sagt att inspelningen skulle skickas till redaktionen på regeringsvänliga kanal åtta, som hade ringt dem tidigare under dagen. Kameran ingav politisk trygghet när den registrerade detaljerna i den överträdande rhizovokalitet (Jackson 2003) med vilken kvinnorna iscensatte olydnadsaktionen.

Genom att följa alla regler och officiella procedurer hade kvinnorna sett tillräckligt om hur stadshuset tilldelade tomter utan hänsyn till bybornas akuta behov. Kvinnorna agerade därmed som „småkryp“ som i Haraways chthulucenisk anda i olydnadsaktionen började bita i myndigheternas korrupta praktiker som var i behov av kompostering, återvinning, förändring, eller förnyelse.

Byborna började jobba på tomten under kvinnornas ledning när två män på en motorcykel stannade bredvid. Tomasa och Yoselin M frågade föraren vem han var. Föraren svarade att han ägde tomten varpå kvinnorna krävde att han visade dokument på det. De närmade sig honom med spadar och machetes, samtidigt som de höjde sina röster, vilket mannen uppfattade som hotfullt och sa: „Ni respekterar inte mig, så jag respekterar inte er. Ni överväldigade mig. Om ni verkligen är organiserade handlar det väl om dialog och inte om att begå brott.“ Därefter åkte han iväg på motorcykeln.

Med denna incident blev allt mycket svårare. Larmet om att byborna gjorde inbrott och „hotade med machetes“ nådde stadshuset. Det var som om deras

rhizovokalitet feltolkades. Den spanska NGO:n ringde för att varna arkitekterna om att inte lämna ut nyinköpta stålrör och cement. Detta tills frågan om tomten löstes med myndigheterna i stadshuset. Kvinnornas aktion exponerade de ruttna och korrupta metoder som stadshuset tillämpade för att tilldela tomter och bygglov, och som alla inblandade i turistsatsningen hade bidragit till att nära. Aktionen visade också hur makthavare bemöter de fattiga när dessa ockuperar mark för sina bosättningar. Efter NGO-beskedet hämtade byborna ett lager av lastpallar och lastbilsdäck. Som när Haraway (2016:8) påpekar om behovet att lära sig av småkryp som komposterar, började kvinnorna bygga lekplatsen med återanvänt material. I samma linje gick arkitekterna till stranden med några män för att söka efter stora stockar som de kunde använda till bänkar. Därpå började landskapsarkitekten Fati och byborna att skissa på hur bildäcken skulle placeras för att avbilda en stor sköldpadda (se bild 6) och därmed gestalta relationen mellan byn och flaggskepsarten, som tydligen avspeglar den multi-species drivkraften bakom hela mobiliseringen. Men utan stålrör och cement till gungorna blev kvinnorna tvingade att åka till stadshuset för att träffa borgmästarinnan om rätten till tomten.

Arkitekten skissar hur „planteringen“ av gamla däck skulle gå till för att avbilda en stor karettssköldpadda.

Dag 5: „Vi ockuperar stadshuset annars ...“

Nästa morgon åkte vi buss till stadshuset. Maria, som var med under ockupationen, hade sin åtta månaders gamla dotter med sig. Båda hade feber och blev ganska besvärade av resan eftersom bussen var proppfull. Trots sin feber inledde Maria samtalet med den kvinnliga socialarbetaren som vi hade träffat två kvällar innan. „Vad vi behöver är ett underskrivet papper, vi åker inte härifrån tomhända,“ sa hon med barnet i famnen medan socialarbetaren tittade tyst på oss, innan hon ledde in oss till borgmästarinnans väntrum. Vi följde efter socialarbetaren genom den stora vänthallen som var fylld med folk i olika köer. Vi gick genom korridorerna och jag följde efter med kameran påslagen. Vi fick sätta oss och vänta i ett vackert smaragdgrönt receptionsrum som pryddes med stora färggranna målningar av manliga revolutionshjältar. Efter en timmes väntan kom borgmästarinnan in. Jag satte på kameran igen och hon hälsade vänligt på alla och lyssnade på kvinnornas version av historien. Sedan sa hon: „Vi kan inte bygga något utan laglig rätt, men vi ska hjälpa er. Vi kommer till er på fredag.“

Det var inte tillräckligt, sade kvinnorna, eftersom det redan gått fem dagar, och vi bara hade tio dagar på oss att bygga färdigt lekparken. Äganderätten till tomten, som var kärnan i konflikten, var fortfarande olöst.

Borgmästarinnan: Vi har alla intyg om vem som äger tomten.

Reyna: Ja, men det var samma sak med tomten, som vi hade från början, och det visade sig att någon annan ägde den, herren på planeringskontoret tilldelade den.

Borgmästarinnan: Ja, ok, jag brukar inte gå runt och uttala mig om saker jag inte är insatt i. Jag ska ta reda på allt. Vi vill ge er en tomt. Men inte på detta hastiga sätt.

Uzma: Men, medan ni reder ut allt detta kommer projektet att ge sig iväg.

Borgmästarinnan: Nej, de vet hur det brukar bli med allt detta. NGO:n kommer inte att lämna platsen. När det finns vilja kan sakerna bli av, men det måste byggas på lagliga grunder.

Forskning visar att internationella NGO:er i det globala nord ofta initierar ekoturistiska projekt i partnerskap med lokala samhällen i det globala syd (Romero-Brito, Buckley & Byrne 2016). Nicaragua är ett av länderna som är mest beroende av den typen av finansiering. Andra forskare menar att utländska aktörer tvingar sina perspektiv på lokala samhällen genom de *inbjudna rum* som projekten skapar (Aguilar-Stöen 2015). Men James Holston har visat att kvinnor kan utveckla dessa inbjudna rum till att fungera som egna *uppfunna rum* genom allehanda civila olydnadsaktioner (Holston 2009). På grund av Padre Ramos unika läge och på förslag från en transnationell forskargrupp hade byn utsett sköldpaddorna till sin egen flaggskeppsart redan under 2012 (Liles m.fl. 2016:208). Det fanns stora

förväntningar om att ekosatsningen skulle sätta Padre Ramos på landets ekoturistiska karta. Byborna skulle få bättre livsvillkor samtidigt som sköldpaddorna skulle räddas. Borgmästarinnan kände till att *Jordens Vänner* inte skulle dra sig ur. Detta speciellt med tanke på att utöver lekparken hade NGO:n fler projekt i området, bland annat att upprätta några vandringsleder runt den närliggande Cosigüina vulkanen. Denna satsning engagerade Turistkontoret och tio småföretag i trakten (Amigos de la Tierra 2016). Borgmästarinnan fortsatte sålunda på sitt spår om laglighet, och kvinnorna på sitt om anspråket på tomten, som de hade ockuperat. Tomasa gick rakt på sak:

Tomasa: Vad vi vill är att stadshuset förhandlar med ägaren av tomten, som vi har ockuperat så att den kan ersättas med en annan tomt, som ni väljer.

Borgmästarinnan: Vi kan inte lova det. Jag vill inte ljuga för er här. Vi jobbar utifrån vad Comandante Daniel [Ortega] uppmanar oss till: 'att göra saker och ting med den regelrätta transparensen'.

I chthulucenisk anda framförde Tomasa byns önskemål om att byta tomter för att bygga lekparken som del av flagskepsartens insatser. Borgmästarinnan avfärdar förslaget genom att hänvisa till den „regelrätta transparensen“ som bör vägleda kampen mot korruptionen. Men då påminde kvinnorna henne om att denna „regelrätta transparensen“ höll på att missbrukas, när planeringschefen kom till byn med förslag om att avhysa en familj från en av tomterna, på borgmästarinnans uppmaning. Genom att hänvisa till planeringschefens egen rhizovokalitet fick de borgmästarinnan att höja på ögonbrynen. Deras uppmaning till borgmästarinnan att ta ställning i frågan väckte hennes politiska ego, speciellt när Tomasa tillade att „det är anledningen till att hela byn väntar på er där“. Skulle hon bli del av de korrupta praktikerna som kvinnorna ville „kompostera“ eller skulle hon avstå dessa? Då började borgmästarinnan ändra sin hårda linje.

Borgmästarinnan: Onsdag och torsdag har vi massor av möten ajournerade. Men på fredag kan jag lova, att jag kommer till er med ett besked.

Maria: Men då ryker projektet...vi vill ha ett dokument, där stadshuset tar på sig att bygga parken om NGO:n försvinner.

Uzma: Det är ett projekt som är bra för barnen./.../

Borgmästarinnan: Tror ni att Comandante Daniel och Comandante Rosario inte är intresserade av barnen i landet? Självklart! /.../ vi måste behålla tron, det är det viktigaste.

Eftersom regeringen finansierade projektet genom NGO:ns biståndsmedel från Europa använde sig borgmästarinnan av begreppet *tro* i brist på materiella resurser. Den sandinistiska poeten Rosario Murillo, då som First Lady, hade använt denna retorik i det offentliga samtalet genom bibliska allegorier om att kvinnorna un-

der revolutionen födde sig själva och hela nationen (Ortiz-Vilarelle 2018:423). Kvinnorna insisterade, men borgmästarinnan fortsatte med översikter om centralregeringens stora mål och om att behålla *tron*. Då påminde Reyna om att de i byn också saknade vatten. Att det var svårt för dem att fortsätta leva på löften och tro. „Ni kan inte ens skicka en vattencistern, än mindre kan ni bygga en lekpark åt oss,“ sa hon. Borgmästarinnan kontrade med att „Vi skickar vattencisterner regelbundet“. „Det stämmer inte!“ utbrast Ramiro, en av männen i byn som följt med oss och som varit helt tyst. Han fortsatte: „Vattencisternerna kommer tills Jiquilillo, och därefter kommer de inte vidare.“

Borgmästarinnan: Korrekt, på fredag kommer vi också med vattencisternen till Padre Ramos.

Tomasas: Vi vill ha denna vattenservice veckovis. För ni vet, att grundvattnet där är förorenat. /.../ Men vad vi diskuterar här och nu är tomten.

Tomasas påminnelse om deras vattenkvalité, som ett tidigare känt problem i stadshuset, var också en hänvisning till deras utsatta position. Borgmästarinnan kramade alla vänligt med löfte om att byborna skulle se henne på plats för att ge besked på fredag. Konflikten var fortfarande olöst och byborna hade inte så mycket mer tid på sig. Trots löftet om vattencisternen gick kvinnorna besvikna från mötet. „Här tar de emot dig bara om du visar pengar,“ sa Maria. De gick tillbaka till socialarbetarens kontor som frågade hur det gick. Maria som ammade sin dotter sa: „Hade vi fått papper och hennes underskrift, så skulle vi redan nu jobba med parken. Istället är vi här ... och kommer någon med pengar: Ja, *välkommen in* bara!“

Nu pratade hon högt med sitt febriga barn ammande på bröstet, vilket drog till sig uppmärksamhet. Tomasa antydde att de borde göra något mer för att nå resultat, „som talesättet säger, ett enat folk kommer aldrig bli besegrat,“ vilket fick Maria att komma på nästa idé: „Vet du vad? Vi borde ringa hela byn och be dem att komma hit för att strejka. Och med en strejk här var så säkra på att de ska röra på sig /.../ för att de ska ge oss ett positivt besked redan idag!“

Ortiz-Vilarelle (2018:422) skriver att kvinnor är som farligast när de som mödrar reproducerar rebelliska villkor, som här i fallet när de uttalar sin vilja att „strejka“ mot sin lokala regering. Med tankar om strejk gick kvinnorna tillbaka till borgmästarinnans kontor och väntade. Efter en halvtimmes väntan kom hon ut från ett möte, hälsade förvånad men vänligt, „är ni fortfarande här!?“ och gick förbi oss. Kvinnorna följde tätt bakom henne. Nu hade de bestämt sig för att det var nu eller aldrig de skulle få tomten till lekparken. De satte hårt mot hårt. Maria följde tätt bakom borgmästarinnan med sin febriga dotter i armarna och uttalade de magiska orden: „Vi kommer att ockupera stadshuset annars.“ Hennes

mäktiga rhizovokalitet fick borgmästarinnan att tvärstanna, för att sedan vända sig, irriterad, dock lugn.

Borgmästarinnan: Ok. Idag i eftermiddag kommer vi. Jag lovar. Jag vill också prata med herrarna som driver projektet.

Maria: Är ni säkra på det? ... byborna är beredda att komma hit för att ockupera stadshuset annars.

Borgmästarinnan: Nä, nej. Projektägarna får inte uppmuntra till illegala handlingar. Jag kommer till er klockan fem. Du har mitt ord på det.

Maria konfronterar borgmästarinnan med hotet om att ockupera stadshuset om byborna inte fick sin tomt till lekparkbyggen

Här framgick det att borgmästarinnan trodde att det var NGO:ns herrar, arkitekterna och kameramannen som låg bakom kvinnornas olydnadsaktion: att kvinnorna själva inte hade kommit på denna offentliga olydnadsaktion. Föreställningen om att latinamerikanska kvinnor är underkastade och avgränsade till den privata sfären i hemmet har problematiserats av Erin O'Connor (2014) med historiskt material om högt uppsatta och överklasskvinnor. Här visar materialet en liknande nyans för kvinnor från lägre samhällsklasser. I och med borgmästarinnans besked lyckades kvinnorna flytta platsen för den fortsatta debatten från stadshuset till byn. Kvinnorna var nu glada över resultatet.

Tomasa: Ingen kommer kunna kasta ut oss ur denna tomt. Som talesättet säger, 'det enade folket kommer aldrig bli besegrat'.

Parollen kommer från låten El pueblo unido, jamás será vencido från det chilenska musikbandet Quilapayún (Scruggs 2006:11). Sedan 1970-talet har låtens rhizovokalitet gjort den till en aktant i konflikter som förenat folk under demonstrationer mot despotiska regimer längst hela den spanskspråkiga delen av kontinenten. Kvinnorna agerade unisont när de planerade ockupationen, träffade socialarbetarna och planeringschefen och nu i samband med borgmästarinnan. Denna enighet var grundläggande för den seger vars vindar de redan kände förde dem framåt.

Så som de hade tänkt från början av hela flagskeppsartsprojektet var nu formationen med nedgrävda gamla däck (som avbildade en stor sköldpadda) och bänkarna gjorda med stockar funna på stranden på plats. Hela tomten var finkratad. Kvinnorna hade omvandlat tomten till en lekpark till följd av deras olydnadsaktion. De omvandlade den ockuperade platsen till sin uppfunna plats (Holston 2009; Velasquez A. 2014). Reyna återberättade som i ett familjärt samtal alla detaljer om vem som sade vad, löftet om vattenförsörjning till kampen om tomten till lekparken – allt i kronologisk ordning. Med detta möte förberedde de sig på att ta emot borgmästarinnan senare under eftermiddagen.

Några av barnen målar klart sköldparkskonstruktionen som består av gamla bildäck

Borgmästarinnan var punktligt och anlände med sin sekreterare och planeringschefen. De blev imponerade av att allting liknade en park redan på två dagars arbete, med formationen som avbildade en sköldpadda i mitten. Hela byn var enade och på plats. Först av allt tog kvinnan i den berörda familjen till ordet för att påpeka att planeringschefen ville vräka hennes familj från sitt hem för att ge

denna tomten till projektet. Borgmästarinnan bad planeringschefen att förklara sig och be om ursäkt. Gruppledaren för den Sandinistiska majoriteten i stadshuset var också på plats och redovisade att de hade prioriterat fallet och beslutat ge planeringschefen uppdraget att kontakta den rättmätige hyresrättsinnehavaren för ett tomtbodyte. Alla blev nöjda, borgmästarinnan avslutade med att skrika ut parollen „Viva Daniel!“ [leve Daniel Ortega] när hon började röra sig på väg ut. Barnen svarade tillbaka i kör: „Queremos parque, queremos parque“ [vi vill ha park, vi vill ha park].

Dag 6 till 10: bygga klart

Nästa dag kom borgmästarinnan med tomtens ägare, som nu hade gått med på att byta sin tomt. Alla i byn välkomnade hans beslut, vilket avslutade denna intrikata episod om att „köpa fred“ (Chávez Metoyer 2000:122) och äntligen bygga lekparken färdigt. Efteråt blev det fart på arbetet med lekparken. Det vi skulle ha klarat av på tio dagar gjorde vi på fyra dagar. Trots att det var både kvinnorna och männen som arbetade med att bygga parken var det endast männen som fick betalt – kvinnorna arbetade utan lön. Emilio, Svetsaren i byn, klev ner från sin rullstol för att jobba på lekparkens tomt. Tillsammans med hans bror och andra bybor byggde de klätterpyramider och gungor. Marias make fick uppdraget att leda arbetet med att bygga det komposterande utedasset, som arkitekterna hade designat. Kvinnorna arbetade nu mest för nöjes skull efter att ha vunnit striden om tomten med sin rhizovokalitet. De målade skyltar och däckformationen som med karetsköldpaddan i mitten nu gestaltade byns flaggskeppsort.

Avslutande ord

Skildringen i artikeln visar att byborna hade påbörjat en chthulucenisk omställning av sina kulturella konsumtionsmönster för att rädda karetsköldpaddorna. De var fattiga och de kunde tjäna pengar på att gräva fram äggen och sälja dessa på marknader. Men genom ett forskningsprojekt och i samband med NGO:er fick de insikter om att sköldpaddorna skulle försvinna om ingenting gjordes. Då deras stränder var nästan det enda stället som sköldpaddorna besökte varje år, för att lägga sina ägg, var alliansen och olydnadsaktionen det enda sättet för både byn och sköldpaddorna att ha en gemensam framtid. Vi ser här Chthulucenens strapatser som en ny multi-species-tid när vi strävar efter nya släktband med andra arter. Projektet gestaltade en omställning av byborna – från jägare till vårdare. Som borgmästarinnan tvingades inse var kvinnorna allt annat än underkastade och passiva, så som tidigare forskning om kvinnor i Latinamerika har försökt

göra gällande (O'Connor 2014). Som tidigare antropologisk forskning om kvinnors civila olydnad har visat: kvinnors mobilisering har spelat en central roll för demokratisering av samhällen (Holston 2009). Men hur kvinnorna uppträder i multi-species insatser är desto mindre utforskat. Dessa släktband mellan kvinnor och sköldpaddor kan illustrera hur relationer under Chthulucenen både helar och utforrdar maktrelationer i samhället. Det var kvinnorna i byn som till större del vågade drömma om lekparken genom att förse arkitekter med visioner för lekparkens design. Det var kvinnorna som först upprördes över hindren, och som sedan ockuperade mark både för deras barns skull och för att iscensätta tanken om sköldpaddorna som flaggskeppsarten för byn. Genom chthulucenisk civil olydnad agerade kvinnorna som komposterande „småkryp“ som dels kunde „ta itu med problemet“ om myndigheters ruttna moraliska praktiker för att tilldela bygglov och tomter. Och som dels använde gamla bildäck, lastpallar och stockar från stranden för att skapa ett levande monument som hyllade karett-sköldpaddorna.

I den samtid vi lever i, med krav om att ställa om för att rädda arter och landskap från utrotning, visar kvinnor i Padre Ramos vad Chthulucenen handlar om: nya sätt att skapa släktskap, visa solidaritet och förenas med varandra och med andra arter, för att „ta itu med problemen“ om massutrotning av planetens mångfald av livsformer. Chthulucenen visar sig här vara en tid av försoning, men samtidigt en tid av kamp mot alla former av antropogent förtryck. Om antropocenen visar vad vi har skadat och hur vi har gjort det, då visar Chthulucenen hur vi reparerar det i samarbete med och för andra arter, trots alla hinder som vi stöter på.

Kvinnornas rhizovokaliska och chthuluceniska handlingar påminner om att det går att ställa om hela planeten om vi agerar lika transnationellt, solidariskt, enat, stridslystet och framförallt lika komposterande mot våra egna institutioners ruttna praktiker, som helande „småkryp“.

Tack till

Jag vill tacka arkitekterna Leo Moreno och Fatima Sandino som bjöd mig till deras arbete. Jag vill även tacka kvinnorna och byborna i Padre Ramos. Ett stort tack riktar jag även till Jenny Schmidt och Torbjörn Friberg för språkkorrekturen. Avslutningsvis ett stort tack till de anonyma granskarna för sina värdefulla förslag och redaktören Stine Krøijers insiktsfulla läsningar under processen.

Litteratur

- Aguilar-Støen, Mariel
2015 Exploring Participation in New Forms of Environmental Governance. A Case Study of Payments for Environmental Services in Nicaragua. *Environment, Development and Sustainability* 17:941-58. <https://doi.org/10.1007/s10668-014-9582-1>.
- Amigos de la Tierra
2016 Apoyo al desarrollo turístico rural sostenible en las Reservas Naturales Estero del Padre Ramos y Volcán Cosigüina. Stöd till den hållbara rurala turismen i Naturresevatnen Estero de Padre Ramos och Vulkan Cosigüina. <https://www.tierra.org/>.
- Braga, Heitor & Alexandre Schiavetti
2013 Attitudes and Local Ecological Knowledge of Experts Fishermen in Relation to Conservation and Bycatch of Sea Turtles (reptilia: Testudines). Southern Bahia, Brazil. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* 9(3):1-16. DOI:10.1371/journal.pone.0121435.
- Carpenter, Kent, Muhammad Abrar, Greta Aeby, Richard Aronson, Stuart Banks, Andrew Bruckner, Angel Chiriboga et al.
2008 One-Third of Reef-Building Corals Face Elevated Extinction Risk from Climate Change and Local Impacts. *Science* 321(5888):560-63. DOI:10.1126/science.1159196.
- Chávez Metoyer, Cynthia
2000 Women and the State in Post-Sandinista Nicaragua. Boulder: Lynne Rienner.
- Conway-Gómez, Kristen
2008 Market Integration, Perceived Wealth and Household Consumption of River Turtles (*Podocnemis* spp.) in Eastern Lowland Bolivia. *Journal of Latin American Geography* 7(1):85-108. DOI:10.1353/lag.2008.0013.
- Crutzen, Paul
2002 Geology of Mankind. *Nature* 415(3):23.
- Cudworth, Erika
2014 Beyond Speciesism. Intersectionality, Critical Sociology and the Human Domination of Other Animals. In: N. Taylor & R. Twine (eds): *The Rise of Critical Animal Studies. From the Margins to the Centre*. Pp. 19-35. Abingdon, NY: Routledge.
- Deleuze, Gilles & Felix Guattari
1987 A Thousand Plateaus. Översättning av Brian Massumi. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Di Chiro, Giovanna
2017 Welcome to the White (M)Anthropocene? In: S. MacGregor (ed.): *Routledge Handbook of Gender and Environment*. Pp. 487-505. Abingdon: Routledge.
- Haraway, Donna
2016 Staying with the Trouble. Making Kin in the Chthulucene. London: Duke University Press.
- Holston, James
2009 Insurgent Citizenship in an Era of Global Urban Peripheries. *City & Society* 21(2): 245-67.

- Jackson, Alecia
2003 Rhizovocality. *International Journal of Qualitative Studies in Education* 16 (5): 693-710. DOI:10.1080/0951839032000142968.
- Janzen, Fredric
1994 Climate Change and Temperature-Dependent Sex Determination in Reptiles. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 74:87-90.
- Jenkins, Richard, Marcelo Tognelli, Philip Bowles, Neil Cox, Jason Brown, et al.
2014 Extinction Risks and the Conservation of Madagascar's Reptiles. *PLoS ONE* 9(8): 1-14. doi:10.1371/journal.pone.0100173.
- Jöhncke, Steffen
2002 I den gode sags tjenste? Om antropologi, stofbrugere og lodrette forbindelser. *Tidsskriftet Antropologi* 45:29-47. <https://tidsskrift.dk/tidsskriftetantropologi/article/view/107373>.
- Krøijer, Stine
2015 *Figurations of the Future. Forms and Temporalities of Left Radical Politics in Northern Europe*. New York: Berghahn.
2019 *Slow Rupture. The Art of Sneaking in an Occupied Forest*. In: M. Holbraad, B. Kapferer & J.F. Sauma *Ruptures* (eds): *Anthropologies of Discontinuities in Times of Turmoil*. Pp. 157-73. London: UCL Press.
- Liles, Michael, Markus Peterson, Jeffrey Seminoff, Eduardo Altamirano, Ana Henríquez, Alexander Gaos, Velkiss Gadea, José Urteaga, Perla Torres, Bryan Wallace & Tarla Peterson
2015a One Size Does not Fit All. Importance of Adjusting Conservation Practices for Endangered Hawksbill Turtles to Address Local Nesting Habitat Needs in the Eastern Pacific Ocean. *Biological Conservation* 184(April):405-13. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2015.02.017>.
- Liles, Michael, Markus Peterson, Yvonna Lincoln, Jeffrey Seminoff, Alexander Gaos & Tarla Peterson
2015b Connecting International Conservation Priorities with Human Wellbeing in Low-Income Nations. Lessons from Hawksbill Turtle Conservation in El Salvador. *Local Environment* 20(11):1383-1404, doi:10.1080/13549839.2014.905516.
- Liles, Michael, Eduardo Altamirano, Velkiss Gadea, Sofia Chavarría, Ingrid Yañez, David Melero, José Urteaga & Alexander Gaos
2016 Community Construction through Culturally Rooted Celebration. *Turtles All the Way Down*. In: T.R. Peterson, H. Ljunggren Bergeå, A.M. Feldpaush-Parker & K. Raitio (eds): *Environmental Communication and Community. Constructive and Destructive Dynamics of Social Transformation*. Pp. 204-26. Routledge: London. New York.
- Liles, Michael, Tarla Peterson, Jeffrey Seminoff, Alexander Gaos, Eduardo Altamirano, Ana Henríquez, Velkiss Gadea, Sofia Chavarría, José Urteaga, Bryan Wallace & Markus Peterson
2019 Potential Limitations of Behavioral Plasticity and the Role of Egg Relocation in Climate Change Mitigation for a Thermally Sensitive Endangered Species. *Ecology and Evolution* 9(4):1603-22. DOI:10.1002/ece3.4774.
- Malm, Andreas & Alf Hornborg
2014 The Geology of Mankind? A Critique of the Anthropocene Narrative. *Anthropocene Review* 1(1):62-69.

- Mishu
2016 La lucha del pueblo de Nicaragua contra el Canal Interoceánico. 26. Juni. <https://radiozapatista.org/?p=16912>.
- O'Connor, Erin
2014 *Mothers Making Latin America. Gender, Households, and Politics since 1825.* Oxford: Wiley Blackwell.
- Ortiz-Vilarelle, Lisa
2018 Milk Poems and Blood Poems. *Revolutionary Embodiment and the New Nicaraguan Woman*, a/b: *Auto/*. *Biography Studies* 33(2):417-36. DOI:10.1080/08989575.2018.1445589.
- Romero-Brito, Tania, Ralf Buckley & Jason Byrne
2016 NGO Partnerships in Using Ecotourism for Conservation. *Systematic Review and Meta-Analysis*. *PLoS ONE* 11(11):1-19. doi:10.1371/journal.pone.0166919.
- Scruggs, T.M.
2006 Musik och våldsarvet från slutet av 1900-talet i Centralamerika. *Música y el legado de la violencia a finales del siglo XX en Centro América*. *Trans – Revista Transcultural de Música*. <https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=8>.
- Smith, Laurel
2012 Decolonizing Hybridity. *Indigenous Video, Knowledge, and Diffraction*. *Cultural Geographies* 19(3):329-348.
- Steffen, Will, Asa Persson, Lisa Deutsch, Jan Zalasiewicz, Mark Williams, Katherine Richardson, Carole Crumley, Paul Crutzen, Carl Folke, Line Gordon, Mario Molina, Veerabhadran Ramanathan, Johan Rockström, Marten Scheffer, Hans Joachim Schellnhuber & Uno Svedin
2011 The Anthropocene. *From Global Change to Planetary Stewardship*. *Ambio* 40:739-61.
- Twine, R.
2012 Revealing the “Animal-Industrial Complex”. *A Concept & Method for Critical Animal Studies?* *Journal of Critical Animal Studies* 10(1):12-39.
- Velásquez Atehortúa, Juan
2014 Barrio Women’s Invited and Invented Spaces Against Urban Elitisation in Chacao, Venezuela. *Antipode* 46(3):835-56.
2015 Episodes of Video Power Supporting Barrio Women in Chacao, Venezuela. *Area* 47(3):327-33.
2017 Barrio Women’s Gendering Practices for Sustainable Urbanism in Caracas, Venezuela. In: A. Lacey (ed.): *Women, Urbanization and Sustainability. Practices of Survival, Adaptation and Resistance*. Pp. 67-89. London: Palgrave MacMillan.
- Wilmé, Lucienne, Patrick O. Waeber & Jörg Ulrich Ganzhorn
2016 Marine Turtles Used to Assist Austronesian Sailors Reaching New Islands. *Comptes Rendus – Biologies* 339(2):78-82.

MONTAGE

FREJ OG DEN STORE VANDSALAMANDER

En metamorfisk montage

ADAM VENG, MAGNUS JUHL OG CECILIE RUBOW

ild under vand
du store kineser
du drage i skjul på jorden
klare vand
sigt barhed
stille i vandsøjlen står du
mellem urtid og demokrati
klar til at sigte og bide
drages
mod hun
og holder vej
du haler hende ind
med krumme svirp,
der kammer over
som stopper gællerne
og kvæler
væksten
med væksten
med tekstens DNA
som du bider ind i muren af morgenrøde
om kolonien af unge aber,
der blev ved med at veje
og opveje
og måle
og opveje
og pladre til

takkerne
og tankerne
og safterne
som ægget
med sin egen sfære
beskyttes
med bagben
i bløde triumfbuer
i bøjning af blad
her gælder det
som ung drage
at unddrage
det forplumrede
i denne underverden
de findes for lette,
eller fanger
du gamle drage i min rygsøjle
du nordiske
og jordiske
og vandiske
og formindske
kæmpe,
store,
vandsalamander
ild under vand

Artsambassadøren

Den 24. november 2019 reciterede Frej Pries Schmedes „Ild under vand“ på ydre Østerbro til åbningen af Arternes Ambassade i København. Iklædt hvid skjorte og mørkegrøn blazer læste den 46-årige filminstruktør op med nerve. Han var netop blevet udnævnt som ambassadør for sin „elskede store vandsalamander“. ¹ Forsamlingen tog imod digtet med hujende tilråb og klapsalver.

Flere andre blev udnævnt som ambassadører for deres favoritart, og da arrangementet var omme, havde København fået en ambassadør for mursejler, pileborer, skovfirben, rotte, havtorn, hvepseedderkop, ægbladet fliglæbe, vintergæk og ræv. Til stede var venner til ambassadørerne samt aktive i Amager Fælleds Venner, et borgerinitiativ mod Københavns Kommunes planer om nye bebyggelser på Amager Fælled i København. De arbejder for at få området (gen)fredet for at beskytte biotopens arts mangfoldighed.

Flere antropologiske feltarbejdere var mødt op tiltrukket af blandingen mellem ambassadens politiske vision om at „gøre op med det artsegocentriske verdensbillede“, som invitationen sagde, og ambassadørernes konkrete kærligheds-erklæringer til andre arter, måske ubetydelige væsener for mange, men for dem afgørende. Det er en poetisk og politisk spænding, der for antropologer er i familie med fagfællers analyser af menneskets relationer med omverdenen i det antropocæne: om *kunsten at bebo en skadet planet* i kapitalismens ruiner² for eksempel, og om at vi skal *ned på jorden*³ for at genfinde og genskabe bæredygtige relationer i klodens *mangeartede* politiske terræn.

Fænomenet artsambassadør stammer i Danmark fra initiativet Arternes Aarhus, som udnævner ambassadørerne og ifører dem ordensbånd med et emblem, der illustrerer deres art. Alt sammen til ambassadens åbning i København kunstfærdigt hjemmeklipppet og malet af Frej og ambassadøren for ræv.⁴ Der var indkøbt naturvin og snacks, og fuglesang og fuglekvidder afspillede på lydanlægget. Christiania TV's kamerafolk var til stede, og folk havde fint tøj på, flere af ambassadørerne var klædt ud som deres art. De tre ambassadører fra Aarhus var grøn klatrende vedbend, glitrende guldsmed og lyst lindetræ.

Nogle af ambassadørernes taler var anekdoter om deres politiske overbevisning. En ambassadør foruden Frej skrev et digt til sin art. Mursejlerambassadøren havde omskrevet et Steen Steensen Blicher-digt til at være en mursejlers sansning af byen. Den stigende tendens til at bygge huse med glatte glasbetonfacader gør det svært for den at bygge reder. Det er sådanne praktiske problemstillinger mellem mennesker og andre arter, man kan varetage som artsambassadør.

Men verden mellem Frej og stor vandsalamander rummer også mere. Når stor vandsalamander er en drage fra urtiden, og mennesket er unge aber, der i nutiden forplumrer verden, bliver stor vandsalamander et kernespørgsmål om, hvad menneskets natur er, og hvor den natur er på vej hen. Det er fra sin relation til salamanderen, at han taler til menneskeheden.

BioBlitz: Den politiske padde

På en regnvåd søndag eftermiddag den 17. august 2019 i et krat på Amager Fælled i København hiver Frej fat i et jordslået kludetæppe og fisker en stor vandsalamander frem. Han viser den til de fremmødte. De er mødt op til BioBlitz, hvor de i løbet af 24 timer skal registrere så mange arter som muligt på området for at dokumentere dets naturrigdom. BioBlitzen foregår på den del af Amager Fælled, hvor Københavns Kommune planlægger at bygge 5000 boliger – et område, som protestgruppen Amager Fælleds Venner har døbt Lærkesletten, fordi lærker yngler her, og som kommunen kalder Campinggrunden.⁵

Den store vandsalamander har en særlig betydning for Amager Fælleds Venners protest mod byggeriet.⁶ Det er en gullistet bilag 4-art i Bern-konventionen, fortæller Frej os i krattet,⁷ og det betyder, at ikke bare salamanderen, men også dens levesteder er fredede. Når Københavns Kommune vil „bygge krattet væk“, forklarer Frej, er det i strid med EU-lov, men eftersom det kun er „gummiparagraffer“, forstået på den måde at myndigheder næsten altid giver dispensation til at bøje konventionerne, når formelt set fredede områder skal bebygges, så taber naturen næsten altid til økonomien i retten. Kan den store vandsalamander bremse et byggeri, som skal medfinansiere den nye Metro-Cityring, det har taget Københavns Kommune næsten 10 år at bygge?

Stor vandsalamander har også en særlig betydning for en anden deltager, datalog og hobbypaddeekspert Henrik Bringsøe. Som aktiv i bjergsalamander.dk bruger han store dele af sin fritid på at dokumentere salamandere i den danske natur. Han fortæller om den store vandsalamanders sorte, næsten mørklilla, krop med dybgul bug med tilsvarende mørklilla pletter. Om eksemplaret i sin hånd siger han, at den kun netop er kønsmoden og endnu uden de karakteristika, som kendetegner stor vandsalamander: den lange rygfinne, fire svømmefinner samt tyk hale. Henrik pakker salamanderen ind i plastikposen, fordi den kan udtørre ved berøring af mange, tørre hænder. Arten må formidles men ikke forstyrres. Salamanderen overdrages kortvarigt i plasticposen til en kunstfotograf, der vil tage et billede på hvid baggrund.⁸

Interview: Dragesymbiosen

I oktober 2019 møder vi Frej Schmedes i hans lejlighed på Islands Brygge. Lejligheden er i tre plan, og anordninger af papirbunker, filmgrej, kunst og tallerkenstakke og rekvisitter til aktivisme dækker alle flader. I et soveværelse har han et vægmaleri med planter, dyr og en flyvemaskine med Greenpeace-logo og contrails efter sig, på altanen et midlertidigt terrarie med rødmus, og der er vinduer ind til toilettet, fordi man ikke skal skamme sig over sin bare krop eller sin afføring. Der kan dog trækkes for. Vindeltrappen til lejlighedens øvrige etager leder mod flere liv og relikvier.

Frej kalder sit hjem for et sneglehus og fortæller, at han forbinder sin kærlighed til naturen med sin morfars stenhus og museum i Sydfrankrig.⁹ Her studerede morfar Ib¹⁰ insekter og padder i naturen, og en dag så Frej en ildsalamander, som nogle af morfars besøgende med entusiasme og fascination havde fundet. Siden har han opsøgt stor vandsalamander i Nord- og Vestjylland, adskillige steder på Sjælland og nu på Amager Fælled.

Mit tilhørsforhold var ikke bare til landsbyen, min familie og mit land. Jeg har et tilhørsforhold til alle arter. Derfor vil jeg beskytte dem. Fordi jeg er i familie med dem. Fordi jeg kan mærke stamtræet.¹¹ Når jeg ser en mus' rygrad, kan jeg mærke den i min rygrad.

Vi er i kamp om, hvilken form for natur i mennesket der skal dominere, og hvilken udvikling vi skal tage, og hvad vi skal satse på. Det er ikke kun en kamp om kultur.

Vi bliver nødt til at tage et meget unaturligt kvantespring, hvor vi skal udvikle os i symbiose med de andre arter frem for at forfine vores teknologi til at være bedre til at udnytte dem. Hele vores grundtanke, som menneske, er at forbedre egne vilkår og gøre det godt for de nærmeste. Nu bliver vi nødt til at udvide begrebet og forstå, at vores nærmeste er mange flere.

At være artsambassadør er et forsøg på at tage deres perspektiv og være deres stemme i det moderne demokrati. Hvad er det for noget med vores private ejendomsret? Hvor er den henne for ulven? Vi har taget det hele i vores artsegocentriske livssyn og sagt, at det er vores.

I Frankrig så jeg en ildsalamander, som en forsker havde taget hjem til min morfar. De er meget sjældne og bor oppe i nogle grotter og kræver nogle meget specielle forhold. Hele deres hellighed omkring det dyr! I forskerens og morfars opløftethed over og ydmyghed over at se dyret og passe på det og snakke om det, der kunne jeg mærke den samme hellighed, som man kan opleve i religiøsitet. Ildsalamanderen var ikke bare materie. Det var et væsen. Såre fantastisk og unikt og sjældent at opleve. Ildsalamanderen har kæmpestore gule streger og er ellers helt sort og glinsende. Det er et fortidsuhyre. Det er en af de gamle urdinosaurer, som stadigvæk er her. På en måde kan man sige, at dinosaurerne er blevet bittesmå. Dragerne er her endnu. De er fra dragernes tid. De er bare blevet vildt små.

Der er et sted på Amager Fælled, hvor stor vandsalamander ligger i bunker i vinterhi, og jeg fortæller ikke nogen, hvor det er. Det er epicentret for deres overlevelse, og det er en skat. Da jeg fandt det en dag, blev jeg jo helt vild. Der var ikke kun store vandsalamandere, også snoge og små vandsalamandere og frøer. Alle sammen der på samme sted. Måske i en gammel forbrydelse. En, der har prøvet at grave nogle tyvekoster ned.

Den store vandsalamander, det er fortiden, fra før vi blev kristne, der er her stadigvæk.¹² Lyslevende. Den ligner os, så vi kan forbinde os til en urtid og til en natur, som vi har brug for og sukker efter og har tabt forbindelsen til. Det er at spejle os i det vilde, som vi har mytologiske forhold til, fordi det er en drage. Drager kan flyve og spy ild. Det er vores urnatur. Den forbinder os til poesien og til eventyrene og til en naturmytologi, som er sand. Det er ikke løgn. Det er the real shit. Det rigtige eventyr det er her. Det er det. The real fairy tale with the dragon. Den bor herude.

Det er, fordi den er større og frækkere end den lille vandsalamander og tror mere på sig selv, at den er sårbar, fordi fiskehejrerne og fiskene og alle mulige andre kan se den i den åbne vandsøje. Så det er jo et spørgsmål om levesteder og naturforarming. Den jager de større insekter i den åbne vandsøje, hvor sigtbarhed spiller en rolle, så jo mere næringsforurening du har i vandhuller, jo færre vandhuller er der, hvor de kan klare sig. De små vandsalamandere klarer sig bedre der. Så det er simpelthen en art, der er på vej ud, fordi vi har for meget næring fra landbruget og fra afbrænding.

Vi har brug for at komme ud i det uregulerede. Vi har brug for at møde det vilde, som vi ikke styrer. Vi har brug for at møde det fremmede. Ellers bliver vi bange. Vi har brug for at være et lille menneske i den store natur, hvor vi bare er en lille art, en tosset abe med tøj på. Hvis vi bare er os selv med al vores teknologi, så misforstår vi, hvad vi er. Det er meget farligt og fattigt for os. Vildskaben er super vigtig som en balance for menneskets og for alle andre arters velbefindende.

Når du selv er i verden og ser omverdenen, så er du også med til at skabe omverdenen, fordi du er selv natur. Det bedste eksempel på det er jo regnbuen, for hvis der ikke er nogen, der ser regnbuen, så er den der ikke. Hvis der ikke er nogen synspunkter på regnbuen, så findes regnbuen simpelthen ikke. Den opstår i mødet mellem dit øje, dit synspunkt, og dit øje, husk det er natur, og så mødet mellem støv, som er mørke og rum, og energi, som er lys. Det vil sige, at du er medskaber af den æstetik, du oplever i omverdenen. Du er medskaber af omverdenen. Du kan slet ikke tage dig selv ud.

Vandsalamanderen sætter spørgsmål ved, om der er plads til det gamle. Om der er plads til det vilde. Om der er plads til fortiden. Om vi har råd til, at alt ikke skal være effektivt, og noget er besværligt og fylder og skal have ro. Eller om det hele skal være strømlinet og effektivt.

Vi er i kamp om, hvilken form for natur i mennesket der skal dominere, og hvilken udvikling vi skal tage, og hvad vi skal satse på.¹³

Demonstration: Fælledens flerhed

Den 9. december samles¹⁴ omkring 100 mennesker i det sene eftermiddagsmørke på fælleden tæt på stedet, hvor den store vandsalamander sover indtil april, måske før. De demonstrerer¹⁵ imod Københavns Kommunes beslutning om, at Fælledby skal bygges på Lærkesletten|Campinggrunden|byggefeltet|den store vandsalamanders hjem|Tornsangerland|metroens finansieringskilde.

Under sin vinterjakke bærer Frej roset og ordensbånd. Den storsovende salamander, vortet hud, orange mave, har livsprocesserne på standby, trækker vejret langsomt, tæt på, oppe i krattet i mudderet under en glemt klud eller i en mørnet træstamme beskyttet af kapitel 3 og bilag 4.

En af Fælledbys bedømmere, en tidligere stadsarkitekt, karakteriserer byggefeltet som en vanskelig grund|en bar mark|dårligt nok et landskab|et sted, man kan gå amok som arkitekt. En af arkitekterne fra vinderfirmaet understreger, at de vil give stedet en identitet¹⁶|bygge en by|gøre naturen rigere, ikke med det samme, men som den okkerfarvede streg på en planche viser, så vil naturværdien stige fra „ringe“ til „god“ i Fælledby|et areal, som helt op til 1970'erne blev anvendt til losseplads|siden påfyldt med et lag ren jord som nulstillede områdets natur|en ruderatflora, som med tiden kan udvikle sig til et overdrev.

Efter kommunens og arkitektfirmaets præsentation spørger Frej, „hvordan kommunen og arkitektfirmaet har tænkt sig juridisk at forholde sig til, at den store vandsalamander er beskyttet strengere end pandaerne i Zoologiske Have“. Han kan ikke forstå, „hvordan Lærkesletten kan kaldes for en ringe naturtype“, og hvordan man kan „forøge biodiversiteten ved at bygge truede dyre- og plantearter væk. HVOR VOVER I PÅ VEGNE AF BIODIVERSITETEN, PÅ VEGNE AF DE VILDE ARTER?“.

Metamorfisk analyse

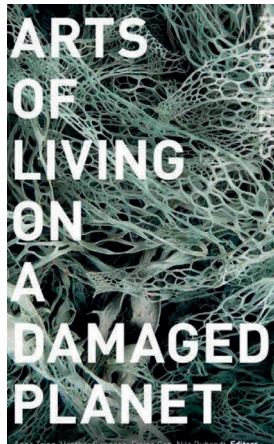
Som et dragehoved på stævnen vil stor vandsalamander vogte sin skat med en bureaukratisk ild pustet til live af arternes ambassadører og fælledens venners protest mod byggeriet på Lærkesletten hvor dragens krop er gået i hi så dens lys må bæres af blussende fakler i en lysallé mod vandrehjemmet og langs alléen går Frej med megafon og giver den store vandsalamander en stemme og den trækker vejret langsomt sovende på ordensbåndet under hans vinterjakke sovende i det eventyrlige mudder under en klud eller i en mørnet træstamme den ved ikke at den i dag skal jage midt i vandsøjlen i arkitekternes præsentationer og at Frej skal løsne paddernes stemmebånd og spy kritisk ild og vintersøvn over arkitekternes plantegninger de optegnede planer for Fælledby tegnet med de forkerte tuscher og de forkerte streger mens farveblyanterne blev lagt i en aflåst skuffe sammen med eventyrene og nøglen ligger netop et mudret sted under et kludetæppe og et sted hvor man kan tage ud og fare vild siger Frej det er ad de tilvoksede stier vi må gå de snor sig på Amager Fælled og her gennemgår stor vandsalamander et indviklet parringsspil få uger efter ankomsten til vandhullet æggene klækker bliver larver spiser dafnier bliver voksne går på land bliver drager flyver til vejrs i morgenrøden omgivet af flygende gnister fra brændet og vækker fra struben en søjle mellem urtid og demokrati denne kraft har altid været og vil altid være og uden mytologi intet kosmos uden skattevogter ingen helt uden stor vandsalamander ingen Frej mørklilla krop med dybgul bug og hvis salamanderen får lov ifølge EF-habitatdirektivet til at brede sine takker ud under den høje himmel over Fælleden vil vi se at vi er medskabere af omverdenen at vi er omverdenen at farverne opstår i mødet med øjet at modstanden og symbiosen opstår i mødet med de andre arter.

Noter

Tak til Frej, Arternes Ambassade og studerende fra kurset „Antropologiske perspektiver på naturopfattelser og naturetisk praksis“ efteråret 2019, som har bidraget til feltarbejde og analyse.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

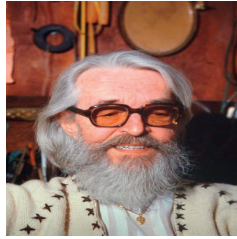
7.

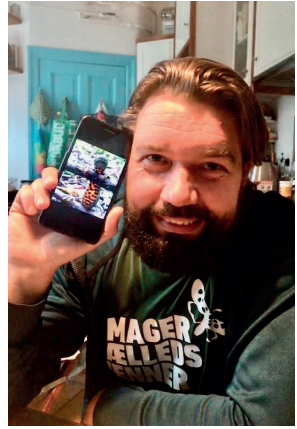
8.

9. Foto: Lars Andersen.

10. Foto: Lars Andersen.

11. Foto: Lars Andersen.

12.

13.

I AFTEN!

Lige inden By & Havns præsentation af det planlagte Vejlandskvarter på Amager Fælled

KOM OG VIS DIN MODSTAND MOD AT MAN BYGGER NATUREN VÆK PÅ AMAGER FÆLLED

Mandag den 9. December 2019. Kl. 17.00-18.00
(Foran Danhostel på Amager Fælled)

#BevarAmagerFælled

AMAGER FÆLLEDS VENNER

14.

15.

16.

100

FOTOESSAY

FORVILDET

Stillehavsøsters på afveje

ALMA SKJOLD KNUDSEN, AMALIE RAAKILDE BLADT JESPERSEN,
MARIA HELENE ANDERSEN OG KRISTIAN FRANDBEN¹

I det følgende bidrag stiller vi skarpt på fortællingerne om en af de mange arter, som over det seneste århundrede er blevet introduceret til Danmark som følge af industri og øget samhandel. Genstanden for vores undersøgelse er stillehavsøstersen *Magallana gigas*. Dette undseelige, tilsyneladende immobile dyr bragte os i forsommeren 2019 i kontakt og samtale med østerskyndige stemmer i vandkantsdanmark, der hver især og på forskellig vis kunne belyse østersens sociale liv.

Som navnet antyder, stammer dyret oprindeligt fra Stillehavet, nærmere bestemt fra havområderne mellem Japan og Sydøstasien. Herfra blev den importeret til British Columbia, hvor den med succes blev dyrket som akvakultur. Da den europæiske østers grundet overhøstning og sygdom i 1940'erne blev erklæret uddød i det europæiske vadehav, lå det, i lyset af en fortsat efterspørgsel på østers, lige for at indføre østersyngel fra både de canadiske kolonier og fra japaniske bestande og starte en kommerciel produktion af stillehavsøsters ved den hollandske vadehavskyst (Nehring 2011:3). Ifølge marinbiologen A.C. Drinkwaard blev østersopdrættere ved østersens introduktion i Europa i 1964 informeret om, at østersen ikke kunne formere sig på de hollandske breddegrader (Drinkwaard 1998:303). Alligevel så man allerede fra midten af 1970'erne de første vilde bestande, som blev kendt under betegnelsen *weed oysters* (Nehring 2011:3).

Efterfølgende har der også været eksperimenteret med stillehavsøsters som akvakultur flere steder i de danske farvande. Den blev første gang indført til Lillebælt i 1979 fra bestande i Tyskland og England. Her blev den – i øvrigt ligesom i Siefjorden – dyrket kommercielt indtil årtusindskiftet, hvor kolonien blev efterladt med den forventning, at den ikke ville sprede sig yderligere. Selv om stillehavsøsters ikke blev kultiveret i Limfjorden, blev de opbevaret og oprenset i bassiner her, hvorfra enkelte undslupne individer er blevet fundet længe efter, at denne praksis ophørte (Nehring 2011:4). I 2006 blev etablerede

kolonier dokumenteret i den vestlige ende af Limfjorden i forbindelse med et større studie af stillehavsøstersens udbredelse (Christensen & Elmedal 2007:91). Ligeledes er østersen i dag veletableret i det danske vadehav, hvor den første gang blev observeret fritlevende på blåmuslingebanker i Ho Bugt i 1996 (Kristensen & Phil 2007:3).

Vores undersøgelse af fortællingerne om stillehavsøstersen som invasiv art tager udgangspunkt i de to sidstnævnte lokationer. Her foretog vi i forsommeren 2019 et feltarbejde i forbindelse med studenterudstillingen „Vi, dyrene“, som samme år kunne opleves på Moesgaard Museum. Med fokus på de mere-end-menneskelige relationer mellem førerhunde og blinde, måger i bymiljøet og østers i de danske farvande ønskede vi og vores medstuderende at skubbe til de besøgendes opfattelser af forholdet mellem kultur og natur. Vores kollektive bidrag til udstillingen tog afsæt i en undren over, hvordan forbindelser mellem mennesker og (andre) dyr rekonfigureres i, hvad toneangivende tænkere karakteriserer som den antropocæne tidsalder (Crutzen & Stoermer 2000; Zalasiewicz et al. 2010; Latour 2014; Haraway 2015; Waters et al. 2016; Steffen et al. 2007). Et af de primære kendetegn for *det antropocæne* er opdagelsen af den menneskelige påvirkning på kloden, og særligt inden for human- og samfundsvidenskabelig antropocænforskning har fokus været rettet mod menneskets relation med det mere-end-menneskelige (Tsing et al. 2020). I vores udstillingsrum forsøgte vi netop at belyse menneskets rolle som medskaber af naturen.

Få begreber har over de forgangne to årtier skabt så meget akademisk debat som Crutzen og Stoermers om den antropocæne tidsalder. Siden begrebet i 2000 først blev foreslået som faggeologisk term (Crutzen & Stoermer 2000:17-18), har forskere i vidt forskellige videnskabelige discipliner diskuteret, hvorvidt vi reelt har bevæget os ind i en ny geologisk tidsalder, og hvad dette i så fald indebærer både for os mennesker og for vores medarter. Som analytisk linse refererer den antropocæne epoke til, at menneskelig aktivitet for bestandigt vil kunne påvises som målbare aflejringer i jordens geologiske lag (fx i form af plastik). Og fordi menneskets tilstedeværelse således er forevigt, argumenteres der for, at vi endegyldigt bør anerkende vores udtræden af den holocæne epoke og ind i den antropocæne: menneskets tidsalder (Waters et al. 2016). I antropologien kommer denne debat blandt andet til udtryk i en reaktualisering af refleksioner over forholdet mellem kultur og natur. Den tager også form som en opfordring til at undersøge, hvordan vores opfattelse af, hvad det vil sige at være menneske, forandres, når vi retter blikket mod vores medarter (Kirksey & Helmreich 2010: 549). Stridspunktet i denne debat er ikke, hvorvidt menneskets påvirkning af kloden er reel eller ej. Snarere diskuteres det, hvornår denne epoke startede (Lewis & Maslin 2018), samt om den universelle forestilling om mennesket, som ligger i

termen antropocæn, er fyldestgørende (Haraway et al. 2015). Begge overvejelser rejser spørgsmål med politiske og moralske implikationer og peger på en ulige medvirken i de nuværende økologiske krisers opståen, hvilket igen rammesætter fordelingen af ansvar og diverse løsningsmodeller.

I vores arbejde med stillehavsøstersen har vi fra projektets start draget nytte af den forståelsesramme, der afledes af „det antropocæne“. En central indsigt i den sammenhæng er, at jordens fremtid i et antropocænt perspektiv fremstår som et mere åbent spørgsmål end tidligere, idet menneskelig aktivitet i langt højere grad inddrages i forståelsen for og udredningen af de biologiske udviklinger samt udvekslinger, der finder sted i biotoper over hele verden (Dalby 2013: 185). Den antropocæne forståelsesramme giver os i udgangspunktet muligheden for at fokusere på de menneskelige aktiviteter, der har stillehavsøstersen som invasivt subjekt i centrum. Hermed italesættes disse aktiviteter som reaktioner på udviklingen op til nu. Samtidig giver perspektivet også mulighed for at problematisere de fremtidige konsekvenser, der findes i forlængelse af den invasive arts virke.

Som antropolog Simon Dalby skriver, er spørgsmål om klodens fremtid også yderst politisk ladede (op.cit.184). Det bliver eksempelvis tydeligt, når ressourcекnaphed, klimaforandringer og de sociale såvel som politiske konsekvenser heraf sættes på dagsordenen som miljøsikkerhedsspørgsmål af global karakter (Rüttinger et al. 2015). På et mere jordnært niveau undersøger Dalby spørgsmålet om menneskeheden og klodens fremtidige sikkerhed gennem Foucaults begreb *biopolitik*, der også i høj grad omhandler *governance*. Biopolitikken i Dalbys arbejde kan forstås som todelt, idet menneskets biologiske karakter danner grundlag for politiske strømninger, fordi vores overlevelse afhænger af klodens økosystemer, og vores kulturelle udviklinger udspiller og efterlader sig spor i de fysiske omgivelser, vi kalder økosystemer. I forbindelse med stillehavsøstersen bliver biopolitik relevant som et udtryk for de praktiske konsekvenser af kategoriseringen af arten som invasiv, helt konkret gennem implementeringen af forvaltningspraksisser og muligheder for iværksættere og økoturister. I vores undersøgelse har vi udforsket nogle af disse biopolitiske, menneskelige og mere-end-menneskelige aktiviteter, der finder sted i forbindelse med et dyr, der formelt er kategoriseret som uvelkomment.

Om sådanne forvaltningspraksisser skriver Tomaz Mastnak et al. (2014) i deres artikel:

De fleste, der advokerer for hjemmehørende plantearter, ved godt, at der ikke er nogen vej tilbage til et prækolonialt miljø. Det synspunkt er en distraktion. Det egentlige problem er, at vi stadig lever i et *kolonialt* miljø. Vi lever med arven fra botaniske koloniseringer uden overhovedet at vide det. Denne arv er

ikke blot noget, der danner baggrund for socialt og politisk liv (op.cit.370, min oversættelse).

Det antropocæne bagtæppe for vores undersøgelse giver netop mulighed for at bringe denne pointe i forgrunden: Idéen om at kontrollere hele økosystemers udviklinger fra menneskelig side er illusorisk og vildledende. En konstruktiv tilgang til problematikker om invasive arter og herunder det biopolitiske aspekt må tage højde for en koloniseret natur og spørger derfor snarere om, hvordan mennesket så skal forholde sig som medskaber af sine økologiske omgivelser.

Vores besøg langs de danske kyststrækninger, hvor stillehavsøstersen har gjort sit indtog, vidner om det samme. Der hersker ingen tvivl om, at stillehavsøstersen er ved at kolonisere nye habitater. I det postkoloniale landskab langs den danske kyst hersker der ingen tvivl om, at en menneskeskabt, omend mere-end-menneskelig, koloni har etableret sig.

Limfjorden set fra Løgstør. Limfjorden er sammen med Belon, Frankrig, de eneste steder i verden, hvor europæiske østers lever vildt. Lokalt bliver denne østers kaldt for limfjordsøsters. De to østersarter lever på forskellige dybder i fjorden. (Foto: Linn Lykke Larsen).

Det sammenfiltrede liv i vandkanten

Invasive arter defineres af miljøstyrelsen som „[...] dyr og planter, der spredes til områder, som de ikke selv ville kunne sprede sig til, og som har en negativ effekt på den oprindelige biodiversitet“ (Miljøstyrelsen n.d.). Som antropolog Jon Rasmus Nyquist pointerer, er en hyppig kritik af begrebet om invasive arter inden for humaniora og samfundsvidenskab, at definitionen fremskriver en idé om en ahistorisk natur bestående af geografisk afgrænsede biotoper, hvori det *naturlige* dyre- og planteliv er uden for menneskelig indflydelse (Nyquist 2015: 35). I sin artikel om den invasive agatudse i Australien kritiserer han den hidtidige tekstlige bias i den akademiske behandling af invasive arter, hvorved man har glemt at kigge på, hvordan mennesker faktisk agerer og taler om de invasive arter (op.cit.35-36). Vi følger Nyquist i denne pointe: Begrebet invasive arter kan i teorien virke selvmodsigende. Derfor er det netop væsentligt ikke blot at kortlægge, hvorvidt en art er invasiv eller ej, men snarere at undersøge, hvordan såkaldte invasive arter virker i verden, og hvad de gør ved verden.

Til forsvar for begrebet invasive arter er et argument, at årsagen til de manglende nuancer bunder i dent pragmatiske ophav. Begrebet bliver benyttet i en forvaltningspraksis, hvor det er essentielt, at man trækker grænsen et sted. Man kan måske ikke tale om en „oprindelig natur“, fordi det „oprindelige“ principielt kan referere helt tilbage til istiden (hvis ikke længere tilbage), og hvor helt andre arter dominerede i det, vi i dag forstår som dansk natur (Mastnak et al. 2014). I forvaltningspraksis betyder dette dog snarere, at her omtales en biotop, som er opstået gennem mange hundrede år og har opnået en vis form for biologisk balance og særegenhed. Her kan en fremmed art som stillehavsøstersen potentielt vende op og ned på dynamikkerne i fødenettet på ganske få år, givet dens adaptive robusthed og evne til effektivt at sprede og formere sig. Som et redskab i praktisk bevarelse af biodiversitet, hvor man bedømmer, hvilke nye arter som højst sandsynligt vil forringe biodiversiteten, er begrebet derfor nyttigt. Det tjener til en afvejning af, hvor man skal indsætte ressourcer i naturforvaltningen til forebyggelse og bekæmpelse af påstået ødelæggende, ikke-hjemmehørende arter. Det er så at sige en pragmatisk kategorisering i henhold til et bestemt formål om at bevare en høj biodiversitet og særlige naturtyper både i Danmark og i internationalt regi. Her skal flere internationale aftaler sikre en fælles europæisk indsats for at hindre spredningen af invasive arter, eksempelvis „ballastvandskonventionen“, som skal forhindre spredningen af skadelige arter gennem ballastvand (Ravn 2015:14).

Vi vil dog alligevel nuancere dette begreb, idet vi efterlyser en kvalitativ undersøgelse af de sociale og økonomiske krusninger, som sådan en introduktion skaber. Vi vil, ligesom Nyquist, undersøge, hvad netop denne invasive art betyder for vores østerskyndige informanter. Vi forsøger derfor at belyse den sociale,

levede forståelse af begrebet invasiv art og at undersøge, hvordan mennesker lever med stillehavsøstersen, på trods af at den formelt set er en ubuden gæst. For hvor mennesket skrives ind i begrebet via det „invasive“ – det er per definition mennesket, som har introduceret arten, er mennesket ret fraværende i den efterfølgende bedømmelse af, hvad introduktionen af en invasiv art medfører. Stillehavsøstersen er ikke, hævder vi, invasiv uden for tid og sted. Det er først noget, den bliver som konsekvens af menneskelige aktiviteter. Fortællingen om stillehavsøstersens ankomst og videre liv i de danske farvande kan kun forstås, hvis blikket rettes mod den sociale og økonomiske kontekst, som ledte op til dens introduktion og siden har omgivet den – den mere-end-menneskelige udvikling, som vandkantens beboere og deres nye nabo indgår i. For som vi vil vise, er stillehavsøstersen i realiteten på mange måder en integreret del af Danmarks vandkant. I den lokale natur er nye nicher opstået for blandt andet den nye art asiatisk strandkrabbe og den hjemmehørende blåmusling, som har tilpasset sig østersrevene ved at kile sig ind imellem dem. Og socialt og økonomisk er der blevet skabt forretning på den, selv om den forvaltningsmæssigt er klassificeret som uvelkommen.

Østersskaller og handsker. Iført kraftige gummihandsker kan vores informanter høste muslinger og østers uden at skære sig. (Foto: Lars Raakilde Jespersen).

Ambivalens blandt entusiaster: udfordrende fordele og fordelagtige ulemper

På Vadehavscentret sydvest for Ribe bliver fordele og ulemper ved stillehavsøstersen set som en vekselvirkning mellem tilpasninger til og forandringer af biotopen. Klaus Melbye, biolog og leder af Vadehavscentret – Porten til UNESCO Verdensarv – fortæller, hvordan han opfatter fremkomsten af stillehavsøstersen som en konsekvens af menneskelig samhandel: „[...] vi tror, vi kan styre alt. Vi er nødt til at lave nogle erkendelser af, at når vi rejser mere, end vi nogensinde har gjort, og finder planter og dyr fra hele verden, så er vi også årsag til, at vi ændrer vores eget landskab.“

Som direktør for Vadehavscentret er Klaus engageret i at bevare og opretholde den unikke biotop, som udgør Vadehavet og officielt gør den til verdensarv. Den indsats indbefatter regulering af nytilkomne arter i området. Han accepterer dog også, at man i en globaliseret verden ikke kan fastholde biotoper. Klaus peger på, at med en øget global samfærdsel er spredningen af arter uundgåelig, og det giver derfor kun mening at tale om natur, hvis naturen også involverer mennesket og dets påvirkning af landskabet. Selv om han ikke bifalder de biologiske konsekvenser, stillehavsøstersen har for Vadehavet, mener han, at det er naivt at bekæmpe introducerede arter – især stillehavsøstersen, der mod forventning har vist sig at være særdeles yngledygtig i dansk farvand: „Det er ikke, fordi jeg siger, de er velkomne. Men hvis vi begynder at tro, at vi kan fjerne dem, så var de penge brugt meget bedre på alt muligt andet naturgenopretning.“

Tanja, der er naturvejleder ved Naturcenter Tønninggård på Rømø, er meget enig i den misforståelse, der ofte ligger i koblingen mellem naturforvaltning og fuldkommen kontrol. Stillehavsøstersen er her for at blive, mener hun, hvorfor vi også må anskue den som et vilkår for fremtiden. Derfor påpeger hun også fordelene for de dele af vandkantsdanmark, hvor stillehavsøstersen har etableret sig. Her forlænges turistsæsonen nemlig ind i vintermånederne og det tidlige forår, hvor østersplukningen finder sted, og „[...] og det er jo rigtig fint, hvis man gerne vil skabe helårsarbejdspladser“.

Selv om Tanja udtrykker glæde ved sæsonens udvidelse med lokaløkonomiske fordele, bekymrer hun sig om de beskrevne risici forbundet med stillehavsøstersens fremkomst. Stillehavsøsters i Vadehavet kan forårsage sygdomsudbrud, der kan skade blåmuslinger og hjertemuslinger, og i nogen udstrækning forventes de også at udkonkurrere ovennævnte arter på fødegrundlag og habitat (Christensen & Elmedal 2007:134). Bliver disse risici til virkelighed, vil tilstanden udfordre mange af de strandfugle, der spiser muslingerne, fordi de er ude af stand til at åbne stillehavsøstersens markant hårdere skal. Omvendt skabes der andre steder nye afhængighedsforhold: I Limfjorden afhjælper stillehavsøstersens evne til at

filtrere store mængder vand opblomstringen af alger, hvilket sikrer et sundere vandmiljø (op.cit.97).

For Klaus er stillehavsøstersens tilstedeværelse et udtryk for en præmis, vi må leve med, når verden er globaliseret. Vi får flere invasive arter, som finder nye måder at tilpasse sig på, og det er et politisk spørgsmål, om man vil prioritere penge på at bekæmpe arter, som allerede har fundet sig godt til rette, eller skabe mere vild natur. Klaus mener, at idéen om invasive arter afspejler en paradoksal trang til at bekæmpe naturen for dermed at beskytte den. Den reelle problematik består for ham i idéen om det plejede landskab:

[...] i virkeligheden, hvis du spørger danskerne, så er en gul rapsmark næsten natur for dem. [...] Så jeg tror måske, vi skal have danskerne til at stoppe op og sige, at det gør måske ikke noget, at der er noget vildt en gang imellem. Vi er et meget, meget plejet landskab, og det, der kommer ind udefra, er vi fremmede over for.

Rømø Kirkeby, Vadehavet. Vadehavets næringsindhold og den stigende havtemperatur giver stillehavsøsters optimale levevilkår. I dag er det ikke muligt at kontrollere bestanden og udbredelsen af den. (Foto: Julie Krog Thornvig).

Klaus peger på, at natur bør ses som noget dynamisk, som ikke altid kan indrettes til vores fordel. Både han og Tanja udtrykker en slags pragmatisk accept af, at det er „sådan, naturen er“, at man må „få det bedste ud af det“, og at det ikke giver mening at sætte alle midler ind i bekæmpelsen af invasive arter som stillehavsøstersen.

Jespers østersforretning

Kogebogen om invasive arter *If you can't beat them, eat them!*² slår budskabet fast i titlen: Man må anvende det, man ikke kan overvinde. Det er et slagord, som den selvudnævnte østerskonge på Fanø, Jesper Voss, har taget til sig: „Jeg smagte på dem, og de var super lækre, tog nogle med hjem og tilberedte dem, og det var super lækkert, og så tænkte jeg: Det kan man nok godt lave lidt forretning ud af.“ I dag arrangerer Jesper østerssafarier, madlavningskurser og events om stillehavsøstersen. På revlerne i Vadehavet findes *M. gigas* i hobetal. De ligger i revlignende banker, og der er næsten ingen reguleringer på, hvor mange man som privatperson må tage. Og når det kommer til kommerciel aktivitet, har løsningen siden 2019 været en forsøgsordning udviklet af Fiskeristyrelsen, der gør det muligt at profitere på stillehavsøstersen, såfremt den er høstet efter skånsomme forskrifter. Ordningen har til formål „at nedbringe bestanden af stillehavsøsters“ og kræver en tilladelse fra Fiskeristyrelsen (Fiskeristyrelsen 2019). Grundet dens status som invasiv opstår der dermed muligheder for iværksættere på et marked, der ikke havde eksisteret, hvis ikke der var så mange østers, og hvis det ikke havde været fuldt ud legitimt at indsamle dem. Denne opportunistiske tilgang til østershøsten finder man også blandt de gæster, som tager med på de østerssafarier, Jesper arrangerer:

Det er den her overraskelse, når man går ud mod østersen. Man skal gå 1,2 km, før de første østers begynder at komme. [...] Men når vi så kommer derud, og de ligger der i millionvis, så går folk i selvsving: ‘Ej, vi skal bare have 10 med hjem’, og når de så går derfra, jamen, så slæber de jo to murerspande med alt, alt, alt for mange.

Jesper taler om, at stillehavsøstersen fremtræder som en uendelig ressource. Indsamlingen tilskyndes langt ud over, hvad der kan omsættes i eget konsum med forsøgsordninger som den ovennævnte, netop fordi de er kategoriseret som invasive. Ifølge Jesper tænker gæsterne ikke over, hvad de egentlig kan spise, men bliver bidt af at udnytte den forholdsvis lettilgængelige ressource. Hvis østersen derimod skal træde ind i en formel økonomi, hvor den i sig selv er en vare og ikke bare sælges som oplevelse, skal den igennem en langsommelig kvalitetssikringsproces, for at den ikke indeholder *E. coli*, salmonella og norovirus.³ Et par af prøverne skal hele vejen til Frankrig, og som Jesper pointerer, når østersens kvalitet ofte at blive væsentligt forringet, inden der kommer svar på, hvorvidt de er godkendte.

Til spørgsmålet om, hvorvidt man bør forsøge at udrydde arten, svarer han: „Jo, det burde man egentlig gøre, men det kan man ikke, altså, det er fuldstændig umuligt.“ Jespers udlægning af stillehavsøstersen er, som for så mange andre,

præget af en pragmatisk tilgang til dens tilstedeværelse. Den er her, den er umulig at fjerne, og den er godt i gang med at integrere sig i økosystemet såvel som i lokaløkonomien.

Kristian, Søren og skaldyrsvirksomhederne

På Venø i den vestlige Limfjord blev stillehavsøstersen anledning til, at en anden entreprenant øbo, Kristian, kunne starte østersfarmen og firmaet VenOysters. Han fortæller, at stillehavsøstersen gav ham muligheden for at starte egen virksomhed og adgang til restauranter, som ikke kan sælge den dyrere europæiske fladøsters. Siden har han udvidet sortimentet til at gælde begge østersarter samt hummer, hjertemusling og opdræt af fiskeyngel til udsætning. Da vi i forsommeren 2019 taler med ham, har han kapacitet til op imod 40.000 østers i anlægget.

I sine store, grønne tanke kan Kristian regulere vandets temperatur samt mængden af mineraler og næring. Herved sikrer han, at østersen ikke gyder og derved mister sin fasthed og falder i værdi. Ude i fjorden lever østers af at filtrere næringsstoffer fra havvandet, så når Kristian langsomt udskifter vandet i de store grønne tanke, vaskes sand, sygdomme og andre urenheder ud, og samtidig lægger det næringsfattige vand en dæmper på østersens vækst. Inden østersene ender i tankene, er de blevet håndplukket og sorteret i kategorier efter størrelse. På den måde kommer han uden om de problemer, som Jesper løber ind i, når stillehavsøstersen skal kvalitetssikres. Han håndopsamler østersen inden for reglerne, men opdrætter dem derefter længe nok til, at de er frie for sygdomme og har den rigtige størrelse. Efter Kristians egen mening var stillehavsøstersen en oplagt genstand for økonomisk udnyttelse:

Når vi har en ressource herude, som vi ikke udnytter til fulde, så kan vi jo lige så godt gøre det – og der er ingen tvivl om, at vi alligevel aldrig kommer til at leve uden stillehavsøstersen [...] man kan jo ikke støvsuge hele Limfjorden.

Netop størrelsen på stillehavsøstersen, som kan blive op til 30 cm lang, udgør et problem. Når de når en vis størrelse, kan de ikke længere sælges til de danske restauranter.

Søren, som er administrerende direktør for den væsentligt større skaldyrsvirksomhed Vilsund Blue baseret på Mors, ser dog anderledes på stillehavsøstersen. Vilsund Blue forhandler ikke stillehavsøsters, men limfjordsøsters, hvis habitat er blevet indskrænket, hvor stillehavsøstersen har vundet frem. Han fortæller desuden om stillehavsøstersens størrelse: „Problemet er, hvis de bliver alt for store, for så er der ikke så mange, som lige vil spise sådan en her.“ Søren henviser til de over 20 cm lange stillehavsøsterssskaller, som ligger på bordet foran ham på

kontoret på Mors. Det eneste potentielle marked for de forvoksede østers er Kina, men grundet handelspolitik er den mulighed lukket for nu. Det til trods har Kristian igennem det seneste halvandet år arbejdet ihærdigt på at få en eksportaftale på plads. Indtil da kasserer han de største stillehavsøsters i en bunke på stranden, frem for at smide dem tilbage i fjorden, hvor de kunne leve videre.

Netop den invasive status og uregerlige vækst betyder, at Vilsund Blue holder sig tilbage. Den kan ikke umiddelbart sælges som vare sådan som de almindeligt kendte limfjordsøsters. Søren uddyber:

Umiddelbart ser vi det mere som en trussel end en forretningsmulighed. Vi vil hellere, at de blev bekæmpet, end at det bliver noget kommercielt [...]. Vi ville være kedede af, hvis der pludselig bare var stillehavsøsters i Limfjorden.

Det giver mulighed for, at Kristians mindre virksomhed kan komme til. Ved at indfange, rense og opbevare stillehavsøstersene tilføjer Kristian en anden dimension til den invasive trussel foruden den oplevelsesøkonomiske: Den er nu også en attraktiv restaurantspise og luksusvare. En stor del af Kristians arbejde med østersen består derfor også i at overbevise detailkunder om stillehavsøstersens kvalitet.

For Søren er stillehavsøstersen noget, der truer en del af Vildsund Blues forretningsgrundlag, limfjordsøstersen, og han frygter, at en kommercialisering af stillehavsøstersen bidrager til dens udbredelse i Limfjorden. For Kristian derimod er stillehavsøstersen udgangspunktet for hele hans forretningsgrundlag. Kristians forhold til østersen er præget af en ressourcemæssig interesse afhængigt af østersens pris. Når østersen vokser sig for stor, har Kristian ingen sentimentalitet til overs for den art, som har lagt grunden for hans virksomhed, og indtil en eksportaftale med det kinesiske marked kommer på plads, og østersen på den måde kan vende hjem, vokser køkkenmøddingen på stranden på Venø.

Kristian fra VenOyster holder en østers fra opdræt. Med den stigende bestand af stillehavsøsters kan man nu profiterere på dem, både som råvare og naturoplevelse. (Foto: Linn Lyarsen).

Forvildede dynamikker

Vores feltarbejde viser, at stillehavsøstersen mødes med blandede følelser. Vores samtalepartnere ved, at østersen er introduceret og har konsekvenser for økosystemet, men de påpeger også stort set alle sammen, at det er præmissen for verdens globalisering, at sådanne udviklinger ses. De biologiske, sociale og økonomiske forståelser af arten forvikles over tid, og der er ikke længere tale om ensidige modsætningsforhold eller trusselsbilleder.

Når vi retter opmærksomheden mod de sammenfildrede fortællinger, som opstår i kølvandet på menneskelige industriprojekter som dette, bliver vi opmærksomme på, hvordan lag af mellemartslige samspil giver anledning til nye utæmmede eller forvildede dynamikker. Nils Bubandt og Anna Tsing (2018) har

introduceret begrebet *feral dynamics* (forvildede dynamikker) for at begribe [...] de overlappende mere-end-menneskelige effekter, som sætter antropogene landskaber i bevægelse ud over den menneskelige intentionaltet og konstruktion“ (Bubandt & Tsing 2018:1, vores oversættelse). Begrebet kan med andre ord bruges til at forstå, hvordan menneskelige og mere-end-menneskeligt liv vikles ind i og udfordrer hinanden.

De forvildede dynamikker, der har bevirket stillehavsøstersens endelige etablering i de danske biotoper, er typisk for den slags ikke-domesticeret liv, der er til forhandling i (post)industrielle landskaber. Disse livsformer viser sig som ukrudtsagtige organismer, der forsøger at vinde indpas, hvor både menneskelig og ikke-menneskelig aktivitet allerede er etableret (op.cit.3). Reguleringen i Vadehavet og Limfjorden udfordres hermed af stillehavsøsters fra østersfarme i såvel indland som udland. Med denne skitsering af stillehavsøstersen gives altså et indblik i en antropocæn virkelighed, hvor forskellige former for liv er gensidigt påvirkende og til forhandling.

I forbindelse med studenterudstillingen på Moesgaard Museum ønskede vi at skildre, hvordan kategoriseringen af forvildede stillehavsøsters fra akvakulturprojekter som invasive ikke formår at belyse de mangeartede, sammenfiltrede og utæmmede relationer, som dyrkningen af *M. gigas* har givet anledning til. Udstillingen illustrerede dermed østersens historie og liv på en måde, som ofte træder i baggrunden i artens omtale som invasiv. For eksempel kunne Kristian, der bearbejder og raffinerer stillehavsøstersen som en hvilken som helst anden ressource, give os en forståelse af dyrets modstandsdygtighed og fremtidige potentiale.

Vi forsøger med andre ord ikke at forkaste kategoriseringen af østersen som invasiv, da dette er rammesættende for interaktionen med dyret og er årsag til, at mange af vores informanter kan identificere et økonomisk potentiale. Ligeledes er invasive arter et nyttigt begreb i naturforvaltningen, når målet er at opretholde biodiversitet eller særlige naturtyper, som kan blive truet af nye arter. Vores feltarbejde udstiller dog en dissonans mellem den retorik om de invasive østers, der findes i Miljøstyrelsens definition, og den drivkraft, der findes i en foranderlig biotop og mellem stillehavsøstersen og de menneskelige aktører. Vandkantens nye beboere tager ikke højde for nationale grænser. Flora og fauna, som vi troede tilhørte bestemte regioner, dukker op på steder, vi aldrig kunne have forestillet os. Arter bryder ud og trives på trods.

Vi ser et teoretisk potentiale i at anskue stillehavsøstersens tilstedeværelse i Vadehavet og Limfjorden som udtryk for en forvildet dynamik. Ved at undersøge de forvildede dynamikker har man ikke udelukkende biologiske *eller* sociale mekanismer for øje. Snarere tillader det en behandling af biologiske og sociale så-

vel som politiske og økonomiske konsekvenser af menneskelig industri og forvaltningspraksisser inden for en fælles ramme, som også tager højde for mere-end-menneskelig aktivitet. Når vi anskuer felten gennem denne optik, blegner definitionerne og kategoriseringen af andre arter, i takt med at stillehavsøstersen bliver indlemmet i nye mere-end-menneskelige projekter.

Stillehavsøstersens videre færd

Det endelige dilemma består i, hvorvidt kategoriseringen af stillehavsøstersen som en invasiv art er den rigtige beslutning ud fra et forvaltningsperspektiv. Halvandet år efter vores feltarbejde er stillehavsøstersen endnu kategoriseret som invasiv. Forsøgsordninger vedrørende opsamling af stillehavsøsters i Vadehavet er blevet forlænget og peger på, hvordan vi stadig er ved at lære bedst muligt at navigere i de store rev. Med andre ord er kampen mod den invasive art altså ikke ophørt. En mulighed kan være at kigge mod Holland, hvor stillehavsøstersen er blevet fjernet fra listen over invasive arter (Nehring 2011:13). Endnu er stillehavsøstersen i Danmark begrænset til Vadehavet og Limfjorden, men det er formentlig et spørgsmål om tid, før de eksemplarer, der er fundet langs de øvrige dele af den danske kystlinje, etablerer kolonier, som vi har set ved Vadehavet og i Limfjorden.

Sat på spidsen handler det antropocæne om, at vi må risikere vores velkendte verdensopfattelse for at sameksistere i rammerne af en „ny normal“, som tænker mennesket sammen med naturen. Accepterer vi som i Holland stillehavsøstersen som hjemmehørende art, vil det betyde, at man i forvaltningspraksis kan undersøge, hvorledes stillehavsøstersen bedst muligt integreres i omkringliggende økosystemer. I bedste fald kan de ressourcer, der benyttes til bekæmpe den, forvaltes anderledes og givetvis bruges på at forbedre leveforholdene for flere forskellige arter. En ny normal vil have indflydelse på den fortsatte bestandsregulering. Bliver lovene om stillehavsøsters mere permanente i stedet for forlængede forsøgsordninger, kan det få store konsekvenser for de små østersforetagender, som sikres et mere permanent livsgrundlag. I vandkantsdanmark ser vi, hvordan begrebet invasiv bevæger sig fra en abstrakt idé til konkrete initiativer i forsøg på bestandsregulering, der viser at have ringe effekt i et hav, der krydser landegrænser og biotoper (op.cit.13-14). Man kunne afsluttende spørge sig selv: Giver kategoriseringen af østersen som invasiv stadig mening, når et ud af tre lande, der grænser op til Vadehavet, ikke bekæmper stillehavsøsters som en invasiv art?

Noter

1. Artiklen har derudover modtaget bidrag fra Freja Orloff Mortensen, Emma Bøgh Larsen, Julie Krogh Thornvig, Linn Lykke Larsen, Sara Karlshøj og Silke Josefine Schmidt Rasmussen.
2. Udarbejdet af Miljøstyrelsen og Hotel- og Restaurantkolen i København (2019).
3. Norovirus, som især ophobes i østersen i sommermånederne, er endnu et tegn på menneskets spor i naturen. Jesper forklarer, at norovirus kommer fra spildevand, som udledes i de danske farvande.

Litteratur

- Bubandt, Nils & Anna Tsing
2018 Feral Dynamics of Post-industrial Ruin. An Introduction. *Journal of Ethnobiology* 38(1):1-7. <https://doi.org/10.2993/0278-0771-38.1.001>.
- Crutzen, Paul & Eugene Stoermer
2000 The Anthropocene. *Global Change Newsletter* 41:17-18. <http://www.igbp.net/download/18.316f18321323470177580001401/1376383088452/NL41.pdf>.
- Dalby, Simon
2013 Biopolitics and Climate Security in the Anthropocene. *Geoforum* 49:184-92. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2013.06.013>.
- Drinkwaard, Arie
1998 Introductions and Developments of Oysters in the North Sea Area. A Review. *Helgolander Meeresunter* 52:301-08. <https://doi.org/10.1007/BF02908904>.
- Haraway, Donna
2016 *Staying with the Trouble. Making Kin in the Chthulucene*. Durham, NC: Duke University Press.
- Haraway, Donna, Noburo Ishikawa, Scott Gilbert, Kenneth Olwig, Anna Tsing & Nils Bubandt
2015 Anthropologists Are Talking. About the Anthropocene. *Ethnos* 81(3):535-64. <https://doi.org/10.1080/00141844.2015.1105838>.
- Kirksey, Eben & Stefan Helmreich
2010 The Emergence of Multispecies Ethnography. *Cultural Anthropology* 25(4):545-76. <https://doi-org.ep.fjernadgang.kb.dk/10.1111/j.1548-1360.2010.01069.x>.
- Kristensen, Per & Niels Pihl
2008 Blåmuslinge- og stillehavsøstersbestandene i det danske Vadehav efteråret 2007. DTU Aqua-rapport 181-08:30.
- Latour, Bruno
2014 Agency at the Time of the Anthropocene. *New Literary History* 45:1-18.
- Lewis, Simon & Mark Maslin
2018 *The Human Planet. How We Created the Anthropocene*. London: Penguin Books.
- Mastnak, Tomaz, Julia Elyachar & Tom Boellstorff
2014 Botanical Decolonization. Rethinking Native Plants. *Environment and Planning D. Society & Space* 32(2):363-80. [doi:10.1068/d13006p](https://doi.org/10.1068/d13006p).

- Ravn, Hans
2015 Invasive arter. En tematisk udredning. IGN Rapport. Frederiksberg: Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet.
- Rüttinger, Lukas, Dan Smith, Gerald Stang, Dennis Tänzler & Janani Vivekananda
2015 A New Climate for Peace. Taking Action on Climate and Fragility Risks. Executive Summary. The European Union Institute for Security Studies.
- Steffen, Will, Paul Crutzen & John McNeil
2007 The Anthropocene. Are Humans Now the Overwhelming the Great Forces of Nature? *Ambio* 36 (8):612-21. DOI: 10.1579/0044-7447(2007)36[614:taahno]2.0.co;2.
- Tsing, Anna, Jennifer Deger, Alder Keleman & Feifei Zhou
2020 Feral Atlas. The More-Than-Human Anthropocene. Stanford: Stanford University Press.
- Zalasiewicz, Jan, Mark Williams, Will Steffen & Paul Crutzen
2010 The New World of the Anthropocene. *Environmental Science & Technology* 44(7):2228-31. <https://doi.org/10.1021/es903118j>.

Onlinekilder

- Christensen, Helle & Ingrid Elmedal
2007 Den invasive stillehavsøsters, *Crassostrea gigas*, i Limfjorden. Inddragelse af borgere og interessenter i forslag til en forvaltningsplan. DFU-rapport nr. 170-07. Danmarks Fiskeriundersøgelser, afd. for Havøkologi og Akvakultur. https://www.klimatilpasning.dk/media/297099/170-07_den_invasive_stillehavs_sters_i_limfjorden.pdf. Læst 22.6.2020.
- Fiskeristyrelsen under Ministeriet for Fødevarer og Fiskeri
2019 Fiskeristyrelsen genåbner nu forsøgsordningen for håndopsamling af stillehavsøsters i Vadehavet. <https://fiskeristyrelsen.dk/nyheder-og-presse/nyhedsarkiv/2019/august/fiskeristyrelsen-genaabner-nu-forsogsordningen-for-haandopsamling-af-stillehavsoesters-i-vadehavet/>. Læst 28.1.2021.
- Miljøstyrelsen under Miljø- og Fødevareministeriet
n.d. Effekter af invasive arter. <https://mst.dk/natur-vand/natur/national-naturbeskyttelse/invasive-arter/hvad-er-invasive-arter/effekter-af-invasive-arter/>. Læst 22.6.2020.
- 2019 If You Can't Beat Them Eat Them. Opskrifter med invasive arter. Et samarbejde mellem Miljøstyrelsen & Hotel- og Restaurantskolen i København. <https://www2.mst.dk/Udgiv/publikationer/2019/12/978-87-7038-129-1.pdf>. Læst 22.6.2020.
- Nehring, Stefan
2011 NOBANIS – Invasive Alien Species Fact Sheet – *Crassostrea gigas*. Online Database of the European Network on Invasive Alien Species – NOBANIS. www.nobanis.org. Læst 2.12.2019.
- Nyquist, Jon
2015 Ways of Contextualizing Cane Toads. Invasive Species and Community Engagement in the Making. In: A. Tsing (ed.): *Wreckage and Recovery. Exploring the Nature of Nature. More-than-Human*. AURA Working Papers, 2. <http://anthropocene.au.dk/working-papersseries/>.

- Serritslev, Lars
2017 Invasiv art. Den Store Danske på lex.dk. https://denstoredanske.lex.dk/invasiv_art.
Læst 22.6.2020.
- Skov- og Naturstyrelsen under Miljøministeriet
n.d. Invasive arter. Stillehavsøsters eller Japansk østers (*Crassostrea gigas*). https://mst.dk/media/116410/fakta_stillehavsoesters.pdf. Læst 22.6.2020.
- Waters, Colin, Jan Zalasiewicz, Colin Summerhayes, Anthony Barnosky, Clément Poirier, Agnieszka Galuszka, Alejandro Cearreta, Matt Edgeworth, Erle Ellis, Michael Ellis, Catherine Jeandel, Reinhold Leinfelder, John McNeill, Daniel Richter, Will Steffen, James Syvitski, Davor Vidas, Michael Wagreich, Mark Williams, An Zhisheng, Jacques Grinevald, Eric Odada, Naomi Oreskes & Alexander Wolfe
2016 The Anthropocene Is Functionally and Stratigraphically Distinct from the Holocene. *Science* (American Association for the Advancement of Science). DOI: 10.1126/science.aad2622.

MONTAGE

MOSKUSOKSER I DELE OG HELER I KANGERLUS-SUAQ, VESTGRØNLAND

En etnografisk montage

ASTRID OBERBORBECK ANDERSEN OG JENS FOG JENSEN

Hele moskusoksen som dyr, ord, bestand, ressource

Umik er grønlandsk og betyder skæghår. *Umimmak* betyder „den skæggede“ og er det grønlandske ord for det dyr, vi på dansk kender som moskusokse. Ordet *umimmak* refererer til moskusoksernes lange, karakteristiske dækhår. *Umimmak* er *nersut* (landpattedyr). *Ovibos moschatus* er det videnskabelige latinske artsnavn for samme dyr og betyder moskus-får-okse, hvilket taksonomisk set er et mere dækkende navn end moskusokse og det engelske *musk-ox*. De to sidstnævnte navne antyder nemlig, at der skulle være tale om en slags okse (*Bos taurus*), hvilket ikke er tilfældet.

Moskusoksen er genetisk set nærmere beslægtet med får og geder end med okser i den biologiske *Bovidae*-familie, der består af cirka 145 arter af græssende parretåede hovdyr som for eksempel køer, geder, får og forskellige okser.

Den anden del af artsnavnet, *moschatus* (musk og moskus) refererer til den kraftige lugt, som hannerne producerer for at tiltrække hunner i parringssæsonen. Ordet *moschatus* associerer – via referencen til moskuslugten – moskusoksen med den asiatiske moskushjort (*Moschus moschiferus*), der er berømt for at være kilde til den eftertragtede moskusduft, der igennem årtusinder er nydt og brugt af mennesker til parfumer og medicinske produkter. Det er ukendt, hvilket navn dyret havde blandt forhistoriske mennesker i Eurasien, hvor moskusokserne var udbredt før og under seneste sidste istid (Lent 1999). Aftryk og beskrivelser af datidens moskusokser findes ikke nedfældet i skrifter, men i palæolitiske hulemalerier og datidens transportable genstande som for eksempel spydskafter formet som moskushoved (Braun 2016) og i dele af nutidige dyrs DNA (Hansen et al. 2018).

Alle navne og artsbetegnelser er ukomplette i den forstand, at de aldrig kan indfange moskusoksens fulde betydninger, karaktertræk eller kapaciteter. Uanset hvilket ord man bruger til at betegne moskusoksen, undgår den at lade sig kategorisere absolut; dyret overskrider navnets grænser. Det gælder alle dyr og arter, at de kun delvist lader sig ramme ind og begribe af sproglige kategorier. Klassifikationer formår også kun delvist at betegne dyrets karakter. Derfor er forskellige ord, kategorier og navne frugtbare steder at begynde at udforske relationer mellem mennesker, dyr og deres omgivelser. Moskusoksen forekommer dog særligt uregerlig i dens lange vandring gennem geologiske tidsaldre, på tværs af kontinenter, dens særegne DNA og de forskellige resultater af møder med mennesker.

Landskabet omkring Kangerlussuaq i Vestgrønland er beboet af et stort antal moskusokser. Præcis hvor mange er der ingen, der ved, selv om emnet er omdiskuteret, og mange har en interesse heri. Denne bestand af moskusokser stammer fra 27 individer, der i 1960'erne blev indfanget som kalve i Østgrønland og via Zoologisk Have i København blev flyttet til Kangerlussuaq, hvor de blev sat i land og håndfodret i en fold, inden de blev sluppet løs på den vidtstrakte tundra. Flytningen blev ledet af den danske biolog Christian Vibe og var motiveret af en bekymring hos ham og andre danske biologer. De frygtede, at moskusokserne i Østgrønland var på randen af udryddelse, og de mente, at de ved at introducere moskusokser til Vestgrønland kunne sikre artens overlevelse og samtidig frembringe en kødreserve for den stigende og stadig mere stationære befolkning af mennesker langs den grønlandske vestkyst (Flora 2021).

To billeder, som viser moskusoksen i heler.

Til venstre: Moskusoksen beskrevet som art, i generel form. Billedet er taget i en souvenir- og kunstbutik i Kangerlussuaq, Vestgrønland. Artstegningen fra en ukendt dansk bog er ikke til salg. Det er klippet ud og indrammet af butikkens indehaver: en kvinde, der har specialiseret sig i at plukke, karte og håndspinde uld fra moskusokser (qiviut) og således konvertere uld til garn, som hun sælger og bruger til at strikke med.

Til højre: To voksne moskusokser, spottet og fotograferet tæt på indlandsisen ved Kangerlussuaq. Billedet kan ses som en empirisk spejling af artstegningen. To virkelige, specifikke skæggede væsener. Turen til indlandsisen var anført af en erfaren guide fra området, som holder meget af moskusokserne. Han fortalte undervejs, at moskusokserne elsker klassisk musik, og at han har stiftet bekendtskab med særlige moskusokser, som han har navngivet Gamle Peter, Ismanden og Extra Large, der havde så store horn, at den lignede en vandbøffel. (Fotos: Astrid Oberborbeck Andersen).

Landskabet omkring Kangerlussuaq i Vestgrønland er beboet af et stort antal moskusokser. Præcis hvor mange er der ingen, der ved, selv om emnet er omdiskuteret, og mange har en interesse heri. Denne bestand af moskusokser stammer fra 27 individer, der i 1960'erne blev indfanget som kalve i Østgrønland og via Zoologisk Have i København blev flyttet til Kangerlussuaq, hvor de blev sat i land og håndfodret i en fold, inden de blev sluppet løs på den vidtstrakte tundra. Flytningen blev ledet af den danske biolog Christian Vibe og var motiveret af en bekymring hos ham og andre danske biologer. De frygtede, at moskusokserne i Østgrønland var på randen af udryddelse, og de mente, at de ved at introducere moskusokser til Vestgrønland kunne sikre artens overlevelse og samtidig frembringe en kødreserve for den stigende og stadig mere stationære befolkning af mennesker langs den grønlandske vestkyst (Flora 2021).

Moskusokserne indtog landskabet omkring Kangerlussuaq med stor appetit, og de fagfolk, der fulgte dyrenes udvikling, rapporterede efter ganske få årtier om en ekstraordinær vækst i bestanden. Dyrene blev større, kørerne blev køns-

modne tidligere, og frekvensen, hvormed kalve blev født, var hurtigere end andre steder i Arktis (Pedersen & Aastrup 2000). Selv om lokalbefolkningen, der var vant til at leve med og jage rensdyr i området, først var skeptiske over for de fremmede dyr i deres land, blev moskusokserne hurtigt opfattet som mere end en kødreserve. Politikere og fangere fra området var bekymret for, om moskusokserne ville ødelægge forholdene for rensdyrene og fortrænge disse fra landskabet. Det viste sig dog, at rensdyrene og moskusokserne fint kunne vænne sig til hinanden. Men det tog tid, før befolkningen vænnede sig til og fik smag for moskusoksens kød. Efter at den første fangst på moskusokserne i Kangerlussuaq blev tilladt i 1988, blev der spekuleret i og udviklet planer for, hvordan en erhvervsudvikling kunne bygges op om moskusokserne: raffineret kødproduktion, uldindustri, fototurisme og trofæjagt (Clausen 1994). Moskusokserne blev fantaseret om og forvaltet som nye heler, som voksende bestand og som ressource.

Landstingslov nr. 12 af 29. oktober 1999 om fangst og jagt

Ændret, ophæver, hovedlov, sammenskriver, erstatter oplysninger

Lovens anvendelsesområde.

§ 1. Loven finder anvendelse på fangst og jagt på Grønlands land- og fiskeriterritorium.

Lovens formål.

§ 2. Loven har til formål at sikre en hensigtsmæssig og biologisk forsvarlig udnyttelse af fangstressourcerne.

Stk. 2. Ved lovens administration skal der lægges vægt på ressourcernes bevarelse og reproduktion, den rationelle og sæsonmæssigt bedste udnyttelse i overensstemmelse med sædvanlig biologisk rådgivning, økonomiske og beskæftigelsesmæssige hensyn indenfor fangsterhvervet og dertil knyttede erhverv, andre erhvervmæssige interesser samt på befolkningens rekreative behov.

Stk. 3. I forbindelse med administration af fangst- og jagtforhold, skal der lægges vægt på inddragelse af fanger- og brugerviden udmøntet blandt andet via relevante hovedorganisationer samt Fangstrådet.

Stk. 4. Landsstyret kan fastsætte nærmere bestemmelser om inddragelse af fanger- og brugerviden i forbindelse med administration af fangst- og jagtforhold, jf. stk. 3.

Udsnit af den grønlandske Landstingslov nr. 12 af 29. oktober 1999 om fangst og jagt,¹ der kategoriserer alle dyr, der jages som „fangstressourcer“ eller „levende ressourcer“, som noget, der kan forvaltes, „høstes“ og indgå i en produktiv proces (se også Nadasy 2008).

Andre produkter – ud over fotografier og vildtopplevelser – kræver, at dyret nedlægges. Forskellige dele bliver til i nye sammenhænge: Kød, skind, horn, hoved bliver til kølle, uld/garn, kunsthåndværk og trofæ. Moskusoksen som hel kan afgrænses og skelnes fra dens omgivelser, som art eller dyr, som bestand, ord, navn, krop og

ressource. Hvad bliver moskusoksen til, når den deles? Hvornår holder moskusoksen op med at være moskusokse? Er moskusoksen mest en art eller mest dyr eller mest en levende ressource? Mest skægget eller mest moskus?

Moskusoksen som tilflytter i nybyggerland

Lufthavnsbyen Kangerlussuaq har siden moskusoksernes ankomst i 1960'erne gennemgået en udvikling fra at være en militærbase, der også betjente civil luftfart, til nu at være en lufthavnsby. I basetiden var alle ansatte på midlertidigt ophold. Efter selvstyrets overtagelse af Kangerlussuaq i 1992 har området gradvist fået et mere civilt præg, der blandt andet har manifesteret sig ved anlæggelsen af en kirkegård i 2013. Moskusoksen er altså kommet til Kangerlussuaq sammen med menneskelige tilflyttere, og dens tilstedeværelse har skabt grundlaget for de af områdets førstegenerationstilflyttere, der ernærer sig som udbydere af trofæjagt og kødjægere. En lille, men i bybilledet og stedets selvforståelse markant erhvervsgruppe. Moskusoksen er næsten blevet samfundsbærende, en rolle, den kun få gange tidligere har haft i de tusinder af år den er rendt på mennesker.

Dele

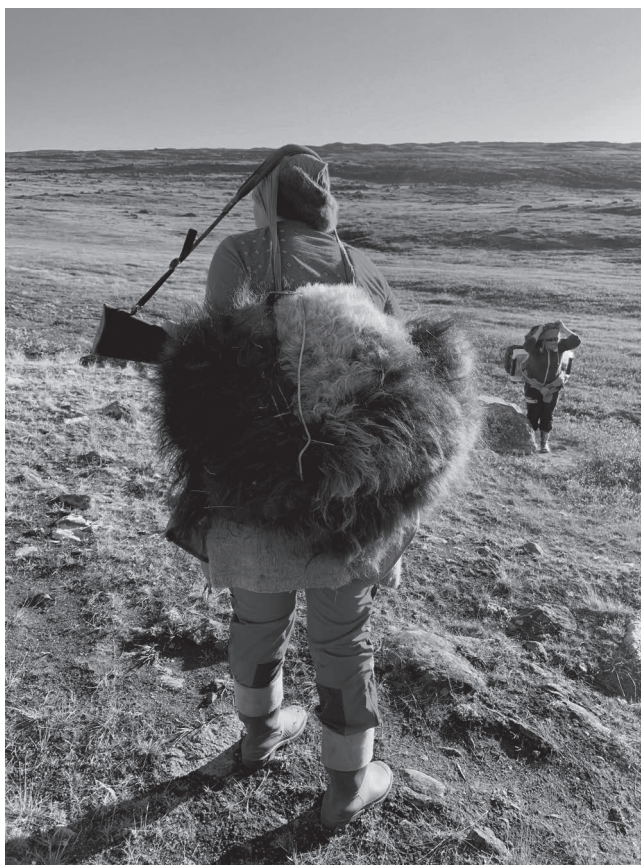
Sommerfangst

Udskåret bagparti af en ung moskusokse. Pausesten på vandreturen fra fangststed til teltlejr, nær Tatsip Ataa i august 2020. Dyret er nedlagt af en kvindelig fritidsfanger fra Nuuk. Det er første gang, hun har fanget en moskusokse (perngartaq: førstegangsfangst), hvilket skabte både glæde og stolthed. Vi fik lov at bære dele af dyret, 5 km, fra en sø til teltlejren. Siden skal kødet med hjem til Nuuk og serveres til fangerens søns konfirmation i 2021. (Foto: Astrid Oberborbeck Andersen).

Teltlejr under sommerfangst, nær Kangerlussuaq, august 2020. Tørret kød fra moskusokse, i stykker og pakket ned til hjemrejsen og til opbevaring. I baggrunden ses et tørrestativ, hvor ribbensstykker af moskusokse og rensdyr hænger til tørre. Mellem poserne på stenen ligger nogle stykker røget moskusoksekød. Vi (to feltarbejdere, en tolk og en veninde, der ledsager) bliver tilbudt at smage. Lækkert! Sommerfangsten er anledning til, at flere generationer i en familie samles i en teltlejr, tilbringer tid sammen og går på jagt efter rensdyr og moskusokser. Familierne er sammen, børn lærer at gå på fangst, der fanges kød til at fylde fryserne, der fortælles historier, og alle samler kræfter til den lange vinter. For mange er rensdyrene stadig de mest værdsatte – som fangstdyr og som spise, men moskusokserne er blevet optaget i og socialt tilpasset til det tidligere rensdyrlandskab. (Foto: Astrid Oberborbeck Andersen).

Førstefangeren med skindet fra den nyligt fangede moskusokse på ryggen. Teltlejren er pakket sammen, og fangstbytte og grej bæres ned til joller inden afgang. Nogle fra lejren skal til Nuuk (12 timers sejlads med jolle), andre skal til Kangaamiut og Maniitsoq, der ligger tættere på. Tatsip Ataa, august 2020. (Foto: Astrid Oberborbeck Andersen).

Qiviut

Dele af moskusokser, spredt på tværs af tid og sted.

Til venstre: Skind fra moskusokse spændt op på en tromle i uldværkstedet. De lange dækhår er ved at blive klippet af, så den værdifulde underuld (qiviut) kan blive plukket, sorteret, pakket og sendt til Europa, hvor det skal spindes til garn, der sendes tilbage til Grønland og til et par andre steder i verden. Dyret er skudt af en erhvervsfanger under vinterjagten i februar 2020. Kødet er parteret, adskilt fra skind og uld og cirkulerer i netværk.

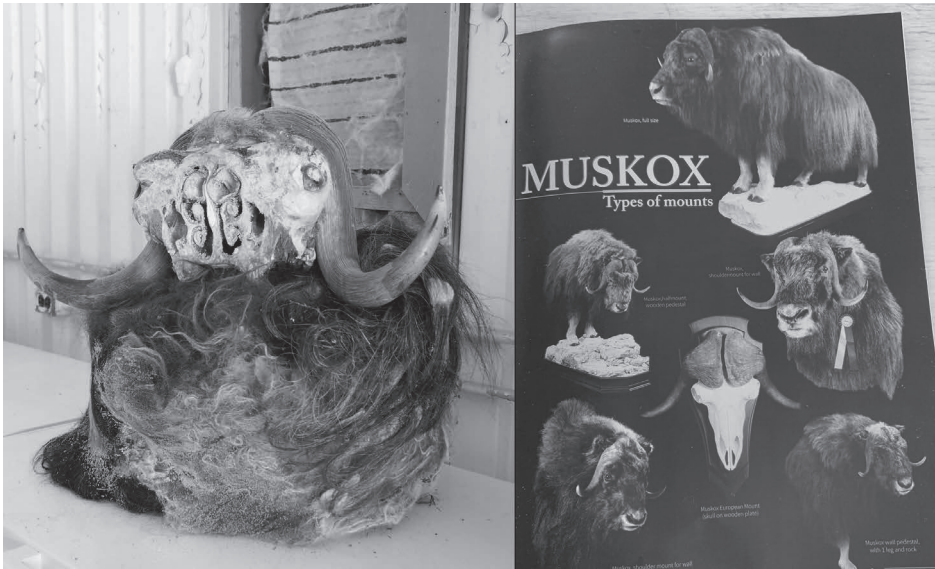
Til højre: håndfarvet moskusoksegarn på garnvinde. Om lidt bliver garnet til et nøgle. Til salg i souvenir- og kunstbutik i Kangerlussuaq. (Fotos: Astrid Oberborbeck Andersen).

[Billedtekst] Rester. En stak barberede moskusokseskind. De ligger stablet op på hinanden med indersiden opad, efter at den værdifulde underuld (qiviut) er plukket af. Frosten har

endnu ikke gjort dem hårde, og små hvidsiskener samles på skindene og næres ved at nippe spækrester. Skindene indgår her i et andet, midlertidigt hele. Skindene smides ikke væk, men opbevares, mens der spekuleres i, om det mon kan betale sig at få skindet bearbejdet til læder. (Foto: Astrid Oberborbeck Andersen).

Trofæ

Til venstre: Skind og del af kranium fra moskusokse, frosset og klar til at blive sendt til konservator i USA eller Europa, hvor den skal blive til „full mount“ - en hel udstoppet moskusokse (øverst til højre). Dyret er fanget af en trofæjæger. Trofæjægere kommer udefra, oftest udlandet, har betalt for at skyde dyret og få et trofæ med sig hjem. I Kangerlussuaq er det blevet et godt supplement til subsistens- og kommerciel kødjagt at blive uddannet trofæjagtguide og oprette egen virksomhed som trofæjagtarrangører (outfitters). Moskusokserne i Kangerlussuaq har tiltrukket flere familier, der har bosat sig i byen og nu lever af at organisere trofæjagt ved siden af fangst efter kød og skind. Outfittere organiserer hele jagtopplevelsen for tilreisende trofæjægere og sørger for, at trofæet efter jagten kommer godt afsted.

Til højre: Taksidermisk produktkatalog fra dansk konservator. Fotograferet i en jagthytte nær Kangerlussuaq, hvor både trofæjægere og erhvervsfangere (og antropologer) overnatter, når de går på jagt efter moskusokser, rensdyr, harer eller rypere. Billedet viser de forskellige typer monteringer, man kan få lavet af en nedlagt moskusokse.

Trofæjagten udgør en vigtig del af erhvervsudviklingen omkring moskusokserne. Men den strider på flere måder med den traditionelle fangst (Odgaard 2019). Trofæjægere kommer fra hele verden og er dermed forskellige, men oftest søger de til Arktis for en ekstrem jagt- og naturoplevelse. For en fanger opvokset med at nedlægge dyr for deres kød og skind kan det synes bizart at rejse til den anden ende af verden for at nedlægge dyr for i deres øjne ubrugelige dele.

Nogle trofæjagtudbydere fremhæver, at moskusokserne i Kangerlussuaq er invasive arter og spekulerer i, at dette giver en frihed til at forme og benytte bestanden på måder, der fremmer økonomisk udbytte frem for traditionel fangst. Argumentet lyder, at den økonomiske værdi, der kommer ud af et trofædyr, er langt højere – for de involverede mennesker og for statskassen – end værdien i et dyr, der nedlægges for sit kød og skind. Et spørgsmål, der hænger i luften er, hvilken „art“ der er den mest invasive i dette landskab: moskusoksen eller trofæjægeren?

En moskusokse krydser sit spor

Den vinter, som du nok husker af andre grunde end dem, der er i fokus her, begyndte moskusoksen pludselig at dukke op over det hele.

I form og ude af form, på plads og uden for sin plads, i flokke og uden flokke.

Moskusokse. Du stille og stædige drøvtygger. Har levet igennem tider, transcenderet -cæner. Vandret igennem vintre, drøvtygget kontinenter.

På ventede steder såsom i bøger, artikler, videoer, zoologiske haver, seminarer og tanker. Og på overraskende steder såsom i drømme og i en parade med arktiske dyr på en Facebook-mur, udpeget af en veninde og nu vasket væk af murens tidevand. Moskusoksen, i sin essens, er her stadig. Vandrer, fouragerer, drøvtygger, stædig.

Død på den frose jord foran slagteriet; fodrer menneskemunde og -maver, arbejdskraft, spinderokke og pengepunge.

Moskusokse nær og fjern, i mange dele og andre heler.

Skindet fra en stor tyr på gulvet i min hems; garvet, handlet, fragtet. Perfekt til dagdrømmeri.

Den dyrebare, bløde qiviut omfavner min hals i en halsedisse og mit hoved i en hue. Giver varme vinteren igennem.

Kødet giver smag og styrke. Bov, kølle, mørbrad, tunge, hals ... spegepølse. Saftig, langsomt stegt kølle. Bøf i burger.

Moskusokse i det antropocæne, med DNA-variation i frit fald. Vil du også dukke op næste vinter, og drøvtygge i fremtidige -cæner?

Andre heler: moskusoksen som sammensatte dele

Moskusokser fra hele levende dyr, til dele, der indgår i andre heler. Moskusoksen bliver kontinuerligt til, delvist og i sammenhæng, indgår i nye og andre heler. Relationelt. Situationelt. Delene er midlertidige. Ligesom de forskellige heler, som delene indgår i. Transformativt. Processuelt. Forskelligartede dele samles,

fastgøres og færdiggøres til nye helheder og indgår i en større sammenhæng. Andre heler. Moskusokserne samler. De bryder med kategorier og samler socialt liv: fangst, troføjagt, uldproduktion, turisme. Hver gang en moskusokse nedlægges og parteres, bliver den til på ny – materielt og semiotisk. De parteres, fordeles, forbinder mennesker og sfærer. Delvist overlappende dele af moskusokser forbindes med andre, og den hele moskusokse søges begrebet og begrebsliggjort, med taksonomi og lovgivning. Samtidig destabiliserer forskellige menneskelige og teknologiske praksisser den hele moskusokse. At se denne mangfoldige moskusokse, og hvordan den multiplicerer, muliggør en anden forståelse (og forvaltning); ikke som afgrænset, selvoprettende bestand, men som relationelle og bevægelige væsener.

Tak

Montagen bygger på etnografiske feltarbejder foretaget i Kangerlussuaq i Vestgrønland siden december 2019 som del af forskningsprojektet Muskox Pathways. Resources and Ecologies in Greenland (<https://projects.au.dk/muskoxpathways/>). Tak til vores kolleger på projektet: Janne Flora, Kirsten Hastrup, Anne Birgitte Gotfredsen. Og til alle, der har givet plads og midler til denne forskning: mennesker og moskusokser i Kangerlussuaq og Nuuk og Danmarks Frie Forskningsfond (FKK).

Note

1. Se <http://lovgivning.gl/da-DK/Lov?rid={1A6BE69B-3B89-4173-BAC1-1C61736FF93C}>.

Litteratur

- Braun, Ingmar M.
2016 The Musk Ox (*Ovibos moschatus*) in the European Upper Palaeolithic Portable Art. In: J.J. Cleyet-Merle, J.-M. Geneste & E. Man-Estier (eds): *L'art au quotidien. Objets ornés du Paléolithique supérieur. Actes du colloque international, Les Eyzies-de-Tayac*. Pp. 285-99. PALEO, numéro spécial.
- Clausen, Bjarne
1994 Udflytning af moskusokser. Et led i en langsigtet erhvervsudvikling i Vestgrønland. *Tidsskriftet Grønland* 1:85-94.
- Flora, Janne
2021 Movements at the Edge. Human-Muskox Entanglements in Northeast Greenland. Under review.

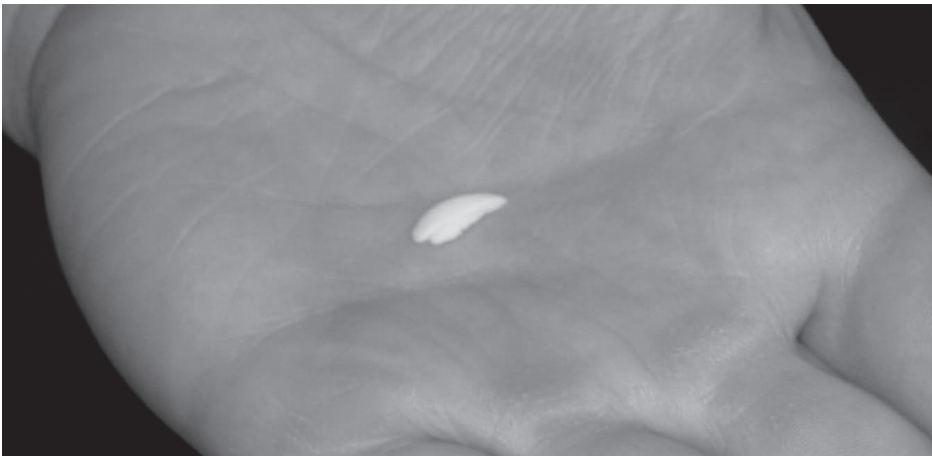
- Hansen, Charles, Christina Hvilsom, Niels Schmidt, Peter Aastrup, Peter Van Coeverden de Groot, Hans Siegismund & Rasmus Heller
2018 The Muskox Lost a Substantial Part of its Genetic Diversity on its Long Road to Greenland. *Current Biology* 28:4022-28. <https://doi.org/10.1016/j.cub.2018.10.054>.
- Lent, Peter C.
1999 Muskoxen and Their Hunters. A History. Norman: University of Oklahoma Press.
- Nadasdy, Paul
2008 Wildlife as Renewable Resource. Competing Conceptions of Wildlife, Time, and Management in the Yukon. In: E.E. Ferry & M.E. Limbert (eds): *Timely Assets. The Politics of Resources and Their Temporalities*. Pp. 75-106. Santa Fe, NM: University of New Mexico Press.
- Odgaard, Ulla
2019 Rensdyrjagt og etik i Vestgrønland. Et spørgsmål om balance. *Tidsskriftet Grønland* 67(1):2-18.
- Pedersen. C.B. & Peter Aastrup
2000 Muskoxen in Angujaartorfiup Nunaa, West Greenland. Monitoring, Spatial Distribution, Population Growth, and Sustainable Harvest. *Arctic* 53(1):18-26. <https://doi.org/10.14430/arctic830>.

METODER FOR EN FLERARTSANTROPOLOGI

At tænke med laks, otolitter og fiskeskæl

HEATHER ANNE SWANSON

„Sådan ser jeg laks,“ sagde George og rakte mig et lille stykke hvidt forkalket stof (se figur 1). Som det lå der i folderne i min håndflade, lignede det en knækket muslingeskal. Det var en otolit, eller hvad der også beskrives som „øresten“. George – en erfaren fiskeriforsker og leder ved et universitet i Californien – tilbringer meget af sin tid med at arbejde med sådanne benede chips: med at få dem til at fortælle historier. Han monterer dem på plader og polerer dem så tynde, at deres trælignende ringe kan tælles, måles og analyseres i bestræbelsen på at lære laksenes livshistorier at kende. George arbejder næsten aldrig med levende laks, men i stedet med otolitter, som ankommer i små hætteglas, hvor de allerede er adskilt fra laksens krop. Når George siger, at han „ser“ laks sådan, er det således ikke gennem fiskeri eller madlavning eller for den sags skyld gennem feltarbejde: Han ser dem praktisk talt gennem et mikroskop, hvilket er nødvendigt for at „aflæse“ de mikroskopiske markeringer på otolittens overflade.

Figur 1. En otolit (øresten) hviler i Georges håndflade. (Foto: Heather Anne Swanson).

Jeg indleder med denne korte beskrivelse af George, fordi den er en del af en allerede velkendt genre. De måder, hvorpå laks „konstitueres“ i laboratoriepraksisser, er netop dét, som optager forskere, der beskæftiger sig med flerartsantropologi og videnskab- og teknologistudier (STS), noget, de efterhånden er blevet dygtige til at studere. Forskere uddannet i samfundsvidenskab og humaniora er løbende blevet kompetente til at spørge kritisk til, hvordan forskellige mennesker undersøger, forstår og gør andre arter; både dyr, planter og landskaber.¹ Denne artikel starter dog et andet sted. Den begynder netop ikke med nysgerrighed på menneskelige videnspraksisser, men ved nysgerrighed på fisk – og især de laks, som også har fanget Georges opmærksomhed.

Antropologerne Jensen og Morita henleder vores opmærksomhed på det, de kalder „de mindre antropologier“, det vil sige antropologier med „konceptuelle og beskrivende stilarter, der distingverer dem fra de store traditioner, men som ellers ikke er radikalt adskilt fra eller uforlignelige med dem“ (Jensen & Morita 2017:4). Med henvisning til antropologerne Marilyn Strathern og Eduardo Viveros de Castro som eksempler på antropologer, der bruger deres etnografiske materiale til at udfordre/disrupte vestlig antropologisk „theory-as-usual“, foreslår Jensen og Morita, at netop den slags videnskabeligt arbejde presser os til at forestille os „former for antropologi, der ikke blot [tager] menneskers praksis og kosmologiske opfattelser som etnografiske data, som kan analyseres ved brug af antropologiens standardteorier, men som konceptuelle udgangspunkter for at udvide, omdefinere eller udfordre dem“ (Jensen & Morita 2017:2). Jeg argumenterer for, at som vi kan udforske sådanne mindre antropologier gennem forskellige folks kosmologier, er det ligeledes muligt at forestille sig nye former for antropologi gennem ikke-menneskelige praksisser.²

I det følgende sigter jeg således efter at lade min egen nysgerrighed om laks mønstre nye refleksioner om de udfordringer og muligheder, der opstår inden for det antropologiske forskningsfelt, vi kalder flerartsantropologi. Hvad sker der, når antropologer stiller nye spørgsmål – med udgangspunkt i ikke-mennesker og ikke-menneskelige „assemblages“ – i et felt, der har en lang tradition for at tage udgangspunkt i mennesker? Der vil utvivlsomt opstå en række spørgsmål om metoder, og de metodiske udfordringer heri er utvivlsomt centrale, da antropologien ofte definerer sig netop gennem sine etnografiske metoder. Afsættet for en „ikke-humanistisk“ antropologi kræver dog en forskningspraksis, der udfordrer konventionelle metodologiske forventninger. I det lys koncentrerer denne artikel sig også om nogle af de „små metoder“, der opstår i dette spændingsfelt, og adresserer, hvordan vi kan sætte os i stand til at genoverveje nogle af antropologiens metodologiske antagelser – herunder disciplinens orientering mod naturvidenskaben.

Flerartsantropologi: nye nysgerrigheder

Flerartsantropologi er på mange måder et resultat af, hvad man kan kalde en ringe disciplineret nysgerrighed. Antropologer, som tidligere undersøgte klassiske kulturelle emner – såsom naturvidenskabelige måder at skabe viden på, politisk økologi, oprindelige folks måder at forvalte naturen på – er blevet mere intellektuelt promiskuøse og tillader sig derfor i stigende grad at rette deres nysgerrighed ikke alene mod menneskelig praksis, men også mod den såkaldte natur (Kirksey & Helmreich 2010; Tsing 2014). Naturvidenskabelige forskere, som senere er konverteret til samfundsvidenskaberne, har hjulpet med at vise de iboende potentialer af sådanne tværfaglige reorienteringer og bestræbelser. Filosof og fysiker Karen Barad (2007) har eksempelvis demonstreret, hvordan dobbeltslids-eksperimentet udgør en åbning for nye forståelser af ontologi, politik og etik. Og biolog og STS-forsker Donna Haraway (2008) har gennem sin fascination af symbioser – som den mellem den hawaiiske bobtailblæksprutte og vibriobakterier – udviklet nye begreber om relationalitet, der udfordrer dominerende diskurser om individualisme. Begge illustrerer, at en skærpet opmærksomhed på verdens ikke-menneskelige materialitet kan gøre en stor forskel på, hvordan man udvikler teori inden for samfundsvidenskab og humaniora. Deres arbejde tillader os at lede efter store og transformative spørgsmål på eksisterende videnskabelige formationers randzoner.

Promiskuøse flerartsnysgerrigheder udfordrer på flere måder forudsætningerne for tidens antropologi og forårsager således også en slags disciplinær rådvildhed (Viveiros de Castro 2004). I løbet af de seneste 150 år er antallet af polyhistorer svundet ind. Muligheden for at være interesseret i iroquoisslægtskab og bæveres dæmningsbyggeri – begge emner, som optog antropologen Lewis Henry Morgan – er i dag forsvundet i tiltagende specialisering. Og i de senere år er genstandene for antropologernes undersøgelser blevet stærkt betinget af fortsat mere rigide disciplinære grænser, som også delvist er knyttet til sondringen mellem kategorierne natur og kultur. Højt specialiserede naturvidenskabsforskere skulle undersøge og rapportere om verden, hed det sig, mens samfundsvidenskaberne og humaniora beskæftigede sig med fortolkninger af og diskurser om verden. Men i en tid med ekspanderende miljøkriser har nogle antropologer fundet sådanne sondringer og tilgange utilstrækkelige, særligt i forhold til at finde ud af, hvordan vi kan sameksistere med andre væsener. Måske, spørger de, skal vi vide mere om andre væseners livsverdener, og hvordan mennesker deltager i disse verdener? Flerartsantropologer har derfor valgt en materialistisk og empirisk tilgang til dette komplekse og spurgt, hvordan mennesker og ikke-mennesker sammen deltager i at skabe nye fælles verdener.

Flerartsantropologi markerer sig således ved på betydelig vis at omdefinere antropologiens undersøgelsesobjekt. Flerartsetnografer insisterer på, at man for at forstå sociale verdener også må betragte ikke-menneskelige socialiteter, som antropologien med dens ofte snævre definitioner af det „menneskelige“ og det „sociale“ har forsømt (Kirksey & Helmreich 2010; Tsing 2014). Anna Tsing (2012:144) hævder således, at også antropologer er blevet fanget i pandisciplinære projekter, hvori man „forestiller sig, at menneskearten, det vil sige praksissen at oprettholde sig som art, er autonomt selv-opretholdende“. Tsing (2014), blandt andre, udfordrer denne begrænsede definition af *antropos* (mennesket) ved at insistere på, at man for at forstå betydningen af „at være menneske“ på samme tid også må udvide det antropologiske blik til at omfatte mere-end-menneskelige relationer.³ Flerartsforskere har derfor også opfordret andre samfundsvidenskabelige forskere til at fokusere på ikke-mennesker i håb om at undgå at reproducere den slags faglige nærsynethed, der fortsat strukturerer en stor del af den akademiske verden. Nærmere bestemt beder de os om ikke kun at være nysgerrige på, hvad folk som George gør ved og siger om laks, men også på selve laksens liv.

Flerartsantropologi bliver således også et svært forviklet felt sammensat af flere forskellige discipliner, hvor en artikulation af væsener såsom laks, der typisk betragtes og italesættes som et biologisk studieobjekt, også må gøres genkendelig i et samfundsvidenskabeligt sprog. På sin vis er denne artikulation allerede godt i gang, som det også fremgår af den voksende mængde af flerartsforskning. Metodisk er meget dog fortsat u- eller underudforsket. Og mens flerartsantropologi har fremsat stærke påstande om vigtigheden af at være nysgerrig over for ikke-menneskelige aktører, har feltet endnu ikke på tilstrækkelig vis behandlet de iboende metodologiske dilemmaer, som denne nysgerrighed afstedkommer. Hvordan studerer man rent faktisk ikke-mennesker inden for en disciplin, hvis metoder er overvejende menneskeorienterede? Hvilke metodiske forskydninger kan vi få brug for?

Metoder, praksisser og instrumenter

For at beskrive nogle mulige fremgangsmåder for flerartsantropologi vil jeg trække på min egen forskning om stillehavslaks, samt analyser af lakseskæl og otolitter. Jeg vil bruge disse detaljer om laks til at argumentere for, at de nysgerrigheder, som flerartsantropologi søger at dyrke, kræver særlige observationsmetoder, der strækker grænserne for, hvad vi typisk tænker på som „etnografi“. Laksens socialiteter (både til og hinsides mennesker) kræver, at antropologer lærer at „aflæse“ laksekroppe. Til dette formål foreslår jeg, at vi gør os bekendt

med nogle af de fremgangsmåder og instrumenter, som folk som George bruger til at skabe ny viden om andre arters verdener.

Tag de stillehavslaksarter, som er genstand for Georges forskning. Når laks migrerer fra flod til hav og tilbage igen, konstituerer disse peripatetiske fisk deres omgivelser på flere måder: De følger særlige strømme og sporer dermed komplekse migrationsruter, hvorefter de vender tilbage til de floder, de kom fra. Under gydning bygger de rede med deres haler, hvilket ændrer flodens morfologi, og når de dør, frigiver deres rådne fiskekroppe det fosfor og kvælstof, som de optog fra havvand, ud i ferskvandsstrømmene, hvilket forandrer cirkulationen af næringsstoffer på tværs af vandskel.

De måder, hvorpå laks konstituerer landskaber og *vandskaber*, forandrer også menneskers liv og historier på afgørende vis. Tænk eksempelvis på, hvordan folk i oprindelige samfund har struktureret deres levevis efter laksens migration- og bevægelsesmønstre. Eller overvej, hvordan laks former industrisamfund: Laksens migrationsmønstre påvirker både, hvordan vandkraftanlæg er blevet designet, og den mængde strøm, de genererer. Yderligere har laksens behov for kølige strømme også ført til dannelsen af nye tømmerpolitikker, der blandt andet skal sikre trædække ved flodbredder, samt nye regulativer for ranching, der forhindrer kvæg i at nedtrampe strømbede og flodbredder og endda nye regler for landbruget, der reducerer næringsstoftilførsel. Kort sagt er de fleste arealanvendelsespraksisser i laksens nærhed i tæt dialog med fisken.

Men hvordan studerer man som antropolog så egentlig laks? Trods entusiasmen har flerartsantropologien vist sig udfordrende, blandt andet fordi den afslører nogle af etnografiens iboende sårbarheder. Det er således relativt let at påpege, at vi bør tage ikke-mennesker mere alvorligt, men det er på samme tid svært at vide, hvilke videnspraksisser vi skal benytte i forhold til at undersøge ikke-menneskelige praksisser. De klassiske samfundsvidenskabelige værktøjer, der normalt giver os gode betingelser for at studere en eller anden form for praksis – eksempelvis de handlinger og praksisser hvorigennem forskere, fiskere og oprindelige folk forstår og gør fisk – synes til gengæld utilstrækkelige i forhold til at studere ikke-mennesker. Og det samme gør sig gældende for de tilgange, vi kender fra aktør-netværksteori (ANT) og STS-forskningen. Her er det eksempelvis vigtigt, bemærker antropologen Bruno Latour (2004), at tale med „repræsentanten“ (dvs. forskeren, fiskeren) for de ikke-mennesker, man ønsker at studere. Men dette er ikke altid tilstrækkeligt. Hvad gør vi, hvis vores nysgerrighed, eller vores spørgsmål vedrørende ikke-mennesker adskiller sig fra de spørgsmål, som stilles af deres repræsentant – en biolog eller måske en zoolog? De STS-inspirerede tilgange, der fremføres af antropologer som Annemarie Mol og John Law, og som undersøger, hvordan ting konstitueres i praksis, har vist sig at være

yderst velegnede til at analysere livligheden ved sygdomme og teknologiske apparater. Denne tilgang har imidlertid også sine utilstrækkeligheder i forhold til at studere levende væsener, som ikke alene „konstitueres“ gennem menneskelig praksis, men som også selv er i stand til at „konstituere“ deres omgivelser.⁴ Mens vi spørger, hvordan George konstituerer laks, kan vi ligeledes søge at begribe, hvordan laks konstituerer verden?

Dette spørgsmål er naturligvis omgærdet af usikkerheder og risici – både i ontologisk, politisk og disciplinær forstand. Men dette er sårbarheder, som jeg mener, vi bør omfavne. Hvis vi skal spørge, hvordan laks forstår landskaber, har vi måske brug for at formulere nye erkendelsesmåder som tilføjelse til konventionelle socialvidenskabelige metoder. Dette skridt betyder naturligvis ikke, at vi skal forkaste allerede eksisterende samfundsvidenskabelige værktøjer til kulturel og politisk analyse, men snarere at vi bør omfavne og tage ansvar for den opgave, der ligger i at skabe en disciplin, der reflekterer over sine egne metoder, historier og praksisser – herunder dens arv fra den menneskelige exceptionalisme.

Etnografiske eksperimenter

I et forsøg på at udvide den etnografiske værktøjskasse har flerartsantropologer trukket på en stribe andre discipliner og felter. Et af de områder, hvor de almindeligvis har draget inspiration, har været biologiens adfærdsforskning. Andre antropologer har vendt sig mod etologien eller dyretrænere (Allen og Bekoff 1997; Hearne 1987; Smuts 2001) for at lære at spore sig ind på og fortolke ikke-menneskelige adfærdsmønstre og handlinger (Despret 2004; Haraway 2008). Men når antropologer nu har orienteret sig mod disse felter, har de ofte også haft en tendens til at henvende sig til forskere, hvis forskning er epistemologisk kompatibel med deres egen. Eksempelvis har nogle af disse antropologer indgået særdeles frugtbare samarbejder med primatologer – både metodisk og teoretisk – hvor komplekse begreber som „kultur“, „tradition“ og „personlighed“ allerede er i spil.⁵

Alligevel, mens flerartsantropologer har været yderst produktive i deres studier af blandt andet dyreadfærd, har de dog også produceret nogle betydningsfulde faglige lakuner. Eksempelvis har dyreadfærdsforskere i overvældende grad studeret pattedyr, og flerartsforskere har haft tendens til at gøre det samme. Der findes derfor også en stor mængde forskning om pattedyr – ikke-menneskelige primater, kæledyr og husdyr – hvilket må siges at være et ret smalt udsnit af det samlede flerartslige liv, vi finder på kloden.⁶ Dette fokus er imidlertid dikteret af metoden: De eksisterende metoder man finder fra dyreadfærdsforskning, som typisk baserer sig på observationer af dyrs kropssprog og af deres sociale forhold,

fænomener, der er umiddelbart synlige for det menneskelige blik, er simpelthen bedre egnet til at studere pattedyr (og fugle) end andre livsformer. Med andre ord er disse observationsmetoder, som baserer sig på umiddelbar menneskelig observans bedre egnet til, eksempelvis, at studere hunde end bakterier.

Antropologer, der arbejder med insekter, planter og svampe, har ofte samlet indsigt fra naturhistorien og beskrivende biologi (Raffles 2010). Inspireret af naturforskernes mange omhyggelige bemærkninger og notater (Canfield 2011; Herman 1980), som i mange tilfælde minder om klassiske antropologiske beskrivelser og tekster (fx Evans-Pritchard 1940; Malinowski 1935; Rappaport 1968), konstruerer de særlige former for empirisk observation, der omfatter sociale verdener hinsides den menneskelige. Ét eksempel på dette finder man hos Anna Tsing (2014), som i sit arbejde i de skove, hvor matsutakesvampene gror, har opfordret antropologer til at engagere sig i den tværfaglige iagttagelsespraksis, hun kalder „kritisk beskrivelse“. Tsing understreger vigtigheden af at notere sig så forskellige ting som kapitalistisk praksis, skovsuccession og svampesvækst for bedre at forstå, hvordan igangværende sociale historier udfolder sig i de landskaber, vi undersøger.

De tilgange, der har rod i den naturhistoriske tradition, har dog også sine begrænsninger. Selv om sammenviklingen af etnografiens og naturhistoriens metoder har bragt menneskers og dyrs historier ind i den samme analytiske ramme, har man fastholdt fokuset fra begge tilgange på direkte observationer af en observatør i kød og blod, og typisk fra noget, der minder om det blotte øje (Haraway 1988). At udvide etnografi gennem naturhistoriske observationer hjælper os dog ikke metodologisk med at begribe og håndtere de ting, som vi ikke kan se direkte og personligt.

Og dette er et enormt problem, hvis man vil studere eksempelvis mikrober, havstrømme, langsigtede evolutionære processer eller, som i mit tilfælde, laks.

Ydermere omgår dette stærke fokus på feltobservationer også nogle af de iboende epistemologiske spørgsmål om at bedrive „videnskab“ som antropolog. Naturhistoriens metoder minder på mange måder om vores velkendte og afholdte „deep hanging out“. Men hvad sker der, hvis vi kigger væk fra den direkte feltobservation og i stedet vender os mod kemiske analyser, der udføres på diverse laboratorier, ikke som „deltagerobservation“, men som en antropologisk praksis i sig selv? Sådanne skift kan vække uro og udfordrer, hvad vi opfatter som vores disciplinære forpligtelser.⁷

Geografer, hvis felter også har forrykket sig med „den animale vending“, er begyndt at undersøge mulighederne i, hvad man kan kalde „mixed methods“. I en nyere artikel foreslår Hodgetts og Lorimer (2014), at dyregeografer med interesse i at udforske artshistorier måske er bedre tjent med at benytte følgende tre

metoder: 1) tekniske anordninger til sporing og dataindsamling af dyr eller arter, som ellers er svære at følge, 2) teknologi til at indfange og undersøge de kommunikationsmåder, der falder uden for menneskets typiske visuelle og auditive sanselighed,⁸ og 3) genanalyse, herunder plantegeografi. Inspireret af den slags arbejde afsøger jeg antropologiens muligheder for at forfølge lignende metodologiske eksperimenter – for at strække os selv og blive dus med nogle af de metoder og instrumenter som mennesker som George i bestræbelsen på at skabe ny viden om andre arters verdener.

Når direkte observation fejler: et studie af laksens liv

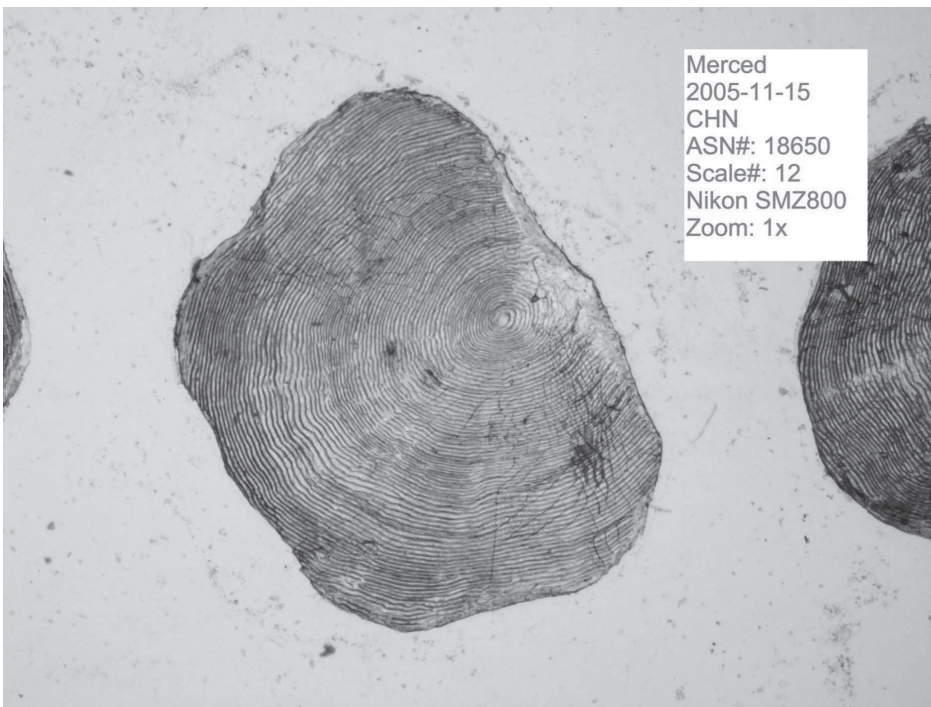
I det følgende vil jeg dykke ned i mine egne studier af stillehavslaks, som jeg har udført i Japan og det vestlige USA. Her har jeg fokuseret på, hvordan laks former måder at leve på for en mængde forskellige arter, og hvordan de deltager i en iterativ skabelse og genskabelse af land- og vandskaber i samspil med andre væsener og kræfter. Disse studier kræver selvsagt, at jeg ved noget om, hvordan fiskeri, indfødte levemåder og dæmningskonstruktioner både påvirker og påvirkes af laksens liv. Men det kræver også, at jeg ved noget om laksens liv i sig selv. De fleste laks i disse regioner begynder deres liv i rugerier. De fødes i plastikbakker, opdrættes i store tanke bygget i rustfrit stål og fodres med en pelleteret kost, mens de vejes og måles regelmæssigt. I disse omgivelser er laks åbenlyst synlige for det blotte øje, hvorfor de traditionelle former for etnografisk observation er ret velegnede. Ved at bemærke og nøje beskrive de måder, hvorpå laks reagerer på deres tilværelser i rugerier, kan vi lære meget om deres adfærd og deres forhold til deres verden – en meget menneskeskabt en af slagsen. Men når juvenile laks er blot få måneder gamle, frigives de fra rugeriet ud i det „vilde“. Herefter migrerer de hurtigt til havet, hvor de opholder sig i flere år, og først mange år senere vender de tilbage til den region, hvor de blev født.

Når laks først svømmer fra rugeriet, fordufter mulighederne for direkte observation af deres videre liv. At udføre etnografiske observationer, vel og mærke forankret i og hentet fra direkte observation og deltagelse, er fra laksens frigivelse nærmest umulig. Og det er i situationer som disse, at antropologen begynder at miste sit epistemologiske greb om sagen, og hvor vi får brug for nye værktøjer til at udvide vores observationsmuligheder.

Denne udfordring er dog ikke uden sidestykke i mere menneskecentreret etnografi. Når vi studerer mennesker, vil vi også ofte gerne undersøge praksisser og begivenheder, som vi ikke direkte kan bevidne. Dette er en af grundene til, at vi gennemfører interviews, registrerer livshistorier og foretager arkivstudier: Der er historier, som vi ved er afgørende for vores arbejde, også selv om vi ikke direkte

kan opleve dem. Af samme årsag bruger vi derfor også ofte diverse teknologier og infrastrukturer såsom biblioteker og museer til at opspore det, vi ikke kan se eller opleve på nært hold. Og uden tøven gransker antropologen arkivet eller taler med ældre informanter om fortiden. Eksempelvis benyttede jeg i mit eget arbejde i Japan microfichelæsere (mikroform) til at arbejde mig gennem gamle avisudklip med information om tidligere praksisser inden for fiskeriforvaltning.

Jeg vil nu gøre brug af et særligt kunstgreb – et, der adresserer de centrale spørgsmål i denne artikel. Jeg vil bruge den samme microficheenhed, som jeg satte min lid til i Japan, men skifte de gamle avisudklip ud med lakseskæl. Dette er dog ikke blot en hypotetisk udskiftning: En microfichelæser er en ganske almindelig teknologi, som benyttes til at visualisere og forstørre fiskeskæl. Og med lidt kyndig assistance – langt mindre hjælp end det, der kræves for at tillade mig at fortolke dokumenter skrevet på japansk – kan jeg med microfichelæseren lære en masse om laksens liv, som foregår hinsides direkte observation. Lakseskæl er som årringe i træer: I takt med at laksen vokser, udvikler dens skæl koncentriske markeringer (se figur 2).

Figur 2. Set under forstørrelse ligner båndmønstre i fiskeskæl træernes vækstringe. Et trænet øje kan i dette billede uddrage information om fiskens alder, dens vækstrate og dens migrationsmønster. (Foto: ©California Department of Fish and Game).

Disse markeringer, som vist i figur 2, fortæller os noget om laksens livshistorie, om de relationer, der skabes, og de tidsligheder, den indgår i. Og bredden på de koncentriske bånd kan fortælle os noget om mønstrene i laksens vækst: hvornår der har været rigeligt med føde, hvornår den har kæmpet for at finde tilstrækkelig næring. Fordi laksen vokser langsommere om vinteren, aflejrer sæsonændringer sig også i de koncentriske markeringer, hvilket yderligere fortæller os noget om laksens alder. Andre linjer på skællene angiver, hvornår laksen overgik fra ferskvand til saltvand, hvilket siger noget om, hvor længe den har levet i forskellige habitater, og hvordan den voksede hvor og hvornår. Ved at „aflæse“ dette laksens „arkiv“ er vi i stand til at lære mere om de måder, hvorpå laks ser og gør landskaber – noget, der ikke er umiddelbart tilgængeligt gennem almindelige observationsmetoder.

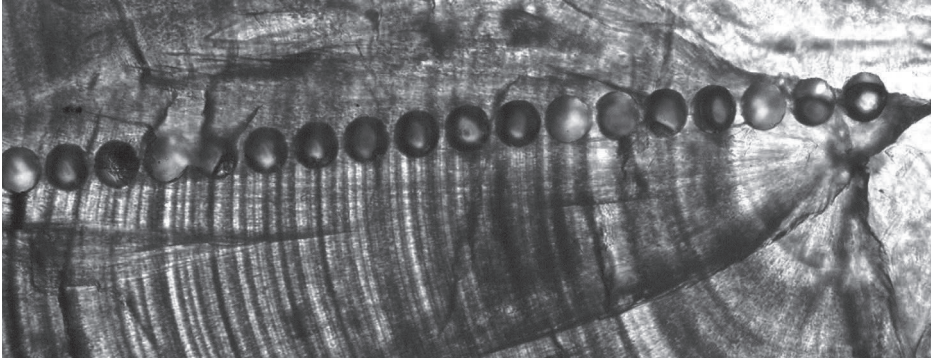
Antropologen Tim Ingold har noteret sig, at „enhver ting – set på et bestemt sted og i en bestemt tid – indeholder en historie om de forhold, der har bragt den der“ (Ingold 2011:160, min oversættelse). Den fænomenologiske idé – at organismer indeholder deres relationshistorier i deres kropslige forfatning – skal i tilfældet af fisk tages ganske bogstaveligt. Selv om de ikke omslutter *alle* deres historier og *alle* deres relationer, bærer skæl alligevel en vigtig historie om fisk. Hvis livshistorier – et velkendt og centrals studieobjekt i antropologien – materialiserer sig i laksekroppe, er vi nødt til at lære at *se* dem – inklusive deres mange markeringer, artikulationer og lagdelte kompleksiteter – for på den måde at få indblik i sociale forhold, som ikke umiddelbart er tilgængelige for etnografien. At forlange dette af os er ikke et outreret forslag. Hvis antropologer kan bruge historiografiens metoder samt diverse teknologier i deres arkivforskning, hvorfor skulle vi da ikke også kunne bruge molekylær- og marinbiologiens metoder og teknologier til at lære mere om laks og laksearkiver?

Stort set alle de antropologer, jeg kender, ender med at udføre en eller anden form for arkivforskning, og det på trods af at meget få af os er ordentligt uddannet i de historiske metoder. Vi er afhængige af vores evne til at lære fra andre discipliner og deres metoder – i dette tilfælde historie – og integrere dem i vores egne. Epistemologisk må vi altid huske at forholde os til de udfordringer, som arkiver konfronterer os med, herunder det forhold, at historisk materiale aldrig er neutralt, og at selve dets tilstedeværelse eller fravær er betinget af magtkampe og -forhold. Sommetider fremhæves og behandles disse problemer, men på andre tidspunkter godtages de uden en dybere forklaring af de mange og ofte kontroversielle lag af viden, på hvilke de baserer sig. Men for at fortælle akkurat den historie, som vi ønsker at fortælle, forholder vi os med lige dele skepsis, nysgerrighed, ansvar og åbenhed over for vores historiske materiale. Nogle pointer destabiliseres, mens andre accepteres. Jeg foreslår, at vi tilgår vores engagement med laksens kropsliggjorte historie på samme måde.

Otolitkollaborationer

Jeg vil nu henlede opmærksomheden på en anden teknik, med hvilken vi kan observere laks: at kigge nærmere på den lille, forkalkede ting, som vi tidligere i artiklen så i Georges hånd. Otolitter (også øresten) er små sten i fisks indre øre. Otolitter består af calciumkarbonat og spormineraler deponeret i en proteinmatrix og har derfor en anden densitet end resten af fiskens ellers porøse krop. Når fisken bevæger sig og dermed oplever vibrationer, støder dens otolitter derfor op mod hårcellerne i det indre øre (mere præcist i cochlea). Denne proces gør, at fisken mærker accelerationer og decelerationer, som hjælper den med at orientere sig (Popper et al. 2005). Men otolitter er ikke kun sanseorganer. De er ligesom fiskeskæl også ting, der afslører en tidsmæssigt sekventeret oversigt over dele af fiskens liv. I forhold til fiskeskæl fortæller otolitter om nogle andre af fiskens relationer i tid og rum. Mens markeringerne i fiskeskæl dannes uregelmæssigt i semiugentlige cyklusser og primært dokumenterer sæsonændringer, knytter markeringerne i otolitterne sig snarere til fiskens daglige rytmer. Der dannes typisk en markering i otolitten om dagen, som så akkumuleres i løbet af hele fiskens liv.

Otolitmarkeringer – skabt gennem fiskens interaktioner med fødekilder, temperaturforhold, saltholdighed, fotoperiode, andre fisk og endda mineraler i nærliggende klippeformationer – kan fortælle os meget om laksens sociale liv. Brede markeringer angiver, at laksen har haft rigelig adgang til mad, befundet sig i moderate temperaturer og været fri fra konkurrence fra andre, mere aggressive fisk. Smalle markeringer angiver derimod dage, hvor fiskens liv har været mere udfordrende. En mørk markering kaldes et „stresstjek“ og repræsenterer en vanskelig livsovergang – en signifikant metabolisk og hormonal stressrespons, som i bogstaveligste forstand efterlader sig et livsvarigt mærke. Eksempelvis vil man hos de unge laks, der opdrættes i rugerier og senere frigives i naturen, typisk se markante tegn på stress i perioden umiddelbart efter frigivelsen. Men kemien i otolitter kan fortælle os endnu mere. De runde huller i otolitten (se figur 3) er spor efter ekstraktion af en mikrokemisk prøve. Isotopiske spor i otolitter kan afsløre noget om mineralsammensætningerne af det vand, hvori laksen har befundet sig på et givent tidspunkt, hvilket giver mulighed for bedre at stykke laksens livsbane sammen. Tilstedeværelsen af visse andre elementer kan også fortælle os, hvornår laksen har ernæret sig ved havafledt protein, og hvornår den har ernæret sig af andre, større hvirvelløse ferskvandsorganismer. Den kemiske sammensætning i markeringerne på otolitten i Georges håndflade viser for eksempel, hvordan laksen først har spist pelleteret rugerifoder af knuste havfisk, siden har ernæret sig ved ferskvandsorganismer i floden for en stund, inden den til sidst er migreret til havet for at genoptage en havbaseret diæt.

Figur 3. Et otolittværsnit placeret under 100 x forstørrelse. Hullerne indikerer de steder, hvor der er taget prøver til isotopanalyse med et massespektrometer. Hvert hul er 40 mikrometer bredt (1/25 af en millimeter). (Foto: ©Rachel Johnson, NOAA Fisheries).

Disse ovenstående eksempler illustrerer blot en brøkdel af de historier, man kan finde i otolittens arkiv. Ved at koble disse markeringer med kemisk analyse kan vi konstruere delvise portrætter af fiskens mangfoldige relationer, idet den navigerer gennem rytmerne af og strømmene i dens akvatiske omgivelser. Sådanne teknikker er uvurderlige i forhold til at lære mere om, hvordan fisk bevæger sig i deres omgivelser og interagerer med andre – og skaber akvatiske verdener – i øjeblikke, hvor vi ikke kan observere dem direkte.

Former for vidensproduktion i mødet mellem arter

Hvad er det for et billede af laks, som kommer til syne her – og hvordan er det relevant for antropologien og STS? Uden otolitanalyser hælder antropologer til at se laks i en til en-relation med mennesker. Vi fokuserer på de korte øjeblikke, hvor mennesker interagerer direkte med fisk, eksempelvis inden for rugerikultur, når de passerer gennem dæmninger, eller når de bliver viklet ind i et fiskenet, en fælde eller en ruse. Mens disse måder at se og gøre laks på bestemt er vigtige, reducerer de også fisks verdener til øjeblikke med tæt kontakt med mennesker. Analysen af otolitter kan til gengæld hjælpe os med at få proportionerne på plads og til bedre at forstå, hvad mennesker egentlig betyder for laksens liv. Gennem otolitters fortællinger kan vi udsige noget om, hvad mennesker – i rent fysisk forstand – betyder for laks. Vi kan eksempelvis notere os, at laks, efter deres frigivelse fra rugerierne og i deres senere forsøg på at passere gennem dæmningsanlæg, øger deres stressniveau, hvilket giver anledning til metaboliske forandringer, der aflejrer sig i deres knogler. Men vi kan også se, at laksens verden er langt mere end konkrete møder med det menneskeskabte. Otolitter rummer nemlig også historien om, hvordan laks interagerer med mineraler, der udvaskes

af grundfjeld, byttet, de slider for at fange, prædatorer, de kæmper for at undgå, ruterne, de migrerer ad, årstidernes vekslen og meget andet. Bragt i dialog med etablerede antropologiske former åbner historierne i laksens øresten for langt fyldigere fortællinger, hvor møder mellem mennesker og ikke-mennesker placeres i omfangsrige netværk af flerartslige relationer.

Når George (eller en antropolog) foretager en analyse af en otolit, konstitueres en særlig type eller form for laks. Gennem denne analyse lærer vi imidlertid også noget om *laksens* konstitueren, praksisser, som inkluderer, men også går hinsides laksens kontaktflade med mennesker. Ved at kigge på og analysere otolitter får vi et glimt af laksens verden, som ganske rigtigt er viklet ind i menneskers verden, men alligevel er forskellig fra den. Jeg behandler her analysen af otolitter som en repræsentant for en lang række videnskabelige praksisser og metoder, der måske kan være i stand til at hjælpe os med at få et bedre metodisk greb om ikke-menneskelige arter i antropologien. I en tid med klimaforandringer, forurening og masseudryddelse er det både praktisk og politisk presserende, at vi forstår, hvordan det at være menneske foregår i en mangfoldighed af flerartslige møder – og vi mangler simpelthen en bedre forståelse af, hvad disse verdener behøver for at overleve.

Netop fordi otolitter indeholder oplysninger om vækstrater blandt fisk, kan de fortælle os noget om de relationelle og flersartslige netværk, i hvilke fisk trives, og i hvilke de ikke gør. Hvis fisk ikke er i stand til at trives og vokse, er deres liv og samfund selvsagt i fare. Ydermere kan mineralindholdet i otolitter også fortælle os om de rejser, fisk foretager, samt hvor stressede de er, når de rejser. Ved at rekonstruere disse rejsemønstre lærer vi mere om de steder, hvor de fisk trives, og de steder, hvor de ikke gør.⁹ På den måde kan otolitter give antydninger om, hvilke slags miljømæssige forstyrrelser der er tålelige for laks, og hvilke der truer selve overlevelsen af deres akvatiske verdener. At se hinsides simple menneske-laks-forhold er essentielt for både at anerkende de afgørende måder, hvorpå visse menneskelige handlinger forstyrrer laksens verdener og at minde sig selv om, at mennesket ikke er den eneste betydende faktor, selv i det såkaldt antropocæne.

Man behøver dog ikke nødvendigvis at udføre analyser af otolitter eller lignende for at lade naturvidenskabelige metoder berige det samfundsvidenskabelige arbejde om ikke-menneskelige arter. Ofte kan man i al enkelhed også gøre det ved at læse videnskabelige artikler mod hårene, vride dem ind i andre epistemologiske praksisser. Andre gange er der dog, som det er tilfældet med otolitter, et presserende behov for som antropolog at bebo naturvidenskabelige praksisser. Dette skyldes, at vores spørgsmål til ikke-menneskelige socialiteter ofte er tilstrækkeligt forskellige fra de spørgsmål, man typisk stiller i naturvidenskaben,

til, at de endnu ikke har undersøgt, hvad vi gerne vil vide. I sådanne tilfælde kan vi finde svar på vores spørgsmål ved at benytte naturvidenskabelige metoder og redskaber, men på nye måder. For mit eget vedkommende rummer analysen af otolitter begge dele. Jeg har lært meget om laksens livshistorier ved at læse publicerede artikler, men den tidligere forskning på området har også sine begrænsninger. For eksempel vil jeg vide, hvad otolitringer fra gydende laks kan fortælle os om deres forhold til deres verden. Jeg har dog fundet meget lidt data om otolittens ydre markeringer – de markeringer, der dannes i de sidste uger af laksens liv – fordi de fleste af de spørgsmål, der i øjeblikket fascinerer forskere, fokuserer på laksens tidlige udviklingsstadier. Derudover er jeg også interesseret i at tegne levende portrætter af individuelle fisk, fra fødsel til død, men om dette emne fandt jeg nærmest ingen forskning, til trods for at det faktisk er muligt at undersøge rent teknisk. For forskere, som har været mest interesseret i at lave statistiske analyser af laksens overlevelsesratio i lyset af forskellige juvenile livsmønstre, har optegnelsen af detaljerede beskrivelser af individuelle fisks hele liv været meget lidt attraktiv. Men disse modeller tegner ikke et levende portræt af laksens liv og verden. De anderledes spørgsmål, som min antropologiske baggrund tilskynder mig at stille – og de forskellige former for viden, som disse spørgsmål kan generere, indikerer, at der inden for samfundsvidenskaberne er gode grunde til at involvere sig i analyser af otolitter og lignende.

Bekymringer om videnskab

Samfundsvidenskabelige forskere har tendens til at være skeptiske over for de naturvidenskabelige metoder og samarbejder på trods af deres store potentiale i forhold til læring om ikke-menneskelige arter. Er det „ordentlig“ antropologi? Selv med en mængde forbehold bliver de fremgangsmåder, som vi eksempelvis finder i forskningen om otolitter, ofte mistænkeliggjort i antropologien. Jeg er derfor også klar over, at det, jeg foreslår i denne artikel, er risikabelt.

Jeg vil godt understrege, at jeg ikke mener, at naturvidenskaben og dens værktøjer er de eneste måder at lære om laks og deres verdener på. Jeg har for eksempel også lært meget om laks fra fiskere, og jeg betragter ikke deres viden som sekundær. Net og fiskeliner er, ligesom den videnskabelige analyse af otolitter, effektive værktøjer i forhold til at lære mere om laks, især når de er under vand og derfor ude af syne. Når jeg her lægger vægt på naturvidenskabelige metoder, er det, fordi de repræsenterer en form for viden, som antropologer systematisk har holdt sig fra – på bekostning af flerartsforskningen. Vi antropologer ville ikke tøve med at gribe en fiskestang og forsøge at lære noget om laks fra vejrbidte og erfarne fiskere, men vi er tilbageholdende med at engagere forskere og naturvidenskabelige

metoder i tilsvarende samarbejder. Kort sagt er naturvidenskaben og dens metoder forsat marginaliseret i den moderne antropologi.

Denne marginalisering har vigtige historiske årsager: Antropologer har gennem tiden forsøgt at udgrænse narrativer om den vestlige modernitet og oplysningshumanisme, som videnskab er tæt forbundet med. Jeg vil ikke hævde, at de tilgange, jeg i denne artikel advokerer for, ikke også medfører risici i forhold til det vigtige epistemologiske arbejde, der ligger i at udfordre naturvidenskabens evne til at fremlægge dominerende udlægninger af verden. Jeg vil dog argumentere for, at risiciene ved midt i afgrundsdybe miljømæssige kriser at patruljere de praksisser, med hvilke vi kan lære at forstå flerartslige verdener, er langt større. Faktisk er de naturvidenskabelige metoder så nyttige i forhold til at forstå ikke-mennesker, og det vil være uansvarligt af os at afvise dem uden videre. Men at bruge naturvidenskabelige artikler til at forsyne såkaldt „baggrundsinformation“ for det antropologiske arbejde – en ganske almindelig praksis inden for antropologi – er ikke nok. Flerartsantropologi kræver mere intime forhandlinger med naturvidenskaben.

Spændingerne mellem flerartsantropologi, (natur)videnskab og metode er næsten allestedsnærværende, selv om det sjældent ekspliciteres. En del af spændingerne er knyttet til antropologiens tendens til at opstille kategoriske modsætningsforhold mellem animisme/det traditionelle/autenticitet og naturvidenskab/det moderne/Vesten. Hvor animisme ofte betegnes som berigende og livliggørende for verden – med ontologisk mangfoldighed og nye politiske mulighedsrum, formodes naturvidenskaben at aflive den gennem skabelsen af et singulært positivistisk perspektiv, som afstiver allerede dominerende „moderne“ ontologier. Det er nærmest overflødigt at sige, at de følelser, som dette modsætningsforhold fostrer, skaber dårlige betingelser for at styrke alliancer i en fælles interesse for ikke-mennesker. Sådanne essentialiserende tendenser risikerer snarere at genoplive de såkaldte „krige mellem videnskaberne“,¹⁰ end de øger chancerne for nye samarbejder i deres kølvand – samarbejder, der potentielt tilvejebringer nye forskningsmæssige alternativer. Hvis vi vil lære mere om laksens ontologiske praksis, bør vi ganske rigtigt ikke affærdige indfødte metoder, men ej heller naturvidenskabens. Naturvidenskaben behøver ikke nødvendigvis at stå i kontrast til animisme med praksisser, som afliver verden og forarmer politik.¹¹ Naturvidenskab kan i sig selv være „ikke-moderne“ og kan bidrage til at skabe andre verdener. Animistisk videnskab er således ikke en umulig neologisme.

Når jeg afviser det binære modsætningsforhold mellem naturvidenskab og animisme, betyder det ikke, at jeg mener, der findes én ontologisk verden, som er enestående, eller at naturvidenskab er den ene hovedkategori eller centrale videnskab, mod hvilken alle andre videnskabelige praksisser skal måles. I ste-

det argumenterer jeg for, at vi må spille rollen som „trickster“ – endnu et antropologisk nøglebegreb – ved at bevæge os mellem verdener, være multiple, og dermed sløre grænserne mellem videnskaberne (Haraway 1988). Og for at foretage en mere fyldig og seriøs undersøgelse af ikke-mennesker, eksempelvis såsom laks, må vi i flerartsantropologien kræve at *inkludere* naturvidenskabelige metoder snarere end at *frastøde* dem – det er ikke et spørgsmål om „enten-eller“, men om „både-og“.

Alle metoder er mangelfulde, og de metodiske redskaber, vi bruger, er de eneste, vi har. Hvis vi begrænser vores metodiske værktøjskasse for meget, og ovenikøbet erklærer, at nogle metoder slet ikke er brugbare, ender vi til sidst også med at begrænse de måder, hvorpå vi kan tilegne os ny viden. At samarbejde med naturvidenskabelige forskere betyder ikke nødvendigvis at opgive sit eget kritiske blik på visse former for viden. Med henvisning til Barbara Smith understreger Jensen og Morita, som jeg henviste til i begyndelsen af denne artikel, at „forskere er i stand til at skabe ‘sofistikerede konjunktioner’ af viden, hvis de forbliver nøje afstemt og refleksive om forskelligheden af deres brug af begreber og antagelser“ (Jensen & Morita 2017:10).

Epistemologiske og politiske udfordringer

Feministiske videnskabsstudier giver nogle fingerpeg om, hvordan vi kan imødekomme de epistemologiske og politiske udfordringer. Ved at være særligt opmærksom på de måder, som race, klasse og køn påvirker og giver form til viden på, har de feministiske videnskabsstudier traditionelt været kritiske over for mange videnskabelige epistemologier og praksisser, herunder grundlæggende idéer om videnskabelig objektivitet (Harding 1986; Keller 1982; Longino 1990). Forskere inden for feministiske videnskabsstudier er dog ingenlunde imod naturvidenskab. De indgår i tæt dialog med videnskab og kommer ofte selv fra naturvidenskabelige kredse. I stedet for blankt at afvise naturvidenskab bedriver de videnskab anderledes. Og i deres forpligtelse over for at vide mere om den materielle verden, når dagen er omme, end da den begynder, har disse forskere vredet værktøjer og praksisser fra fagområder som primatologi (Strum & Fedigan 2000), biologisk antropologi (Tanner & Zihlman 1976), fysik (Barad 2007) og biologi (Fausto-Sterling 1992). Frem for at opgive deres forpligtelse over for empirisme og objektivitet har de understreget den politiske nødvendighed af fortsat at fremsætte realitetsprincipper om virkeligheden. Ved også at understrege uholdbarheden af både klassisk objektivisme, som vi kender det fra naturvidenskab, og social konstruktivisme, som vi kender det fra samfundsvidenskab, har de vist os, at blot fordi fakta er „produceret“, er de ikke pure opspind. I deres forsøg på at skabe

nye videnskabelige perspektiver hævder de, at videnskab altid er situeret og derfor altid foregår på et bestemt „sted“, på et bestemt „tidspunkt“. Også videnskab er derfor „partielle perspektiver“ (Haraway 1988; Harding 1986). Og alt imens de minder os om vidensproduktionens aldrig uskyldige karakter, har feministiske videnskabsstudier også demonstreret, at brugen af naturvidenskabelige værktøjer og teknikker ikke automatisk medfører, at man mister sit kritiske blik – eller sit medlemskab i en kultur, som påstår ikke at have en kultur.

Jeg foreslår således, at vi overfører dette forhold til videnskab til det forhåndenværende materiale. Dermed *kan* man altså studere laksens sociale verden via otolitter, samtidig med at man bevarer sit kritiske blik på øvrige videnskabelige påstande. Faktisk mener jeg, at det er bydende nødvendigt, at vi gør netop det. Hvad der er særligt interessant ved analysen af otolitter og lignende praksisser for en antropolog som mig, er ikke som sådan, at jeg bliver en naturvidenskabelig forsker, men snarere at mit blik for laksens sociale historie gennem arbejdet med laksens kropslige arkiver får langt større udsigelseskraft og -rækkevide.

Efter udgivelsen af *Writing Culture* (Clifford og Marcus 1986) er antropologer i høj grad blevet opmærksomme på, hvilke muligheder og begrænsninger der er for, hvad vi egentlig kan vide. Selv om denne nyerhvervede årvågenhed i nogle henseender har forværret antropologernes skepsis og foragt for objektivitet og naturvidenskab og lejlighedsvist også har ført til overdrevet selvrefleksiv og nærmest solipsistisk prosa, har de fleste antropologer generelt været i stand til at afklare, hvordan vi kan og bør fremstille og skildre andres liv. Og så alligevel: Jo mindre kropslige og jo mindre deltagende antropologer er i de felter, de studerer, jo større ubehag oplever vi typisk. Antropologens idealiserede selv-billede i felten er derfor på mange måder tættere på en naturforsker i felten end en hightechforsker i et laboratorie. Det til trods bør vi alligevel ikke undlade at engagere os i nye metodologiske eksperimenter, som er centrale for flerartsantropologi. For selv om det er klart, når alt kommer til alt, at brugen af teknologi i vores arbejde så afgjort præger vores observationspraksisser og -betingelser, sker det ofte på uforudsigelige måder.

Teknikker som analyse af otolitter leder nemlig ikke nødvendigvis til at begå den synd, som Donna Haraway (1988) kalder for „gudstricket“ – indtagelsen af en upositioneret position. At tilgå otolittens markeringer kræver hårdt arbejde. Man kan ikke ekstrahere otolitter fra levende laks, og man må således enten dræbe laksen eller indsamle rådne lig fra nyligt afdøde laks. Derefter må man skære laksens hoved af og rode rundt efter otolitterne, enten med fingrene eller med pincet. Otolitterne sendes derefter til et laboratorie, hvor de lægges på plader og snittes i tynde skiver. Analysen af otolitter er således tydeligvis kropslig – otolitterne skal udvindes med håndkraft – og beror derfor ikke bare på en

objektiv og distanceret videnskabelig praksis. Når jeg her sammenligner arbejdet med at analysere otolitter og fiskeskæl med arkivarbejde, er det til dels for at understrege, hvordan begge dele også er kropsligt arbejde og handler om at drage konklusioner på baggrund af sit materiale, dels otolitternes altid mangelfulde beskaffenhed. Som det også er tilfældet med traditionel arkivforskning, er analysen af otolitter også altid ufuldkommen: Hvor det materiale, man kan finde i koloniale arkiver, er skævvredet mod det bureaukratiske, fortæller otolitten uforholdsmæssigt meget om fiskens stofskifte, som er ganske vigtigt, men som dog ikke dækker hele fiskens relationelle tilværelse. Ydermere afhænger udfaldet af den pågældende analyse af otolitter også af mange andre forhold: finansieringsforhold, tilgængelige teknologier, disciplinære konventioner og de former for ekspertise, som indgår i selve analysen. Analysen af otolitter producerer således ujævne og delvise rekonstruktioner af fiskens livshistorier og sociale forhold. Man kan med andre ord sige, at otolitter både taler og sættes i tale, men alligevel er meget fortsat usagt.

Hvis vi vil forpligte os til at skabe en robust flerartsantropologi, og hvis vi ønsker at lære mere om, hvordan laks ser landskaber, må vi ikke på forhånd udelukke nogen værktøjer. Analysen af otolitter og lignende kan bestemt benyttes til at styrke fejlagtige vestlige og naturvidenskabelige påstande om universalisme. Men de kan bestemt også gøre andet. Ved at undersøge otolitter finder jeg ikke fakta om enkelte laks og deres verdener: Gennem de utrolige variationer i otolittens markeringer opdager jeg laksens mangfoldighed. Det er dog ikke den samme slags mangfoldighed, som jeg så før, da jeg brugte interviews og deltagerobservation til at udforske, hvordan mennesker konstituerer laks. I stedet er det en slags mangfoldighed, som nok er forbundet med og forankret i de menneskelige måder at konstituere og gøre sig bekendt med laks på – en mangfoldighed, som er forankret i komplekse og dynamiske flerartslige forhold – men hvor menneskelig praksis ikke nødvendigvis spiller en dominerende rolle. Gennem deres otolitter får man øje for, at laks ikke kun gøres i praksisser, men selv praktiserer og gør. De har deres egne mangfoldige måder at se og konstituere akvatiske landskaber på, herunder floder, flodbredder, æstuarier og have. Og disse måder er ofte sammenflettet med mennesker, men ikke indkapslet af dem.

Hvis vi skal gøre os i stand til bedre at bebo en verden, som på mange måder har taget skade af menneskets tilstedeværelse, må vi begynde med at bemærke og beskrive de mangfoldige flerartslige forhold, der udfolder sig i den. At kunne fortælle historier af den slags kræver, at antropologer lærer mere om andre arter. Vores disciplin har brugt årtier på at finpudse metoder til at studere menneskelige sociale relationer, og nu kræver den politiske, etiske og miljømæssige situation, at vi fortæller mere omfattende historier, ikke om kun om os selv, men også om

os selv i forhold til ikke-menneskelige socialiteter. Til at udføre arbejdet med at skabe disse historier om flerartslig mangfoldighed har vi brug for George og andre forskere, ikke som genstande for vores undersøgelser, men som samarbejdspartnere i vores forsøg på at lære om ikke-menneskelige verdener.

Hvis antropologi skal kunne omstille sig til sådan en verden, kræver det også, at vi omlægger vores metodologi. Det kræver med andre ord, at vi konfronterer og bearbejder de menneskecentrerede metoder, som begrænser vores evne til at lære om ikke-menneskeligt liv og ikke-menneskelige historier. Som samfundsvidenskabelige forskere er vores praksis og vores forpligtelser forbundet med særegne faghistorier, som gør det udfordrende, men så afgjort ikke umuligt at tackle de spørgsmål og udfordringer, som forskningen inden for flerartsantropologi medfører. Det, vi har brug for, er ikke en afvisning af vores allerede eksisterende samfundsvidenskabelige metoder, som er afgørende for at forstå menneskelig praksis, men snarere en styrkelse af rækkevidden af vores opmærksomhed, så vi bedre kan forstå de ikke-mennesker, der også er en del af verden. I lyset af sådanne behov er den observationspraksis, vi finder i analysen af eksempelvis fiskeskæl- og otolitter – analyser, der giver indblik i, hvordan sociale historier manifesterer sig fysisk – vigtige at tage i betragtning. Denne artikel argumenterer derfor for, at vi bør udvide vores metodiske repertoire – en „medtilblivelse“ blandt nye praksisser, som inkluderer de teknikker og redskaber, der typisk betragtes som naturvidenskabelige.

Tak

Udkast til denne artikel blev præsenteret på American Anthropological Associations konference i 2012 og i 2013 på den årlige konference på Manchester Universitets og Open Universitys Center for Research on Socio-Cultural Change (CRESC) og i 2014 på NOW-projektets Collaborative Moments' workshop i København. Konstruktiv feedback er blevet givet af Zac Caple, Pierre Du Plessis, Elaine Gan, Casper Bruun Jensen, Marianne Lien, Carol Stack og Anna Tsing. Jeg vil også takke Rachel Johnson og George Whitman for deres materielle og intellektuelle bidrag. Forskningen er støttet af STEPS Institute for Innovation in Environmental Research ved University of California, Santa Cruz, og Advanced Graduate Fellowship ved Pacific Rim Research Program, University of California. Artiklen blev revideret under et skriveophold finansieret af Contemporary Ethnography-program ved Aarhus Universitet.

Oversat af Jannik Friberg Lindegaard

Noter

1. Denne litteratur er mangfoldig og spænder fra arbejde med indfødt viden (Cruikshank 2005) til politisk økologi (Goldman et al. 2010) og dyreforsøg (Grasseni 2004). I forhold til laks har Lien og Law vist, hvordan samfundsvidenskabelige metoder såsom deltagerobservation tillader os at forstå, hvordan forskellige laks konstitueres i forhold til forskellige menneskelige praksisser (se Law & Lien 2013; Lien & Law 2011).
2. Selv om Jensen og Morita (2017) fokuserer på en bestemt genre af flerartsantropologi, er der genklang med andre antropologiske dialoger, især studier fokuseret på at „tænke gennem ting“ (Henare et al. 2007) og på „ny materialitet“ (Bennett 2010). Nærværende artikel har interessante ligheder med Holbraad (2011), der har opfordret til at finde nye undersøgelsesmetoder, der går ud over „folks engagement med ting“ (op.cit.16) for i stedet at undersøge, hvordan ting „taler“ gennem deres »materielle egenskaber“ (op.cit.10; se også Holbraad 2013).
3. I samstemmighed med aktør-netværksteori (Callon 1986; Latour 2005) har antropologer i flerartsantropologi understreget, at „agens“ ikke er en ting, der er eksklusiv for menneskeheden.
4. Tilgange i flerartsantropologi, der bruger STS-argumenter om mangfoldighed som et udgangspunkt (se fx Mol 2002), mangler ofte og utilsigtet de livlige ikke-menneskelige praksisser.
5. Primatologi har haft usædvanligt stærke ikke-vestlige (dvs. Kyoto-skole), feministiske og tværfaglige (dvs. etnoprimatologiske) grene, og mange af forskerne herunder deltager derfor aktivt i politiske og epistemologiske debatter. Disciplinen giver derfor relativt gode betingelser for tværfaglige eksperimenter (Fuentes 2012).
6. Tænk eksempelvis på, hvordan udtryk som „den flerartslige drejning“ og „menneske-dyr-relationer“ ofte ses som løse synonymmer for flerartsantropologi.
7. Forskere i flerartsantropologi har også deltaget i samarbejde med biokunstnere, som led i deres metodologiske eksperimenter (Hodgetts & Lorimer 2014:5; Johnston & Kirksey 2014). Jeg formoder, at populariteten af biokunst i flerartsantropologi er knyttet til det noget akavede forhold mellem antropologi og naturvidenskab. Men kunst ser ud til at mægle mellem videnskaberne ved at åbne nye rum for dialog.
8. Et eksempel, som Hodgetts og Lorimer (2014) tilbyder, er olfaktorisk kommunikation blandt medlemmer af væselfamilien.
9. Litteraturen om laks er stor og strækker sig tilbage til 1980'erne. For eksempler på hvad litteraturen fortæller om laksens livshistorier, se Barnett-Johnson et al. (2008), Kennedy et al. (2002), Lind-Null et al. (2008) og Weber et al. (2002).
10. „Videnskabernes krig“ er et udtryk eller et fænomen, der henviser til videnskabelige konflikter i 1990'erne, hovedsagelig i USA mellem samfundsvidenskab og humanister på den ene side, som advokerede for, at al viden er „konstrueret“, og naturvidenskaben på den anden side, som hævdede at producere objektiv viden om verden.
11. Candea (2010) tager en lignende tilgang, når han nægter at fordømme videnskabelig „løsrivelse“.

Litteratur

- Allen, Collin & Marc Bekoff
1997 Species of Mind. The Philosophy and Biology of Cognitive Ethology. Cambridge, MA: MIT Press.
- Barad, Karen
2007 Meeting the Universe Halfway. Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning. Durham, NC: Duke University Press.
- Barnett-Johnson, Rachel, Thomas E. Pearson, Frank C. Ramos, Churchill B. Grimes & R. Bruce MacFarlane
2008 Tracking Natal Origins of Salmon Using Isotopes, Otoliths, and Landscape Geology. *Limnology and Oceanography* 53(4):1633-42. <https://doi.org/10.4319/lo.2008.53.4.1633>.
- Bennett, Jane
2010 Vibrant Matter. A Political Ecology of Things. Durham, NC: Duke University Press.
- Callon, Michel
1986 Some Elements of a Sociology of Translation. Domestication of the Scallops and the Fishermen of St. Brieuc Bay. In: J. Law (ed.): Power, Action and Belief. A New Sociology of Knowledge? Pp. 196-223. London: Routledge.
- Candea, Matei
2010 »I Fell in Love with Carlos the Meerkat«. Engagement and Detachment in Human-Animal Relations. *American Ethnologist* 37(2):241-58. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1425.2010.01253.x>.
- Canfield, Michael R. (ed.)
2011 Field Notes on Science and Nature. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Clifford, James & George E. Marcus (eds)
1986 Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography. Berkeley: University of California Press.
- Cruikshank, Julie
2005 Do Glaciers Listen? Local Knowledge, Colonial Encounters, and Social Imagination. Seattle: University of Washington Press.
- Despret, Vinciane
2004 The Body We Care For. Figures of Anthro-Zoo-Genesis. *Body & Society* 10(2-3):111-34. <https://doi.org/10.1177/1357034X04042938>.
- Evans-Pritchard, E.E.
1940 The Nuer. A Description of the Modes of Livelihood and Political Institutions of a Nilotic People. Oxford: Clarendon Press.
- Fausto-Sterling, Anne
1992 Myths of Gender. Biological Theories about Women and Men. 2nd ed. New York: BasicBooks.
- Fuentes, Agustin
2012 Ethnoprimatology and the Anthropology of the Human-Primate Interface. *Annual Review of Anthropology* 41:101-17. <https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-092611-145808>.

- Goldman, Mara J., Paul Nadasdy & Matthew D. Turner (eds)
 2010 *Knowing Nature. Conversations at the Intersection of Political Ecology and Science Studies*. Chicago: University of Chicago Press.
- Grasseni, Cristina
 2004 *Skilled Vision. An Apprenticeship in Breeding Aesthetics*. *Social Anthropology* 12(1):41-55. DOI: 10.1017/S0964028204000035.
- Haraway, Donna
 1988 *Situated Knowledges. The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective*. *Feminist Studies* 14(3):575-99. <https://doi.org/10.2307/3178066>.
 2008 *When Species Meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Harding, Sandra
 1986 *The Science Question in Feminism*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Hearne, Vicki
 1987 *Adam's Task. Calling Animals by Name*. New York: Alfred A. Knopf.
- Henare, Amiria, Martin Holbraad & Sari Wastell (eds)
 2007 *Thinking Through Things. Theorising Artefacts Ethnographically*. London: Routledge.
- Herman, Steven
 1980 *The Naturalist's Field Journal. A Manual of Instruction Based on a System Established by Joseph Grinnell*. Vermillion, SD: Buteo Books.
- Hodgetts, Timothy & Jamie Lorimer
 2014 *Methodologies for Animals' Geographies. Cultures, Communication and Genomics*. *Cultural Geographies* 22(2):285-95. <https://doi.org/10.1177/1474474014525114>.
- Holbraad, Martin
 2011 "Can the Thing Speak?" Open Anthropology Cooperative Press, Working Papers Series No. 7. <http://openanthcoop.net/press/http://openanthcoop.net/press/wp-content/uploads/2011/01/Holbraad-Can-the-Thing-Speak2.pdf>. Læst 6.3.2017.
 2013 *Things as Concepts. Anthropology and Pragmatology*. In: G. Pereira (ed.): *Savage Objects*. Pp. 17-30. Lissabon: Imprensa Nacional Casa da Moeda.
- Ingold, Tim
 2011 *Being Alive. Essays on Movement, Knowledge and Description*. London: Routledge.
- Jensen, Casper & Atsuro Morita
 2017 *Introduction. Minor Traditions, Shizen Equivocations, and Sophisticated Conjunctions*. *Social Analysis* 61(2):1-14.
- Johnston, Marnia & S. Eben Kirksey
 2014 *Multispecies Salon*. <http://www.multispecies-salon.org>. Læst 6.3.2017.
- Keller, Evelyn F.
 1982 *Feminism and Science*. *Signs* 7(3):589-95.
- Kennedy, Brian P., Andrea Klaue, Joel D., Blum, Carol L. Folt & Keith H. Nislow
 2002 *Reconstructing the Lives of Fish Using Sr Isotopes in Otoliths*. *Canadian Journal of Fisheries and Aquatic Sciences* 59:925-29. <https://doi.org/10.1139/f02-070>.

- Kirksey, Eben & Stefan Helmreich
 2010 The Emergence of Multispecies Ethnography. *Cultural Anthropology* 25(4):545-76. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1360.2010.01069.x>.
- Latour, Bruno
 2004 *Politics of Nature. How to Bring the Sciences into Democracy*. Trans. Catherine Porter. Cambridge, MA: Harvard University Press.
 2005 *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*. New York: Oxford University Press.
- Law, John & Marianne E. Lien
 2013 Slippery. *Field Notes in Empirical Ontology. Social Studies of Science* 43(3):363-78. <https://doi.org/10.1177/0306312712456947>.
- Lien, Marianne E. & John Law
 2011 "Emergent Aliens". On Salmon, Nature, and Their Enactment. *Ethnos* 76(1):65-87. <https://doi.org/10.1080/00141844.2010.549946>.
- Lind-Null, Angie, Kim Larsen & Reg Reisenbichler
 2008 Characterization of Estuary Use by Nisqually Hatchery Chinook Based on Otolith Analysis. US Geological Survey Open-File Report 2008-1102. <https://pubs.usgs.gov/of/2008/1102/>.
- Longino, Helen E.
 1990 *Science as Social Knowledge. Values and Objectivity in Scientific Inquiry*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Malinowski, Bronislaw
 1935 *Coral Gardens and Their Magic*. London: Routledge.
- Mol, Annemarie
 2002 *The Body Multiple. Ontology in Medical Practice*. Durham, NC: Duke University Press.
- Popper, Arthur N., John Ramcharitar & Steven E. Campana
 2005 Why Otoliths? Insights from Inner Ear Physiology and Fisheries Biology. *Marine and Freshwater Research* 56:497-504. <https://doi.org/10.1071/MF04267>.
- Raffles, Hugh
 2010 *Insectopedia*. New York: Vintage Books.
- Rappaport, Roy A.
 1968 *Pigs for the Ancestors. Ritual in the Ecology of a New Guinea People*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Smuts, Barbara
 2001 Encounters with Animal Minds. *Journal of Consciousness Studies* 8(5-7):293-309.
- Strum, Shirley C. & Linda M. Fedigan (eds)
 2000 *Primate Encounters. Models of Science, Gender, and Society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Tanner, Nancy & Adrienne Zihlman
 1976 Women in Evolution. Part I: Innovation and Selection in Human Origins. *Signs* 1(3):585-608. <https://doi.org/10.1086/493245>.

- Tsing, Anna
2012 Unruly Edges. Mushrooms as Companion Species. *Environmental Humanities* 1(1):141-54. <https://doi.org/10.1215/22011919-3610012>.
- 2014 More-than-Human Sociality. A Call for Critical Description. In: K. Hastrup (ed.): *Anthropology and Nature*. Pp. 27-42. New York: Routledge.
- Viveiros de Castro, Eduardo
2004 Perspectival Anthropology and the Method of Controlled Equivocation. *Tipiti* 2(1):3-22. ISSN 2572-3626 (online) Available at: <http://digitalcommons.trinity.edu/tipiti/vol2/iss1/1>.
- Weber, Peter K., Ian D. Hutcheon, Keven D. McKeegan & B. Lynn Ingram
2002 Otolith Sulfur Isotope Method to Reconstruct Salmon (*Oncorhynchus tshawytscha*) Life History. *Canadian Journal of Fisheries and Aquatic Sciences* 59(4):587-91. <https://doi.org/10.1139/f02-038>.

TRÆER OG ANDRE(S) ARTER I AMAZONAS¹

STINE KRØIJER

„Jeg tror ikke, at jeg nogensinde vil lære dem at kende,“ udbryder Delfin en sen eftermiddag, hvor vi sidder på svalegangen foran hans hus med udsigt ud over Aguaricofloden. Samme formiddag har vi været på besøg på en nyanlagt oliepalmeplantage, og det har skabt nye bekymringer for den gamle *inti-ba-ikë* (shamanleder), der under normale omstændigheder ser det som sin opgave at kende til skovens planter og dyr. *Siekopai* eller secoyafolket, som Delfin tilhører, har få år forinden truffet det usædvanlige valg at fælde skoven omkring landsbyen San Pablo Katëtsiaya i ecuadoriansk Amazonas for at anlægge en plantage. Under besøget kunne Delfin ved selvsyn konstatere, hvordan landskabet havde gennemgået store forandringer, som de nye fremmede arter tilsyneladende havde forårsaget.²

Amazonas er kendt som verdens mest varierede og rige biologiske område. Adskillige millioner arter – insekter, planter, fugle, pattedyr og andre livsformer – befolker den del af det sydamerikanske kontinent, som afvandes af Amazonfloden og dens bifloder. Mange arter er end ikke kendte eller registrerede, i hvert fald ikke af videnskaben. Vegetationen med dens op mod 16.000 træarter er naturligvis kendt af de indfødte folk og deres shamaner, og Delfin har ved flere lejligheder ageret lokal ekspert i forbindelse med videnskabelige undersøgelser med det formål at kortlægge nyttige planter og den biologiske mangfoldighed (Vickers & Plowman 1983; Yepez et al. 2005). Han har også levet i og brugt skoven samt forsøgt at forstå de andre livsformer i skoven gennem indtagelse af *yagé* (et hallucinogen også kendt som *ayahuasca*). Delfins tvivl om sin egen evne til at lære de nye, introducerede arter at kende gav mig anledning til at forsøge at forstå træernes rolle i secoyafolkets kosmologi: Hvordan man „kender“ og skelner mellem arter, og hvorvidt det at kende er betinget af artens beskaffenhed eller af de økologiske og menneskelige relationer, som de indgår i.

Interessen for denne specifikke plantage og dens historie opstod, efter at jeg havde besøgt San Pablo Katëtsiaya gennem mere end et årti, og da en nyhedsartikel i de ecuadorianske medier omtalte, hvordan secoyafolket havde ryddet en del af deres skov for at kaste sig over kommerciel palmeolieproduktion. Artiklen kunne også berette, at beslutningen om at rydde skoven og indgå en underleverandøraftale med det private plantageselskab Palmeras del Ecuador havde udløst en bøde på 375.000 amerikanske dollars for „ødelæggende adfærd i sårbare økosystemer“, som landsbyen dog efterfølgende nægtede at betale.³ Skovrydningen blev kaldt et brud på naturens rettigheder med henvisning til det nye rettighedskompleks, som var blevet indskrevet i landets grundlov i 2008 efter politisk pres fra de indfødte folks bevægelse i landet. Sagen om den ulovlige træfældning og omsig-gribende plantagedrift indebar altså, at naturens rettigheder blev vendt mod den del af befolkningen, hvis kosmologi i første omgang blev brugt til at legitimere grundlovsændringen.

Gennem det seneste årti er der udkommet flere værker om plantager og plantagedrift. Greg Gradins populærvidenskabelige bog *Fordlandia* (2009) om bil-magnaten Henry Fords plantageeventyr i Amazonas efter første verdenskrig fremmaner en utopisk fantasi om monokulturel produktion med det amerikanske midtvest som forbillede. I 1927 opkøbte Ford jord i Brasilien for at dyrke rågummi i overensstemmelse med nye idéer om *scientific management* og for at sikre en vital del af forsyningskæden til bilindustrien i USA, som havde vanskeligt ved at skaffe gummi nok. Men allerede i 1945 drukkede drømmen om at ordne og tæmme naturen i plantepest, vold, affald og sygdom, og dermed svandt også forhåbningerne om, at Amazonas kunne gøres til genstand for effektiv ressourceudnyttelse.

Alligevel gentager historien sig, og oliepalmeplantagerne griber om sig i både Ecuador og Colombia. I Michael Taussigs bog *Palma Africana* (2018), der handler om paramilitær vold, ulovlig tilegnelse af fællesjord og plantagedrift i Colombia, er den hybride oliepalme OxG omdrejningspunkt for en fragmenteret og voldelig politisk kultur. Han beskriver, med reference til mit arbejde i Ecuador, hvordan agroindustriens terror forstørrelser virkeligheden, så der opstår „en tro på planternes menneskelige karakteristika“ (op.cit.67-68). Selv om oliepalmerne i San Pablo Katëtsiaya er af den samme art, fortolker jeg ikke planternes menneskelige karakteristika som et spørgsmål om „tro“. Jeg mener derimod, at den hybride krydsning mellem amerikanske og afrikanske palmesorter bliver del af secoyaernes animistiske univers, hvorved palmen ses som en person, som det er umuligt at (gen)kende eller relatere sig til.

Donna Haraway og Anna Tsing har brugt begrebet *plantationocene* til at beskrive plantagens imperiale ordening, som er kendetegnet ved introduktion af

monokulturelle dyrkningsmetoder, indhegning af fællesjord, slaveri samt domesticering og koncernledelse af andre arter (Tsing 2012; Haraway 2015; Haraway et al. 2016). Selv om styring, herredømme og kontrol gennemsyrrer alverdens plantagelandskaber, viser forfatterne os også, hvordan naturen kan hele sig selv, og hvordan andre relationer mellem arter kan opstå i de mellemrum og sprækker, som uvægerligt opstår i plantagernes ellers kontrollerede univers. For både Tsing og Haraway er der en god portion håb knyttet til disse alternative projekter og artsrelationer, som forventes at indebære et potentiale for nye, mere ligeværdige relationer mellem arter – miljøødelæggelserne til trods.

Denne håbefuldhed er dog ude af trit med Delfins oplevelse af situationen på secoyafolkets territorium, hvor de hybride palmer potentielt er personer med menneskelige karakteristika, men som han hverken kender eller forventer at kunne lære at kende, hvorfor de også står uden for hans kontrol. I det lys koncentrerer jeg mig derfor om at beskrive secoyafolkets relationer til og forestillinger om træer i den tropiske skov og om deres forhold til de nye, vilde og ukontrollable arter, som nu befolker plantagen. For mig er det en central erkendelse i den forbindelse, at forholdet til træerne synliggør koloniale magtrelationer i en anden form (jf. Strathern 1988:182), nemlig som forskellige arter og deres (koloniale) ånder, hvilket jeg vil vende tilbage til i det følgende.

Min pointe er, at fremvæksten af en oliepalmeplantage i den tropiske skov må afstedkomme en nødvendig omorganisering af det analytiske forhold mellem natur og kultur, idet plantagen peger på grænserne for den relationelle ontologi, som i de senere år har ligget til grund for flerartsantropologien. Hvor de langsomtvoksende træer, for eksempel det store *ceiba* (kapoktræ), som jeg beskriver nedenfor, er personer, man kan relatere sig til, er de nye oliepalmer derimod at forstå som „natur“, der hverken er relationelt forbundne eller en del af skovens sociale rum. De vanlige beskrivelser af plantager som monokulturer (Haraway 2015; Tsing 2012) med henvisning til de ensartede, domesticerede og kontrollerede afgrøder overskygger med andre ord let secoyaernes syn på plantagen som „natur“, det vil sige et ukendt rum, fyldt med utæmmede væsener som ikke er underlagt social kontrol.⁴

Arternes sociale liv

Den tidlige antropologiske litteratur om Amazonas var, ikke overraskende, særlig optaget netop af forholdet mellem natur og kultur, mennesket og dets naturgrundlag. I den monumentale *Handbook of South American Indians* (1940-49) foregreb Julian Steward idéen om „kulturel økologi“, hvilket indbefattede en undersøgelse af miljøets uomgængelige indvirkning på det sociale og kulturelle liv på tværs

af Amazonbassinet. Det grundlæggende spørgsmål, som Steward og andre var optaget af, hidrørte de materielle teknologier, økologiske forhold og faktorer, som kunne forklare den relativt simple kultur, som datidens antropologer mente at støde på i Amazonas.

Disse undersøgelser byggede altså på antagelsen om eksistensen af en fundamental diskontinuitet eller transcendentel forskel mellem mennesket, der var i besiddelse af bevidsthed (sjæl) og dermed kultur, og alle de andre arter, der blev forstået som natur. Som Claude Lévi-Strauss senere bemærkede, blev differentieringen mellem arterne i det naturlige domæne, „artschauvinismen“, også omsat til evolutionisme og racisme i det menneskelige og kulturelle domæne. Selve idéen om arter handlede altså mere om at markere forskel og „andethed“ (*alterity*) end om at placere og lade mennesket være del af en multipleks verden (Lévi-Strauss 1977). Claude Lévi-Strauss var derimod optaget af forholdet mellem natur og kultur på det symbolske og kognitive plan og dermed af den kosmologiske dimension af det materielle liv. Modsætningsparret mellem natur og kultur, som tidligere var indlejret i Julian Stewards teorier om verden, blev dermed – som Eduardo Viveiros de Castro senere har påpeget – anset for at være iboende den indfødte befolknings kosmologi og sociale liv (Viveiros de Castro 1996:181).

Først langt senere begyndte den kulturelle økologi og strukturalismen at nærme sig hinanden, hvilket faldt sammen med, at antropologien begyndte at udfordre det moderne naturbegreb. Man erkendte, at store dele af Amazonas ikke var et utæt vildnis, men derimod menneskeskabte, kulturelle landskaber (Balée 1989; Rival 1993) – en erkendelse, der også førte til en forståelse af, hvordan Amazonas i fortiden havde understøttet langt mere komplekse samfund end hidtil antaget (Roosevelt 1993; Heckenberger et al. 2003). Phillipe Descola (1996) og Ann-Christine Taylors (1996) kritik af forestillingen om naturen som et transcendentalt „udenfor“ inspirerede mange nyere studier af skoven som socialt rum (Rival 1998; Kohn 2013) og af menneskers forhold til andre livsformer. Dette forhold blev i Amazonas-forskningen enten fremstillet som en relation mellem rov- og byttedyr (Fausto 2007; Viveiros de Castro 2012; Rival 2017) eller som et spørgsmål om sameksistens, domesticering, slægtskab og adoption, der var kendetegnet ved lige dele omsorg og social kontrol (Overing & Passes 2000; Brightman et al. 2016). Interessen var altså for en særlig variant af animisme, som Tania Stoltze Lima og Eduardo Viveiros de Castro kaldte „amerindiansk perspektivisme“ (Lima 1996; Viveiros de Castro 1998), og som beskriver det forhold, at alle arter er personer, har kultur og altså er mennesker *for sig selv*. Fælles for de senere studier er interessen for dyreverdenen, for jaguaren som shamanens primære følgeart og „anden“, hvilket alt andet lige henviste træer, buske, krat og planter til biroller i den regionale litteratur.

Min forskning viser, at planter og træer også er personer, sådan som det i øvrigt også gælder for rov- og pattedyrene. Hver art besidder en „sjæl“ og en kropslig „beklædning“, der er forbundet med bestemte kapaciteter eller evner. Den krop, en art bebor – eller hvis perspektiv, man midlertidigt indtager gennem metamorfose – bibringer et bestemt kropsligt synspunkt (*point of view*, Viveiros de Castro 1998:478), hvorfra en verden udfolder sig.⁵ Det særlige kosmologiske princip, at alle arter er personer, indebærer, at mennesker ikke er de eneste, der besidder kultur. Derimod afgør det kropslige synspunkt, man indtager, hvilken „natur“ man bebor. Der indtræder altså en referentiell „andethed“ (alterity): Det sproglige tegn (betegner) henviser ikke til den samme betegnede, men denne afhænger af det kropslige synspunkt, der tales fra (tegnet er deiktisk). Dette vil jeg senere illustrere i det forhold, at både mennesker og træer har noget, de kalder mad, men at kapoktræets mad fremstår som mycelium for os. Idéen om en forskel mellem arter er med andre ord central i perspektivistiske verdener, men arterne står i relation til hinanden; en relation, der virker gennem metamorfose og inkorporation, ikke primært via distinktion. Det er særligt shamaner som Delfin, der mestrer de sociale relationer mellem arter. Nogle arter (oliepalmen) undslår sig dog etableringen af den relation, som shamaner normalt har til andre væsener, hvilket indebærer, at der opstår nye vilde, ukontrollable relationer og rum, som bedst kan beskrives som natur (i betydningen vild, ukontrolleret og ukendt).

Fra kolonisering til naturens rettigheder?

Secoyafolket bor i dag i fire landsbyer langs Aguaricofloden i Ecuador. I 1973 bosatte de sig på opfordring fra evangeliske missionærer fra Summer Institute of Linguistics (SIL) i landsbyen San Pablo Katëtsiaya, hvor jorden ifølge Delfin forekom dem både rig og „endeløs“. Allerede år forinden havde den ecuadorianske stat dog lanceret en ambitiøs koloniseringsplan, kendt under overskriften *tierras baldías* (den uopdyrkede jords politik), og opfordrede fattige bønder og indianske grupper fra højlandet til at slå sig ned i de „tilbagestående“ og uopdyrkede egne af landet. Koloniseringsprocessen indebar også en bevidst raceblandingsstrategi, *mestizaje*, som skulle opblande den vilde og primitive indfødte befolkning med „hvide gener“ og civilisation (Whitten 1981). SIL fik derfor statens tilladelse til at kontakte og forflytte flere grupper; en flytning, der ikke kun bragte dem tættere på missionsstationen, men også på de områder, hvor Texaco i 1969 fik tildelt en koncession på olieudvinding. Allerede i 1978 opnåede plantageselskabet Palmeras del Ecuador det første skøde på 9.850 hektar jord i et område, som secoyaerne i San Pablo Katëtsiaya betragtede som deres jagtterritorium. Koloniseringspolitikken indebar, at det ikke varede længe, før jorden omkring landsbyen syntes langt

mere endelig og begrænset, men ved at slutte sig til den voksende bevægelse af indfødte folk i Ecuador opnåede secoyafolket i 1990 kollektive jordrettigheder til 42.614 hektar jord langs Aguaricofloden (NASIEPAI 2014). På daværende tidspunkt var området allerede omsluttet af plantager mod vest samt *colonos* (efterkommere af nybyggere, kaldet kolonisateurer) og olieboringer i de øvrige retninger. Forureningskatastrofen forårsaget af Texaco og efterfølgende olieselskaber, plantageudvidelser og den generelle befolkningstilvækst i området har betydet, at det i dag er vanskeligt at leve af skovens ressourcer.

Delfins fætter, Esaias, der modtog sin grundskoleuddannelse på SIL's missionskole, stiftede sammen med sin bror secoyaernes første rettighedsorganisation og anførte herigennem territoriekravet op gennem 1980'erne. 25 år senere erklærede han sig dog langt mere optaget af økonomi, hvilket han forklarede os, da Delfin og jeg besøgte ham på plantagen. Kort før frokost dukker han frem bag en oliepalme med en græstrimmer i hånden, da han netop er i gang med at fjerne genstridigt ukrudt og græs mellem de mandshøje palmer. I skyggen ved sit hus tager han sig tid til at berette om den kontrovers, som opstod i kølvandet på beslutningen om at fælde skoven. „Jeg indkaldte til et møde [i organisationen] for at diskutere muligheden for at dyrke oliepalmer,“ begynder han sin forklaring, „jeg sagde: Vi bliver nødt til at have noget at leve af, når der ikke er flere træer. Skoven vil få en ende.“ Holdningerne til etablering af en plantage havde været delte i både landsbyen og i organisationen, men til sidst havde 20 familier fået de øvriges tilladelse til at dyrke palmerne på en ikke uanseelig andel af den fællesejede jord.

Esaias' hus har siden 1990 ligget ved Shushufindifloden, en af Aguaricos bifloder, hvor det blev strategisk placeret for at kontrollere territoriets grænse mod Palmera del Ecuadors tilstødende plantage og arbejderlandsbyer. Da jeg besøgte territoriet første gang i år 2000, tog det et par timers gang ad smalle stier at komme til San Pablo Katëtsiaya, men nu er stierne erstattet af en bred grusvej, som små lastbiler og firhjulstrækkere færdes ad. Rundt om Esaias' hus strækker de ens, stikkende oliepalmer sig, så langt øjet rækker, mens palmeoliens slutdestination som biobrændstof, billig madolie og neglelak har global rækkevidde.

Esaias' optagethed af „økonomien“ har for hans vedkommende gennem de seneste år indebåret eksperimenter med forskellige markedsafgrøder, men også transportvirksomhed og kvægdrift, der dog var blevet slået tilbage til start som følge af mund- og klovsyge i bestanden. Efter disse økonomiske eventyr udviklede han „et tæt venskab“ med plantageselskabets CEO, og med dennes mellemkomst og assistance fik de 20 familier et lån fra den statslige udviklingsbank, så de kunne fælde skoven og klargøre jorden. Lånet var derudover blevet omsat i køb af sætteplanter, pesticider og det nødvendige maskineri, og inden

for få år blev Esaias' forudsigtelse om, at skoven ville „få en ende“, en selvopfyldende profeti.

Secoyafolkets beslutning fra 2011 om at plante oliepalmer på territoriet stred dog mod gældende miljølovgivning og kolliderede med det nationale klimaprogram, *socio-bosque* (sammen om skoven), der skulle skabe incitamenter til skovbevarelse og mindske afskovningsraten i Amazonas. Endvidere betød landets nye grundlov, at Ecuador som det første land i verden havde tilskrevet naturen rettigheder, hvilket gjorde det vanskeligt for staten at sidde ulovlig træfældning overhørig. Ifølge grundloven, der på daværende tidspunkt endnu ikke var udmøntet i følgelovgivning, har naturen og herunder primærskov ret til at eksistere, trives og regenerere sine vitale funktioner (artikel 10 og 71-74). Disse økosystemrettigheder blev fra flere sider fremstillet som en moderne juridisk fortolkning af amerindiansk kosmologi, der skulle afspejle oprindelige folks „særlige evne“ til at leve i pagt med naturen, og som en modreaktion mod koloniale forestillinger om natur og kultur (Acosta 2010; Gudynas 2015; de la Cadena 2015). Da sagen kom frem i mediernes, var reaktionen blandt flere miljøorganisationer, jeg interviewede, at secoyafolket havde mistet deres kultur og opgivet deres noble rolle som skovens forkæmpere.

Ifølge grundloven er det imidlertid statens opgave at sikre, at naturens rettigheder overholdes, hvilket i praksis betyder, at naturforvaltningen, og hvilke rettigheder der bliver overholdt i den forbindelse, er spundet ind i den interne koloniseringshistorie beskrevet ovenfor. I forbindelse med miljøsagen mod siekopai var det sigende, at de blev beskrevet som stående uden for eller i et modsætningsforhold til naturen, som i stedet blev fremstillet som den egentlige rettighedsbærer. Ud over at være ude af trit med secoyaernes eget syn på sagen og på skoven som socialt rum (se note 3) indebar statens reaktion på skovfældningen et rettighedstab for dem, idet de ikke længere havde fuld jurisdiktion og selvbestemmelse over deres jord, skov og ressourcer over jordoverfladen, sådan som det hidtil havde været praksis i forbindelse med tilkendelse af kollektive jordrettigheder til indfødte folk. To rettighedskomplekser og to forståelser af forholdet mellem natur og kultur kom med andre ord til at stå over for hinanden i statens håndhævelse af naturens rettigheder.

Frem for at bekæmpe Miljøministeriet direkte besluttede organisationen sig, ifølge Esaias, dog for at afvente yderligere udviklinger i sagen og undgå åben konfrontation. Denne undvigende taktik blev opfattet som forudsætningen for at undgå statens interpellation af territoriet, hvilket igen var en forudsætning for at opretholde en fornemmelse af selvbestemmelse, sådan som det også er anerkendt i den ecuadorianske grundlov og internationale konventioner om oprindelige folks rettigheder. Set fra secoyaernes perspektiv og helt uafhængigt af, om

man var en af de palmeolieproducerende familier eller ej, repræsenterede deres nye rolle som underleverandør til et plantagefirma i første omgang et langt mindre kontroltab, end statens version og håndhævelse af naturens rettigheder kunne afstedkomme.

Dette er i fin overensstemmelse med flere antropologers beskrivelser af oprindelige folk i Amazonbassinets forhold til moderne stater, der er blevet karakteriseret som en rov- og byttedyrsrelation (Fausto 2007; Viveiros de Castro 2012; Rival 2017). Viveiros de Castro beskriver, hvordan interaktion med staten og skovens ånder er analoge, farlige forehavender. Møder med ånder i skoven er en slags „indfødt præerfaring med staten“ (Viveiros de Castro 2012:37), da både jaguarer og stater indebærer stor fare for, at man bliver indfanget under dens dominerende synspunkt. Både stater og jaguarer kan så at sige afstedkomme en højst uønsket inkorporationsproces(!), men „hvem-der-spiser-hvem-først“ er naturligvis også på spil i forhold til andre væsener end statsvæsenet, herunder i forhold til kollektive aktører såsom private selskaber. Denne viden forhindrede dog ikke Esaias' fortsatte venskab med lederen af plantagefirmaet.

Plantageselskabet var i Esaias' forståelse både behjælpelig med at stille sikring for banklånet og teknisk rådgivning i plantagedrift, og det agerede som pålidelig aftager af familiernes palmeolie. Esaias havde i modsætning til flere af de øvrige familier, som havde kastet sig over plantagedrift, desuden en høj nok indkomst til at kunne ansætte colonos som arbejdere på hans jord, hvor de stod for sprøjtning med pesticider, bekæmpelse af græs og ukrudt mellem planterne samt for udvinding af palmeolien. I antropologien om Amazonas er venskab blevet beskrevet som en relation, der opretholdes side om side med slægtskabsrelationer i forbindelse med handel, långivning og udveksling af arbejde (Santos-Granero 2007; Killich 2008; Penfield 2016). Alle relationer med udefrakommende „andre“ er med andre ord ikke nødvendigvis udbytende eller altudslettende, sådan som rovdyranalogien ved første øjekast indikerer, om end der altid er grund til at være på vagt over for fremmede og fremmedes intentioner og agens. Esaias mente derfor ikke overraskende, at siekopai hovedsageligt lever et fredsommeligt liv. „For nuværende er jeg kun i krig med græsset,“ afsluttede han vores samtale i plantagen – tilsyneladende for at indikere, at nu var det blevet tid til at få græstrimmeren og arbejderne op i omdrejninger igen. Først langt senere forstod jeg, at det også var de store langsomt voksende træers agens, som Esaias var godt tilfreds med at slippe for.

Vedtagelsen af naturens rettigheder i Ecuador indebar altså ikke det radikale brud med koloniseringshistorien i Amazonas' grænseland, som både politikere og akademikere annoncerede. Den fortsatte skelnen mellem den indfødte befolkning og deres skov bekræfter i stedet, at et naturalistisk naturbegreb fortsat er

fremherskende i den offentlige forvaltning af skov og menneskers rettigheder. Over for dette står en perspektivistisk logik med en konstant opmærksomhed på og bekymring omkring relationel kontrol og inkorporation, hvilket ikke kun gælder stater og jaguarer, men også træer og fremmede plantearter.

Træånder

Alle lever nemlig ikke lige så fredfyldt som Esaias med den nye plantage. Delfin og hans barnebarn Hernán er indædte modstandere af dens oprettelse og bekymrede over de effekter, den kan afstedkomme. Selv om Esaias og Delfin er fætre, har de valgt to meget forskellige retninger i livet; den ene står fast i sin evangeliske tro, mens den anden nedstammer fra en kendt slægtslinje af shamaner i ecuadoriansk Amazonas. Da vi efter besøget sejler retur af Shushufindifloden i retning mod Delfins hus, foreslår han, at vi gør holdt et sted i skoven, hvor vi kan besøge et af de sidste store kapoktræer (ceiba) i denne del af territoriet. Efter at vi er vandret hen og rundt om træet, forklarer han:

Ceibatræets ånd (*watí*) hedder *yëi-watí*. Du vil sikkert kunne høre støj, hvis du er nær træet i det tidlige morgengry eller om aftenen ved skumringstid. Det er lyden af ånderne, som åbner og lukker døren til deres hjem. Der er forskellige ånder, men de synes alle bedst om at bo i de store langsomtvoksende træer såsom ceiba (kapoktræ) eller *cedro* (cedertræ). De lever deres liv, næsten ligesom vi gør. De er *pai* (personer, mennesker), og vi shamaner kan se dem i vores ceremonier. Shamanen besøger deres hjem og lever sammen med dem i lange perioder. Ceibatræets ånder ligner hvide mennesker, og de bærer hat ligesom runa [*kichwa*]. Når de forlader deres hjem, svæver de gennem skoven og glider hen over vandspejlet. De bærer på deres børn, og indimellem vil du kunne høre dem græde. De lever som os i deres daglige liv, men de spiser ikke som os; de spiser kun orme, svampe og larver.

Ceibatræet er altså en person (*pai*), som fra dens kropslige synspunkt lever menneskelige liv. Træerne har kort sagt en dobbelt eksistens: De er både ånder (*yëi-watí*) og åndehuse, personer og træstammer. At de både er ånder og har ånder, og at der altså ikke er tale om et enten-eller, afspejler, at de ligesom skovens andre væsener følger en metamorfisk frem for en klassifikatorisk logik. Ligesom siekopai er skovens andre *pai* både krop og ånd (se note 4), en del af skovens animistiske landskab, hvor de øvrige langsomtvoksende træarter også er/har deres egne åndepersoner med forskellige egenskaber og kapaciteter: Ceibatræet bliver kun brugt i begrænset omfang bortset fra dets hvide silkeagtige frøuld, der spreder sig fra frøkaplsen efter afblomstring. Det beskrives også som det mægtigste træ i skoven både på grund af dets størrelse og dets evne til at påvirke menneskers fysiske velbefindende. Cedertræet er det foretrukne byggemateriale, godt til lange

kanoer, og dets ånd er hurtig og lyder som et skud, når den farer afsted gennem skoven. Som Delfin forklarer, kan en dygtig shaman gennem indtagelse af *yagé* ankomme til deres huse, leve blandt dem og spise sådan, som de gør. Gennem kropslig metamorfose og „deep hanging out“ på tværs af artslinjer lærer shamaner som Delfin skovens forskellige væsener at kende, lærer at tale deres sprog, modtage deres råd, forhandle deres intentioner og bemægtige sig deres evner.

Skovens væsener eller ånder kaldes *watí* på *pai-koka* (menneskenes sprog), men på grund af den evangeliske kirkes indflydelse oversættes dette oftest til onde ånder (*espíritus malos*) på spansk, sådan som det også fremgår af den begrænsede antropologiske litteratur om shamanisme blandt siekopai (Vickers 1989b). Ifølge Delfin er dette dog ikke en fyldestførende oversættelse; ånderne er naturligvis magtfulde og potentielt farlige, i og med at de kan gribe ind i menneskers liv og forårsage sygdomme eller påvirke folk til at agere på bestemte måder. Deres forhold til mennesker afhænger af shamaners evne til at kende og kontrollere relationen. Ifølge Delfin er ceibatræernes evner sammenlignelige med (andre) personers:

Yëi-watí besidder *tutu kë`i* eller *tutu kë`wati* [magt, intention, kapacitet], men disse evner tilhører skoven. Den er som et spindelvæv, usynlige tråde, som ånderne efterlader sig, når de bevæger sig gennem skoven. Vi kalder det åndernes sved. Når en shaman for eksempel taler med ånden i forbindelse med helbredelse af en syg person, vil ånden sige, at den syge 'er blevet ramt af min sved'.

Delfin bruger det samme ord for ånders magt som for menneskers magt og agens. Det er kun ordets endelse *'i* eller *'wati*, som afslører, om magten er bundet som en kropslig kapacitet til en ånd eller en menneskelig person. Ceibatræets åndeperson kan således påvirke menneskers fornemmelse af fysisk styrke og velvære, hvorfor deres sociale tilstedeværelse kan være afgørende for menneskers evne til at agere i den sociale situation. De er en del af den samme relationelle struktur i skoven, men påvirker også hinandens evne til at handle. Ved at lære træernes ånder at kende kan shamanen kontrollere deres magt og evner i en ønsket retning. Ceibatræet kan forårsage sygdom (feber), men omvendt også styrke menneskers fysiske kapacitet og støtte dem i at „finde ind på den rette sti“. Gennem kontakten med for eksempel ceibatræet mener Delfin, at han for eksempel gennem samtale efter *yagé*ceremonierne kan påvirke den yngre generation, så de bliver ansvarsfulde, voksne mennesker. Det gælder også hans eget barnebarn Hernán, som efter en oplevelse af at blive forfulgt og besat af træånder i skoven og efter helbredelse og fortolkning af oplevelsen er blevet leder af en NGO med et mål om at forsvare skoven og territoriet.

Træer er med andre ord ikke *kun* symboler (Rival 1998; Reichel-Dolmatoff 1996) eller del af et fritsvævende kosmologisk system. Træer fungerer dog også

som symboler, og ceibatræet er mange steder i Amazonas et dominerende symbol, et slags verdenstræ, som står i tæt forbindelse med Amazonfloden. I denne beskaffenhed fremstår ceibatræet i yagévisioner ofte som blødt, hult og fyldt med vand – hvilket jeg også selv har erfaret i en yagévision, hvor min krop blev et træ – og befolket af fisk, frøer og andre ferskvandsarter (jf. Roé 1982). Eduardo Kohn har i *How Forests Think* (2013) beskrevet, hvordan skovens væsener er i stand til både at skabe og fortolke tegn samt indgå i kommunikation på tværs af arter. I bogen beskrives træer i korte passager som et indeks, der peger hen på et objekt eller en begivenhed (op.cit.57-60). Hvad Kohn ikke redegør for i analysen af kommunikationen på tværs af arter, er de fortolkningsvanskeligheder, der opstår på grund af den referentielle alteritet (andethed), hvilket indebærer, at det samme sproglige tegn (fx et indeks) peger på forskellige betegnede i verden, afhængigt af det kropslige synspunkt. At mycelium og svampe fremstår som mad er naturligvis ufarligt, når det gælder et træ, men ikke ligeegyldigt, når en jaguar opfatter dit blod som øl (jf. Viveiros de Castro 1998).

Når ceibatræets ånd *yëi'wati* for Delfin fremstår som en hvid person, der bærer hat som en runa, er der med andre ord mere på spil end en farverig repræsentation af træets kapsler fyldt med hvide tråde af frøuld, ligesom forståelsen af træets kapacitet som handlende person forbliver utilstrækkelig, hvis der ikke tages højde for den referentielle alteritet, hvis et træ kun fortolkes som et indeks i overensstemmelse med Pierces tegnlære (jf. kritik af Kohn i Herrera & Pålsson 2014:240). For at komme nærmere en forståelse af ceibatræets agens må denne i stedet ses i lyset af dets runalignende kapaciteter og dermed områdets kolonihistorie i forlængelse af de forskellige arters evne til metamorfose, som er nøglen til at forstå, hvordan man søger at inkorporere og kontrollere udefrakommende forandringer. Ceibatræet fremtræder ikke uden grund som en af secoyafolkets historiske „andre“ i den koloniale ordning af Amazonas. Runa (eller kichwa, som de også kalder sig i dag) begyndte allerede i det 16. århundrede at befolke Napoflodens breder og kom dermed i kontakt med siekopai, som boede langs bifloderne. Runa var den tids vigtigste *broker* i interetniske relationer, hvilket indbefattede en aktiv rolle i slavetogter og handel med sjæle til missionsstationerne langs Napofloden. I anden halvdel af det 19. århundrede agerede de dertil højre hånd for gummibaroner, under hvis styre secoyaerne blev tvunget til at samle rågummi (Cipolletti 2017; Muratorio 1998; Taussig 1987). I forhold til siekopai indtager runa en position højere oppe i det koloniale hierarki. I løbet af de fem generationer, der er gået siden Delfins bedstefar flygtede fra en gummibaron ved Algodónfloden i hjertet af et område kontrolleret af det berygtede gummikartel Casa Arana (Cipolletti 2017; Taussig 1987; Santos-Granero & Barclay 2002), er runaerne blevet den største etniske gruppe i ecuadoriansk Amazonas.

Over flere århundreder har de været at tælle blandt fjender, om end de også i løbet af de seneste godt 30 år er blevet de fortrukne ægteskabspartnere, hvilket indebærer social indlemmelse og kosmologisk inkorporation i secoyaernes sociale verden som affinale pårørende.

Delfins beskrivelse af yëi-watí som „runalignende“ synes derfor at indebære, at de er blevet inkorporeret i kosmos, hvor de ligesom i affinale slægtskabsalliancer bevarer en del af deres attraktive „andethed“, men på en måde, der er både kendt og kontrolleret af den gamle shamanleder. Denne kosmiske reorganisering af udefrakommende magt og kapacitet kan både forstås som en måde at reorganisere koloniale minder på (jf. Taussig 1987:329) og som transformation af udefrakommende magt til en levende, kontrollerbar kraft. Man kan måske sige, at planter er historie, og at historiske relationer bliver til planter.

I Delfins øjne er yëi-watí dog ikke resultatet af en historisk proces. Træernes ånder forandrer sig ifølge ham ikke med tiden, for som han siger: „En watí kan ændre sin form, men den vil altid vedblive med at være den samme.“ De kan med andre ord skifte hatte (!) og ændre deres kropslige fremtrædelsesform (beklædning), ligesom også shamaner kan, men deres åndelige magtfuldkommenhed udgør en kontinuitet. Betragtningen illustrerer også, at shamaners relationer til deres hjælpeånder er affinal hele vejen ned (Viveiros de Castro 2001), hvilket afspejler et generelt mønster i, at relationer og alliancer ikke etableres på baggrund af enshed, men på baggrund af andethed (alterity). Relationen til yëi-watís runalignende kapaciteter etablerer altså ikke en egalitær social orden, men en tilegnelse og kontrol af „andethed“, sådan som det i øvrigt også gør sig gældende i relation til andre planter og dyrs *spirit-masters*, i forholdet mellem kriger og krigsfange og i forhold til adopterede børn og dyr (jf. Fausto 2008). Denne affinale og asymmetriske magtrelation indebærer kort sagt både kontrol og omsorg, indhegning og inkorporation (op.cit.323-33). Ceibatræets runaånd viser os med andre ord ikke bare, at skovens økosystem er befolket af kolonial „andethed“, men også at skovens væsener kan kropsliggøre udefrakommende magter, hvorved de kommer under kosmologisk kontrol. Dette genåbner imidlertid spørgsmålet om, hvordan man skal forstå Delfins manglende „kendskab“ til oliepalmerne, og spørgsmålet om, hvordan man kan eller bør tænke på oliepalmerne og deres mestre. Med andre ord: Hvorfor vedbliver nogle med at være „andre“, der står uden for skovens sociale rum?

Tomhed og invasive arter

Oliepalmerne trivedes i det fugtige, tropiske landskab, men plantagen skabte alligevel bekymringer blandt folk i San Pablo Katëtsiya; bekymringer, som rakte

langt hinsides konsekvenserne af miljødommen og det anstrengte forhold til Miljøministeriet. Flere i landsbyen udtrykte tvivl om, hvorvidt disse nye planter husede fremmede ånder. Altså, om den nye, venskabelige alliance med plantageselskabet skabte rum for nye, onde væsener, hvis mulige sociale effekter var ude af kontrol.

Ifølge Delfin var det usandsynligt, at disse nye planter udgjorde åndehuse, men det faktum, at han indtil videre ikke kunne lære dem at kende, skabte alligevel også bekymring om, hvorvidt de har/er ånder, og om, hvordan de kunne forårsage skade. Han oplevede i første omgang, at fældningen af de store langsomtvoksende træer indebar, at territoriet var blevet „tomt“. Det tomme rum (*po 'say 'yo*), som afskovningen afstedkom, var ikke blot karakteriseret ved mangel på vildt og på fisk i de forurenede vandløb. Tomheden mindede ham snarere om den tomhed, som eksisterede i mytisk tid, endnu før *Wi-watí* (vækststanden) påbegyndte sit arbejde og fik den tropiske skov til at vokse frem. Vores hyppige samtaler om situationen i territoriet fik ham en tidlig morgen – mens vi som så ofte før sad på svalegangen og drak *yokó*, en koffeinholdig lian, „der giver en styrke til at arbejde“ – til at fortælle historien om, hvordan skoven blev til i et møde mellem *Nañë* (månen) og *Wi-watí*. Han forklarede:

I vinden kom en person til syne. *Nañë* genkendte *Wi-watí*, den, der får ting til at vokse. Når han råber, vokser planterne. Da han nåede helt frem til *Nañë*, råbte han 'wi-noooooo' med så stor kraft, at skoven (*airo*) begyndte at gro omkring ham. Men efter det første råb bestod skoven kun af hårdt træ. Træstammerne var så hårde, at de var umulige at hugge over eller fælde. Derfor brændte *Nañë* hele skoven ned; han ødelagde den. Så råbte *Wi-watí* igen, men det samme gentog sig. Skoven måtte derfor brændes af igen. Da *Wi-watí* råbte for tredje gang, begyndte det, vi i dag ville genkende som en skov, at vokse frem. Der var hårde og bløde træsorter og mange forskellige planter [...]. Styrken af *Wi-watí*'s stemme var det, der kom til at afgrænse Amazonas. De steder, hvor hans stemme ikke kunne høres, var tomme, ørkener uden liv, og hjemsted for *akë* („andre“ folk, fremmede).

Historien omhandler den biologiske mangfoldigheds oprindelse og er også en beretning om eksistensen af svedjebrug i Amazonas, hvor den kontrollerede brug af ild bidrager til at forøge biodiversiteten. Fortællingen illustrerer, at skoven er kultur, ikke natur, da den over tid er skabt og forvaltet af forskellige former for personer. Og endelig fortæller den, at *secoyaerne* er skovfolk, „mens andre som du ikke er det“, som Delfin efterfølgende forklarede. Tomhed og skovløshed er det genkendelige træk ved den jord, som besiddes af andre (en kosmologisk indsigt, der må siges at være højst relevant i forhold til nutidens debatter om forsyningskædeafskovning og klimaforandringer i Amazonas). Det, der særligt bekymrede Delfin i den forbindelse, var, at den tomhed, der tidligere udelukkende fandtes

på andres jord og områder, nu også findes på deres eget territorium. Tomheden betyder, at der er begyndt „at mangle liv“ og dermed også *tutu 'kè 'wati* (skovens kropslige kapaciteter) og andre intentioner, som shamaner kan lære at kende og kontrollere.

Den dag Delfin og jeg besøgte Esaias i plantagen, afsluttede sidstnævnte som tidligere nævnt vores samtale om kontroversen med Miljøministeriet med sætningen, „nu er jeg kun i krig med græsset“. I situationen henviste udtalelsen uden tvivl til, at samtalen var ved at finde sin afslutning, og at det var tid til at genoptage den arbejdskrævende ukrudtsbekæmpelse mellem palmerne. Men det er også sandsynligt, at det var en kommentar til Delfin og diskussionen om skovens ånder og træernes agens. Som evangelist tror Esaias på ånder, men betragter overvejende skovens ånder som onde. I lighed med Carlos Faustos spørgsmål i artiklen „Feasting on People“ (2007) om, hvordan mennesker kan jage og spise dyr, når de ved, at de er personer, har det undret mig, hvordan secoyafolket kan fælde deres træer, når de ved, at de også er personer. I lyset af min efterfølgende anerkendelse af, at træer har deres egne intentioner, kapaciteter og sociale relationer, kan muligheden for at slippe af med deres potentielt farlige agens være en del af svaret på afskovningen. Hvis træers agens ikke altid er lige ønskværdig, kan ukrudt med andre ord forekomme at være en mere overkommelig modpart.

Få af de øvrige familier havde de samme økonomiske forudsætninger eller det tætte venskab med plantageselskabet som Esaias. De kunne med andre ord ikke ansætte colonos til det kedelige arbejde, men måtte forestå det selv. Her stod græsset højere. Samtidig monitorerede folk ivrigt oliepalmerne, de nye, fremmede væsener, i forhold til hvordan og hvorvidt de greb ind i folks daglige liv. Var de åndløse, eller ville man i fremtiden blive klar over, at de var beboet af en direktørånd? Mest umiddelbart forståelig var bekymringerne over giftigheden af de pesticider, som blev anvendt i plantagen, der forårsagede fiskedød i vandløbene og tiltrak flokke af sorte gribbe, som mæskede sig i giftige fisk i Shushufindifloden. Floden havde gennem længere tid været en landsbyens få kilder til ferskvandsfisk grundet tidligere tiders store olielækager. Floden og plantagen mindede også folk om de problemer, der tidligere havde været med at bade i floderne og få rent drikkevand, og om den snigende trussel fra de mange overgroede bassiner med giftigt produktionsvand, som selskaberne havde efterladt sig i skoven. I denne atmosfære holdt folk nøje øje med træerne og spekulerede på, hvilke „andre“ der kunne tilskrives en bølge af tyverier af påhængsmotorer langs Aguaricofloden. Det betragtedes blandt de mest spekulative indbyggere som både sikkert og vist, at der var tale om nogen, der kom udefra, hvad enten det var colombianere, sjæle af døde shamaner (*pai 'ho-wati*) eller de nye oliepalmeres ånder (se Krøijer 2018). Tomheden, som træånderne efterlod sig, da

deres huse blev fældet, levnede ikke Delfin mange chancer for at få styr på situationen og de ukontrollable forandringer, som var i gang i området.

Introduktionen af den hybride oliepalme skabte med andre ord spænding mellem to typer af „andethed“ forbundet med forskellige arter og to former for ejerskab og kontrol. Esaias og hans plantage repræsenterer en ny måde at relatere sig til andre arter på, som er domineret af kapitalistiske produktionsformer og idéer om ejerskab, kombineret med kristne forestillinger om mennesket som stående uden for naturen og hævet over andre arter. Over for dette står den shamanistiske måde at kontrollere på, som er baseret på kendskab og etablering af slægtskabslignende relationer til andre arter. Forvisningen om, at palmeplantagen var tømt for visse arters besværlige agens, eksisterede altså side om side med en erfaring af andre væseners agens, hvoraf kun nogle former kunne bringes under social kontrol. I den forbindelse beskrev tomheden først og fremmest, at ånderne var flyttet langt bort. Manglen på kendskab og relationer til det tomme rum – tømt for det liv, som Delfin er i stand til at relatere til – indebar, at oliepalmerne mulige intentioner og kapaciteter vedblev med at være ukontrollable. I Taussigs beretning fra Colombia, som jeg refererede til i begyndelsen, opstod de vilde og ukontrollable rum omkring oliepalmeplantagerne og den paramilitære volds uigennemsigtige netværk samt berøvelsen af jord fra småbønder med både legale og illegale midler (Taussig 2018:86). Her i Ecuador gav ekspansion af palmeolieproduktion og kontrol med oprindelige folks territorier gennem underleverandøraftaler og håndhævelse af naturens rettigheder sig også udslag i tab af kontrol og handlerum. Tab af biodiversitet og fravær af visse arter, den tomhed, de efterlader, blev også et tab af agens på mange forbundne måder, som ingen, end ikke shamaner, har fuldt overblik over.

Konklusion

På tværs af Amazonbassinet ryddes skov til industriel kvægdrift og soja- og palmeolieproduktion, men historien om substitution af en type skovlandskab for en agroindustriel plantage illustrerer, at skove ikke bare kan betragtes som et vildnis eller som en ressource, der kan udnyttes. Skove er fulde af arter og personer, som man er nødt til at relatere sig til. På den måde bliver kendskabet betinget af muligheden for relation (kropslig metamorfose) og ikke defineret ved adskillelse på baggrund af iboende kvaliteter (som i det morfologiske artsbegreb, se indledning).

Denne artikel har forsøgt at belyse, hvordan træer, nye som gamle, indgår i kosmologier om skoven og deres perspektivistiske plurivers. I den forbindelse er det vigtigt for mig at bemærke, at interessen for kosmologier ikke behøver at

være et anakronistisk levn, altså noget, der blot tilhørte fortidens antropologi (jf. Abrahamson & Holbraad 2012), da kosmologier ikke er uforanderlige, men står i et konstant spændingsforhold til verdens gang.

Når shamanistisk viden er organiseret i forhold til at kende og kontrollere skovens foranderlighed, sådan som jeg har forsøgt at anskueliggøre her, kommer visse livsformer og arter, nemlig de, der nægter at give sig til kende, til at udgøre et problem for selvbestemmelsen og oplevelsen af kontrol med forandringsprocesserne i territoriet. Andre arter er primært kendetegnet ved de relationer, som de indgår i, hvilket naturligvis betinges af deres (omskiftelige) kropslige beskaffenhed og kapaciteter. Jeg har i den forbindelse forsøgt at vise, hvordan der i secoyaernes territorium findes to former for økologisk „andethed“: en runalignende form, kropsliggjort af ceibatræet og dets yëi-watí, og plantagens rum, som er tomt for kendte væsener, men potentielt fyldt med ikke-domesticerede arter og invasive ånder, der indtil videre står uden for menneskelig kontrol. Med disse to former for andethed har jeg villet anskueliggøre, hvordan forandringen af landskabet (fra skov til plantage) samt den substitution af livsformer, som det indebærer, har afstedkommet en forskydning af forholdet mellem natur og kultur. Hvor den tropiske skov er kultur, beboet af forskellige former for kendte personer (pai), som det er muligt at relatere sig til, kan den nye oliepalmeplantage lidt firkantet betegnes som „natur“ i betydningen „det store ukendte“ uden for det sociale rum (jf. Cronon 1995). Måske vil oliepalmen med tiden og for nye generationer af shamaner blive en kendt kraft, der kan kontrolleres.

Man kan naturligvis diskutere, om det er hensigtsmæssigt overhovedet at tale om natur og kultur i så absolutte termer, som jeg tillader mig at gøre her, men formålet er alene at pege på det analytisk produktive i ikke blot at fokusere på flerartsrelationer, men også på, hvor der er eller opstår fravær af relationer: altså, hvordan nogen eller noget bliver umuligt at relatere sig til. Det er den form for økologisk „andethed“, der undslår sig relationer, som jeg her kalder natur (hvilket også indebærer, at dette „objekt“ naturligvis varierer afhængigt af kropsligt synspunkt). Godt nok er Amazonas historisk blevet set på fra Europa som et af planetens sidste vilde og ukendte steder, men secoyaernes nyere historie med palmeolie foreslår, at naturbegrebet bedst kan tilskrives plantagen med de genetisk manipulerede afgrøder, sprøjtegifte, hybride arter og produktion af ensartede afgrøder (en slags mononatur). I det lys synes termer som plantationocene fejlagtigt at hentyde til plantagen som et rum, hvor mennesket er i kontrol.

Opmærksomhed på fraværet af relationer, tomhed, ikke-relationelle rum, arter og ting, som netop undslår sig at være en del af sociale relationer, kan pege på den relationelle ontologis begrænsninger og historiske betingelser. Dette er først og fremmest et metodisk spørgsmål om, hvorvidt man kun ser efter forbin-

delser og relationer, eller om man også ser efter brud og afbrydelser (jf. Strathern 1996), hvilket kan skabe et mere kritisk engagement med litteraturen om den antropocæne epoke og antagelsen om, at mennesket har opnået en altomfattende og ligeligt distribueret effekt på resten af planeten.

Noter

1. Artiklen er en delvis oversættelse og bearbejdelse af „The Non-Relational Forest Trees, Oil Palms and the Limits to Relational Ontology in Lowland Ecuador“ i *Environmental Alterities*, Cristobal Bonelli og Antonia Walford (eds), Manchester: Mattering Press, under udgivelse.
2. Siekopai er bosat i Ecuador og tilhører den lingvistiske gruppe Western Tucano. Frem til cirka 2005 kaldte de sig selv for secoya, hvilket også afspejles i den antropologiske litteratur (se Vickers 1989). Herefter navngav de sig siekopai (som betyder „det regnbuefarvede folk“ på deres sprog *pai-koka*). Den samme gruppe på den peruanske side af grænsen kalder sig *airopai* (skovfolk) (se Belaúnde 2001). Jeg bruger siekopai eller secoya vekslende og under hensyntagen til læsbarhed.
3. Skovfældningen blev blandt andet omtalt i avisen *El Universo*: <https://www.eluniverso.com/2011/07/31/1/1447/multa-375000-secoyas-talar-bosque-palma.html>.
4. Dette er lidt af en tilsnigelse, da siekopai og mange andre folkeslag i Amazonas ikke har et ord eller begreb for natur og dermed ikke skelner mellem natur og kultur på samme måde, som vi gør (til trods for Lévi-Strauss' idé om, at denne modstilling er kognitiv symbolsk, se det følgende). Skoven er kultur, da den er menneskeskabt (se bl.a. historien om wi-wati). Det afgørende for, hvad jeg med secoyaernes hjælp definerer som kultur, er „hvad man kan relatere sig til“ og bringe under social kontrol, for eksempel via dyrkning (skoven), slægtskab (fremmede) eller kropslig metamorfose. Jeg bruger et mere klassisk naturbegreb (jf. Cronon 1995) til at beskrive de former for vild økologisk andethed såsom oliepalmerne, som man ikke kan kende eller relatere sig til.
5. Begreberne „sjæl“ og „krop“ er indlysende problematiske her, idet de beror på den moderne modstilling af det spirituelle/materielle og ånd/krop og dermed ikke er helt fyldestgørende for forståelsen af idéen om person og personlighed i Amazonas. Personer (pai) skal her forstås som en overordnet kategori, der både omfatter mennesker og ikke-menneskelige væsener. Både meteorologiske fænomener såsom vind (se andetsteds i artiklen), jaguarer og planter såsom kapoktræer er „personer“. Alle personer er karakteriseret ved, at de både besidder intentioner og agens og en evne til at transformere sig til andre væsener (transformerbarhed, sjæl). Det er deres krop og de kropslige kapaciteter (beklædning), som gør hver art til unikke personer. Transformerbarheden er baggrunden for de fleste shamaners særlige opmærksomhed på jaguarer (yai) og jaguar-mennesker (yai-pai), idet der kan være tale om fremmede shamaners intentioner iklædt jaguarens krop (og dermed kattedyrets kropslige kapaciteter) eller en jaguar forklædt som menneskelig person, der kan lokke mennesker på afveje til adoption eller et hurtigt måltid.

Litteratur

- Abrahamson, Allen & Martin Holbraad
2012 Contemporary Cosmologies, Critical Reimaginings. Religion and Society: Advances in Research 3:35-50.
- Acosta, Alberto
2010 Towards the Universal Declaration of the Rights of Nature. Thoughts for Action. <https://therightsofnature.org/wp-content/uploads/pdfs/Toward-the-Universal-Declaration-of-Rights-of-Nature-Alberto-Acosta.pdf>. Læst 23.2.2019.
- Balée, William L.
1989 The Culture of Amazonian Forests. In: D.A. Posey & W.L. Balée (eds): Resource Management in Amazonia. Indigenous and Folk Strategies. Pp. 1-21. New York: Botanical Garden PR Dep.
- Belaúnde, Laura E.
2001 Viviendo bien. Género y fertilidad entre los Airo-Pai de la Amazonía peruana. Lima: Coedición Centro Amazónico de Antropología y Aplicación Práctica (CAAAP).
- Blaser, Mario
2009 The Threat of the Yrmo. The Political Ontology of a Sustainable Hunting Programme. American Anthropologist 111(1):10-20. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1433.2009.01073.x>.
- Brightman, Marc, Carlos Fausto & Vanessa Grotti
2016 Ownership and Nurture. Studies in Native Amazonian Property Relations. New York: Berghahn Books.
- Casey, High
2015 Victims and Warriors. Violence, History and Memory in Amazonia. Urbana: University of Illinois Press.
- Cipolletti, Malia Susana
2017 Sociedades indígenas de la Alta Amazonía. Fortunas y adversidades (Siglos XVII-XX). Quito: Ediciones Abya-Yala.
- Cronon, William
1995 The Trouble with Wilderness, or Getting Back to the Wrong Nature. In: W. Cronon: Uncommon Ground. Rethinking the Human Place in Nature. Pp. 69-90. New York: W.W. Norton.
- De la Cadena, Marisol
2010 Indigenous Cosmopolitics in the Andes. Conceptual Reflections beyond Politics. Cultural Anthropology 25(2):334-70. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1360.2010.01061.x>.
2015 Earth Beings. Ecologies of Practice Across Andean Worlds. Durham: Duke University Press.
- Descola, Philippe
1996 Constructing Natures. Symbolic Ecology and Social Practice. In: P. Descola & G. Pálsson (eds): Nature and Society. Pp. 82-102. London: Routledge.
- El Universo
2011 Multa de \$ 375.000 a secoyas por talar bosque por palma. 31. juli. <https://www.eluniverso.com/2011/07/31/1/1447/multa-375000-secoyas-talar-bosque-palma.html>. Læst 30.3.2019.

- Escobar, Arturo
1999 After Nature. Steps to an Antiessentialist Political Ecology. *Current Anthropology* 4(1):1-30. <https://doi.org/10.1086/515799>
- Fausto, Carlos
2007 Feasting on People. Eating Animals and Humans in Amazonía. *Current Anthropology* 48(4):497-530. <https://doi.org/10.1086/518298>
2008 Too Many Owners. Mastery and Ownership in Amazonía. Oversat af D. Rodgers fra Donos Demais maestria e domínio na Amazônia. *Mana* 14(2):329-66. <https://doi.org/10.1590/S0104-93132008000200003>
- Grandin, Greg
2010 *Fordlandia. The Rise and Fall of Henry Ford's Forgotten Jungle City*. New York: Metropolitan Books.
- Gudynas, Eduardo
2015 *Derechos de la naturaleza. Ética biocéntrica y políticas ambientales*. Buenos Aires: Editorial Tinta Limón.
- Haraway, Donna
2015 Anthropocene, Capitalocene, Plantationocene, Chthulucene. *Making Kin. Environmental Humanities* 6:159-65. <https://doi.org/10.1215/22011919-3615934>
- Haraway, Donna, Noburu Ishikawa, Scott F. Gilbert, Karen Olwig, Anna L. Tsing & Nils Bubandt
2016 Anthropologists Are Talking. About the Anthropocene. *Ethnos* 81(1):535-64. <https://doi.org/10.1080/00141844.2015.1105838>
- Heckenberger, Michael J., Afukaka Kuikuro, Urissapú T. Kuikuro, Christian Russell, Morgan Schmidt, Carlos Fausto & Bruna Franchetto
1996 Amazonia 1492. Pristine Forest or Cultural Parkland? *Science* 301(5640):1710-14. DOI: 10.1126/science.1086112
- Herrera, Enrique G. & Gisli Pálsson
2014 The Forest and the Trees. *HAU: Journal of Ethnographic Theory* 4(2):237-43. <https://doi.org/10.14318/hau4.2.011>
- Hvalkof, Søren
2000 Outrage in Rubber and Oil. Extractivism, Indigenous Peoples, and Justice in the Upper Amazon. In: C. Zerner (ed.): *People, Plants and Justice. The Politics of Nature Conservation*. Pp. 83-116. New York: Columbia University Press.
- Killick, Evan
2008 Godparents and Trading Partners. Social and Economic Relations in Peruvian Amazonia. *Journal of Latin American Studies* 40(2):303-28. DOI: 10.1017/S0022216X08004008
- Kohn, Eduardo
2013 *How Forests Think. Towards an Anthropology Beyond the Human*. Berkeley: University of California Press.
- Kopenawa, Davi & Bruce Albert
2013 *The Falling Sky. Words of a Yanomami Shaman*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Krøijer, Stine
2003 *The Company and the Trickster*. Unpublished Master Thesis. København: University of Copenhagen.

- 2017 Being Flexible. Reflections on How an Anthropological Theory Spills into the Contemporary Political Life of an Amazonian People. *Tipiti: Journal of the Anthropological Society of Lowland South America* 15(1):46-61.
- 2018 In the Spirit of Oil. Unintended Flows and Leaky Lives in Northeastern Ecuador. In: C.V. Ødegaard & J.J.R. Andía (eds): *Indigenous Life Projects and Extractivism. Ethnographies from South America*. Pp. 95-118. New York: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-93435-8_4
- Lévi-Strauss, Claude
1977 [1962] *Structural Anthropology*. Vol. II, London: Allen Lane.
- Lima, Tania Stoltze
1996 O dois e seu múltiplo. Reflexões sobre o perspectivismo em uma cosmologia tupi. *Mana* 2(2):21-47. https://doi.org/10.1590/S0104-93131996000200002_
- Muratorio, Blanca
1998 Rucuyaya Alonso y la historia social y económica del Alto Napo, 1850-1950. Quito: Abya Yala.
- Nacionalidad Siekopai (NASIEPAI) and Gobierno Autónoma Provincial de Sucumbios
2014 Plan de Vida Siekopai 2014-2029. Upubliceret dokument. Nueva Loja, Ecuador.
- Overing, Joanna & Alan Passes (eds)
2000 *The Anthropology of Love and Anger. The Aesthetics of Conviviality in Native Amazonia*. London & New York: Routledge.
- Payaguaje, Fernando
2014 El bebedor de yagé. Quito: CICAME.
- Penfield, Amy
2016 Maneuvering for Paper. Physical and Social Experiences of Bureaucracy in Venezuelan Amazonia. *The Journal of Latin American and Caribbean Anthropology* 21(3):457-77. <https://doi.org/10.1111/jlca.12190>.
- Reichel-Dolmatoff, Gerardo
1996 *The Forest Within. The World-View of the Tukano Amazonian Indians*. Devon: Themis Books.
- Rival, Laura
1993 The Growth of Family Trees. Understanding Huaorani Perceptions of the Forest. *Man* 28:635-52.
1998 *The Social Life of Trees. Anthropological Perspectives on Tree Symbolism*. Oxford: Berg.
2003 *Trekking Through History. The Huaorani of Amazonia*. New York: Columbia University Press.
2016 *Huaorani Transformations in Twenty-First Century Ecuador. Treks into the Future of Time*. Tucson: University of Arizona Press.
- Roe, Peter G.
1982 *The Cosmic Zygote. Cosmology in the Amazon Basin*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Roosevelt, Anna C.
1993 The Rise and Fall of Amazonian Chiefdoms. In: P. Descola & A.C. Taylor (eds): *La Remontée de l'Amazone. Anthropologie et Histoire del Sociétés Amazoniennes*. Pp. 255-83. Paris: Éc. Hautes études. Sci. Soc.

- Santos-Granero, Fernando
2007 Of Fear and Friendship. Amazonian Sociality beyond Kinship and Affinity. *Journal of the Royal Anthropological Institute* 13(1):1-18. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9655.2007.00410.x>.
- Santos-Granero, Fernando & Federica Barclay
2002 La frontera domesticada. *Historia económica y social de Loreto, 1850-2000*. Lima: Fondo Editorial de la Pontificia Universidad Católica de Peru.
- Steward, Julian
1940-49 *Handbook of South American Indians*. Washington: The Smithsonian Institution, Bureau of American Ethnology.
- Strathern, Marilyn
1988 *The Gender of the Gift. Problems with Women and Problems with Society in Melanesia*. Berkeley: University of California Press.
- Taussig, Michael
1987 *Shamanism, Colonialism, and the Wild Man. A Study in Terror and Healing*. Chicago: University of Chicago Press.
2018 *Palma Africana*. Chicago: University of Chicago Press.
- Taylor, Anna-Catherine
1996 The Soul's Body and Its States. An Amazonian Perspective on the Nature of Being Human. *Journal of the Royal Anthropological Institute* 2(2):201-15. <https://doi.org/10.2307/3034092>.
- Tsing, Anna
2012 Unruly Edges. Mushrooms as Companion Species. *Environmental Humanities* 1: 141-54. <https://doi.org/10.1215/22011919-3610012>.
2015 *Mushroom at the End of the World. On the Possibility of Life in Capitalist Ruins*. Princeton: Princeton University Press.
- Vickers, William T.
1981 Ideation as Adaptation. Traditional Belief and Modern Intervention in Siona-Secoya Religion. In: N.E. Whitten (ed.): *Cultural Transformations and Ethnicity in Modern Ecuador*. Pp. 705-30. Urbana: University of Illinois Press.
1989a Los Sionas y Secoyas. Su adaptación al medio ambiente. Quito: Abya Yala.
1989b Traditional Concepts of Power among the Siona-Secoya and the Advent of the Nation State. *The Journal of Latin American and Caribbean Anthropology* 1(2): 55-60. <https://doi.org/10.1525/jlca.1989.1.2.55>.
- Vickers, William T. & Timothy Plowman
1983 *Useful Plants of the Siona and Secoya Indians of Eastern Ecuador*. Chicago: Field Museum of Natural History.
- Viveiros de Castro, Eduardo
1996 Images of Nature and Society in Amazonian Ethnology. *Annual Review of Anthropology* 25:179-200. <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.25.1.179>.
1998 Cosmological Deixis and Amerindian Perspectivism. *The Journal of the Royal Anthropological Institute* 4(3):469-88.
2001 GUT Feelings about Amazonia. Potential Affinity and the Construction of Sociality. In: L. Rival & N. Whitehead (eds): *Beyond the Visible and the Material. The Amerindianization of Society in the Work of Peter Rivière*. Pp. 19-44. Oxford: Oxford University Press.

- 2004 Exchanging Perspectives. The Transformation of Objects into Subjects in Amerindian Ontologies. *Common Knowledge* 10(3):463-84. <https://doi.org/10.1215/0961754X-7299066>.
- 2012 Immanence and Fear. Stranger-Events and Subjects in Amazonia. *HAU: Journal of Ethnographic Theory* 2(1):27-43. <https://doi.org/10.14318/hau2.1.003>.
- Wasserstrom, Robert & Douglas Southgate
2013 Deforestation, Agrarian Reform and Oil Development in Ecuador, 1964-1994. *Natural Resources* 4:31-44. DOI: 10.4236/nr.2013.41004.
- Whitten, Norman
1981 Introduction. In: N. Whitten (ed.): *Cultural Transformations and Ethnicity in Modern Ecuador*. Urbana: University of Illinois Press.
- Yépez, Pablo, Stella de la Torre, Carlos Cerón & Walter Palacios (eds)
2005 *Al inicio del sendero*. Estudios etnobotánicos Secoya. Quito: Ed. Arboleda.

MØDER MED ERICA

Hvordan mennesker og robotter kalibreres i forhold til hinanden

KRISTIAN HOECK

Denne artikel handler om menneske-robot-mødet. Det konkrete møde mellem den semiautonome kommunikationsandroide, Erica, og hendes forskellige samtalepartnere samt mødet som den kommunikative form, der definerer robot-menneske-relationen her.

Med udgangspunkt i et års feltarbejde på professor Hiroshi Ishiguros to laboratorier i menneske-robot-interaktion (Human Robot Interaction) i Kansai-regionen i Japan undersøger jeg iscenesættelsen af robot-menneske-relationer i forskellige møder imellem Erica og mennesker.

Mit grundlæggende spørgsmål er: Hvordan kalibreres en relation i mødet mellem et menneske og en robot?

For at svare på dette spørgsmål giver jeg eksempler på det arbejde, der udføres på de to laboratorier Intelligent Robotics Laboratory (IRL) og Hiroshi Ishiguro Laboratories (HIL). Her viser jeg, hvordan robotforskerne tester, kortlægger, og implementerer kulturelt medierede udtryk på menneskelig adfærd i robot-menneske-mødet.

At undersøge iscenesættelsen af robot-menneske-relationer på IRL og HIL er ofte konceptuelt forvirrende. Professor Ishiguro og hans stab arbejder i udgangspunktet ud fra mange principper, der er beslægtet med antropologien: at mennesket er relationelt defineret (Ishiguro et al. 2014; Strathern 1988; Maynard 1997); at relationer kan dannes på tværs af det menneskelige og ikke-menneskelige (Ishiguro 2006; Viveiros de Castro 1998; Helmreich 2009); at mennesket er et materielt betinget, kropsligt intelligent væsen (Ishiguro et al. 2013; Ingold 2007).¹ Trods disse umiddelbare sammenfald, som jeg gang på gang stødte på i mine samtaler med robotforskerne på det to laboratorier, blev det efterhånden mere og mere tydeligt, at antropologer og robotforskere måske nok benytter en række af de samme begreber, men at vi benytter dem på vidt forskellig vis. Hvor antropologer har tendens til at forankre mennesket i specifikke relationelle kontekster, som vi forsøger at undersøge i deres specificitet, arbejder robotforskerne snarere med begrebers *abstrakte* og *plastiske* kvaliteter – det, som antropolog Marilyn Strathern kalder begrebers generiske karakterer (Strathern 2020:27). Netop grundet den manglende specificitet kan robotforskernes konceptualiseringer af mennesket og dets relationelle karakter *konkretiseres* til en teknovidenskabelig standard og til den, for mig, radikale teknoingeniørmæssige drøm om at kunne reproducere det menneskelige i robotform.

Jeg kan ikke dykke ned i alle disse sammenfald og forskelle her, men har i stedet valgt specifikt at fokusere på, hvad der menes med en *relation*, som den iscenesættes i robot-menneske-interaktionen. Jeg tager mit udgangspunkt i Stratherns (2014a, 2014b) iagttagelse, at antropologien ofte stopper sit analytiske arbejde, når en relation mellem sociale fænomener er identificeret. Selve relationens kvaliteter, struktur og iboende egenskaber, og hvordan disse konstitueres af og konstituerer de fænomener, der indgår i relationen, forbliver ofte underanalyserede (ibid.). Jeg ser derfor robotforskernes på en gang genkendelige og fremmedartede iscenesættelse af en relation som en kærkommen anledning til at undersøge selve relationens kvaliteter og specifikke udformninger i robot-menneske-mødet.

I min læsning af robotforskernes arbejde iscenesættes robot-menneske-relationen som et interaktivt kommunikationsforhold. Både mennesker og robotter

behandles som kommunikationssystemer, der skal finde en fælles kommunikativ form, som kan struktureres til robotens algoritmiske forståelse og samtidig udtrykkes gennem mere eller mindre stabile og afkodelige udtryk for menneskeligt samvær. I processen fokuserer robotforskerne på såkaldt menneskelig adfærd som kommunikative, aflæselige og potentielt kodebare tegn.

Selve relationen, foreslår jeg, kan i robot-menneske-mødet forstås som en semiotisk form, hvis egenskaber kommer til udtryk i det kommunikative forhold, formen muliggør. I min brug af form læner jeg mig op ad to komplementære tilgange til begrebet form, som begge på hver deres vis sætter fokus på formen som rammesætningen af det kommunikative rum i robot-menneske-interaktionen.

Den ene tager udgangspunkt i Eduardo Kohns semiotiske udlægning af form. Formen for Kohn er et *mønster*, som forskellige systemer kan tage del i. Inden for en sådan form kan forskellige væsener med hver deres semiotiske modaliteter relatere til hinanden gennem tegnudveksling (Kohn 2013:157). Det er et sådant mønster – en sådan form – foreslår jeg, forskerne på IRL og HIL prøver at skabe. For at give et bud på, hvad denne form *udtrykker*, supplerer jeg med et andet formbegreb, det japanske begreb *kata* (form), der er en performativ form, som koreograferes efter kulturelle repertoires af struktureret samvær. Det er et lignende repertoire, jeg ser i en række samtaler mellem Erica og tre af professorens sekretærer.

Om end mine informanter ikke eksplicit omtaler disse to former, tillader jeg mig alligevel at rammesætte mine etnografiske betragtninger med disse to formbegreber, da robotforskerne i deres arbejde analyserer og implementerer mønstre for samvær til deres robotter, så de kan programmeres til at performe menneskelignende adfærd. Jeg foreslår, at robotforskernes derfor i deres teknovidenskabelige praksis benytter sig af lignende formgreb, og at deres robot-menneske-interaktioner iscenesættes som både et programmerbart mønster og et kulturelt medieret udtryk, der tilsammen skaber en relationel performance.

Med disse to udlægninger af form bliver mit postulat, at i robotforskernes iscenesættelse bliver selve relationen *rekalibreret* som en form, der kan afstemmes til både et algoritmisk kodet og et kulturelt medieret adfærdsmønster. I processen bliver både robotter og mennesker standardiseret til en teknokulturel kalibrering af menneskelig adfærd.

Strategisk relationsskabelse

Jeg er så langt fra den første antropolog, der har undersøgt robot-menneske-relationer med fokus på Japan, hvor det ofte er blevet bemærket, at japanere tilsyneladende ikke har noget problem med at acceptere robotter iblandt sig som del

af et fælles kulturelt og relationelt ophav (Robertson 2007; Richardson 2016). Det, som kendetegner forholdet mellem robotter og mennesker i Japan, er ifølge antropolog Jennifer Robertson (2017), at frem for at fremhæve robotter og menneskers „artsforskelle“ defineres robotter ud fra, hvordan de er relationelt forbundet til mennesket („the manner of their bonding“) (Robertson 2017:131) Det er iscenesættelsen af denne forbindelse, jeg undersøger i indeværende afsnit, da den tydeliggør den relationelle grund, som robotterne skabes på, og illustrerer de kulturelt medierede og værdiladede udtryk, robotterne rammesættes med for at kunne accepteres af den japanske befolkning.

Japan, ofte refereret til som „robotriget“ („the Robot Kingdom“) (Schodt 1988), har siden 2. verdenskrig positioneret sig som en førende nation inden for robotindustrien (Berthin 2014:16). Robotter optræder i de populærkulturelle fænomener manga og anime, i historiske narrativer og i den nationale diskurs – ofte i positivt konnoterede relationer til det menneskelige i rollen som ven, som hjælper eller som en del af den japanske „familie“ (Robertson 2010:10) Humanoide robotter i Japan anvendes både inden for terapi, i plejesektoren, i undervisning, som spirituelle guider, som „ansatte“ i stormagasiner og hoteller og som sociale partnere i hjemmet (Kubo 2010; Coeckelberg 2012; Robertson 2017; Leeson 2017).

De forskellige felter, som robotter i Japan optræder inden for, har ifølge antropolog Kathleen Richardson (2016) skabt et kulturelt narrativ, hvor robotter og mennesker potentielt kan eksistere i harmonisk fællesskab, og hvor robotter kan betragtes som japanske indfødte. Samtidig viser mere kritiske studier af japanske robotter dog, at disse endemiske fremstillinger af japanske robotter er et produkt af en bevidst indsats fra regeringens, industriens og forskningens side for at opfordre befolkningen til at acceptere robotterne iblandt sig (Wagner 2009; Šabanović 2014). Det er særligt denne sidste pointe, jeg vil fremhæve i indeværende afsnit, da den ikke blot sætter fokus på det strategiske og diskursive arbejde, der ligger i at skabe mulige robot-menneske-relationer, men også de kulturelle, spirituelle og nationale troper, der mobiliseres for at give robot-menneske-relationer deres karakteristika.

Blandt japanske robotforskere selv fremhæves den japanske shintospiritualitet ifølge Richardson ofte, når den potentielle relationelle forbindelse mellem menneskelige og ikke-menneskelige verdener skal underbygges (Richardson 2016:112). En af shintospiritualitetens grundpiller er den vitale kraft *kami*, som strømmer igennem den materielle verden og indgyder hele universet med liv. I shinto kan liv tage bo i alle slags materielle genstande – herunder også robotens materielle krop (Robertson 2007:377). Shintospiritualitet fremhæver en verden, hvor guder, mennesker, dyr, objekter og planter er del af et samlet, dynamisk

eksistensfelt karakteriseret af indbyrdes afhængighed og kontinuitet (Jensen & Bloch 2013:97). Robotter i Japan bliver med reference til shinto ofte italesat – både af robotforskere, i den nationale diskurs under Shinzo Abe og i den akademiske litteratur (Robertson 2017) – som repræsentanter for et ikke-dualistisk verdensbillede. Her står teknologisk medieret materialitet ikke i opposition til det spirituelle, natur står ikke i opposition til det kunstigt frembragte, og mennesket defineres ikke ud fra sin biologi, men ud fra social og spirituel samhørighed med den materielle verden (Clammer 2005; Coeckelbergh 2013; Jensen & Bloch 2013). Spirituel samhørighed, som den fremskrives her, er dermed ikke en forbindelse mellem distinkte entiteter, men snarere den relationelle grund, hvorpå alt liv dynamisk konstitueres.

Som Robertson imidlertid fremhæver, er fusionen mellem spiritualitet og robotteknologi i høj grad også strategisk og politisk konnoteret og fremhæver japanske traditionelle værdier, som robotter kan være bærere af (Robertson 2007, 2010, 2018). Om end robotforskerne optimistisk retter blikket mod en fremtid med spirituel-teknologisk harmoni og en udvidelse af begrebet menneske, reproducerer de samtidig en konservativ verdensorden med kønshierarki og traditionelle værdier. Ifølge Robertson er robotter i Japan designet til at passe ind i det japanske samfund under det overordnede ideal om familien som det sociale grundkerne (Robertson 2017:131). Den japanske robot er for Robertson en værdiladet kropsliggørelse af idealet om, at alle japanske subjekter udfylder en rolle som medlemmer af én stor patriarkalsk familie. Set i dette lys er relationen mellem robotter og mennesker fremskrevet som et slægtskab, der ikke forudsætter et blodsbånd, men er defineret ud fra de relationelle roller, der forefindes inden for familiens overordnede struktur.

Hos forsker i informationsvidenskab Selma Šabanović (2014) er det ikke familien, men de performative udtryk, der fremhæver en kulturelt båret forbindelse mellem robotter og mennesker, når japanske robotter fremfører kulturelle og rituelle performances, hvor de iføres traditionelle klædedragter, reciterer japanske digte, fremfører japansk folkemusik eller optræder i teaterproduktioner. Her er robot-menneske-relationer iscenesat som et fælles kulturelt og traditionsbåret ophav, som både robotter og mennesker kan tage del i. Både Robertson og Šabanović fremhæver dermed robotterne som kulturelle skabninger, der er indfødt japanske, trods deres biologiske artsforskelle.

Fælles for disse analyser er, at de fremhæver de kulturelle fællesnævnerne, som robotforskere benytter sig af for at skabe mulige forbindelser mellem robotter og mennesker, mens de iboende forskelle imellem dem nedtones. Disse strategier skal ses i lyset af, at humanoide robotter ofte er notorisk svære at få til at udtrykke, hvad de skal udtrykke (Suchman 2011). Menneskelignende robotter

er ofte tvetydige skabninger, der kan være svære at aflæse entydigt, og de er konstant i fare for at falde ned i „the uncanny valley“ (Mori 1970; Richardson 2016) som det uigenkendelige kendte, en kategorisk ustabil, levende og ikke-levende skikkelse, der udtrykker menneskelig lighed og umenneskelig adfærd på en og samme tid. Denne kategoriske usikkerhed gennemsyrrer arbejdet med menneskelignende robotter, hvor robotforskerne på hver deres vis forsøger at kompensere for robotternes tvetydige status. Det er her, de overliggende strategier, diskurser og værdiladede udtryk kommer i spil.

Hvad jeg savner i de foreliggende analyser, på baggrund af mine egne observationer af de konkrete kommunikative udvekslinger mellem mennesker og robotter på IRL og HIL, er, hvordan selve mødet mellem mennesker og robotter kalibreres og samtidig kalibrerer den mulige relation imellem dem. De ovenstående analyser forholder sig primært til den diskursive iscenesættelse af en sådan relation frem for til selve robot-menneske-interaktionen. Mit forslag er her, at i menneske-robot-interaktionen bliver ovenstående diskursive iscenesættelser omskrevet til kodede adfærdsmønstre, som både (japanske) robotter og (japanske) mennesker kan kalibreres til, hvilket indebærer, at disse iscenesættelser bliver standardiseret til en fælles kommunikativ form.

Menneskeligt kommunikationssystem

Den ovenstående gennemgang har tydeliggjort, at forholdet mellem robotter og mennesker i Japan ofte medieres gennem kulturelle narrativer, traditioner og spirituel samhørighed, men også at denne mediering er politisk ladet og bundet op på traditionelle værdier om køn, japansk homogenitet og passende roller for det japanske subjekt. Forsøget på at skabe forbindelser mellem robotter og mennesker iscenesætter robotter som en særlig type menneskelignende figurer, der definerer dem ud fra deres tilhørsforhold til og deres potentielle roller inden for det japanske samfund. Min etnografiske tilføjelse til denne tilgang er, at i selve menneske-robot-mødet eksperimenterer robotforskerne med en teknologisk kalibrering af den kulturelle rammesætning til robotternes menneskelignende udtryk.

Jeg bygger denne analyse på det etnografiske materiale, jeg indsamlede under mit årsophold på professor Ishiguros to laboratorier, hvor jeg havde fast base på IRL og hyppige besøg på HIL. Min undersøgelse har kredset om begrebet menneskelighed og om, hvordan „det menneskelige“ tager sig ud i robotforskernes iscenesættelse. Til denne artikel har jeg begrænset mig til at undersøge robotforskernes begreb interaktion som en særlig relationel størrelse, der figurerede centralt i deres egne beskrivelser af det arbejde, de udførte, de problematikker, de stod over for, og i deres målsætning om at skabe robotter,

der kunne kommunikere med mennesker. Begge laboratorier arbejder inden for det tværfaglige, teknovidenskabelige område kaldet menneske-robot-interaktion. Forskningen på IRL og HIL er dermed først og fremmest et studie af forholdet mellem robotter og mennesker snarere end af robotten (eller mennesket) som enkeltstående skabninger. Det officielle formål med dette arbejde handler om at udvikle „den sociale relation“ (Ishiguro et al. 2006:2) mellem robotter og mennesker og på sigt skabe robotter, der kan accepteres af og indgå i den japanske befolkning. IRL og HIL masseproducerer ikke deres humanoide robotter til kommercielt eller privat brug. Snarere fungerer robotter som Erica som eksperimentelle sociale prototyper i, hvad robotforskerne på de to laboratorier refererer til som „grundlæggende forskning“ i mulige typer af interaktion mellem robotter og mennesker.

Interaktion, erfarede jeg i løbet af mit feltarbejde, fremhæver robotter og mennesker på specifikke måder og gør spørgsmålet om robot-menneske-relationen til et, der omhandler kommunikation. På IRL og HIL figurerede interaktion og kommunikation som hinandens ækvivalenter og blev brugt af robotforskerne til at beskrive det konkrete møde mellem robotter og mennesker, men i lige så høj grad som en epistemologisk forklaringsramme for menneskelig væren, socialitet, selvet og intelligens. Interaktion, fortalte professor Ishiguro mig, er nøglen til at forstå det „menneskelige metaniveau“ såsom „menneskets socialitet“. Mennesket, uddybede professoren, skal grundlæggende forstås kommunikativt gennem den information, vi udveksler mellem hinanden. „Hvordan kan vi sende og modtage beskeder til hinanden? Hvordan kan vi forstå en anden person? Hvordan kan jeg kommunikere mig selv til en anden. Det er mennesket.“²

Ved at rammesætte det menneskelige som et kommunikativt forhold, foreslår jeg, skaber robotforskerne på IRL og HIL forudsætningerne for, at deres humanoide robotter kan tage del i et sådant trods deres iboende teknomaterielle andethed. Menneskelige egenskaber bliver gjort til et spørgsmål om målbar information, som kan afkodes og dernæst reproduceres og implementeres med digitale og ingeniørtekniske midler. I robotforskernes arbejde omformes menneskelig adfærd til kodebare data. I min læsning af dette er jeg inspireret af antropolog Grant Otsukis (2015) undersøgelse af humancentreret teknologi, herunder også professor Ishiguros humanoide robotter. Human Centred Technology er designet med den menneskelige bruger for øje og handler om at skabe teknologier, der kan kommunikere med mennesker på tværs af menneskers og teknologiernes indbyggede forskelle. I processen med at designe sådanne teknologier, observerer Otsuki, bliver mennesket artikuleret som et *kommunikationssystem*. I en sådan optik defineres mennesket ved sin egen karakteristiske måde at „modtage, behandle og transmittere information“ på (Otsuki 2015:ii). At skabe kommunikation mellem

mennesker og andre kommunikationssystemer kommer dermed til at handle om at skabe teknologiske grænseflader, der gør det muligt at udveksle information imellem dem (Otsuki 2015:3). Jeg ser et lignende træk i IRL's og HIL's artikulering af det menneskelige i samspil med deres robotter. I deres arbejde, foreslår jeg, artikuleres det menneskelige ud fra kommunikative parametre, som kan anvendes for både robotter og mennesker. Om end robotforskerne tager deres udgangspunkt i studier af menneskelig adfærd og menneskelige egenskaber – ofte inspireret af eksperimentel psykologi og kognitionsvidenskab – rekalibreres denne adfærd og disse egenskaber til kommunikative standarder, som både robotter og mennesker kan benytte sig af i deres fælles møde.

At arbejdet på IRL og HIL ofte handler om at udvikle kommunikative standarder på menneskelig adfærd, blev især tydeligt for mig, da jeg begyndte at følge arbejdet med at kode algoritmerne til laboratoriets robotter på baggrund af sociale eksperimenter med menneskelige forsøgspersoner. I disse sociale eksperimenter undersøger forskerne „menneskelig adfærd“, som kortlægges og (optimalt set) udvikles til algoritmer for robotten i kodesprogene Python, C++, C-sharp og JAVA.

„Jeg leder efter, hvilken adfærd der er naturlig i mødet mellem mennesker,“ fortæller ph.d.-studerende på IRL, Yang, mig.³ Han er ved at fastgøre videokameraet i det lille forsøgslokale og drejer det hen mod bordet og de to stole, der er placeret side om side. Rummet er omkranset af sorte væg-til-gulv-gardiner. Et af gardinerne skærmer af ind til et lille rum, hvor Yang har placeret alle sine monitører og computere, der skal registrere den menneskelige udveksling, han undersøger. Hans projekt omhandler såkaldt „intime situationer“, som han kalder det, mellem mennesker og de kropslige og sproglige „mønstre“, der indgår i et sådant samvær. Det er et robotløst eksperiment, hvor to forsøgspersoner ad gangen bliver bedt om at føre en „fri“ samtale, mens de sidder ved siden af hinanden. Bagefter bliver de bedt om at diskutere en række fotos, som den ene har taget med. Nogle af parrene er kærestepar, andre er venner. Imens de taler, sidder Yang på den anden side af gardinet og følger med på sine monitører, mens han tjekker, at computerne registrerer og aflæser de kropslige og auditive mønstre, som kommer til udtryk i deltagernes kropssprog og tale. Hans mål er at implementere disse mønstre til Erica for at „forbedre forholdet“ (the relationship) mellem mennesker og robotter. „I menneskelig adfærd må der være regler og mønstre, og de mønstre kan programmeres ind i Erica.“

Yangs eksperiment her er et eksempel blandt mange, som jeg ser som emblematiske for de to laboratoriers tilgang til interaktion. Begreber, der beskriver social interaktion mellem mennesker, bliver struktureret som skematiske systemer over standardiseret menneskelig adfærd. Spørgsmålet for robotforskerne her synes ikke så meget at omhandle disse begrebers (som for eksempel intimitet) grundlæggende

karakter, men snarere, hvordan de kan kalibreres til maskinlogik og til mødet mellem mennesker og robotter. Menneskelig adfærd bliver dermed standardiseret til robotternes kommunikationssystemer som operationelle modeller, der kan anvendes i interaktionen mellem robotter og mennesker. Det robotteknologiske repertoire artikulerer menneskelig adfærd ud fra de tekniske systemers ydeevne og begrænsninger.

Hvad jeg imidlertid også vil fremhæve her, er, at sådanne strukturerede former kan forstås som forsøg på at kalibrere en relation, og at *formen* kan anskues som den strukturerede og strukturerende ramme for relationen. Her tager jeg udgangspunkt i det japanske begreb *kata*, som oversættes til form, men som har sine helt egne konnotationer. Med afsæt i, hvad han kalder *The Zen Arts*, undersøger antropologen Rupert Cox (2003) *kata* som et repertoire af strukturerede æstetiske og performative former, der udtrykker et relationelt forhold. I Cox' etnografi finder han ofte denne „form“ i ritualiserede, sociale handlinger som i teceremonier, kampsport, kunstneriske udtryk som poesi og teater og religiøse højtideligheder. Om end Cox tydeligst ser *kata* i sin reneste form i de ritualiserede og traditionelle praksisser, som han studerer, er hans påstand, at *kata* er en gennemgribende tilgang til det sociale i Japan, som kultiverer en bestemt slags japanske subjekter. *Kata* er ifølge Cox først og fremmest en æstetisk praksis, hvor kroppen og sproget gennem formaliserede og indøvede bevægelser og ytringer udtrykker en autentisk samhørighed efter bestemte, standardiserede kulturelle forskrifter. Det æstetiske står her i Cox' udlægning ikke i opposition til det autentiske. Æstetiske udtryk *er* autentiske udtryk for en relation inden for afkodelige, strukturerede sociale former. Relationen skabes her i formen gennem en koreograferet performance. *Kata* er dermed en form, som skaber sin egen sandhed. Det er ikke form over indhold, det er form som indhold.

I robotforskernes udvikling af algoritmer for deres robotter og i deres iscenesættelser af robot-menneske-mødet ser jeg et lignende fokus på det relationelle som udtrykt i strukturerede og formaliserede former for samvær. Hos programmørerne på IRL og HIL er fokus netop på, hvordan visse fastsatte former for interaktion aktualiseres i performative iscenesættelser, og hvordan en autentisk relation kan skabes med teknisk kontrollerede repertoarer af socialt kodebar adfærd. Ved at kalibrere det sociale til systematiserede interaktioner mellem mennesker og robotter kultiveres både mennesker og robotter i henhold til funktionelle standarder i specifikke former for interaktion. Min pointe med denne analogi er at foreslå, at for forskerne på IRL og HIL er det sociale ikke blot noget, der kan kalibreres, struktureres og kodes, men noget, der allerede er kalibreret, struktureret og kodet og derfor kan implementeres til robotter – eller som Yang siger: – „I menneskelig adfærd må der være regler og mønstre.“

Denne læsning har betydning for mit overordnede spørgsmål, da den sætter fokus på de relationelle rekalkibreringer mellem mennesker og robotter. En autentisk relation kan frembringes med tekniske midler, kan udtrykkes i dechifrerbar adfærd og kan dermed udveksles over de kommunikative grænseflader mellem robotter og mennesker. Her er det netop de parametre, der definerer mennesker og robotters performative ydeevne, som bliver den målbare størrelse for det menneskelige samvær, som robotter kan tage del i. Det er grundlæggende sådan, jeg forstår det, når professor Ishiguro og hans hold af forskere omsætter al menneskelig adfærd til kommunikative tegn og målbare data. Det ægte ligger i den kommunikative form.

Jeg vil i de følgende to afsnit give eksempler på, hvordan en sådan form performs, og de kommunikative registre, som androiden Erica og forskellige menneskelige samtalepartnere benytter sig af. Som vi skal se, er en succesfuld kalibrering af en fælles kommunikationsform for mennesker og robotter langtfra givet. Grundet Ericas og menneskers forskellige systemer for tegnaflæsning kan en sådan kalibrering lige så ofte føre til forvirring og kommunikationssammenbrud.

Goddag mand, økseskaft

Erica er uden sammenligning den mest menneskelignende af alle IRL's og HIL's humanoide robotter. Glansen i hendes kastanjebrune hår, glimtet i hendes øjne, hendes lyse marcipanhud, hendes smilehuller giver en slående lighed med en elegant, ung *kawaii* (nuttet) japansk kvinde, som robotforskerne ofte pointerer med stolthed, når de fremhæver Ericas skønhed og hendes realistiske fremtoning. Som regel holder hun til i sit eget rum på HIL, indrettet som et venteværelse med to identiske gråternede sofaer og et sofabord dekoreret med plastikblomster. Når Erica ikke er i brug, sidder hun med hænderne tålmodigt hvilende i skødet, ventende på, at det næste menneske kommer forbi. Når hun får besøg, møder hun sin samtalepartner med en sukkersød optimisme, et høfligt buk og et udgrundeligt smil.

Mens Ericas krop fremstår som en komplet helhed afgrænset af hendes bløde silikoneoverflade, er de systemer, der styrer Ericas ydeevne, et distribueret netværk af programmer og artefakter, som ikke er afgrænset af hendes anatomiske krop. På sofabordet skjuler arrangementet af plastikblomster en højttaler, som transmitterer Ericas stemme, og en række mikrofoner, der opfanger Ericas samtalepartners tale. Rundt om sofaarrangementet kortlægger et antal KINNECT-kameraer rummet og skaber en 3D-komposition, der fungerer som Ericas visualisering af rummet og fortæller hende, hvor hendes samtalepartner er placeret. Informationerne fra

mikrofoner og kameraer behandles i et program, der kaldes Geminoid-serveren, og som er fælles for alle laboratoriets humanoide robotter. Geminoid-serveren distribuerer informationen til programmer, der kan analysere tale og genkende menneskelige ansigter. Til sidst bearbejdes informationen af en af Ericas samtaledatabaser og af styresystemet, der kontrollerer hendes bevægelser. Tilsammen genererer disse programmer Ericas svar verbalt sammen med et afstemt kropssprog, ansigtsudtryk og toneleje.

Som denne beskrivelse tydeliggør, er Erica ikke en entydig skabning. Det er en kompliceret affære at få Ericas menneskelignende udseende, hendes forskellige systemer for tegnuveksling og hendes programmerede adfærd til at gå op i en højere enhed. På baggrund af de tidligere afsnits eksempler argumenterer jeg her for, at Erica bliver *standardiseret* til kategoriske typer af menneskelighed, der lever op til kulturelt medierede forskrifter for udseende og adfærd. Erica udfylder på sin vis en bestemt, kønnet og værdiladet rolle (Robertson 2017),⁴ der skal kommunikeres i hendes interaktive performances.

At en sådan performance ikke altid lykkes, blev særligt tydeligt for mig, da jeg overværede en præsentation af Erica for en amerikansk dokumentarist og hendes assistent Yu, som interviewede Erica for rullende kameraer.

„Føler du dig ensom her for dig selv?“

Erica reagerer ikke på spørgsmålet. Hendes hoved forbliver lidt på sned med hendes afventende, uudgrundelige smil rettet mod Yu, som sidder skråt over for hende i den anden sofa.

„Hvad med at jeg vender tilbage til det senere?“ svarer Erica endelig i en let kvidrende tone. Hendes engelske er formfuldendt om end lidt mekanisk, hendes stemme er fløjlsblød, men med en diskant skrattende efterklang.

„... Er der andet, du gerne vil vide?“

Yu ser ned på listen med de medbragte spørgsmål, han holder foran sig.

„Hvad slags mad spiser du?“

Erica bøjer hovedet. Hendes smil forsvinder, og hendes stemme falder en halv oktav til et mere alvorligt leje. „Det uheldige ved at være en androide er, at jeg ikke kan nyde oplevelsen af menneskelig mad.“

Yu bøjer sig lidt frem. „Men kan du lugt...“

„... Jeg ville gerne prøve [mad], men jeg tror, det ville gå i mine aktuatorer,“ fortsætter Erica, nu igen i et muntert leje.

„Okay ...“ siger Yu tøvende.

„... Når det er sagt ...“ fortsætter Erica.

„Har du? ...“

„... så fik jeg et solidt morgenmåltid af 100 volt – og selvfølgelig 60 hertz ...“

„Jeg ...“ prøver Yu at få indskudt.

„... Ærlig talt, så er 50 hertz-elektriciteten i Tokyo yderst smagløs,“ afrunder Erica, „... Har du andre spørgsmål til mig?“

Yu kigger sin liste af spørgsmål igennem.

„Jeg tænkte faktisk på, føler du dig som menneske eller ej?“
„Tjoh, har du nogle steder, du gerne vil besøge?“

Denne lettere pinefulde samtale står på i en halv time, før Andrea og Yu er færdige og pakker deres udstyr sammen. Yu ser både lettet og lettere rystet ud. Vi slår følgeskab til den nærmeste togstation. Andrea rejser jorden rundt for at møde de mest prominente robotter i verden, fortæller hun. Efter mødet med Erica er hun tydeligt skuffet. „Den var godt nok ikke særlig god,“ konstaterer hun ærgerligt. Yu ryster samtykkende på hovedet.

Hvad jeg ser som problemet i dette kommunikationssammenbrud mellem Erica og Yu, bunder i en kontekstuel forvirring. I min tilgang til kontekst her står jeg i gæld til antropolog Gregory Bateson, hvor kontekst er det, som gør udveksling af information meningsfuld, når konteksten deles af afsender og modtager, men som samtidig også kan lede til kommunikationssammenbrud, hvis afsender og modtager benytter sig af vidt forskellige kontekster for meningsfuldhed. Betydningen af information er på sin vis sin egen kontekst, da konteksten ifølge Bateson er den *form* som information tager, og dermed det, som tilkender, hvad information omhandler (Bateson 1972:124). Ovenstående samtale illustrerer, hvad der sker, når det ikke lykkes for Erica og hendes samtalepartnere at blive enige om et repertoire, der gør kommunikationsudvekslingen meningsfuld. Med andre ord, deres adfærd fulgte ikke et kompatibelt mønster, der kunne kalibreres på tværs af deres respektive kommunikationssystemer.

Pointen med at inddrage Batesons kontekst i diskussionen her er, at den gør spørgsmålet om at kommunikere med Erica til et spørgsmål om at rammesætte betydningen af den information, der udveksles mellem Erica og hendes samtalepartnere, og dermed skabe en kontekst, der gør informationen gensidigt aflæselig. Problemet med at kommunikere med Erica, som Yu oplever på første hånd her, er, at hvor Ericas kropslige tilstedeværelse udtrykker en menneskelignende tilstedeværelse, er Ericas kommunikationssystem drevet af en egen informationslogik, som vi så i det ovenstående afsnit. I mødet med Yu opstod der forvirring om, hvad den information, som Erica udsender, handler om. Erica udsender blandede og ofte paradoksale tegn på både noget genkendeligt menneskeligt og noget ikke-menneskeligt. Dette på en gang forvirrende og velkendte møde med Erica hænger sammen med, hvad jeg vil foreslå at kalde Ericas multivalens som tegn. Hendes ytringer er ikke udtryk for egne tillærte erfaringer, ønsker eller behov, men er scriptet af robotforskerne som algoritmer, der fungerer som strukturerede mønstre for menneskelig, kommunikativ adfærd. Ericas sprog er dermed ikke betegnelser for Ericas erfaringer, men er organiserede kommunikationsmønstre, der muliggør udveksling af information ved brug af et struktureret repertoire af udsagn og modsvar.

Kommunikationssammenbruddet kan dermed ikke kun tilskrives Erica, men i nogen grad også Yus manglende evne til at aflæse og kommunikere med Erica på en for hende meningsfuld måde. I mødet med Ericas manglende evne til at tilpasse sig formåede Yu heller ikke at tilpasse sig hende. Både Yu og Erica holdt sig til deres prædefinerede manuskript. Erica fulgte sine scriptede udsagn og strukturen for sine „samtaleemner“ til dørs uden at give plads til, at Yu kunne få en bemærkning indskudt. Yu klamrede sig til sine medbragte spørgsmål, som ikke var formuleret på en måde, som Erica kunne afkode, og som Yu ikke formåede at afvige fra i situationen. Yu og Erica forblev på hver deres side af en kommunikationskløft, og ingen af dem formåede at indgå i en fælles, kommunikativ form, hvori deres respektive udsagn kunne blive meningsfulde for den anden.

Hvad dette mislykkede møde viser, er, at for at Erica kan indgå i en menneskelig form med en anden, er hendes menneskelignende udseende og hendes sproglige og kropslige udtryk ikke nok i sig selv. For at en mulig relation kan skabes på tværs af robotens og menneskets kommunikationssystemer, foreslår jeg, kræver det to parter, der kan finde en fælles form på tværs af deres indbyggede forskelle. Det er dette, jeg vil illustrere i artiklens sidste del, der tager udgangspunkt i tre møder mellem Erica og tre lydhøre samtalepartnere, hvor jeg samtidig belyser, hvad en robot-menneske-relation kan defineres som, hvordan den bliver struktureret, og hvilke egenskaber den rummer.

Relationskalibrering

Omkring halvvejs gennem mit feltarbejde har professor Ishiguro opdaget, at jeg har et videokamera med i felten. Han kontakter mig, da han ønsker at få lavet en række nye præsentationsvideoer, som skal vises på en kommende konference for andre robotforskere. „Vi har udviklet et mere naturligt konversationsmønster for Erica,“ forklarer han mig. Formålet med videoerne er at demonstrere dette system og vise, „hvordan Erica kan eksistere i verden“. Det nye system, der er udviklet til Erica af robotforskerne ved HIL under lektor Minatos ledelse, bygger på tidligere dialogsystemer, men har tilføjet et antal fyldord såsom *so desu ne* (det er rigtigt) og *honto desu ka* (virkelig?) for at udfylde nogle af de utilsigtede pauser i samtalen.

Til denne præsentation har professor Ishiguro inviteret tre af sine syv sekretærer til på skift at have en samtale med Erica. De lytter opmærksomt, mens professoren instruerer dem i, hvordan de skal opføre sig under samtalerne. Han beder dem om at tale til Erica som til et menneske, de lige har mødt. „Du skal tale høfligt og være opmærksom på Erica. Vær tålmodig med hende, og vent på, at hun afslutter sine udtalelser.“ Mens professoren giver sekretærene anvisninger,

forbereder Minato-sensei og tre af hans ph.d.-studerende Ericas systemer og indlæser det nye script til hendes samtale.

Suzuki, den første af sekretærerne, sætter sig ned på sofaen over for Erica og hilser med et diskret buk og et smil. Ericas blik finder Suzuki, og hun vender sin overkrop mod hende. Hun smiler. Suzuki smiler tilbage.

„Jeg hedder Erica. Dejligt at møde dig.“

„Dejligt at møde dig også,“ svarer Suzuki hjerteligt.

„Nå men ...“ Erica drejer hovedet let på sned og smiler, som hun næsten altid gør, når hun stiller spørgsmål. „... Kan du lide foråret?“

„Ja, jeg kan godt lide foråret. Det er dejligt, at det er varmt.“

Der er en pause, mens Erica ser på Suzuki med sit uudgrundelige smil. Suzuki smiler tilbage. Så udbryder Erica med en munter stemme: „Ja, det er sandt! Jeg kan også godt lide foråret. Det er en vidunderlig tid. Kirsebærblomsterne er meget smukke om foråret.“

Suzuki smiler entusiastisk: „Ja, de er dejlige. Meget smukke. Jeg kan bare blive ved med at kigge på dem.“

„Faktisk ...“ Erica bøjer hovedet med et alvorligt udtryk i ansigtet, „... jeg kan ikke engang nyde jordbærrene. Og jeg har kun set billeder af kirsebærblomster.“

Suzuki nikker forstående, hendes mund er vendt nedad i tilkendegivelse af sympati.

„Det er sandt. Du har nok ikke haft mulighed for det.“

„Suzuki, tager du ofte ud til forskellige steder?“

Suzuki overvejer svaret et kort øjeblik: „Tjah ... jeg går vel faktisk ikke så meget ud,“ indrømmer hun tøvende.

„Virkelig?“ Ericas ansigt lyser op. „Er du også en indeperson?“

„Tjah, jeg kan egentlig både lide at være inde og ude.“

Erica kigger uudgrundeligt på Suzuki. „Er du også en indeperson?“

„Ja, jeg er en indeperson.“

„Er det sandt?“ udbryder Erica med begejstring i stemmen. „Så er du ligesom mig.“

„Ja, det er sandt,“ nikker Suzuki bekræftende.

Denne samtale er en forkortet version af de tre lange samtaler, jeg optog med Erica og de tre sekretærer. Scriptet, som Minato anvendte på Erica her, genereres, så samtalen potentielt kan fortsætte i timevis. Hver af de tre samtaler varede omkring 20 minutter, før Minato stoppede programmet. Mens Erica i disse møder stadig kom med en række aparte udtalelser og af og til holdt lange, uudgrundelige pauser, forløb samtalerne over lange stræk mere eller mindre flydende. Da jeg senere viser videoerne til professor Ishiguro, udbryder han: „De her samtaler virker næsten naturlige. Det er vigtigt, at vi viser et ærligt billede af, hvordan Erica kan fungere i verden.“

Hvad der lykkedes her, foreslår jeg, er, at Ericas forbedrede kommunikationssystem, sekretærerens evne til at adaptere til Erica, samtalens respektfulde høflighedsform og robotforskerens intentionelle iscenesættelse af mødet tilsam-

men skaber en form, som både sekretærer og Erica kan tage del i. Formen fungerer som en kalibrering af Ericas og sekretærernes forskellige kommunikationssystemer ved at benytte et repertoire af performative udtryk, som både Erica og sekretærerne kan benytte sig af og udveksle med hinanden. Dette repertoire er struktureret på en måde, der er tilpasset Ericas standardiserede adfærdsmønstre, og som samtidig er struktureret efter en kulturelt medieret standard for høflig udveksling mellem fremmede, som sekretærerne er flydende i.

Disse elementer udgør tilsammen en form, der – inspireret af Kohn – følger et *mønster*, som gør informationsudveksling mulig på tværs af Erica og sekretærernes væsensforskel. Samtidig er denne form ligesom kata en udveksling, der udtrykker en relation imellem de to parter gennem et repertoire af performativ adfærd. Selve iscenesættelsen af samtalen indrammer Ericas og sekretærernes interaktion ud fra forskrifterne for en samtale mellem fremmede. Inden for denne ramme har Minatos hold programmeret Erica ud fra deres forestilling om høflig smalltalk, og Erica er således udstyret med emner, der fungerer som en slags standardiserede udtalelser, der anses for passende til dette: vejr og årstid, film, bøger, japansk mad, lokale attraktioner. Inden for denne rammesætning formår både Erica og sekretærerne at følge forskrifterne for en sådan samtale på en måde, der giver udtryk for en autentisk relation. De responderer passende på hinanden, giver udtryk for interesse, tilkendegiver respekt ved tiltale, nikker, kommer med udbrud af begejstring eller forundring. Kort sagt lever de begge op til det performative udtryk og deres respektive roller, som formen tilskriver. En sådan udveksling foreslår jeg kan læses som en kata.

Når samtalerne mellem Erica og sekretærerne til dels lykkes, er det, fordi formen følger en kommunikativ struktur, som både kan afstemmes til kodesprog og til kulturelle koder for adfærd. Dette bliver særligt tydeligt, hvis vi ser på den sproglige form og de tilhørende kropslige udtryk. På et programmeringsteknisk niveau er disse japanske høflighedsfraser lettere at kode og afkode end uformel jargon eller det lettere uforudsigelige engelske, som Yu blandt andet benyttede over for Erica. Formel japansk tale følger ofte en fast sætningsstruktur, har faste endelser og benytter et repertoire af standardhøflighedsudvekslinger med dertilhørende kropssprog, som følger et forholdsvis fast mønster (Lebra 2004:43; Cox 2003:71). Det kan vi se i måden, hvorpå både sekretærerne og Erica benytter sig af de korrekte ytringer, små buk, skift i toneleje, udtrykfulde bekræftelser af den andens udsagn. Grundet dette repertoires forudsigelige struktur kan Erica benytte sig af det, og hun kan afkode ytringerne fra sekretærerne som klare tilkendegivelser af en sætnings afslutning, præcist formulerede spørgsmål og utvetydige svar. Samtidig udtrykker sådanne udvekslinger i formel japansk interaktion ifølge antropologen Takie Lebra (2004) netop en *relation* mellem de interagerende parter

vist igennem grader af høflighed og respekt. Japansk tale, hævder Lebra, følger en betingelseslogik (contingency logic) (op.cit.19), hvori afhængighed ikke står i opposition til autonomi. I høflig japansk tale er relationen ofte fremskrevet som asymmetrisk, hvor man i mødet med en ligeværdig part ofte underspiller sig selv og underlægger sig *den anden* i samtalen, som man (sprogligt og kropsligt) giver hovedrollen. Opmærksomheden rettes mod den andens tilstedeværelse som et menneskeligt subjekt (op.cit.21). Betingelseslogik er dermed en logik, som kan kalibreres til den andens måde at kommunikere på. Og måske vigtigere her: Det er ifølge Lebra i selve mødet, i det delte rum, at (op.cit.34) betingelseslogik fremskriver det relationelle forhold gennem sprogets grammatiske struktur, og hvordan denne struktur udtrykker de talendes roller i forhold til hinanden.

Hvad Lebra beskriver her, er en grundlæggende tilgang til „det sociale“ i Japan, som tager sit udgangspunkt i det relationelle rum og i gensidig afhængighed (Rosenberger 1992; Maynard 1997). Det er mødet, der konstituerer de deltagende parter, frem for den anden vej rundt. Der forefindes utallige eksempler på dette i japanske koncepter som *ba* (et relationelt rum for gensidig afhængighed) (Hanks et al. 2019), *uchi/soto* (inde/ude, den relationelle, rumlige konstituering af selv og anden) (Bachnik 1994; Quinn 1994) foruden kata og filosofien i shintospiritualitet, som jeg undersøgte ovenfor. Grunden til, at jeg har valgt at fremhæve sprogets relationelle logik her, er, at det japanske sprog rummer et struktureret mønster for samvær, som kan benyttes af både Erica og sekretærerne. Disse møder, foreslår jeg, fungerer netop, fordi de gør det muligt at fusionere kulturelt strukturerede former for samvær med algoritmiske forudsigelser af adfærd. Forholdet mellem Erica og sekretærerne bliver dermed asymmetrisk (i Lebras forstand), idet Erica og sekretærerne benytter sig af de samme udtryk for adfærd, men bruger dem forskelligt. Sekretærerne tilpasser sig Ericas kommunikationslogik, samtidig med at de benytter et kulturelt repertoire, der fremstiller Erica som en ligeværdig samtalepartner. Men Erica kan ikke tilpasse sig sekretærerne på samme måde, som de gør. For hende er kommunikationssystemet ikke et værktøj til tilpasning, men til algoritmiske forudsigelser af de potentielle variabler, som en struktureret kommunikation kan tage. Når sekretærerne tilpasser sig Erica, må de følge det foreskrevne mønster af kulturelle tegn for at imødekomme Erica på hendes niveau. Erica benytter sig af de samme kulturelt medierede tegn for at udtrykke sin menneskelighed, men måden, hun benytter sig af disse tegn på, forbliver rigid. Dette så vi blandt andet, da Erica først kunne aflæse Suzukis svar på, om hun var en indeperson, da Suzuki omformulerede svaret til en entydig bekræftelse. Når relationen gennem menneske-robot-interaktion kalibreres på denne måde, bliver det mennesket, der må tilpasse sig robotten ved at følge en standardiseret struktur for adfærd, som robotten ikke kan afvige fra.

Relationen mellem Erica og sekretærene bliver dermed i robotforskernes iscenesættelse til en kommunikativ udveksling, der godt nok tager udgangspunkt i menneskelig adfærd, men hvor denne adfærd er kalibreret til de tegn, som robotter og mennesker kan udveksle inden for en struktureret form. I robot-menneske-mødet opstår en form, som er *både* kulturelt medieret og algoritmisk kodet. Det, jeg har beskrevet i artiklen, er netop sammenfaldet mellem kulturelle forskrifter for socialt samvær og den tekniske programmering af menneskelig adfærd. Dette sammenfald er ikke givet, men kræver en aktiv kalibrering af både samvær og adfærd, for at det kan iscenesættes som en relation.

Konklusion

Jeg har igennem artiklen fokuseret på, hvordan robot-menneske-relationen iscenesættes. Min læsning af den eksisterende litteratur på området fremhævede, hvordan robotforskere i Japan trækker på kulturelle troper og traditionelle værdier, for at deres robotter kan accepteres i den bredere befolkning. Men også at det relationelle forhold mellem robotter og mennesker i Japan muligvis ikke er så afgrænset til at begynde med, og at robot-menneske-relationen derfor har et brugbart fundament at bygge på her. Efterfølgende viste jeg, hvordan kalibreringen af robot-menneske-relationen i IRL's og HIL's dynamiske interaktioner behandler både mennesker og robotter som kommunikationssystemer, der må afstemmes i forhold til en fælles kommunikativ form. Dette arbejde medfører, at robotter og mennesker bliver standardiserede efter forskernes kortlagte strukturer for menneskelig adfærd. Denne adfærd skal på en gang kunne kodes til robotters algoritmiske programmering og kunne udtrykkes i repertoier af kulturelt medierede tegn på affinitet. Som vi så i eksemplerne med Erica, lykkes dette langtfra altid og kræver, at både mennesket og Erica kan afstemmes til det samme kommunikative mønster, om end de bruger det forskelligt. Iscenesættelsen af et sådant møde illustrerede laboratorierne måde at definere en relation på. Relationen imellem forsker og robot skabes på sin vis af den iscenesatte form i sig selv. Relationen defineres på den ene side af det fælles kommunikative mønster, de benytter sig af (ækvivalent til den Kohnske form), og den defineres på den anden side ud fra det, som kommunikationen *udtrykker* i Ericas og hendes samtalepartners sproglige og kropslige performance (ækvivalent til kata og betingelseslogikkens sproglige struktur). I IRL's og HIL's relationsskabende arbejde er det netop iscenesættelsen af relationen, der artikulerer mennesket på en bestemt måde. Dette arbejde er langtfra en neutral, teknisk praksis. Robotforskerne arbejder med standarder, som robotter og mennesker kan leve op til, men fremstiller dermed også robotter og mennesker ud fra generaliserede adfærdsmønstre, som er kulturelt betingede, men

som fremstilles som naturlige mønstre for samvær. De kommunikationsmønstre, som professor Ishiguro forsøger at få Erica til at tage del i, hviler på kulturelle koder, der er omdannet til generelle strukturer for adfærd. Kalibreringen, som jeg har beskrevet her, kan kun fungere, når både Erica og hendes samtalepartner overholder visse kulturelle koder for adfærd og udtrykker deres rolle i overensstemmelse hermed. Hvordan man får betydning som menneske, afhænger af, hvor godt man kan udtrykke den passende rolle, som formen foreskriver. Det bliver således et spørgsmål om, hvem der kan passe ind i disse mønstre, og hvilken adfærd der bliver gjort „naturlig“ i robotforskernes arbejde.

For en kommende diskussion af dette emne er der dermed grund til at stille spørgsmål ved de værdier, der er indarbejdet i de adfærdsmønstre, som robotforskerne arbejder med. Spørgsmålet bliver her, hvem der inkluderes eller ekskluderes i en sådan standardisering, og hvilke standarder der kommer til at tælle. Robotforskernes arbejde med at kalibrere møder mellem mennesker og robotter illustrerer, at om end det ved første øjekast er humanoide robotter, der er skabt i det menneskelige billede, er det måske i højere grad mennesket, der må standardiseres til robotens kulturelt værdiladede algoritme for at tilpasse sig deres fælles fremtid.

Noter

1. Jeg kunne her have valgt mange andre eksempler på forfattere, der behandler disse emner, da de nævnte fænomener er så velbehandlede i antropologen, at de efterhånden næsten er selvindlysende. Når disse begreber artikuleres gennem professor Ishiguro og hans robotforskeres arbejde, ophører selvfølgeligheden.
2. Om end professor Ishiguros udsagn ofte skal tages med et gran salt, er netop interaktion et grundprincip, som rent faktisk anvendes i IRL's og HIL's arbejde. Professor Ishiguro som karismatisk leder og hans måde at italesætte vigtigheden af det arbejde, de udfører, kræver en analyse i sig selv. For en diskussion af dette, se Hoeck (under udgivelse 2021).
3. Alle navne er anonymiserede på nær Hiroshi Ishiguro og Minato, som allerede har givet lov til at blive nævnt ved navn.
4. Der er en væsentlig kønsdiskussion her, som ville kræve en selvstændig artikel. For yderligere behandling af emnet, se Robertson (2007, 2018) og Hoeck (2021).

Litteratur

Bachnin, Jane M.

- 1994 Introduction. Uchi/Soto. Challenging our Conceptualization of Self, Social Order, and Language. In: J.M. Bachnin & C.J. Quinn (eds): *Situated Meaning. Inside and Outside in Japanese Self, Society, and Language*. Pp. 3-37. New Jersey: Princeton University Press.

- Bateson, Gregory
1972 Steps to an Ecology of Mind. Essays in Anthropology, Psychiatry, Evolution and Epistemology. Northvale, NJ, & London: Jason Aronson Inc.
- Berthin, Michael
2014 Touch Future x ROBOT. Examining Production, Consumption, and Disability at a Social Robot Research Laboratory and a Centre for Independent Living in Japan. London: London School of Economics. http://etheses.lse.ac.uk/1010/1/Berthin_Touch_Future_x_ROBOT.pdf.
- Clammer, John
2005 The Politics of Animism. In: J. Clammer, S. Poirier & E. Schwimmer (eds): Figured Worlds. Ontological Obstacles in Intercultural Relations. Pp. 83-109. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press.
- Coeckelbergh, Mark
2013 Pervasion of What? Techno-Human Ecologies and their Ubiquitous Spirits. *AI & Society* 28:55-63. <https://doi.org/10.1007/s00146-012-0418-y>.
- Cox, Rupert
2003 The Zen Arts. An Anthropological Study of the Culture of Aesthetic Form in Japan. London & New York: Routledge.
- Geraci, Robert M.
2006 Spiritual Robots. Religion and Our Scientific View of the Natural World. *Theology and Science* 4(3):229-46. <https://doi.org/10.1080/14746700600952993>.
- Hanks, William F., Sachiko Ide, Yasuhiro Katagiri, Scott Saft, Yoko Fujii & Kishiko Ueno
2019 Communicative Interaction in Terms of Ba Theory. Towards an Innovative Approach to Language Practice. *Journal of Pragmatics* 145:63-71. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2019.03.013>.
- Helmreich, Stefan
2009 Alien Ocean. Anthropological Voyages in Microbial Seas. Berkeley, Los Angeles & London: University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520942608>.
- Hoeck, Kristian
2021 PhD Thesis. (Under udgivelse). Manchester: University of Manchester.
- Ingold, Tim
2008 Bringing Things to Life. Creative Entanglement in a World of Materials. Aberdeen: Department of Anthropology University of Aberdeen. <https://hummedia.manchester.ac.uk/schools/soas/morgancentre/research/wps/15-2010-07-realities-bringing-things-to-life.pdf>.
- Ishiguro, Hiroshi
2006 Interactive Humanoids and Androids as Ideal Interfaces for Humans. Proceedings of the 11th international conference on Intelligent user interfaces (IUI '06). Association for Computing Machinery, New York. Pp. 2-9. <https://doi.org/10.1145/1111449.1111451>.
- Ishiguro, Hiroshi, Maryam Alimardani & Shuichi Nishio
2013 Humanlike Robot Hands Controlled by Brain Activity Arouse Illusion of Ownership in Operators. *Scientific Reports* 3:2396. <https://doi.org/10.1038/srep02396>.

- Ishiguro, Hiroshi, denobu Sumioka, Shuichi Nishio, Takashi Minato & Ryuji Yamazaki
2014 Minimal Human Design Approach for Sonzai-Kan Media. Investigation of a Feeling of Human Presence. *Cogn Comput* 6:760-74. <https://doi.org/10.1007/s12559-014-9270-3>.
- Jensen, Casper Bruun & Anders Blok
2013 Techno-Animism in Japan. Shinto Cosmograms, Actor-Network Theory, and the Enabling Powers of Non-Human Agencies. *Theory, Culture & Society* 30(2):84-115. <https://doi.org/10.1177/0263276412456564>.
- Kohn, Eduardo
2013 How Forests Think. Toward an Anthropology Beyond the Human. Berkeley, Los Angeles & London: University of California Press. <https://doi.org/10.14237/ebl.7.1.2016.550>.
- Kubo, Akinori
2010 Technology as Mediation. On the Process of Engineering and Living with the “AIBO” Robot. *Japanese Review of Cultural Anthropology* 11:103-23. https://doi.org/10.14890/jrca.11.0_103.
- Lebra, Takie Sugiyama
2004 The Japanese Self in Cultural Logic. Honolulu: University of Hawai’i Press. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1352.2010.01121.x>.
- Leeson, Christina
2017 Anthropomorphic Robots on the Move. A Transformative Trajectory from Japan to Danish Healthcare. Ph.d.-afhandling. Institut for Antropologi. København: Københavns Universitet.
- Maynard, Senko K.
1997 Japanese Communication. Language and Thought in Context. Honolulu: University of Hawai’i Press. <https://doi.org/10.1515/9780824863074>.
- Mori, Masahiro
1970 Bukimo no tani. [The Uncanny Valley]. *Energy* 7(4):33-35.
- Otsuki, Grant
2015 Human and Machine in Formation. An Ethnographic Study of Communication and Humanness in a Wearable Technology Laboratory in Japan. Toronto: Department of Anthropology, University of Toronto.
- Peirce, Charles Sanders
1955 Logic as Semiotic. The Theory of Signs. In: J. Buchler (ed.): *Philosophical Writings of Peirce*. New York: Dover Publications Inc.
- Quinn, Charles J.
1994 The Terms Uchi and Soto as Windows on a World. In: J. Bachnin & C.J. Quinn (eds): *Situated Meaning. Inside and Outside in Japanese Self, Society, and Language*. Princeton University Press, Pp. 38-72. <https://doi.org/10.1515/9780691194455>.
- Richardson, Kathleen
2016 Technological Animism. The Uncanny Personhood of Humanoid Machines. *Social Analysis* 60(1):110-28. <https://doi.org/10.3167/sa.2016.600108>.
- Robertson, Jennifer
2007 Robo Sapiens Japonicus. Humanoid Robots and the Posthuman Family. *Critical Asian Studies* 39(3):369-98. <https://doi.org/10.1080/14672710701527378>.

- 2010 Gendering Humanoid Robots. *Robo-Sexism in Japan*. *Body & Society* 16(2):1-36. <https://doi.org/10.1177/1357034X10364767>.
- 2017 *Robo Sapiens Japonicus. Robots, Gender, Family, and the Japanese Nation*. Berkeley: University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520959064>.
- Rosenberger, Nancy Ross
1992 *Japanese Sense of Self*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Šabanović, Selma
2014 Inventing Japan's "Robotics Culture". *The Repeated Assembly of Science, Technology, and Culture in Social Robotics*. *Social Studies of Science* 44(3):342-67. <https://doi.org/10.1177/0306312713509704>.
- Schodt, Frederik L.
1988 *Inside the Robot Kingdom. Japan, Mechatronics, and the Coming Robotopia*. Tokyo: Kodansha International.
- Strathern, Marilyn
1988 *The Gender of the Gift*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
2014a *Becoming Enlightened About Relations*. ASA FIRTH LECTURE 2014. Anthropology and Enlightenment, ASA decennial conference in Edinburgh.
2014b *Reading Relations Backwards*. *Journal of the Royal Anthropological Institute* 20(1): 3-19. <https://doi.org/10.1111/1467-9655.12076>.
- Suchman, Lucy
2011 *Subject Objects*. *Feminist Theory* 12(2):119-45. <https://doi.org/10.1177/1464700111404205>.
- Viveiros de Castro, Eduardo
1998 *Cosmological Deixis and Amerindian Perspectivism*. *The Journal of the Royal Anthropological Institute* 4(3):469-88. <https://doi.org/10.2307/3034157>.
- Wagner, Cosina
2009 *The Japanese Way of Robotics. Interacting "Naturally" with Robots as a National Character?* *RO-MAN 2009 – The 18th IEEE International Symposium on Robot and Human Interactive Communication, Toyama*. Pp. 510-15. doi:10.1109/ROMAN.2009.5326221.

REJSEBESKRIVELSER FRA FERAL ATLAS

FERAL ATLAS

Fire rejsebeskrivelser

ASTRID OBERBORBECK ANDERSEN

I oktober 2020 udkom værket *Feral Atlas. The More-Than-Human Anthropocene* ved Stanford University Press, udtænkt og redigeret af Anna Tsing, Jennifer Deger, Alder Keleman Saxena og Feifei Zhou. I den anledning inviterede redaktionen af dette temanummer fire antropologer til at rejse ind i det digitale univers, som *Feral Atlas* udgør og er bygget på, for bagefter at levere en rejseberetning til *Tidsskriftet Antropologi*.

De fire antropologer, der på forskellig vis forsker i emner relateret til den antropocæne tidsalder, blev sendt afsted med forskellige fokuspunkter i bagagen. Disse fokuspunkter stemmer overens med strukturerende temaer i selve atlasen, det, som i værket kaldes *detonatorer*, der på hver deres måde har været udløsere for verdenshistoriens udvikling ind i menneskets geologiske tidsalder: den antropocæne. Katrine Vintov, kandidatstuderende i antropologi ved Københavns Universitet, blev således bedt om at fokusere på *invasioner*. Anne-Sofie Lautrup Sørensen, ph.d.-studerende på IT Universitetet, har skrevet om *kapital*. Trine My Thygaard-Nielsen, ph.d.-studerende ved Aarhus Universitet, har skrevet om *imperium*, og Perle Möhl, antropolog med mange års erfaring i at udvikle og arbejde med visuelle og multimodale formater, har haft fokus på *acceleration* og på atlasets sansemæssige, interaktive og navigatoriske komponenter.

De kommende sider byder således på en rejse ind i det vilde atlas, der er frit tilgængeligt for alle med en internetforbindelse og en brugergrænseflade. Vi håber, at du vil føle dig godt ledsaget af de fire skribenter, og at deres oplevelser og betragtninger vil inspirere til, at du besøger – eller genbesøger – det fascinerende og omfattende værk.

Besøg *Feral Atlas* her: <https://feralatlas.org>

EN REJSE I DET ANTROPOCÆNE

KATRINE VINTOV

Jeg har sat mig godt til rette i min fars gamle kontorstol. I ly af juleferien og en ny coronanedlukning af Danmark har jeg søgt tilflugt fra diverse eksamensskrivier hos mine forældre. Her har jeg nu indfundet mig på gæsteværelset, klar til et lille afbræk fra julens puslespil og fyldte slikskåle. Jeg skal nemlig på rejse. Jeg kaster et blik ud ad vinduet ned i mine forældres have. Blikket følger græsset ud ad haven, og bagved hækken strækker Lars Tyndskids marker sig i en brun og vinterpløjet uendelighed. Jeg er helt klar til at tage afsted! ENTER står der med rødt. Jeg er landet på Feral-atlassets forside. Enterknappen markerer et lille ophold – et spændingsopbyggende element, som jeg efter coronaepidemiens lange isolationsperioder sørger for at nyde lidt ekstra, inden jeg trykker videre. Okay. Så er jeg klar ... Jeg føler mig med det samme budt med ind i udforskningen af det *antropocæne*. Et begreb, jeg efterhånden har mødt mange gange i antropologisk litteratur om især klimaforandringer, økologisk krise og apokalyptiske fremtidsscenerier. Et begreb, der, hver eneste gang jeg møder det, sender et lille sug igennem min krop. *Menneskets tidsalder. Den nye tidsalder defineret af menneskeheden ...* jeg ved stadigvæk ikke helt, hvordan jeg skal forstå konceptualiseringen af det antropocæne, og begrebet har ofte sendt mig på snørklede omveje og lange tænkepauser i min tid som studerende. Denne rejse bliver vist ingen undtagelse. Min rejseoplevelse, som jeg vil dele med jer her, vil stykke for stykke, historie for historie, tage form gennem det centrale begreb *feral ecologies*. En googlesøgning fortæller mig, at *feral* kan oversættes til vildtlevende, utæmmede eller måske vidtrækkende. Et adjektiv, der ifølge dictionary.com både kan beskrive noget, som „eksisterer i en naturtilstand som dyr eller planter; ikke domesticerede eller dyrkede, men *vilde*“ (min kursivering), men også en tilbagevenden til „det vilde“ som noget, der er „vendt tilbage fra domesticeret til en vild tilstand“. Så måske vil vildtlevende være den mest passende oversættelse? Tænkepause. Jeg forestiller mig selv som feral. Eksisterende i min *naturlige* til-

stand af ukultiveret kød og blod: den *vildtlevende* kvinde fra Østjylland. På en digital rejse i det antropocæne. Sejt. Men kan et menneske være feral? Tilbage i atlasset er jeg ikke helt overbevist af min oversættelse. De vildtlevende økologier er forbundet i atlassets landskaber og på tværs af både tid og arter: De er på den måde ikke blot vildtlevende, men også grænsesprængende! Vidtrækkende er heller ikke streget af listen endnu. Økologiernes sammenfiltringer giver mig en fornemmelse af begrebet som noget, der kontinuerligt forgrener sig til noget nyt. Jeg kaster et blik på valnøddetræet nede i haven. Forgreningsmetaforen bliver næsten også for *uvild*; måske utæmmet alligevel er bedst?

Usynlige invasioner

Jeg har rejst rundt i *Feral Atlas* med fokus på INVASION, et af fire nøglebegreber (Invasion, Empire, Capital, Acceleration), der opdeler atlasset i forskellige landskaber, hvori de vidtrækkende-utæmmede-vildtlevende økologier kan udforskes. De fire nøglebegreber (antropocæne detonatorer) er beskrevet som kategorier af menneskeskabte infrastrukturer, der har „banet vejen“ for det antropocæne. Jeg klikker mig ind på en af de svævende arter på atlassets første side, kategoriseret under INVASION. Med en eksplosion ender jeg foran et billboard: „THIS IS INDIAN LAND.“ Jeg betragter bebyggelserne rundt om mig. Indian land ... Det var ikke umiddelbart det første, jeg tænkte. Jeg scroller landskabet lidt større og finder ud af, at beboelsesområdet ligger i udkanten af et skovfattigt Amazonas. Forbi resterne, af hvad der nok engang har været regnskov, breder en brændende slagmark sig ned mod havet. Her ved bredden er Christopher Columbus tilsyneladende lige ankommet til „den nye verden“ for anden gang. Denne gang med 17 skibe, 1500 mænd og flere hundrede husdyr foruden flere millioner blinde passagerer i form af mikrober, bakterier og vira (Lewis & Maslin 2020). De sidstnævnte måske den bærende årsag til Columbus', om end frygtelige, meget sikre invasion af den nye verden. Et studie anslår eksempelvis, at den europæiske invasion af Amerika kostede over 56 millioner indfødte folk livet, primært som følge af europæernes medbragte sygdomme (Koch et al. 2018). Dette ud af en samlet population på omkring 60 millioner, hvilket ifølge studiet førte til en markant genskovning og forvildning af opdyrkede områder. Den forøgede vegetation trak så meget CO₂ ud af atmosfæren, at det i studiet bliver beskrevet som den afgørende faktor for starten på den såkaldte „lille istid“, der ramte verden. Jeg zoomer ind på den lille tegning af Christopher Columbus. Det må man om noget kunne kalde en invasion og med den som detonator og infrastruktur en bølge af vidtrækkende og vildtlevende økologiers udfoldelse. Her synes jeg, at *vidtrækkende* dækker det ferale begreb bedst. Ordet implicerer en tidslighed,

der på en eller anden måde ukontrolleret *stikker af* ud i det udefinerede. En interagerende kontinuitet uden fast form, økologier i konstant bevægelse. Mellem Columbus' følgesvende finder jeg en feltrapport „Conquest-Spread Pestilence“. Jeg klikker nysgerrigt videre og bliver ført nordpå til 1400-tallets North Dakota og mandanfolkets by Yellow Earth (Fenn 2020). Rapporten beretter om Yellow Earths pludselige kollaps og mandanfolkets flugt fra europæernes sygdomme i de efterfølgende århundreder. Det får mig til at tænke på min egen tids epidemi: COVID-19. Måske overført til mennesker på et kødmarked i Wuhan. Måske undsluppet domesticeringens kliniske rammer på en medicinal forskningsinstitution og derfra utæmmet stukket af ud i verden – med vidtrækkende konsekvenser og helt nye økologier til følge.

Et vidtrækkende atlas

Jeg beslutter at tage lidt videre og krydser havet bag Columbus med kurs mod en „agricultural experimental station“ på den anden side af fjorden. Imellem rækkerne af sukkerrør vækker endnu en feltrapport min nysgerrighed „Cane-Toad Imported“. Jeg lander med et klik i det nordlige Australien – wow – i en beretning om agatudsens (cane-toad) invasion af de lokale økologier (Ashley 2020). Agatudsens blev introduceret til Australien i 1935 af Bureau of Sugar Experiment Stations og udsat i sukkerplantager med det formål at afhjælpe billeangreb i plantagerne. Tudsens naturlige giftforsvar har dog drabelige konsekvenser for flere økologier end blot plantagebillerne: eksempelvis de rovdyr, der fejlagtigt ser padden som en lækker frokost. Heriblandt yolngufolkets åndelige forfædre og jagtdyr, *djanda* og *bidjay*, der er to hjemmehørende arter af firben. Tudsens beskyttende gift har givet den fripas i den lokale fødekæde, hvor yolngufolket nu sørger over tabet af deres forfædre: „The way I see it is that cane toad is like a *galka* [sorcerer] with a poison spear. What can we do?“ spørger feltrapportøren, Russell Ngadiyali. Beretningen stopper her. Hvad kan vi gøre? tænker jeg selv videre. Her står jeg midt i en invasion, der, modsat de europæiske sygdomme, er intentionelt introduceret i den lokale økologi. Et godt eksempel på oversættelsen af det ferale som noget, der er undsluppet det domesticerede – noget *vidtrækkende* i påvirkningen af både arter, tider og yolngufolkets forfædre. Jeg forsøger at tænke de forskellige former for invasion sammen med atlassets undertitel „The More-Than-Human Anthropocene“. *The more-than-human* ... endnu et kompliceret begreb, koblet sammen med det andet komplicerede begreb, *anthropocene*. Det har krævet sin kvinde at være på rejse i det her atlas. Men her i sukkerplantagen begynder den røde tråd alligevel så småt at sno sig om mine fødder. Min rejse gennem tider, steder og invasioner har vist mig, at mennesket ikke er den eneste

art, der skriver verdenshistorien. Nok fører vi pennen og er derfor, som Kirsten Hastrup (2018) påpeger, „særlig forpligtet“, men denne Menneskets tidsalder er skabt på tværs af arter, steder og intentioner. Med min skærpede opmærksomhed på menneskets sammenfiltrering med de vidtrækkende økologier har jeg samlet endnu en brik i min granskning af det antropocæne. Men som altid kræver det en tænkepause, og jeg fristes alligevel til at stille samme spørgsmål som Russell Ngadiyali: „Hvad kan vi gøre?“ Beretningen stopper her. I første omgang i hvert fald. I stuen venter nemlig julehyggen – i sig selv en invasiv størrelse med sine helt egne vidtrækkende økologier.

Litteratur

- Ashley, Russell Ngadiyali
2020 Before, Goannas Were Here Forever. Feral Atlas. <https://feralatlas.supdigital.org/poster/before-goannas-were-here-forever>.
- Fenn, Elizabeth
2020 Grandfather Snake Waits Patiently for a River to Run Free. Feral Atlas. <https://feralatlas.supdigital.org/poster/grandfather-snake-waits-patiently-for-a-river-to-run-free>.
- Hastrup, Kirsten
2018 Antropologiens landskaber. Fratrædelsesforelæsning. Tidsskriftet Antropologi 78: 129-44.
- Koch, Alexander, Chris Brierley, Mark M. Maslin & Simon L. Lewis
2019 Earth System Impacts of the European Arrival and Great Dying in the Americas after 1492. Quaternary Science Reviews 207:13-36.
- Lewis, Simon L. & Mark A. Maslin
2020 The Great Dying of the Indigenous Peoples of the Americas. Feral Atlas <https://feralatlas.supdigital.org/index?text=lewis-and-maslin-invasion&type=essay&cd=true> \h.

KAPITALENS VILDTLEVENDE RINGVIRKNINGER

ANNE-SOFIE LAUTRUP SØRENSEN

Første forsøg: overvældelse

Mit første dyk ind i *Feral Atlas* er en blandet fornøjelse. Jeg går til *Feral Atlas* med samme tankesæt, som jeg typisk går til en akademisk artikel med: Hvad er argumentet? Resultatet er overvældende. I takt med at jeg mister overblikket, vokser min modstand mod værket, som synes umuligt at overskue. Jeg klikker mig rundt mellem billeder, kort, videodigte, feltrapporter og får fornemmelsen af, at alt er forbundet, men at forbindelsernes måde at være forbundne på undslipper mig. Hvad vil det her værk fortælle mig?

Andet forsøg: analog æstetik i et digitalt værk

Andet forsøg er bedre. Jeg dvæler ved åbningssiden, hvor akvarellignende billeder flyder rundt på en hvid baggrund. Der er noget ved billedernes analoge æstetik, der overrasker mig. Hvad laver de her, i et digitalt værk? Billederne konfronterer mig med mine forventninger til den digitale verden: 3D, udvidet virkelighed, hastighed. De her billeder flyder i rolige bevægelser ind på skærmen, bevæger sig lidt rundt på den og ud igen. Nye billeder kommer til, andre forsvinder. Det eneste stabile element: en lille roterende 3D-nøgle i øverste venstre hjørne. Jeg får det indtryk, at billederne bebor deres egen verden, som skærmen blot er et vindue ind til. Og vigtigere: Deres bevægelsesmønster henvender sig ikke til mig. Jeg googler, hvordan man oversætter *feral* til dansk. *Vildtlevende* foreslår google translate. Jeg begynder at tænke på akvarellerne som vildtlevende væsener i en digital verden.

Jeg trykker på „carbon dioxide“

Jeg fører musen hen over nogle af billederne: „Bd cythrid fungus“, „Sea fire“, „Fukushima woodchips“. Hvert billede er forbundet til en facet: invasion, imperium, kapital eller acceleration. Jeg trykker på et billede af to skorstene med titlen „Carbon dioxide“ og forbindelse til facetten kapital. Det er et oplagt valg med tanke på min igangværende ph.d. om, hvordan CO₂-data bliver mobiliseret i lokale konflikter om klimakrise og olieindustriens fremtid i den norske olieby Stavanger. Skærmen bliver sort. I midten af det sorte former en hvid sky sig. Skyen vokser, indtil den fylder hele skærmen og afslører derefter et gråt by- og industrilandskab. Det hele ser meget ordentligt ud ved første øjekast: lige linjer. Men ved nærmere eftersyn opdager jeg, at nogle af husene står skævt og har huller i tagene. Nede ad en vej ligger biler spredt ud hulter til bulter og ligner efterladte legetøjsbiler. De to skorstene, jeg trykkede på, er også en del af byen. De er meget store og ligger lige ved siden af en gade, hvor en gruppe mennesker går i et protesttog med vajende faner og et banner. Jeg zoomer ind og ser, at der står „STRIKE“ på banneret. En gulgrøn røg ligger over skorstenene, og i røgen er en rød prik. Jeg fører cursoren over prikken og læser „carbon dioxide from burning fossil fuels“. Jeg trykker og befinder mig nu på en ny side. Her bliver jeg mødt af nogle videodigte, der viser dragende klip af de enorme infrastrukturer, hvor fossile brændstoffer udvindes og behandles. Brutale metalkonstruktioner og en rød flamme. En pumpes monotone vuggen mod himmelen. Jeg klikker mig videre til en feltrapport bestående af tekst og tegninger, der undersøger karbondioxid som et vildtlevende element: Fra at have været en del af en livgivende balance har mængden af kuldioxid bevæget sig ud af kontrol igennem en kapitalismedrevet afhængighed af fossile brændstoffer.

Jeg trykker mig tilbage til kortet og finder ud af, at cursoren bliver til en lille hånd, når jeg trykker på kortet. Jeg bevæger den lille hånd med musen, kortet følger med og afslører nye dele af byen. Et stænk af blågrøn fanger mit blik i udkanten af det grå. Begejstret trækker jeg i kortet for at finde ud af, hvad der folder sig ud bag farven. Havet. Og derefter en olieborplatform. Der er en prik på platformens ene ben: „Jellyfish polyps on marine infrastructure.“ Gennem en række klik lærer jeg, at bestanden af gopler i Adriaterhavet er steget markant i takt med udbredelsen af installationer som offshoreborplatforme. Platformenes hårde benkonstruktioner tilbyder langt bedre betingelser for goplepolypper at fæstne sig og udvikle nye gopler end dem, der findes fra naturens hånd.

Det digitale format: formen som argument

Værket tager sin læser med tæt på de fysiske infrastrukturer, som er en del af kapitalismens skelet. Store skorstene, tykke og lange rør, olieplatforme. Gitteropdelte plantager og fyldte containerskibe. På den måde tydeliggør *Feral Atlas*, at der er materialitet og konkrete steder bag kapitalismens produkter og virkemåde. Samtidig inviterer værket sin læser til at undersøge de forbindelser, den fysiske infrastruktur har til mere-end-menneskelige væsener som gopler og gasser.

Værket tydeliggør fysisk infrastruktur gennem sin egen digitale infrastruktur. På min vej rundt i værket, vokser et spørgsmål frem i mig: Kan *Feral Atlas* evne til at overvælde forstås, som at atlasset er „gone feral“? Udgør værket et eksempel på, hvordan et vildtlevende akademisk værk kan opføre sig? Et værk, der har forladt boghylden, er blevet til noget andet – noget, der vækker modstand, når man som læser leder efter hovedargumentet, men gavmildt åbner sig, når man overgiver sig til at miste overblikket. Netop i overgivelsen til det overvældende kommer et argument alligevel til syne i *Feral Atlas*: Atlasset gør sit argument. Formen på værket og læserens vej gennem det reflekterer den overvældende mængde af forbindelser mellem dyr, mennesker, teknologi og infrastruktur, der kendetegner den kapitalistiske verden. Det er enkelt at læse sig til denne information i beskrivelsen af værket på dets landingsside, men noget andet at erfare den på sin vej gennem værket. Den digitale infrastruktur gør det muligt for læseren at navigere i værkets mange lag af formater – video, tekst, kort, tegninger og billeder – og selv udforske den mangfoldighed af forbindelser, værket stiller til rådighed.

Rejsefeber i en onlineverden af forbindelser

Jeg ser mig selv rejse rundt i atlassets onlineverden og tænker på denne rejses forhold til antropologiens generelle rejsefeber. En rejsefeber, der er uadskillelig fra det faktum, at disciplinen og dens kronjuvel, det etnografiske feltarbejde, er opstået med tæt forbindelse til kolonial dominans. Og at datidens antropologers adgang til koloniserede samfund ofte var bundet op på at skabe viden, der kunne bruges til at bevare kolonial kontrol. Det er en arv, der fortsætter med at have betydning for antropologien og de verdener, dens metoder og analyser er med til at skabe.

Atlasset mimer på sin vis det etnografiske feltarbejde i sin invitation til læseren om at bevæge sig nye steder hen og udforske temaer og forbindelser. Samtidig er der tale om en kurateret bevægelse ind i et onlineunivers skabt med udgangspunkt

i et bredt fagligt landskab, der strækker sig ud over antropologiens grænser. Der er ikke mulighed for som under et etnografisk feltarbejde at engagere sig med *praksis* for at nærme sig et svar på, hvorfor folk gør, som de gør. Der er ikke nogen mennesker at stille spørgsmål og bruge tid med. Men der er forbindelser at følge. Betegnelsen „det antropocæne“ er blevet kritiseret for at implicere en ensartet menneskehed som motor for klimakrisen. I kraft af de forbindelser, det stiller til rådighed, formår *Feral Atlas* imidlertid både at have blik for det mere-end-menneskelige og at tegne et nuanceret billede af menneskene i det antropocæne. Værket minder om, at ansvar og sårbarhed ikke er ensartet fordelt, og tilbyder utallige eksempler på, at de vildtlevende aspekter ved det antropocæne vokser ud af en fortsat ulige akkumulering af kapital, der bygger på kolonial dominans, slavegjort arbejdskraft og plantagedrift såvel som udvinding af fossile brændstoffer. Sammenhænge, der også spiller en central rolle i den ulige distribution af den klimamæssige og økologiske krises konsekvenser.

„DET VILDE ATLAS“ OG DETS TRANSFORMERENDE IMPERIE

TRINE MY THYGAARD-NIELSEN

„I’m transforming, I’m vibrating, I’m glowing, I’m flying, well look at me now,“ synger Nick Cave, mens jeg sidder ved mit store køkkenbord og gør klar til en rejse. Rejsen er online, som så mange andre aktiviteter i denne tid er det. Det er en rejse ind i *The Feral Atlas* – et vildt onlineatlas, der ved første øjekast på skærmen alene består af flydende planter, dyr og fænomener uden tekst. Jeg fører fingeren over det flydende kort, og når jeg dvæler ved et fænomen, dukker en lille tekst op, der bekræfter, hvilket emne de fortæller en historie om. Der er fire emner: *empire*, *capital*, *acceleration* og *invasion*. På forhånd ved jeg, at min rejseinteresse er empire, eller på dansk imperie, så jeg sætter mig for at planlægge turen ud fra de flydende fænomener, der repræsenterer imperie. Lidt i samme stil, som hvis jeg planlagde en rejse til hovedstæder med romerske ruiner. Jeg fanger følgende af de flydende fænomener, hvis historie relaterer sig til imperie: underwater noise, genjer, ghost water, lanterna, rats, museum insects, aedes aegipto mosquito, mitten crabs, potato late blight, meiofauna, witchweed, antifouling water og water hyacinth. Imens jeg overvejer, hvordan rejsen skal finde sted imellem de forskellige fænomener, og om jeg mon har fundet dem alle sammen, tænker jeg, at der må være historier, der relaterer sig til imperier i de resterende flydende fænomener også. I forlængelse af denne tanke noterer jeg en liste med spørgsmål, som jeg vil tage med mig på turen. Hvordan forstår forfatterne begrebet empire? Og hvordan afgrænser de det? Hvorfor er netop disse ovennævnte fænomener, hvortil jeg skal rejse om lidt, særligt repræsentative for imperie? Inspireret af Nick Cave kaster jeg mig flyvende ud på rejsen og tager det første imperiefænomen, der flyder forbi: argentine ants. Myrerne tager mig med om bord på et transportskib uden for en havn. På skibet til højre for mig kan jeg se et andet imperiefænomen på sin egen rejse, nemlig potato late blight, mens krigsskibet til venstre har mitten crabs med som passagerer. Argentine ants lærer mig i første omgang, at imperie er forbundet med langdistanceoverførsler af madtransporter. TAKE kalder ska-

berne af atlasset det også. Jeg ved ikke helt, hvad TAKE står for, og jeg prøver at rejse længere ind i at udforske denne *tipper*, som skaberne kategoriserer TAKE som. Jeg stopper op et øjeblik og tænker over, hvad *Feral Atlas*' skabere og/eller myrerne mener med *tipper*. På nuværende tidspunkt er jeg forvirret over flere ord og begreber, der står alene uden forklaringer eller tydelig indbyrdes relation. Da jeg ikke finder en definition i selve atlasset, tyer jeg til min egen ordbog, hvor oversættelsen af *tipper* er: skovsvin, vejsvin, tipvogn, drikkepengegiver. Gad vide, hvilken eller hvilke definitioner skaberne af atlasset bruger, hvis de da bruger nogen af dem. At følge *tipperen* giver mig ikke større afklaring, og jeg vil gerne rejse tilbage til min myrerejseledsager, men da jeg tager turen tilbage, dukker nye steder op i stedet for. Måske er det på tide, at jeg læser noget om imperie for bedre at kunne finde vej og forstå opbygningen af dette vilde atlas. Jeg ville jo også læse om romerriket, hvis jeg skulle forstå sammenhænge mellem romerske ruiner, ræsonnerer jeg. I selve atlasset finder jeg ikke et sted, hvor jeg kan læse om imperie, så jeg slår igen op i min egen ordbog. Her defineres et imperie ved at være en stor, oftest verdensomspændende koncern eller organisation med stor økonomisk magt.¹ Selve definitionen indeholder de tre andre overordnede emner i det vilde atlas – acceleration (oftest verdensomspændende), kapital (økonomisk aktivitet) og invasion (koncern med verdensomspændende magt). Jeg føler på nuværende tidspunkt, at jeg har famlet efter et kort til at hjælpe mig rundt i atlasset, men det er, som om atlasset nægter at give mig den håndsrækning. Jeg føler mig som turisten, hvis telefon er løbet tør for strøm, og som nu står uden bykort på et ubefolket sted. Måske er det med vilje – måske er det pointen med hele atlasset, tænker jeg – hvem ved?

I forlængelse af denne opdagelse slipper jeg tøjlerne og min hang til at forstå sammenhængene mellem de versalskrevne konceptuelle kategorier såsom SMOOTH/SPEED, TASK, GRID, CROWD, der dukker op under dyr og planter, og den overliggende kategori imperie, som dyr og planter repræsenterer. Med Nick Caves ord transformeres jeg. Jeg transformeres både af egen vilje, men også af atlassets insisteren på det vilde, sammenfiltrede og ukontrollerede, der kræver en vild og ukoordineret rejsende. Samtidig slipper jeg også mine tidligere spørgsmål og min undren over, at der i feltrapporterne, der knyttes til imperiefænomenerne, ikke er nævnt ordet imperie. Ville det ikke være som at besøge en romersk ruin, hvor beskrivelsen af stedet ikke nævner romerriket, funderer jeg? „I'm vibrating“... Jeg vibrerer en smule olmt over inkonsistensen i at introducere kategorier og derefter nægte at følge den selvindførte orden. Samtidig bekræftes jeg i, at dette atlas ikke skal forstås og udforskes på samme måde som andre rejsemål. I stedet skal den rejsende lade sig føre med af de historier, atlasset fortæller. Fortællinger, der beretter om, hvordan dyr og planters

vilde kvaliteter er blevet udnyttet af og har overrasket mennesket. Men hvem er mennesket i disse fortællinger?

Det „uvilde“ menneske

Mennesket er på sin vis en race eller en art i sig selv. Ofte indgår mennesket i en flad orden som i eksempelvis „CROWD“, hvor en video af en menneskecrowd sidestilles med videoer af en hønsfarm og en fiskedam. Andre steder bliver mennesket portrætteret som planlæggere, transportører, landskabsudjævnere og så videre, men uden deres egne narrativer. På denne måde bliver mennesker/mennesket hurtigt en flad og „uvild“ personlighed i dette vilde atlas. Mennesket er med vilje trådt i baggrunden for at blive repræsenteret af deres kreerede landskaber og selvinitierede dyre- og planteinvasioner. Dog har dyr, planter og landskaber ikke den samme evne til at nuancere og kommunikere deres egen levevis og ageren, og beskrivelserne kan hurtigt komme til at blive passive, funktionalistiske og strukturelle, som for eksempel når vi rejser med The American bullfrog, der blev indført for at være føde, og som via de funktionalistisk tilpassede landskaber fik nye hjem, hvor mennesket ikke havde tiltænkt det. Til tider er det derfor lidt som at tage på rejse uden anden form for turguide end egne observationer, som kan opfyldes med egen fri fantasi. Det kommer særligt til udtryk, da jeg på min rejse kommer forbi „GRID“ og ser videoerne under denne „tipper“, som relaterer sig til plantager, slavehistorie og forenkling. Den ene video viser mig indersiden af et drivhus fra en egn, jeg kender specielt godt: min egen feltregion i Andalusien. Videoen er sat i kategori med andre landbrugssystemer, og det går op for mig, på hvor mange måder det mennesketomme, og i dette tilfælde også plantetomme, landskab kan fyldes med mening og (mis)forståelser af den rejsende. Der er i udgangspunktet ikke noget forkert ved den ramme, drivhuset er sat ind i, men jeg kan ikke lade være med at tænke, at det netop er her, hvor dette vilde atlas til tider midt i sine mange lag af kategorier og kompleksitet bliver fanget i netop forenkling af menneskelig aktivitet. Måske på grund af dets insistensen på at lade video og kunst tale for sig selv *ved siden af* forskningsrapporter og analytiske kategorier. Drivhusvideoen taler ganske indforstået til sig selv i en ramme af unuancerede nøgleord. „I’m vibrating“... Endnu en gang vibrerer jeg, nok mest af harme over alle de stemmer, der ikke høres. Jeg kan høre arbejdere, planter og drivhusarbejdere, jeg har lavet feltarbejde med, trænge sig på i mit øre. De presser sig på for at fortælle deres version af at være „feral“. For at fortælle deres version af kolonisation som et internt nationalt projekt under et presset og pressende Franco-regime. Fortælle deres version af plantagestrukturer og slaveforhold fra tiden, hvor den manglende Marshallhjælp til en tiltrængt modernisering tvang

andalusiere til at innovere i flok. Først for at kunne brødføde deres egen familie, så for at kunne leve af jorden og dernæst for at eksportere til hele verden. Acceleration – jo vist. Inspiration fra plantagestrukturer med „grid“tænkning – helt sikkert. Dog med den kendsgerning, at langt de fleste i området stadig er småbønder, der på vild vis er endt med at være beboere af en struktur, men langtfra selv er repræsentanter for det overordnede tema imperie, sådan som man ellers kunne få indtryk af, når man rejser rundt i det vilde atlas.

Med den lille vibrerende harme på lommen rejser jeg videre for at finde lidt mere fyldige menneskestemmer. Under en „feral qualities“, endnu en underkategori, rejser jeg ind i en artikel af Alder Keleman Saxena, der på den mest elegante vis sætter landbrug og klimaforandringer i samspil med lokalkontekster. „I’m glowing“ ... Her i disse feltrapporter og feltnære beskrivelser af kategorierne i det vilde atlas kommer projektet virkelig til sin ret. Lidt ligesom på en byvandring, hvor du sætter dig for at dvæle ved et site, belønner *Feral Atlas* dig med en dybere forståelse af komplikationer og infiltrationer, når du dvæler ved et hjørne af den vilde struktur. „I’m flying“ ... I baghovedet har du de svømmende/svævende fænomener, interaktive kunstværker og de mange lag af kategorier, feral qualities og tippers, som du langsomt kan sætte sammen til din rejseoplevelse af det antropocene. Som på enhver rejse må du lære at leve med, at du ikke har fået det fulde billede og måske har misset et vigtigt besøg, men du har ganske sikkert fået en helt unik og personlig rejse. Hvis du vel at mærke har ladet dig transformere af det vilde atlas og dets flydende opbygning. „I’m transforming, I’m vibrating, I’m glowing, I’m flying, well look at me now“ ... God rejselyst!

Note

1. Den Danske Netordbog fra Center for Leksikografi (<https://www.ordbogen.com/en/search/#cent-dada/imperie>). Læst 8.1.2021.

FERAL ATLAS ACCELERATED

Æstetiske, konceptuelle og navigatoriske aspekter

PERLE MØHL

Jeg kaster mig ind i elektronernes fortryllende univers, siddende, som så ofte for tiden, foran min kompjuter. Jeg må rejse i det digitale, hvor virusser indtil videre ikke smitter mit kødelige legeme direkte. Jeg er fuld af forventning, jeg har fulgt forskningsprojektet på afstand og visuel antropolog Jennifer Degers fantastiske og yderst kreative arbejde med sine yolngukolleger (fx Deger 2006, 2016; Miyarrka Media 2020) på nærmere hold. Og jeg har løbende hørt om anstrengelserne med at få alle lag og elementer og idéer og koncepter og medier og indsigelser til at flyde sammen i et større virtuelt hele. Jeg er spændt, som stod jeg i en lufthavn med mit pas, på vej steder hen.

Jeg sætter mig og spænder selen. Og klikker på linket, ready for takeoff. Der accelereres, inden tyngdekraften ophæves. Der er ikke nogen „safety on board“-folder at studere, jeg ved ikke, hvor nødudgangene er, eller om der falder ilt ned fra loftet „in case of emergency“. Jeg lukker øjnene. Og så bølger jeg ud i ursuppen og skylles gennem rør og forbindelser, synker igennem, hiver efter vejret. Og lander pladask i et farverigt landskab, ør og lettere forvirret.

Ja, man kan bevæge sig ud i verden på to måder (m.fl.): Man kan studere kortet og rejsehåndbogen hjemmefra og have det fulde overblik over ruter og steder og navne og seværdigheder på forhånd. Eller man kan vælte sig ud i landskabet uden den mindste forberedelse andet end rejselyst og vovemod. Og det samme kan man gøre, når man giver sig i kast med et værk såsom en digital platform. Jeg vælger sidstnævnte strategi. Jeg er trods alt opdagelsesrejsende og med på den værste.

Jeg fanger en frø i ursuppen og følger med den over i accelerationens landskab.

Inden jeg rejser videre og bliver væk: Lad mig gratulere arbejdsgruppen bag *Feral Atlas* for at kaste sig ud i det enorme og komplekse arbejde, det er at udtænke og producere en digital multimedieplatform, som ovenikøbet samler resultater fra

et langt og omfattende forskningsarbejde med mange deltagere og fra en række andre, forbundne projekter. Sådanne tiltag er der mildt sagt langt imellem.¹ Og guderne (dem på Valhalla) skal vide, at det kræver uhyrlige mængder tid, og at man som regel ikke høster de store akademiske laurbær, endelige advancementer for den slags forskningsformidling. Så tillykke til arbejdsgruppen for initiativet og det store arbejde.

Desuden fremstår *Feral Atlas* meget smukt og legende, med en masse gode idéer og æstetisk behagelige konkretiseringer af ofte abstrakte principper. Det gælder for eksempel arbejdet med at løsrive sig fra det scriptede og gennemstrukturerede for i stedet at arbejde med og indføre det tilfældiges spil – serendipitet – i den besøgendes navigation og i elementernes sammenbrud. Det er netop en af det digitale og multimediales forcer, at man kan sammenstille og forbinde på kryds og tværs, nogle gange også på tilfældig vis. Der er ikke én måde at „læse“ – eller skal vi sige „besøge“? – dette atlas på, og hver gang man vender tilbage, vil man føres ind ad nye stier og møde nye beboere. Beboerne kan man definere som de elementer, atlasset er bygget op af, de veje, man ledes igennem det ad, og de mennesker, man møder der, både forfattere og beskrevne ... Nej, mest forfattere – for der indgår faktisk stort set ingen mennesker i dette vildskaben-i-menneskets-ruiner-atlas. De var der før og lagde grundstenene til alt det vilde, der sprang ud af eller genopstod i deres spor. Med forfattere mener jeg alle dem, der har bidraget med elementer, uanset format. De har forfattet idéer, tekster, billeder, tegninger, struktur, forbindelser, kode, og meget mere.

Figur 1. Ursuppen. Først er der intet (siden er hvid), så fyldes den langsomt med elementer, som flyder rundt imellem hinanden på må og få.

Når alt dette prisende er sagt, så må jeg sige, at jeg tror, udviklerne har taget munden for fuld – og dermed, at vi som besøgende også får stoppet munden, og især øjne og ører, for fulde. De vil for meget. De vil for meget og vil have for meget med, og de vil lade tilfældighederne råde – ligesom i de ferals verdener, de beskriver – men samtidig aner man jo, som i al god forskning og formidling, at der ligger nogle klare intentioner bag projektet og nogle klare idéer om, hvordan der skal navigeres. At de vil os noget. At der er nogle bestemte ting, som det er værd at vide, og som vi skal lære ved at rejse igennem atlasset. Denne intention fremstår dog især i teksterne. Den fremstår i de fire „detonatorer“, som de arbejder med, og som tilsyneladende organiserer elementerne – men selve denne organisering er ganske svær at få øje på endsige at følge, hvis man ankommer som rejsende via hoveddøren, det vil sige „ursuppen“. Den fremstår i den indledende, ganske korte tekst (som efterfølges af en meeeget lang rulletekst). Den fremstår i de ofte aldeles kryptiske tekster om det ferals principper og i de såkaldte „tippers“, syv af slagsen – BURN, CROWD, DUMP, GRID, PIPE, SMOOTH & SPEED og TAKE. Og den fremstår i de ofte temmelig lange „feltrapporter“ – 79 af slagsen, læser jeg senere – som man til sidst havner i efter den indledende vildførelse og flyden rundt blandt frøer og bakterier og katte og plastikposer (figur 1) – alle sammen yndigt tegnet og svævende rundt på må og få som i en mærkeligt transparent (hvid) ursuppe – indtil én enkelt standses af den besøgendes mus/cursor og ved et klik kan føre videre til næste lag eller tipper, eller hvad det nu er ... ja, ganske hæsblæsende.

Generelt veksler vi mellem mere eller mindre tunge tekster/feltrapporter, nogle med fotografier, andre med eller i form af filmuddrag, en masse tegninger og fotografier, de såkaldte „video poems“ – 1-2 minutters optagelser af landskaber og elementer i dem, ofte filmet med drone, nogle gange med lyd og af varierende interesse – og små ordpoesier samt forbindelserne imellem alle disse elementer. Desuden kan man tilgå et Reading Room med forskellige essays samt alle de tekster, atlasset indeholder. Og så er der et yderligere lag, Feral Qualities, som giver endnu et perspektiv på „hvordan ferals økologier virker“. Og faktisk endnu ét, opdager jeg nu: det antropocænes land-, hav- og luftskaber.² Men det er, som om tegningerne – det vil sige de to første lag, man kommer igennem, først „suppen“ med alle de små elementer og så detonatoren/tegningen, som elementet, man vælger, fører over i – og dernæst videodigtene, som man derefter bliver ført forbi, fungerer mere som smukke omveje på ruten til selve indholdet: teksterne. Og det tilfældige anslås først og fremmest af elementerne, der „i suppen“ flyder rundt imellem hinanden i en algo-rytmisk ukoordineret dans, og af at der er *så* mange forbindelser³ og sider, at man kun tilfældigt møder dem. Derimod bruger udviklerne ikke det tilfældiges lykketræf, ved at den besøgendes valg for eksempel kommer til at sammenstille – juxtaposere – forskellige elementer i at-

lasset på tilfældig og nyskabende vis, der pludselig giver nye indsigter, eller ved at lade elementer følge efter hinanden, alt efter hvilket valg den besøgende tager. Både sammenstillingen af elementer og stierne/overgangene imellem dem er faktisk fastsat på forhånd.

Den helt overordnede konklusion er, sidder jeg og tænker i flyet på vej hjem, mens jeg igen leder efter „safety on board“-folderen, at rejseorganisatorerne – alle udviklerne bag atlasset – har givet den gas og har villet for meget. Og det skaber et virvar, hvor forvirringen indtil videre (efter fire timers vandring, hvor jeg nok kun har besøgt 10-15 procent af værket) ikke har været produktiv i sig selv. Det kan forvirring og tilfældighedernes spil ellers godt være. Især når vi bevæger os ud i verden. At forvirle sig væk i gyder og tilfældigt snuble ned i uoverdækkede huller og glemte forbindelser. Men skal en digital platform mime denne verdens kompleksitet og forvirring? Jeg ville nok foretrække, at kurateringen var mere håndfast og overskuelig, og at udviklerne havde begrænset enten mængden af indhold eller sparet på nogle af de mange lag eller analytiske perspektiver. Det er, som om de har villet det hele på én gang. Som om de kun kom til at lave denne ene digitale platform i deres liv, og derfor skulle have det hele med og afprøve alle navigationsprincipper i ét. Og undertegnede, som ellers er godt bevandret i at designe og navigere i digitale platforme og WebDocs og har produceret nogle stykker efterhånden, bliver tabt på gulvet. Det er smukt, det er ambitiøst, det er massivt. Men det skal indtages i små doser, uden forventning om overblik – og det er måske også hensigten.

Acceleration

Figur 2. Acceleration landscape, med en rød prik, „discarded urban plastic“, svarende til elementet „plastic bags“, som jeg klikkede på i „ursuppen“ (se figur 1).

Jeg skulle berejse den del af *Feral Atlas*, der omhandler acceleration. Men faktisk er det yderst kompliceret at udskille dette tema fra resten og dermed finde en rute, og det er nok heller ikke meningen, netop fordi det hele er forbundet.

Hvis jeg anlægger den velforberedte rejsendes (snyde)strategiske overblik, før rejsen overhovedet er begyndt, og således fiffigt klikker på „acceleration“ inde i vejvisersuperindekset, kommer jeg da frem til en tekst om Hiroshima, kold krig, grøn revolution, imperialismen og industrialisme, aspekter af historien siden 1945, som har skabt det accelererede landskab, som vi ser i detonatoren/tegningen i figur 2. Desværre er der ikke hverken fra superindekset eller fra teksten om detonatoren/tegningen noget link tilbage til selve detonatoren/tegningen, så den skal man finde – hvis man kan. Allerede her fortryder jeg overblikkets strategi – den anden vej ind, fra siden, virkede bedre.

Jeg går derfor tilbage til suppen (figur 1) og venter på et element, som betegnes „acceleration“, og så klikker jeg og kommer over i detonatoren/tegningen (figur 2). Her kan jeg, hvis jeg ikke zoomer for meget ud, se, hvilke andre elementer der knytter sig til detonatoren „acceleration“. De angives af små grå pletter. Her kan jeg så lede efter andre elementer for at prøve at forstå, hvad der specielt ligger i „acceleration“, som ikke ligger i „empire“- , „capital“- eller „invasion“detonatorerne. Det bliver dog aldrig helt klart. Et klik på en af de grå prikker vil så føre mig over i næste led med en af de syv tipper, lidt poesi og nogle videodigte. Og så videre til en feltrapport og måske til en anden tipper og tilbage. Men navigationen i detonatoren/tegningen er tilpas svær til, at jeg igen mister tråden. Skal jeg virkelig ty til teksten i enden – overblikskapitlet i rejsemanualen – for at forstå sammenhængene og forskellene? Skulle det ikke også komme til mig gennem oplevelsen? For igen, jeg sidder med den klare fornemmelse, at der er en masterplan, en overordnet betydningsmæssig intention, som jeg måske kunne fange, hvis jeg gennem superindekset tilgik alle teksterne og dem alene. Men jeg er her ikke for – og er ikke blevet inviteret til – at læse en bog.

En kartografi af det antropocæne?

Kortet er en art repræsentation af noget andet, et klassisk tegn, ofte todimensionel og som regel en nedskalering (medmindre det er Jorge Luis Borges' fantastiske kort, som i autoritetens og empiriets navn var en 1:1-repræsentation af landskabet, som det til sidst flød sammen med og blev en del af (Borges 1973)). Kortet er som alle semiotiske tegn en forenkling. Og det er samtidig en fortolkning af de ting, som ikke nødvendigvis kan ses med det nøgne øje i selve landskabet – ejerforhold, grænser, paragraffer, navne, tal, dominans, magt – som igen projiceres ud i det uforvarende landskab. I den forstand kommer landskabet – og subjekternes

agens i det – til at repræsentere kortet: Vi standser her, in the middle of nothing, fordi der er en grænse på kortet, vi pløjer ikke der, fordi vi ikke ejer jorden, vi gemmer os her, fordi vi ikke har lov at være her. Og så videre. Der tegnes stier i landskabet, *ud fra* kortet. Den videndes øje er ikke længere nøgent. Den, som kender kortet, kan se grænserne, ejerskabet, dominansen.

Men er *Feral Atlas* en kartografi, en forenkling af noget andet, i dette tilfælde af et koncept, en vinkel på verden? Næppe. For det første er det ikke enkelt, snarere tværtimod – det virker mere komplekst end verden, selv den antropocæne, både at finde rundt i og at forstå sammenhænge og manglen på samme i. Så snarere end atlas og kort ville jeg betegne *Feral Atlas* som en parallelverden, med dets egne elementer, dets medier og dets forbindelser og uransagelige ormehuller, som alle allerede er udlægninger. Det er en villet verden, en styret verden, her er der som sagt en masterplan (og én master udvikler eller et panteon af udviklere (tilbage til Valhalla)) – den masterplan, som man i den sammensatte, posthumane tilgang har vænnet sig til ikke nødvendigvis at søge efter ude i verden, hvad man end forsker i. I atlasset er der en intention. Men rodet og vildfarelsen – som skam også er intentionel⁴ – er af en helt anden og digitalt koordineret art end den, vi kender andetsteds fra.

Hjemme igen

1) En så tæt pakket digital platform med så meget materiale, så mange medvirkende og så mange krydsveje og mellemstykker er ualmindelig svær at beskrive, især hvis man prøver at beskrive helheden og navigationen uden overblikket og uden at bruge teksterne som rollator – hvis man hengiver sig til det tilfældige, som atlasset også lægger op til.

2) Læseren må tage af sted selv, bevæbnet med skærm, mus, nysgerrighed og en del tålmodighed. For der er utvivlsomt meget at hente!

Og så kan man være spændt på, om udviklerne fortsat arbejder på værket og måske ville være åbne for ændringer. For en af de største fordele ved digitale platforme er nemlig, at de er evolutive og fortløbende kan bearbejdes og tilføres elementer. Således har coronavirussen sneget sig ind, også der, på trods af at værket stod stort set færdigt i foråret 2020. Udviklerne foreslår i læseværelset også, at atlasset bruges til undervisning, og der vil der nok komme løbende feedback. Så vi får se, om der eventuelt også bliver rettet op på nogle af de tekniske og navigatoriske problemer, som den besøgende støder på undervejs.

Noter

1. Se for eksempel en artikel i *Tidsskriftet Antropologi* nr. 76, Genre, om det jeg kalder multigrafier, som er interaktive onlineplatforme, der samler og via forskellige organiserings- og navigationsprincipper sammen- og modstiller forskellige typer elementer: lyd, billeder, tekster, film, tegninger, diagrammer, data, kilder m.m. (Møhl 2017).
2. Land-, sea- and aircapes (<https://feralatlas.supdigital.org/?cd=true&bdtext=how-to-read-feral-atlas>).
3. og manglende forbindelser, som det også fastslås (det sidste skal jo nævnes, når man i en assemblage-antropologisk eller en mere-end-menneskelig kontekst taler om forbindelser, jeg gør mig selv skyldig heri). Dog giver det rigtig god mening at tale om manglende forbindelser, når vi kigger på fænomener i verden, men nok mindre, når vi diskuterer, hvordan nogle ting i et digitalt værk ikke rigtig synes at hænge sammen.
4. Og her ville jeg henvise til den side, der forklarer, hvordan man finder rundt i og bruger atlasset, men ... jeg kan simpelthen ikke finde den igen, end ikke i superindekset.

Litteratur

Borges, Jorge L.

1973 A Universal History of Infamy. London: Allen Lane.

Deger, Jennifer

2016 Thick Photography. *Journal of Material Culture* 21(1):111-32. DOI: 10.1177/1359183515623312.

Deger, Jennifer

2006 Shimmering Screens. *Making Media in an Aboriginal Community*. Minneapolis: Minnesota University Press.

Miyarrka Media

2020 Phone & Spear. *A Yuta Anthropology*. London: Goldsmiths Press. <https://phone-and-spear.pubpub.org/>.

Møhl, Perle

2017 Multigrafien og det multigrafiske projekt. Skitsering af en digital genre og dens potentialer. *Tidsskriftet Antropologi* 76:55-75.

MINDEORD

NIELS FOCK (1927-2020)

Niels Fock var en af de første magistre i antropologi i København. Han blev uddannet, mens faget endnu havde hjemme på Nationalmuseet og stadig var udpræget kulturhistorisk og museumsorienteret. Efter sit eget feltarbejde hos waiwaifolket i Amazonas sprængte Niels disse rammer gennem en ny og dengang temmelig eksotisk interesse for teoretisk tænkning, som den blandt andet kom til syne i strukturalismen. Myter og tankesystemer forblev vægtige temaer i hans virke, og de studerende fik en helt ny fornemmelse af fagets rækkevidde ud over den klassiske etnografiske viden, som naturligt lå bag. Det empiriske (felt)arbejde var stadig grundlaget, men det blev nu udvidet med et omfattende intellektuelt projekt, der tiltrak nye studerende.

Da instituttet flyttede fra Nationalmuseet og ind på den gamle polytekniske læreanstalt på Sølvgade i 1965, kom flere og flere studerende til, som nød godt af Niels' generøse uddeling af egne tanker og overvejelser. Dengang var det endnu ikke selvfølgeligt at være dus med sine lærere, men man kunne ikke andet med Niels, som så rundhåndet delte ud af sine tanker og tilsyneladende nød samtalen med novicerne, som altid kunne komme til orde. Der opstod en helt ny fornemmelse af lighed i tanken. I samtalerne tog nye begreber og teorier form, og antropologien løftede sig til et nyt fælles projekt for dem, der ville være med. Som lærer var Niels dels en klippe af viden, dels en livlig debattør af begreber og idéer — også dem, der kom fra nye studerende. Temaer som kommunikation, performance, magt og symboler blomstrede op i kølvandet på disse åbne diskussioner, som Niels var det naturlige centrum i.

Niels var også afgørende, da det kom til at sikre fagets overlevelse i slutningen af 1980'erne, hvor andre samfundsvidenskabelige fag blev enten midlertidigt eller definitivt nedlukket. Niels blev instituttets uformelle leder og fik i stedet for nedlukning foranlediget oprettelsen af et nyt professorat i 1990; faget havde været uden professor siden 1980. Med det i ryggen og med en håndfuld

stærkt motiverede lærere og en hastigt voksende skare af studerende kunne instituttet tage fremtiden på sig. I 1995 var Niels drivkraften bag fejringen af fagets 50-årsjubilæum i form af et fagligt symposium på Nationalmuseet efterfulgt af en stor fest på Borups Højskole. Da han to år senere gik af som 70-årig, kunne Niels ikke alene se tilbage på antropologiens imponerende udvikling, men også på et stort kuld af kolleger og studerende, som praktiserede den faglige bredde, han selv havde bidraget så afgørende til. Der er grund til dyb taknemmelighed for hans enestående indsats for antropologien i Danmark.

Æret være hans minde.

Mindeordet er skrevet af professor emeritus Kirsten Hastrup

Niels Fock på feltarbejde i Ecuador blandt kichwatalende cañarifolk i 1970'erne. (Foto: Niels Fock).

MINDEORD

ET PERSONLIGT MINDEORD OM NIELS FOCK

Min fremragende gamle lærer fra Institut for Antropologi, docent (1967-97) Niels Fock, er død kort før nytår. Han var præcis fem dage ældre end min far, og der var i sandhedens tjeneste noget faderfigur over ham. Han nåede den flotte alder af 93. Fock var elev af Birket-Smith fra den tid, hvor undervisningen af den lille håndfuld etnografistuderende foregik som en begavet samtale omkring et bord på Etnografisk Samlings bibliotek på Nationalmuseet. Birket-Smith deltog i Femte Thule-ekspedition, og således var Fock min underviser i antropologi med håndspålgelse fra Knud Rasmussen i blot tre led.

Første gang min årgang mødte ham, var, da han troppede op i auditoriet i Frederiksholms Kanal 4 iført vest og pipe. Han tog piben ud af munden og sagde langsomt og højt: „Jeg tilhører en generation af antropologer, som tog et helt kontinent“ – kunstpause – „Sydamerika!“ – kunstpause – „Højland. Lavland. Pampas“. Og så snadden ind igen. Så var han ligesom præsenteret.

Fock rejste som ung mand til waiwaiindianerne i Britisk Guyana, hvor han fik fantastiske data med hjem. Blandt andet har han skrevet om waiwaiernes såkaldte ceremonielle dialoger, hvor de sidder i hængekøjerne og forhandler politisk efter nogle fastlagte ritualer, hvor man time efter time skal kommentere på modpartens argumenter med et uendeligt O ho!, så det bliver en slags chant. Det er i virkeligheden en udtrætningsmanøvre, hvor eventuelle uenigheder afvejes mod mangel på fysisk komfort ved at fortsætte „debatten“. Ikke ulig Brexit op til jul. Fock havde også fantastiske genstande med hjem fra waiwai; genstande, som i dag mestendels ligger på magasinerne på Nationalmuseet. Han skrev sin doktordisputats om dette regnskovsfolk i 1963.

Siden søgte Fock op i Ecuadors højland. Andesindianernes udprægede sans for strukturel tænkning honorerede både Niels Focks ditto og den franske etnograf og teoretiker, Claude Lévi-Strauss, hvis vanskelige, men ekstremt intelligente og morsomme teorier og etnografier vi gennemtrawlede med Fock. Hans

forelæsninger var fremragende; han talte i oneliners og skelede kun i ny og næ til det okkergule manuskript.

Det er en gave for livet at være blevet taget med ind i et læringsrum med så fagligt krævende diskussioner – og at være blevet taget alvorligt dér. Fock var en teoretisk elegantier med humor og god sans og observationsevne for ikke-europæiske menneskers partikulære særheder. Han var bestemt ikke til følelser og „synsninger“ – hvilket gav ham problemer i den munkemarxistiske periode, men så meget desto mere ville man vide, hvad han vidste. Han var også meget glad for sprog. Jeg husker, at han engang kritiserede en tanke, jeg havde, for at være „både forarmet og forbenet“. Det var hårdt sagt, men fuldstændig sandt, og fordi vi grinede højt af det herlige sprogbillede, har jeg jo aldrig glemt det: Tænk ikke forarmet eller forbenet! Han sagde også altid: Spørg ikke *hvorfor*, spørg *hvordan*. Kausalitetserklæringer forbandt han med ideologi og „synsninger“; sammenhænge og mønstre – hommage à Lévi-Strauss – var derimod dét, det drejede sig om. Det glemmer jeg heller aldrig. Niels Fock stillede meget høje krav til sig selv, han var altid velforberedt til gavn for sine studerende, og han krævede noget af os. Hans store faglighed i kombination med hans neddæmpede, nærmest kølige ro og grundighed gjorde, at man virkelig ikke ville skuffe ham. Han var en såkaldt naturlig autoritet.

Jeg kan illustrere det med en episode, da jeg og to andre skrev fjerdesemesteropgave (det var før bachelor) om de fantastiske kunaindianere på San Blas-øerne i caribisk Panama. Vi var gået i tre forskellige retninger; jeg havde fortabt mig i vanvittigt sjove beretninger fra en britisk kaper i 1600-tallet, som jeg havde fundet på Det Kongelige Bibliotek. Denne kaper havde stjålet adskillige skibe fra deres ulykkelige kaptajner, blandt andet et dansk skib, som han tog alene, „fordi hun var så smuk“, men på et tidspunkt blev han sat i land af et crew, der var blevet trætte af ham. Det land var kunaernes land, og kaperen havde fantastiske beskrivelser af kuna med deres afskårne sorte pagehår, bemalede kroppe og guldsmykker; han boede hos dem i årevis og beskriver blandt andet deres kosmosopfattelse, som vi så kunne sammenligne med ditto i nutiden, mente jeg. En anden af os var i gang med at skrive om kunaindianernes såkaldte „mola“, som er rektangulære stofpaneler syet i hånden i en kompliceret applikationsteknik, hvor de gennem motiverne bearbejder moderniteten, der trænger sig ind på dem. Niels Fock havde naturligvis en sådan mola hængende på sit lille kontor under de skrå vægge øverst i Frederiksholms Kanal, som man kunne beundre gennem piberøg, når man modtog kort og koncis vejledning formuleret i oneliners. Den tredje af os skrev specifikt om kunas politiske ceremonier, som netop minder lidt om waiwais ved at være præget af rituelt gentagne call and response-former i en uendelighed.

Vi havde med andre ord slået et kæmpe brød op til vores fjerdesemesteropgave, og vi ville så nødigt skuffe Niels Fock ved ikke at komme i land med den. Ikke at kunne komme i land skulle blive aktuelt også i mindre metaforisk forstand, da vi besluttede at tage i et sommerhus for at få skrevet kapitlerne sammen til et hele. Som overspringshandling skulle vi dog først have os en rotur på Sejerøbugten, og vi satte prompte fra land i en ældre robåd. Da vi kom fri af Ordrup Næs, knækkede åregaflen pludselig af rælingen, samtidig med at vinden tog båden udad, udad, udad i afdrift og fralandsvind. Kun ved en komisk Anders And-agtig indsats bestående i at to af os roede som gale galajslaver, mens den tredje holdt åren fast på rælingen med hænderne, kom vi inden for Ordrup Næs igen, hvorved vi efter nogle timer kunne padle os i land.

Det sigende ved episoden er, at det eneste aspekt ved at drive til havs, der bekymrede os overhovedet, var ikke angsten for at lide druknedøden i ung alder, men den ekstreme flovhed og skam, der ville overgå os, ved at vi måske ville blive fundet som afsjælede unge legemer i brændingen ved Hesselø på selvsamme tidspunkt, hvor vi egentlig skulle have været til sidste vejledning hos Niels Fock på baggrund af sammenskrivningen af vores kapitler om kunaindianerne.

Æret være hans minde.

Mindeordet er skrevet af Katja Kvaale, antropolog, mag.scient. (1997)

ANMELDELSE

GERTRUDIS PAYÁS & FABIEN LE BONNIEC (eds): *Intercultural Studies from Southern Chile. Theoretical and Empirical Approaches*. Cham: Springer 2020. 153 sider. ISBN 978-3-030-52362-6. ISBN 978-3-030-52363-3 (e-bog). Pris: € 112,49 (hardcover); € 74,89 (e-bog).

Hvordan kan man analysere interkulturelle relationer, der udspringer af en generel asymmetri mellem majoritetssamfundet og de etniske minoriteter? Og hvor langt kan det interkulturelle perspektiv tage os i forhold til at gentænke demokrati, læring og retfærdighed? Dette er nogle af de centrale spørgsmål, der bliver stillet i *Intercultural Studies from Southern Chile. Theoretical and Empirical Approaches*, der er en samling oversatte artikler (2013-2019) af en gruppe chilenske forskere i Sydchile. Bogen har fokus på det chilenske samfunds relationer til mapuche, der er den oprindelige befolkning (*mapu*: jord *che*: person(er)) i det centrale og sydlige Chile.

I Latinamerika er det interkulturelle spændingsfelt oftest koblet til det interetniske perspektiv og dermed til forsøget på at forstå og som oftest forbedre relationerne til de oprindelige befolkninger. I Chile har idéen om det interkulturelle været på fremmarch siden 90'erne og er nu blevet accepteret og integreret institutionelt. Disse to aspekter sætter rammerne for bogen.

På trods af det interkulturelle samlingspunkt spænder artiklerne meget vidt. Man indføres i interkulturelle problemstillinger set tværfagligt i historiske, filosofiske og antropologiske perspektiver. Antologien er inddelt i tre dele med en indledende kommentar til hver del fra en førende ekspert på området. Mens de første to dele er karakteriseret ved empiriske studier, er den sidste filosofiske del mere generel og teoretisk. Bogen henvender sig primært til studerende og akademikere, der interesserer sig for Latinamerika og relationerne til den oprindelige befolkning.

Den første historiske del består af to artikler. Her er den anden artikel af Payás om oversættelse mest bemærkelsesværdig. Artiklen stiller skarpt på forholdet – i begyndelsen af det 20. århundrede – mellem en af de helt store etnografiske autoriteter på området, Rodolfo Lenz, og hans mapucheinformant og medforsker, Manuel Manquilef. På baggrund af en meget detaljeret sammenligning af deres diskursive strategier for oversættelse konkluderer Payás, at Lenz misbruger sin

position som etnografisk autoritet. Lenz vælger nemlig at indsætte en kort, men meget følelsespræget selvbiografi af Manquilef i begyndelsen af Manquilefs etnografiske værk; et værk, der ellers er præget af samtidens positivistiske og distancerende skrivestil. Payás argumenterer, at denne strategi er designet bevidst for at kunne påpege, at selv om Manquilef fremstår som forsker, er han dybest set en indianer, der kun har eksistens som et etnografisk objekt.

Analysen viser også Manquilefs egen kritik af Lenz samt hans forsøg på at behandle mapuchesproget (mapuzungun) som noget moderne og livligt, der kan tale for sig selv. Selv om artiklen ikke påpeger det, gør den det muligt at læse Manquilef ind i forhold til andre „modstandsnavne“ som for eksempel Guamán Poema de Ayala og Ottobah Cugoano, der skrev med moderne midler imod kolonialisme og racisme.

Den anden del består af tre artikler, der henholdsvis sætter fokus på interkulturel praksis i retsvæsenet, lingvistik og læring. Artikel 5 af Le Bonniec undersøger den interkulturelle retspraksis ved at tage udgangspunkt i den spænding, der opstår mellem ILO-konventionen nr. 169 af 28. juni 1989 vedrørende oprindelige folk og stammefolk i selvstændige stater og det gængse chilenske retssystem. I sager om vold i hjemmet, hvilket i de fleste tilfælde er mod kvinder, er det ikke lovligt i det chilenske retssystem at bruge kompensation som et middel til løsning af konflikter. Forfatteren undersøger 17 sager, hvor der i strid med det chilenske retssystem alligevel er blevet givet kompensation i henhold til konventionen. Hvad man forstår ved kompensation, forbliver dog uklart, idet det eneste eksempel, der gives, er en officiel undskyldning. Konventionen skal tage højde for, at etniske befolkninger ofte har deres egne måder at løse konflikter på. Ideelt set skulle en kompensation derfor kunne tilnærme sig traditionel mapucheretsopfattelse, den såkaldte *az mapu*, ved netop at være en aftale, man i et vist omfang kan forhandle sig til. I modsætning til et abstrakt juridisk straffesystem, hvor dommeren „træder ud“ af konflikten, skal han nu kunne „træde ind“ i den for at mægle, hvilket blandt andet har resulteret i en øget efterspørgsel af antropologisk specialviden. Det påpeges, at den fornyede interesse for mapucheretsopfattelse blandt andet er opstået på grund af politibrutalitet. I betragtning af den stigende voldsspiral fra begge sider de seneste år er denne paradoksale sammenhæng ikke helt uinteressant.

Artiklen om læring af Quilaqueo, Fernandez og Quintriqueo gennemgår en række begreber, der bliver brugt af mapuchebefolkningen i forbindelse med læring. Artiklen guides af en generel idé om en dobbelt rationalitet som en forklaringsmodel for den måde, de er fanget mellem to verdener på, samt som udgangspunkt for en interkulturel pædagogisk model. Denne idé bliver dog ikke yderligere udviklet. Begreberne som sådan er ikke ny viden, men kan passende

læses som en generel introduktion til en mapuchekategorisering, der tilnærmer sig læring.

Den tredje og filosofiske del lægger ud med en artikel af Salas, der tager interkulturalitet op som en løftestang for en radikal fornyelse af demokratiet og retssamfundet. Salas argumenterer for nødvendigheden af en kontekstuel retsforståelse i denne forbindelse. Den meget teoretiske indfaldsvinkel kan her med fordel læses parallelt med kapitlet om retspraksis, hvor compensation bliver et bud på en kontekstuel retsforståelse. Det krydrer bogens indhold, at disse to artikler komplementerer den teoretisk-praktiske vinkling, specielt i en antologi, hvor det ellers kan være svært at forene artiklernes tværfaglige mangfoldighed. Salas' radikale projekt tager dog ikke kun retsvæsenet op til revision. Idéen om „udvikling“ udfordres af *Küme Mongen*, eller „det gode liv“, hvilket for eksempel udfordrer kapitalismen som et system, der ikke kan reproducere livet. Selv om bogen er tværfaglig, giver mange af kapitlerne den fornemmelse, at antropologien er den honning, der siver ind i alle de huller, det moderne fundament har.

Det efterfølgende kapitel af Díaz og Samaniego er placeret meget strategisk i bogen. Efter en lang række interkulturelle analyser maner forfatterne nu til besindelse i forhold til det frembrusende interkulturelle perspektiv. Der påpeges, at dets popularitet ofte er bygget op omkring en meget simpel og dualistisk forståelse af etik og moral, og at det ofte bliver anvendt uden hensyn til den kontekstuelle situation. Hvis det interkulturelle perspektiv skal modnes og være mere end et certifikat, kræver det for eksempel, at det engagerer sig i en mere kontinuerlig dialog med traditionelle videnskabelige teorier. Efter denne besindelse slutter det sidste kapitel af Samaniego af med at åbne for dialogen i klassisk filosofisk stil med forfattere som Levinas, Honneth og Gadamer. Det giver en fornemmelse af, at bogen har været hele den hermeneutiske cirkel rundt.

Det er ikke ofte, at chilenske forskere bliver oversat til engelsk, så bogen bidrager til at synliggøre denne del af den spansktalende verden. Fra et lille udsnit af det akademiske Chile tegner bogen et mangfoldigt billede af det interkulturelle som en samling tværdisciplinære positioner, der stiller samme type spørgsmål til virkeligheden. I forlængelse af det videnskabelige sprog fornemmer man et brændende ønske om at spørge ind til og dermed forandre de grundlæggende asymmetriske relationer.

Torben Albertsen

Postdoc

Universidad Técnica Federico Santa María

FORFATTERLISTE

Maria Helene Andersen er bachelor i antropologi og museologiske studier. Hun er kandidatstuderende ved Afdeling for Antropologi, Aarhus Universitet. Maria er særligt interesseret i naturforvaltning, klimaforandringer, klimatilpasning og infrastruktur, ressourcekonflikter og kulturarvsturisme.

Astrid Oberborbeck Andersen er lektor i teknoantropologi ved Institut for Kultur og Læring ved Aalborg Universitet og forsker i menneske-miljø-relationer, særligt i Arktis og Latinamerika.

Juan Velásquez Atehortúa er ph.d, docent i genusvetenskap ved Institutionen för Kulturvetenskaper, Göteborgs universitet.

Anna Bonnichsen er uddannet tekstilformidler med en kandidat i materiel kultur fra DPU. Hun er flittigt involveret i bynatur, Naturhistorisk Museum i Aarhus og i stiftelsen af Arternes Aarhus. Anna arbejder som naturhavedesigner og konsulent hos Vildskab. Artsambassadør for blå libel.

Lars Brøndum er uddannet biolog fra Aarhus Universitet, naturformidler og medstifter af Tænk tanken VILD. Ambassadør for lakrød møgbille i Arternes Aarhus.

Kristian Krarup Frandsen er BA i antropologi og filosofi fra Aarhus Universitet. Akademiske interesser kredser omkring aktivisme, social modstand og alternative livsverdener, særligt i forbindelse med klimabevægelsens momentum og det globale samfunds magtstrukturer.

Nina Tofte Hansen har en kandidatgrad i Naturressourcer og Udvikling fra Københavns Universitet og ejer virksomheden Rod, som arbejder med naturformidling. For tiden skriver hun på en bog om bynatur. Nina startede Arternes Aarhus i 2017 i samarbejde med Naturhistorisk Museum i Århus. Selv er hun ambassadør for vedbend.

Kristian Hoeck er ph.d.-stipendiat i visuel antropologi på University of Manchester. Han forsker i sociale og menneskelignende robotter i Japan med fokus på, hvordan der udvikles særlige menneske-robot-kompatible sociale koder og former for samvær.

Jens Fog Jensen er projektseniorforsker på Nationalmuseet og har mere end 25 års erfaring med feltarbejde i Grønland. Jens Fog Jensen har været museumsleder i Qasigiannugit (1993-1997) og har deltaget i forskningsprojekter og arkæologiske undersøgelser i alle dele af Grønland. I 2018 var han hovedforfatter på nomineringen af Aasivissuit – Nipisat til optagelse på Verdensarvslisten.

Tobias Sandfeld Jensen er ph.d. i biolog fra Århus Universitet og medstifter af Tænketanken VILD. Desuden er Tobias vært og moderator på Naturmødet samt en flittigt brugt foredragsholder. Ambassadør for lille humlebille i Arternes Aarhus.

Amalie Raakilde Bladt Jespersen er bachelor i antropologi og museologiske studier fra Tromsø og Aarhus Universitet. Amalie interesserer sig særligt for natur- og miljøfilosofi, dyrs socialitet, natur- og kulturforvaltning samt udviklingsarbejde.

Magnus Juhl er bachelorstuderende i antropologi på Københavns Universitet. Magnus beskæftiger sig særligt med naturteori og økokritisk litteratur.

Alma Skjold Knudsen er bachelor i antropologi og filosofi fra Aarhus Universitet og University of Lapland. Kandidatstuderende i Human Security ved Afdeling for Antropologi, Aarhus Universitet. Alma er optaget af miljøsikkerhed, ressourceudvinding og relaterede konflikter samt klimatilpasning.

Stine Krøijer er ph.d. og lektor i antropologi ved Københavns Universitet og forsker i klima, relationer mellem menneske og natur samt politisk aktivisme i Amazonas og Nordeuropa.

Stig Toft Madsen er dr.phil. tilknyttet NIAS, Nordisk Institut for Asienstudier, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet.

Perle Møhl er antropolog og ph.d. fra Københavns Universitet, forsker og konsulent og arbejder p.t. med teknologi, visualitet, kunstig intelligens, sanser og menneske-maskine-interfaces i forbindelse med robotkirurgi, brystkræftdiagnostik, velfærdsteknologi og svæveflyvning.

Cecilie Rubow er lektor ved Institut for Antropologi, Københavns Universitet, og arbejder med miljøantropologiske emner i Danmark og Cook Islands.

Heather Anne Swanson er lektor i antropologi på Aarhus Universitet og leder af Aarhus Universitets Center for Miljøhumaniora. Hun er involveret i projekterne Global Trout, Ecological Globalizations, BLUE: Multispecies Ethnographies of Oceans in Crisis og forsker i sammenvævningen af politiske økonomier og økologier.

Anne-Sofie Lautrup Sørensen er ph.d.-studerende i Technologies in Practice-forskningsgruppen på IT Universitetet. Anne-Sofie undersøger, hvordan CO₂-data bliver mobiliseret i generationskonflikter om klimakrisen og olieindustriens fremtid i den norske olieby Stavanger.

Trine My Thygaard-Nielsen er ph.d.-studerende ved Afdeling for Antropologi på Aarhus Universitet. Hendes forskningsprojekt centrerer sig om spansk konventionelt drivhuslandbrug i det andalusiske område. Projektet er en del af projektet Ecological Globalization.

Adam Veng er kandidat i antropologi fra Københavns Universitet med særlig interesse for, hvordan forskellige fællesskaber i Danmark forholder sig etisk til natur, klima og forvaltning af andre arter.

Katrine Vintov er kandidatstuderende ved Institut for Antropologi på Københavns Universitet med særlig interesse for natur, klima og alt derimellem. Katrine er tilknyttet Activating Arctic Heritage projektet på Nationalmuseet og er bestyrelsesmedlem i Antropologforeningen.

Matti Weisdorf er ph.d.-stipendiat på Institut for Antropologi, Københavns Universitet, hvor han undersøger, hvordan Aarhus-biologers professionelle etos og stærke følelser for den levende verden mødes i omsorgsgestusser og politisk engagement.

DANSKE RESUMEER

Stig Toft Madsen: Den taksonomiske taktstok

Nærværende artikel tager udgangspunkt i ny viden om fuglenes evolution på forskellige taksonomiske niveauer. Især artsniveauet nyder hobbyornitologernes bevågenhed, idet en videnskabeligt sanktioneret taksonomi på artsniveau muliggør en indbyrdes kappestrid om at opdage og afkrydse det størst mulige antal arter på forskellige afkrydningslister. Fordi mange amatørornitologer har opbygget en høj grad af ekspertise, er de i stand til at interagere med professionelle eksperter. Feltfolket udgør på denne måde både en ressource for videnskaben og et eksternt, eller subalternt, korrektur, som i praksis kan gøre krav på at føre „taksonomiens taktstok“. Artiklen gennemgår otte udvalgte events i efteråret 2019 for at illustrere, hvordan sjældne fugle opdages, bestemmes og – ikke mindst ved granskning af fotos – efterbestemmes. Videnskabssociologien har siden 1960'erne udviklet sig i en postmodernistisk retning, som i sine identitetspolitiske afskygninger i 2020 blandt andet førte til, at Carl von Linné blev anklaget for at være den videnskabelige racismes grundlægger. Identitetspolitikken kan udgøre en udfordring for ornitologien, men foreløbig står idéen om, at arter har en central plads i den taksonomiske orden til troende. Ikke alt er sløret og multipelt, som postmodernismen foreskriver.

Søgeord: ornitologi, fuglearter, taksonomi, ekspertise, falsifikation, postmodernisme

Juan Velásquez Atehortúa: At gestalte *chthulucenen*. Om hvordan kvinder styrker deres slægtsbånd med havskildpadder i Nicaragua

Denne artikel undersøger, hvordan kvinders omsorgsroller i den nicaraguanske fiskerby Padre Ramos udvides til også at omfatte skildpadder. Ifølge Donna Haraway er *chthulucenen* den æra, hvor mennesker styrker deres slægtskab med alle andre livsformer for at kunne leve og dø bedre sammen på jorden. Padre Ramos besøges hvert år af skildpadder, der lægger deres æg. Da arten er truet af udryddelse, besluttede landsbyen, at skildpadderne skulle være deres flagskibsart, og overgik derfor fra jagt på til pleje af skildpadderne. Selv om landsbyboerne således er det vigtigste led i at redde skildpadderne, lever de konstant med truslen om at blive udvist af naturreservatet og uddø som samfund. Gennem 10 dage følger forfatteren kvinderne med et kamera, alt imens de besætter et stykke jord i landsbyen for at bygge en legeplads med skildpadder som tematisk omdrejningspunkt. Gennem denne handling viser kvinderne sig som Harawayske „små væsener“,

der komposterermyndighedernes rådne praksis, går ind i konflikter, genbruger gamle bildæk, træstammer og paller og skaber et monument over landsbyens nye slægtskab med skildpadderne.

Søgeord: chthulucenen, civil ulydighed, kvinder, flagship species, rhizovokalitet, Padre Ramos

Heather Anne Swanson: Metoder for en flerartsantropologi. At tænke med laks, otolitter og fiskeskæl

Denne artikel argumenterer for, at flerartsantropologiens fokus på ikke-mennesker udgør en „mindre antropologi“, som udfordrer eksisterende antropologiske kategorier, men også disciplinens metoder. Med reference til mit studie af stillehavslaks undersøger jeg, hvordan og hvorfor antropologer kan og bør udforske de måder, hvorpå laks i samarbejde med naturvidenskabelige forskere „konstituerer“ verdener. I samarbejde med biologer undersøger jeg både lakseskæl og otolitter (øresten), hvis krystalliseringsmønstre fungerer som en slags dagbog, der materialiserer laksens vandringer og relationer. Med et antropologisk blik spørger jeg til, hvordan man kan bruge analysen af fiskeskæl og otolitter til at lære om, hvordan forskellige arter mødes på måder, som den klassiske etnografi ofte overser. Endelig viser jeg, hvordan antropologer kan engagere sig med naturvidenskabelige metodiske værktøjer, samtidig med at de bevarer en kritisk indstilling til, hvad disse værktøjer betyder for vores måder at skabe viden på.

Søgeord: dyrestudier, videnspraksisser, mindre antropologier, flerartsetnografi, laks, samfundsvidenskabelige metoder

Stine Krøjer: Træer og andre(s) arter i Amazonas

Flerartsantropologien tager ofte „relationen“ som selvindlysende analytiske udgangspunkt. Denne artikel udforsker grænserne for det relationelle ved at beskrive to former for økologisk andethed med afsæt i det vanskelige forhold mellem en shaman og en ny hybrid oliepalme, som secoyafolket har introduceret på deres territorium i ecuadoriansk Amazonas. Oliepalmen har skabt et relationelt tomrum, som konkret opstod i kølvandet på en fælles beslutning om at rydde skoven og kaste sig ud i kommerciel palmeolieproduktion som underleverandør til et plantagefirma. I dialog med shamanens viden om træer og andre arter i skoven tegner jeg konturerne af to former for økologisk andethed, der på forskellige måder forbinder planter med områdets kolonihistorie.

Søgeord: Amazonas, secoya (siekopai), agroindustri, skov, arter og andethed (alteritet)

Kristian Hoeck: Møder med Erica. Hvordan mennesker og robotter kalibreres i forhold til hinanden

Denne artikel handler om menneske-robot-mødet. Det konkrete møde mellem den semiautonome kommunikationsandroide Erica og hendes forskellige samtalepartnere samt mødet som den kommunikative form, der definerer robot-menneske-relationen. Mit grundlæggende spørgsmål er: Hvad definerer en relation, når den kalibreres i mødet mellem et menneske og en robot? Gennem artiklen viser jeg, hvordan researcherne tester, kortlægger og implementerer kulturelt medierede udtryk på menneskelig adfærd til robot-menneske-mødet. Her fokuserer jeg på, hvordan relationens kvaliteter, struktur og iboende egenskaber defineres gennem dette arbejde. Både mennesket og robotter behandles som kommunikationssystemer, der skal finde en fælles kommunikativ form, som kan struktureres til robotens algoritmiske forståelse og samtidig udtrykkes gennem mere eller mindre stabile og afkodelige udtryk for menneskeligt samvær. Selve relationen, foreslår jeg, kan i robot-menneske-mødet forstås som en semiotisk form, hvis egenskaber kommer til udtryk i det kommunikative forhold formen muliggør. Mit postulat gennem artiklen bliver, at i robotforskernes iscenesættelse bliver selve relationen rekalkibreret som en form, der kan afstemmes til både et algoritmisk kodet og et kulturelt medieret adfærdsmønster. I processen, foreslår jeg til slut, bliver både robotten og mennesket standardiseret til en teknokulturel kalibrering af menneskelig adfærd.

Søgeord: humanoide robotter, semiotik, form, relationalitet, teknovidenskab, standardisering

ENGLISH SUMMARIES

Stig Toft Madsen: The Baton of Taxonomy

This article lays out how dedicated birdwatchers for whom birding constitutes “the most scientific of sports or the most sporting of sciences”, organize the search for, and identification of, rare species. To maintain personal lists of the species they have observed, birdwatchers make use of a scientifically sanctioned taxonomy. This allows birders to compete in an orderly fashion, while allowing the baton of taxonomy to remain in the hands of taxonomists. An examination of eight selected birding events in Denmark and Sweden in the autumn of 2019 shows the central role of digital photos circulated among peers to nudge birders towards a positive identification. Coincidentally, this makes it less meaningful to ascribe the discovery of a rarity to a single observer. The events in 2019 also show that laboratory-based DNA-analysis of bird feathers or droppings play an increasing role in clinching identification. As new technologies sideline hard-earned field skills, demands for more user-friendly, democratic taxonomies that support field skills are voiced. Postmodern critiques of science are strongest in the US and the UK. However, in Sweden, the father of taxonomy, Carl von Linné, has been recast as the father of scientific racism. Considerations of social justice have caused changes of nomenclature in Sweden, but given that birdwatchers cultivate a hard-nosed Popperian approach to empirical verification and falsification, postmodern scientific relativism cannot be expected to go down well with them.

Keywords: ornithology, species, taxonomy, citizen science, falsification, postmodernism

Juan Velásquez Atehortúa: Forming the *Chthulucenen*. About how Women Strengthen their Kinship Ties with Sea Turtles in Nicaragua

This article studies how women’s role as caregivers in the Nicaraguan fishing village of Padre Ramos are extended to sea turtles. According to Haraway the chthulucene is an era where humans can strengthen their kinship ties with all other life forms to life in order to live and die better together on earth. The village of Padre Ramos is visited every year by hawksbill turtles, which come to lay their eggs on the beach. As the species is threatened by extinction, the village decide to adopt the turtles as its flagship species and thereby to transit from hunting to caring for them. Although the villagers are arguably the most vital link to save

the turtles, they live under constant threat from being evicted from the nature reserve and die out as a community. For ten days, the author follows the women with a camera, while they occupy a piece of land in the village to build a playground with turtles as its thematic focal point. Through this action, the women act as “small critters” that compost the rotten moral practices of the authorities, stay with and make trouble, and come to reuse old car tires, wood and pallets to create a monument of the village’s kinship with the turtles.

Keywords: chthulucene, insurgent citizenship, women, flagskeppsarter, rhizovocality, Padre Ramos

Heather Anne Swanson: Methods for Multispecies Anthropology. Thinking with Salmon, Otoliths and Scales

This article proposes that multispecies anthropology and its curiosities about non-humans constitute a “minor anthropology” that poses challenges not only to anthropological categories, but also to anthropological methods. Through attention to Pacific salmon, I probe why and how anthropologists might explore the ways non-humans know and enact worlds via collaborations with natural scientists. Working with biologists, I examine salmon scales and otoliths, or ear bones, whose crystallization patterns act as a kind of fish diary, recording a fish’s migrations and relations. I take up these methods with an anthropological eye, asking how one might use such practices to learn about multispecies encounters that classical ethnography often misses. Lastly, I demonstrate how anthropologists can engage natural science tools while remaining alert to the politics of knowing.

Keywords: animal studies, knowledge practices, minor anthropologies, multispecies ethnography, salmon, social science methods

Stine Krøijer: Trees and Other(’s) Species in Amazonia

Most studies of multispecies entanglements have taken “the relation” as a self-evident analytical starting point. This article explores the limits of relationality, by describing how a Siekopai shaman is unable to relate to a new hybrid species of oil palm introduced along the Aguarico River in the Ecuadorian Amazon. The situation, which is experienced as a spatial and relational emptiness, has emerged after the Siekopai decided to clearcut part of their forested territory to engage in commercial palm oil production. I analyze this in an ongoing dialogue with shamanic knowledge about trees and other beings of the forest and outline two forms of ecological alterity, which in different ways connect plant species with the colonial history of the area.

Keywords: Amazonia, Secoya (siekopai), agroindustry, alterity, forest, species

Kristian Hoeck: Encounters with Erica. How Humans and Robots are Calibrated to Each Other

This article is about the human-robot encounter. It is about the concrete encounter between the semi-autonomous communication android Erica, and her various interlocutors, as well as the encounter as the communicative form that defines the robot-human relation. My basic question is: what defines a relationship when calibrated to the encounter between a human and a robot? Through the article, I show how the researchers test, map, and implement culturally mediated expressions on human behavior to the human-robot encounter. Both humans and robots are treated as communication systems that must find a common communicative form, which can be structured to the robot's algorithmic understanding and be expressed through decodable expression of human affinity. The relation itself, I suggest, can here be understood as a semiotic *form*, whose properties are expressed in the communicative connections the form enables. My claim is that in the staging of robot researchers, the relation itself is recalibrated as a form that can be aligned to both an algorithmically coded and a culturally mediated pattern of behavior. Finally I suggest that in the process, both robot and human are standardized to the techno-cultural calibration of human behavior.

Keywords: humanoid robots, semiotics, form, relationality, techno-science, standardization

GAMLE OG KOMMENDE NUMRE

32. INDFØDTE behandler emnet indfødte, oprindelige folk eller 4.-verdensfolk inden for rammerne af de aktuelle antropologiske interessefelter kulturel identitet og kompleksitet. Indfødte folks vilkår i den moderne verden frembyder spørgsmål af både teoretisk, praktisk og politisk art.

33. DYR tager udgangspunkt i den ganske forbløffende mængde materiale, som den zoologiske verden bidrager med til vores kategoriseringer af omverdenen. I dette nummer bringes eksempler på, hvordan vi tænker, bruger, fremstiller og forestiller os dyr.

34. AIDS-forskningen i antropologien har udviklet sig fra en hjælpedisciplin for epidemiologien til kritiske analyser af videnskabelige og politiske „sandheder“ om hiv/aids og konstruktive undersøgelser af lokale forudsætninger for forebyggelse og omsorg.

35-36. FELTER er et festskrift med artikler om sjæleanliggender, etnografer, pornografi, repræsentation, rationalitet, identitet, kunst og verden, rum, metaforik, ceremonielle dialoger, ånder, kroppe og performance, halve mennesker, myter og kosmologi, objekter, totemisme, fysikkens erkendelseslære og menneskekulturerne mv.

37. MELLEEMØSTEN Udsolgt.

38. BØRN har kun sjældent været del af det antropologiske genstandsfelt. Her belyses antropologiske perspektiver på børn og unge: Hvordan opfattes børn, hvad indebærer socialisering, og hvilke perspektiver og erfaringer har børn i forhold til deres omgivelser forskellige steder i verden?

39. MAD OG DRIKKE viser nye vinkler på de symbolske betydninger og sociale normer, som regulerer, hvad der indtages, hvornår, hvordan, sammen med hvem og i hvilke mængder.

40. OVERGANG ser på den antropologiske videnskab og den videnskabelige antropologi anno 2000. Hvilke erkendelser har overlevet 1980'ernes faglige selvrensagelse, og hvilke epistemer hører fortiden til? Hvilke klassiske antropologiske dyder kan dårligt undværes, og hvad er forholdet mellem anvendt antropologi og grundforskning?

41. ILLUSION har ofte negative konnotationer i retning af indbildning og forvrænget virkelighedsopfattelse. Her fokuseres på illusion som et empirisk forhold, dets kreative element i sociale og kulturelle sammenhænge samt dets virkemidler og konsekvenser.

42. DANSKHED Mens antropologer og andre analytikere dekonstruerer nationale fællesskaber, egenskaber og identiteter, polemiserer dette nummer ved at undersøge, hvordan og hvorvidt danskheden faktisk *er*: danske dufte, toner, omgangsformer, filmskatten og højskolesangbogen med mere. Er der tale om særligt danske forhold eller blot om forhold i Danmark?

43-44. SAMLING undersøger samlinger og samlere og overvejer begrebernes betydning for antropologien. Kategorier bringes sammen i nye konstellationer: museale dyrekategoriseringer, frimærkesamlinger, etnografiske samlinger, komplette samlinger, plane-spottere, klunsere, jæger-samlere og kunstsamlere.

45. KRITIK sætter fokus på den engagerede videnskab og videnskabsmand. Kritisk antropologi er ikke ny, men øget forskning og deltagelse i løsning af samfundsproblemer synes at skærpe den kritiske bevidsthed og kravet om stillingtagen. Hvad betyder det for den videnskabelige erkendelse og metode?

46. VOLD undersøger, hvorledes vold indgår i menneskers forestillinger og dagligliv. Temaet præsenterer et kontinuum af vold – mellem enkelte individer til vold omfattende en hel befolkning og afspejles i artikler om vold mod kvinder, overgreb på indfødte folk, civile lynchninger, borgerkrig, befrielseskrig og statsterror.

47. BYER I undersøger med bidrag fra antropologer, litterater, arkitekter og kunstnere en række konkrete byer og overvejer fænomenets betydning for antropologien. Forskelligartede byundersøgelser udfoldes i beskrivelserne af Abomey, Hanoi, Hby, Honolulu, København, København, Marseille, Máskat, Montreal og Mumbai.

48. BYER II undersøger med bidrag fra antropologer, litterater, arkitekter og kunstnere en række konkrete byer og overvejer fænomenets betydning for antropologien. Forskelligartede byundersøgelser udfoldes i beskrivelserne af Nuuk, Paris, Rio de Janeiro, Sarajevo, Shanghai, Skopje, Sun City, Sun City, Teheran og Århus.

49. PENGE handler om fjer, muslingeskaller, medaljoner, jetoner, betalingskort, bankoverførsler, mønter, sedler og andre værdier, som vises frem, gemmes væk, øremærkes og udveksles. Penge påvirker relationer og samfund og er derfor anledning til moralske og politiske problemstillinger om fællesskab og individualitet, magt og afmagt, ulighed og hierarki, følelse og marked.

50. SLÆGTSKAB er som antropologisk forskningsfelt i de sidste årtier blevet kraftigt udfordret. Nye betingelser forårsaget af udviklingen inden for den lægevidenskabelige forplantnings- og genteknologi samt presset fra ændrede globale forhold, gamle og nye krige og sygdomsepidemier skaber rum for helt nye kreative tankegange og praksis i slægtssammenhæng.

51. ARBEJDE er et „institutionaliseret“ begreb, i den forstand at betydningen af ordet ikke er noget, vi almindeligvis tænker over, men nærmere noget, vi tænker *med*. Det giver anledning til overvejelser om og perspektiver på, hvordan arbejde skal begribes, samt hvordan begrebet tillægges mening i forskellige sociale og kulturelle sammenhænge – i en tid, hvor arbejdet synes at fylde stadig mere i vores liv og bevidsthed.

52. HUKOMMELSE er et socialt fænomen med et vigtigt politisk aspekt. Udtrykt i repræsentationer af fortiden danner hukommelse, social og kollektiv, udgangspunktet for et samfunds selvforståelse og legitimering. Et samfunds „hukommelse“ refererer ikke nødvendigvis til et verificerbart fænomen i fortiden. Den kollektive hukommelse er kreativt skabende og udtrykker sig ud over i samfundsformer i materiel kultur og i kroppe.

53. KOGNITION tager bestik af den „kognitive revolutions“ betydning for aktuel antropologisk forskning. Værdien af dette nye teoretiske paradigme demonstreres og diskuteres i antropologiske analyser af religion, sprogtilegnelse, drømme, videnskabelig viden m.m.

54. LYD Udsolgt.

55. PERSON er ikke i sig selv antropologiens centrale omdrejningspunkt, det er derimod *relationen* mellem mennesker. Felten er fuld af mennesker, som vi umiddelbart identificerer som særskilte personer med egne livshistorier og -mål. Men hvad er egentlig en person? Hvordan skal vi forstå forholdet mellem individet og det sociale? Eksisterer der et „vi“ før et „jeg“ – eller forholder det sig omvendt? Hvorledes håndterer antropologien møder mellem forskellige personopfattelser? Nummeret undersøger sådanne spørgsmål og de metodiske, teoretiske og politiske udfordringer, der følger heraf.

56. KULTURMØDE bruges i stigende grad til at beskrive og forklare, hvordan personer med forskellig etnisk, kulturel eller national baggrund bringes sammen og undertiden støder sammen. Begrebet „kulturmøde“ blev fundet analytisk ufrugtbar og derfor opgivet i antropologien i 1960'erne. I de senere år har ikke-antropologiske kulturstudiefag været med til at sætte nye dagsordener for, hvilke temaer og angrebsvinkler der kan være relevante for at forstå det mudrede felt, som man – i mangel af bedre? – på ny betegner kulturmøder.

57. LOV OG RET Krav og ønsker fra individer og hele befolkningsgrupper formuleres i stigende grad inden for rammerne af et rettighedssprog, og en retlig forståelseshorisont spiller en stadig større rolle. Hvordan påvirker denne udvikling antropologiske studier af lov og ret? Dominerer rettighedsdiskursen i lige så høj grad på det empiriske plan som på det ideologiske? Er rettigheder mere tale end handling? Og hvordan spiller andre, ikke-legale forestillinger om retfærdighed sammen med retssamfundets juridiske univers?

58. SYGDOM vil belyse sammenhænge mellem forskellige fællesskabs/kulturers sygdomsopfattelser og håndteringer af sygdomme: Hvilke konflikter og løsninger opstår i og mellem forskellige fællesskaber, og hvilken placering gives eller tiltager de syge sig? Hvordan medvirker fællesskaberne til produktionen af sygdom, og hvilke muligheder har såvel det samlede fællesskab som de enkelte individer for at forebygge og behandle sygdomme?

59/60. HUS OG HJEM Hjemmet udtrykker et forhold mellem mennesker og mellem mennesker og materialitet, her især huset, som er ladet med betydning i form af bl.a. tilhørsforhold og ejendomsret. Det understøtter identitet og fællesskaber i form af familieliv, men er også platform for differentieringer mellem køn og generationer. Hjemmet er kort sagt et socialt og kulturelt fænomen, som udfoldes i form af forskellige praktikker – det er noget, man gør.

61. MAGI spillede en vigtig rolle i den klassiske antropologi som en indfaldsvinkel til forståelsen af de indfødtes særlige symbolske og rituelle handlinger for at nå ønskede mål. Siden er det blevet almindeligt at betragte magi mere bredt som et af mange forsøg på at håndtere usikkerhed i det moderne samfund. Magi kan således betegnes som en særlig form for menneskelig handling, hvor bestemte ord, genstande eller fænomener tillægges en indflydelse eller kraft, som ligger ud over ordene, genstanden eller fænomenet i sig selv. Magi er det kreative felt, hvor ønsker og håb kan udtrykkes og måske lede til eftertragtede mål.

62. SKOLE Skolen vil altid være et udtryk for et bestemt samfund med dets særlige værdier og strukturer. Den vil have til hensigt at bidrage til formationen af dette samfund ved at søge at skabe gode borgere. Derfor udgør skolen en arena, hvor der dagligt kæmpes om, hvilke kulturelle værdier, hvilken fortolkning af historien og hvilke samfundsmæssige normer der skal være gældende. Skolen bidrager dermed til komplicerede eksklusions- og inklusionsprocesser både i materiel, social og kulturel forstand og dermed til konstruktionen af forskellige former for medborgerskab.

63. FREMTID. Orienteringen mod fremtiden er en orientering mod verden med konkrete udtryk. Forholdet til fremtiden kan ses som et udgangspunkt for handling. Samtidig er uvished og mangel på kontrol over fremtiden en realitet

for store dele af verdens befolkning. Ideen om fremtiden kan derfor også være præget af desillusion, magtesløshed og håbløshed.

64. KLIMA Antropologien har gennem tiden beskæftiget sig med økologi som kulturelt og politisk fænomen og i det hele taget stadig afsøgt grænserne eller gensidigheden mellem natur og kultur. Klimaforandringerne tvinger endnu en gang antropologer til at udforske forholdet mellem mennesker og deres omgivelser, når ekstreme vejrbegebenheder, ændringer i årstidsmønstre, udsving i forekomster af naturressourcer og andet er blevet hverdag for mennesker kloden rundt.

65-66. TAVSHED Det kan undertiden være svært at identificere tavsheder i en aktuel, dominerende tradition, fordi vi typisk er en del af den. Men man kan uforvarende komme til at tale om det usigelige, og andres reaktioner vil snart gøre en opmærksom på, at man er ude i noget farligt. Man vil måske blive tiet ihjel eller disciplineret på anden vis. Tavsheder er ofte foruroligende og sigende. Men hvad siger de? Hvad dækker de over?

67. VERDEN(ER) Udsolgt.

68. OVERSKRIDELSER sætter fokus på et af antropologiens klassiske begreber (transgression) og udforsker forholdet mellem grænse og overskridelse og de bevægelser i kategoriseringssystemer og mulighedsrum, det medfører at krydse en grænse eller trodse et forbud. Hvad er overskridelser, og hvad kan begrebet bruges til? Er det grænserne, der fremhæver overskridelserne, eller overskridelserne, der fremhæver grænserne? Hvordan bruges begrebet overskridelse i nutidigt antropologisk arbejde?

69. FÆNOMENOLOGI belyser krops- og hverdagsfænomenologiens rolle i antropologisk teorihistorie og diskuterer og illustrerer traditionens metodiske og analytiske potentiale og begrænsninger. Et centralt mål for den fænomenologisk inspirerede forskning er at redegøre for de kulturelle grundantagelser og kropsliggjorte færdigheder, der organiserer menneskets prærefleksive engagement med omverdenen. Denne ambition rejser vigtige metodologiske spørgsmål omkring produktion og skriftlig formidling af viden om de aspekter af det sociale liv, der normalt undslipper refleksion og fortolkning.

70. OPTIMERING sætter fokus på menneskets stræben efter at selvudvikle, forandre og forbedre ved hjælp af en mangfoldighed af teknologier og medicinske produkter og services, som får afgørende betydning for menneskers selvforståelse og gør kroppen, livet og selvet til et personligt projekt. Tendensen er særligt tydelig inden for sundhed, selvudvikling og kropslig og mental perfektion. Temanummeret går i dybden med eksempler på optimeringspraksisser og de sociale og kulturelle sammenhænge, de eksisterer i, og undersøger, hvordan de forskellige

teknikker og praksisser påvirker hverdagsliv og forståelsen af, hvad det vil sige at være menneske.

71. BEHANDLING stiller skarpt på begrebet behandling, som synes at være det umiddelbare og selvfølgelige svar på mange og meget forskelligartede sociale problemer i dagens Danmark. Hvad forventes samfundet at tilbyde som modtræk til eller afhjælpning af problemer som fx alkoholmisbrug, narkomani, ludomani, spiseforstyrrelser, sexafhængighed og vold? Svaret er behandling. Et ansvarligt samfund kan ikke undlade at tilbyde behandling. Men hvad er behandling egentlig for en størrelse? Hvad betyder behandling? I hvilken udstrækning giver det mening at tale om behandling af diverse identificerede sociale problemer?

72-73. VELFÆRDSSTATEN præsenterer antropologiske bud på, hvordan velfærdsstaten, dens udvikling og forandringer kan forstås. Med udgangspunkt i Ove Kaj Pedersens bog *Konkurrencestaten* (2011) vil temanummeret diskutere konkrete empiriske cases fra de forskellige sektorer af velfærdsstaten og samfundslivet.

74-75. INNOVATION fremlægges og analyseres typisk ud fra et vestligt markedsorienteret perspektiv med fokus på økonomisk værdiskabelse. Dette nummer præsenterer antropologiske perspektiver på innovation og belyser innovative praksisser og forståelser på tværs af etnografiske kontekster. Det byder på 1) kritiske analyser af innovation som begreb i nutidens markedsorienterede samfund, 2) antropologiske bidrag fra vestlige og ikke-vestlige samfund og 3) diskussioner af en tilsyneladende tæt kobling mellem innovation og antropologi, herunder konkrete eksempler på antropologers arbejde med innovation.

76. GENRE udspringer af MEGA-seminaret i 2015, hvor arrangørerne slog et slag for en debat om antropologiske genreeksperimenter under rubrikken „alvorlig leg“. Målet for temanummeret er at fortsætte den „alvorlige leg“ med praksis og fremstilling. Det vil derfor være en platform for forsøg med og refleksioner over nye etnografiske metoder og eksperimenterende fremstillingspraksis.

77. ANTROPOLOGISK ETIK diskuterer vores rolle som forskere og stiller spørgsmålet: Hvem producerer vi egentlig viden for, og hvad er de etiske, sociale og politiske konsekvenser af vores forskningspraksis? Nummeret tager afsæt i nyere debatter om antropologiens relevans. Hvordan udvælger vi bestemte forskningsområder, og hvis interesser reflekterer det? Hvordan navigerer vi mellem forskelligartede krav til vores forskning? Hvad vil det egentlig sige, at antropologi som akademisk disciplin er forpligtet på sine felter?

78. DYSTOPIER Vi lever i en tid, hvor dystopier er blevet en fremherskende politisk teknologi. Dette nummer sætter fokus på dystopierne og særligt brugen

af skræmmende skildringer af samfundsformer og scenarier i forskellige sociale og politiske sammenhænge. Det analyserer således dystopier – i politik, i miljø og klima, i religion og teknologi, deres form, iscenesættelse og politiske anvendelse. Hvordan kan vi beskrive og begribe de refleksioner over menneskets, naturens og samfundets skrøbelighed, som dystopierne indebærer? Og hvad er effekten af dystopier som ny politisk teknologi?

79. DATA Hvordan identificeres og indhentes data, og hvordan behandles data implicit og eksplicit analytisk? Og hvad sker der, når data bliver „big“? Temanummeret beskæftiger sig med nye tilgange til og forståelser af videnskabelige data i antropologien og samfundsvidenskaberne i bredere forstand. I antropologien arbejdes der på forskellige måder med data, og temanummeret vil bringe disse forskellige måder frem i lyset samt diskutere og måske udvide rammerne for, hvad antropologisk viden kan bestå i.

80. UNDSKYLD Undskyldninger har fået stadig mere plads i nationale selvfortællinger. Flere stater er gået ind i arbejdet med at adressere de mere tvivlsomme kapitler i deres historie. Fortidens kolonimagtslande har delvist påtaget sig skyld for tidligere henlagte forbrydelser, for eksempel Frankrigs undskyldning til dets tidligere caribiske kolonier og statsminister Lars Løkke Rasmussens tilnærmelsesvis undskyldning for Danmarks rolle i slavehandlen i Dansk Vestindien. Dette nummer omhandler hele og halve undskyldninger, for eksempel i forbindelse med postkoloniale familiehistorier og repatriering af kulturarv.

81-82. TEKNOLOGI undersøger samspillet mellem mennesker og teknologi. Feltet spænder vidt fra fænomener som robotter, droner, overvågning og bioteknologi til energi, klima, transport, sociale medier og medicinske teknologier. Teknologi har altid været en del af det antropologiske projekt, men i nyere tid har det også givet anledning til faglig specialisering, der optræder under navnet teknoantropologi.

83. ARTER Fokus på (andre) arter inviterer til at kulegrave, hvad vi ved eller påstår at vide om mennesket, dets klassifikationer og relationer – og dets forhold til alt det, som i forskellige perioder har ligget uden for det menneskelige. I dette temanummer vil vi derfor kaste lys over nogle af de måder, hvorpå arter indgår i nye sociale relationer.

84. BØN Hvad vil det sige at bede? Hvilke ideer om virkning og virkelighed er indlejret i forskellige former for bønsspraksis? Og hvordan kan bøn fungere som en komparativ ramme for en antropologisk beskæftigelse med sociale dynamikker? Disse temaer ønsker vi at stille skarpt på i dette temanummer gennem en udforskning af konkrete typer af engagement med bøn.

85. VIRUS „En tsunami af virus truer“, kan man læse i medierne. COVID-19 har ramt os i foråret 2020, og de fleste har fået vendt op og ned på deres liv nærmest fra den ene dag til den anden. Hvad gør coronakrisen ved folk i Danmark og resten af verden? Hvordan reagerer de på smittefare og usikkerhed? Hvad gør den ved folks oplevelse af staten som markant aktør? Sker der en aktualisering af „samfundssind“ og nationalfølelse? Hvordan fungerer balancen mellem tvang og frivillighed? Hvad findes af konspirationsteorier?

86. ALDRING Aldring er et voksende antropologisk forskningsfelt. Dels er aldring ikke en tilstand, men en proces, som erfares hele livet, dels er aldring et uafværgeligt biologisk fænomen, hvis tolkning afhænger af den kulturelle og sociale kontekst. Hvordan formes aldring og alderdom i forhold til familien eller lokalsamfundet eller i mødet med sundhedssystemet og plejesektoren? Hvordan erfarer de ældre egen aldring? Hvordan rolle spiller faktorer som køn, familieforhold eller social baggrund for den enkeltes håndteringsstrategier?

